Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

De Republiek en de Noordse oorlog (1655-1660)

https://hdl.handle.net/1874/346459

DE REPUBLIEK EN DE NOORDSE OORLOG 1655-1660

N. F. NOORDAM

Diss.
Utrech
1940

Ut-gu-192-1920

DE REPUBLIEK EN DE NOORDSE OORLOG 1655—1660

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT
0617 4266

DE REPUBLIEK EN DE NOORDSE OORLOG 1655-1660

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DE RECTOR-MAGNIFICUS, DR. F. H. QUIX, HOOGLERAAR IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE, VOLGENS BESLUIT VAN DE SENAAT DER UNIVERSITEIT TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP DINSDAG 25 JUNI 1940, TE 5 UUR,

DOOR

NICOLAAS FRANS NOORDAM

GEBOREN TE MAASSLUIS

ASSEN
VAN GORCUM & COMP. N.V.
1940

BIBLIOTHEEK
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

UNIVERSITEITS BIBLIOTHEEK
UTRECHT

AAN MIJN OUDERS.

Bij de voltooiing van mijn proefschrift is het mij een aangename plicht allen die tot mijn wetenschappelijke vorming hebben bijgedragen, hiervoor dank te betuigen.

Mijn erkentelijkheid geldt in de eerste plaats U, Hooggeleerde GEYL, hooggeachte Promotor, voor de welwillendheid die ge mij steeds betoond hebt. Helaas heb ik Uw colleges niet meer kunnen volgen, maar in de vele aangename uren, die ik op Uw studeerkamer mocht doorbrengen, zijn mij Uw vriendelijkheid en de gelijke vakkennis gebleken.

Hooggeleerde DE VOOYS, hoeveel ik aan U te danken heb, moge hieruit blijken, dat ik bij de voorbereiding van mijn lessen nog telkens teruggrijp naar Uw dictaat van Uw colleges.

Mede aan U, Hooggeleerde BOLKESTEIN, dank ik mijn warme belangstelling voor de economische en sociale factoren in de Geschiedenis.

Aan U, Hooggeleerde OPPERMANN, heb ik insgelijks grote verplichting.

De Psychologie heeft, Hooggeleerde ROELS, nog steeds mijn belangstelling, al beletten mijn werkzaamheden mij helaas er zoveel tijd aan te geven, als ik wel zou willen.

Het past mij ook een woord van grote dank te brengen aan Prof. Dr. G. W. KERNKAMP, die mijn gehele studie geleid heeft en mij op de Noordse Oorlog als onderwerp voor een proefschrift opmerkzaam maakte. Zijn boeiende colleges en zijn vele leerzame opmerkingen op velerlei gebied zullen nog lang in mijn herinnering voortleven.

Tenslotte dank ik alle heren ambtenaren van de Rijksarchieven in Den Haag, Utrecht en Kopenhagen, benevens de heren ambtenaren van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, de Universiteitsbibliotheek in Utrecht, de Koninklijke Bibliotheek en de Universiteitsbibliotheek in Kopenhagen voor de grote welwillendheid die ik steeds van hen mocht ondervinden.

HOOFDSTUK I.

Inleiding. De Nederlandse hulp aan Danzig. Het verdrag van Elbing. De vrede van Roskilde.

Al vroeg zijn de Nederlanders op de Oostzee handel gaan drijven. We vinden verschillende steden reeds voor 1300 in verbond met de Hanze en bezig de grondslag te leggen voor hun toekomstige welvaart. Naderhand rijker bron van inkomsten dan die op de bezittingen in Oost-Indië zelfs, verdiende de handel op de Baltische landen terecht de hem door de Staten van Holland verleende naam van „Moederhandel". [1])

Nog voor de 15e eeuw ten einde was, overtroffen de Nederlanders andere mogendheden in de „commercie op Oosten": 795 schepen betaalden in 1497 hun tol aan het kantoor te Elseneur en daarvan hoorden er 567 in de Republiek thuis, ruim 72% dus. In 1565 steeg het percentage zelfs tot 86, maar daarna begon het te dalen. Gemiddeld is het van 1497-1657, de tijd waarvoor de Sonttolregisters zijn uitgegeven, 59,5 van het totaal geweest. Het aantal schepen nam echter nog steeds toe, om in 1608 het hoogtepunt te bereiken: 4362 schepen van de 6582, die de Oostzee bezochten, waren Nederlanders. Na dit jaar daalde ook het aantal, maar dat was niet te wijten aan verflauwde belangstelling voor de „Oosterse negotie" of overvleugeling door concurrenten, maar aan verandering van scheepstype. De buitengewone groei tijdens de laatste jaren der 16e eeuw had voornamelijk plaats gevonden bij de kleinere schepen van 30-100 last; het aantal grotere was zelfs afgenomen. Dit verandert in de 17e eeuw. In 1595 was men te Hoorn begonnen met het bouwen van de beroemde fluitschepen, die een geringe diepgang en een groot laadvermogen paarden aan een goede „zeylagie". [2]) Deze fluiten namen steeds in aantal toe:

---

[1]) G. W. Kernkamp, *De Sleutels van de Sont*, 2.

Het volgende overzicht is ontleend aan de Sonttolregisters, dl. I, IIA en B, III, uitgegeven door Mevrouw Ellinger Bang en Knud Korst. Voor de bewerking van het eerste deel dezer registers heb ik gebruik gemaakt van het artikel van G. W. Kernkamp. De Nederlanders op de Oostzee (*Vragen des Tijds*, II, 1909).

[2]) Velius, *Chronyk van Hoorn*, vierde druk, 495.

in de jaren 1591-1600 waren 2% der schepen boven de 100 last, 93% van 30-100 l. en 5% beneden 30 l. In de tijd van 1641-1645, de laatste jaren waarvoor de tonnage werd opgegeven [1]), waren de rollen juist omgekeerd: 90% was boven 100 l., 8,75% van 30-100 l. en 1,25% beneden 30 l. Wij moeten verder niet vergeten, dat tegen het eind der 16e eeuw de schepen van meer dan 100 l. doorgaans niet boven 120 l. kwamen, terwijl in de 17e eeuw schepen van 200 l. en meer geen uitzondering waren. Het is dus niet geoorloofd uit het feit, dat het aantal schepen in het midden der 17e eeuw geringer was dan voor het Bestand, zonder meer de conclusie te trekken, dat de handel achteruitgegaan was. [2])

Talrijke omstandigheden begunstigden de Nederlanders. Hun eertijds machtige concurrenten, de Hanzesteden, waren over hun grootste bloei heen; niet zij, maar de Noordhollandse steden mochten zich in de gunst van de Uniekoningen verheugen en vooral na de met succes gevoerde oorlog tegen de Hanze van 1438-1441 waren zij niet meer uit de Oostzee te verdrijven. [3]) Van belang ook was de betere zeemanschap van de Hollanders, die er in slaagden met 6 matrozen hetzelfde werk te doen, als waarvoor de „Oosterlingen" er 10 nodig hadden: zodoende werkten zij goedkoper. [4]) Door een overvloedig aanbod van werkkrachten in de Republiek kon het loon gering zijn en deze factor werkte er eveneens toe mede om de vrachtprijs laag te houden. Behalve door hun lage tarieven en snelle aflevering maakten de Hollanders zich beroemd door hun oordeelkundige „stouwage", zodat de zeeschade steeds tot een minimum beperkt bleef. Soms kwam het toeval te hulp, zoals bij de haven van Stettin, die alleen voor de Nederlandse fluiten met hun geringe diepgang behoorlijk te bereiken was. [5]) Maar vooral de ondernemingslust van de Nederlandse koopman, die, kon hij slechts geld verdienen, gaarne een tijdlang tussen de verschillende havens in de Oostzee heen en weer kruiste, verklaart hun suprematie. Dikwijls bleven deze schippers op de wilde vaart zo lang in het Noorden, dat de vorst hen verraste en noodzaakte

---

[1]) Door het verdrag van Christianopel kwam immers de drieërlei tolheffing te vervallen en dus werd na 1645 geen aantekening van de inhoud der schepen gehouden.

[2]) Zie ook *hierna*, 12, n. 3.

[3]) Zie over deze oorlog: J. C. M. Warnsinck, *De Zeeoorlog van Holland en Zeeland tegen de Wendische steden der Duitsche Hanze* 1438—1441.

[4]) Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, 2, n. 2. De fluiten vooral konden met een kleine bemanning volstaan. Velius, *a.w.*, 495.

[5]) E. Baasch, *Holländische Wirtschaftsgeschichte*, 310.

op de rede van Danzig of Kopenhagen te overwinteren. Zij die dit niet deden, vergenoegden zich er toch niet mede om na één reis werkeloos thuis te blijven, maar zij maakten als de omstandigheden het toelieten, twee- of driemaal, soms zelfs viermaal de reis heen en terug. [1]) Bij dit alles kwam nog de gunstige ligging van de Nederlanden, te midden van staten die wel producten leverden en de voortbrengselen van anderen gebruiken konden, maar deze zelf niet verhandelden. Handig maakten de Nederlanders hiervan gebruik en zodoende werden ze, niet „vanzelf", maar wel door grote inspanning de vrachtvaarders en handelaars van Europa.

Hadden ook Vlaanderen en Brabant van deze gunstige ligging kunnen profiteren, zij lieten dit na en waagden zich slechts zelden in het hoge Noorden en ten overvloede bracht het jaar 1585 het bloeiendste gedeelte van het Zuiden weer onder het Spaanse juk en gaf het hiermede prijs aan een economische en culturele ondergang. Ditzelfde jaar leverde Holland, Friesland en Zeeland echter niets dan gewin: de meest geduchte concurrent, Antwerpen, moest bukken en het jonge energieke Amsterdam zag zijn aantal ondernemende inwoners vermeerderd met vele kundige en kapitaalkrachtige „Zuiderlingen". Bij alle pogingen tot „verklaring" van deze snelle groei blijft hij ons toch steeds als iets wonderlijks voorkomen, al was het alleen maar, omdat hij valt in de tijd, dat wij een zware strijd om onze politieke en godsdienstige zelfstandigheid te voeren hebben. Het lijkt echter wel of juist de grote krachtsinspanning die de oorlog tegen Spanje eiste, de Nederlanders tot een buitengewone werkzaamheid op handelsgebied prikkelde.

Waarin dreven onze voorvaderen nu deze grote handel en wat waren de voortbrengselen welke zij in de Oostzee zochten? Het voornaamste uitvoerproduct van de Baltische landen was graan, voor het grootste deel van West-Europa, dat zich sedert de Middeleeuwen niet meer zelf kon voeden, onmisbaar. Bovendien haalden zij uit de Oostzee alle soorten van hout, hennep, vlas, teer en andere benodigdheden voor het bouwen van schepen, verder ijzer, koper, potas en salpeter, producten in de 17e eeuw met zijn vele oorlogen van het grootste belang. Danzig was de grootste uitvoerhaven van graan, dat vooral in Polen verbouwd werd. De uitvoer bedroeg soms 100000 last [2]) en de Danziger haven

---

[1]) Elk schip werd op de heenreis èn op de terugreis te Elseneur aangetekend. Sommige schepen komen dus 4, 6 of 8 maal in de registers voor. Bij de bepaling van het *totaal* aantal der bij de Oostzeehandel betrokken schepen moeten wij hiermee dus rekening houden. Ik schat dit totaal tegen het midden van de 17e eeuw op 1000 à 1100 schepen.

[2]) Zie echter *hierna*, 26, n. 1.

wemelde 's zomers van de Nederlandse vlaggen. Oude verdragen tussen de Republiek en de Weichselstad zorgden er voor, dat de vrije handel gewaarborgd was en de Nederlandse korenschuur steeds gevuld bleef. Het bestaan van een Hollandse Bank in de Artushof bewijst, dat de betrekkingen tussen de Republiek en haar voornaamste korenleverancier zeer innig waren. [1]) Onmiddellijk op Danzig volgde Pruisen met Koningsbergen. De „Berchsvaerders" kwamen in hoofdzaak met grondstoffen voor de scheepsbouw, vlas, hennep en vooral hout thuis: klaphout, wagenschot, alle soorten masten en delen, planken en sparren. Riga gaf Koningsbergen overigens weinig in belangrijkheid toe, maar ook de uitvoer van Zweden, het grote exportland voor oorlogsbenodigdheden, Lijfland, Estland en Denemarken was aanzienlijk. [2]) De door de Nederlanders in ruil naar het Noorden gebrachte producten waren vooral voortbrengselen van hun eigen arbeid en nijverheid als laken en haring, maar ook artikelen uit de overzeese bezittingen, West-Europa en het Middellandse Zeegebied: specerijen, zuidvruchten, zout, wijn en allerlei luxe waren. Hoe levendiger dit verkeer met het Zuiden werd, des te groter bloei beleefde dat met het Noorden. Steeds meer slaagden de Nederlanders er in hun handel te volmaken, steeds beter gelukte het hun voor de veel ruimte innemende goederen uit de Oostzee passende retourladingen te vinden en zodoende gingen er hoe langer hoe minder schepen geballast heen. In het midden van de 16e eeuw vertrokken er op elk geladen schip nog 6 à 7 met ballast, bij de overgang van de 16e naar de 17e eeuw is de verhouding al 1 : 3, maar na het eerste kwart van de 17e overtreft het aantal geladen schepen weldra dat der geballaste: de Nederlandse uitvoer naar de Baltische landen nam dus gestadig toe. Bij het groter worden van de schepen en de meer doelmatige bevrachtingen [3]) stegen

---

[1]) Baasch, *a. w.*, 311.

[2]) Lübeck wordt in dit overzicht niet genoemd, aangezien het sedert het begin van de 16e eeuw zijn grootste betekenis verloren had. Behalve met de landen aan gene zijde van de Sont onderhielden de Nederlandse kooplieden nog betrekkingen met Jutland, dat magere ossen leverde voor de Hollandse vetweiderijen. Ook het verkeer met Noorwegen, waar veel hout vandaan kwam, was aanzienlijk. Zeer belangrijk was de handel op Hamburg, dat na Danzig het meeste graan uitvoerde. De Hollandse regenten wijdden aan de Elbehandel bijkans evenveel zorg als aan die op de Oostzee.

[3]) Ook hierom is de conclusie niet gerechtvaardigd, dat de Nederlandse handel sedert het begin van de 17e eeuw verminderd zou zijn, zeker niet nu de kostbare textielstoffen en specerijen een steeds groter gedeelte van de export gingen vormen. Appelboom, M e m o r i ë n, 337, geeft op, dat alleen aan vracht op de Oostzee jaarlijks 36 ton gouds werd verdiend.

de verdiensten natuurlijk zeer. Niet alleen enkele groothandelaars profiteerden hiervan, maar ook de brede lagen der bevolking, te meer daar de directe handel van Zuid-Europa op de Oostzee weinig belangrijk was en de meeste schippers op hun reis van Frankrijk of de Middellandse Zee eerst het vaderland aandeden voor zij verder gingen. De concurrentie werd steeds gemakkelijker en we kunnen ons de bewondering van vele buitenlanders bij het zien van de grote bedrijvigheid op de scheepswerven en houtzagerijen en de gejaagde drukte bij de pakhuizen begrijpen, begrijpen ook, dat zij met schromelijke overdrijving meenden, dat er in Holland evenveel schepen als huizen waren. Vooral in Amsterdam en het Noorderkwartier stond de vreemdeling verbaasd. Hier vooral bracht de Oosterse negotie welvaart, ook echter in Friesland, minder in Zeeland: van 1497-1657 kwam van de Nederlandse schepen 75,3% uit Holland, 21% uit Friesland, 1,9% uit Zeeland. Het aantal Friese schepen stijgt (ten koste van Holland) in het midden der 17e eeuw zelfs tot 28 à 29%. Wij kunnen ons dan ook voorstellen, dat de Nederlandse kooplieden er voor waakten, dat niet anderen uit hun rijkste bron van inkomsten gingen putten en dat vooral Amsterdam met de steden van het Noorderkwartier alles aan het behoud dezer commercie gelegen was. De machtige Amstelstad wees er steeds op, dat de Republiek zich in haar buitenlandse betrekkingen moest laten leiden door de belangen van handel en scheepvaart, zonder gehoor te geven aan de dynastieke verlangens van de stadhouders.

Slechts één behoorlijke toegangsweg bestond er om in de Oostzee te komen, de Sont, want de Grote en de Kleine Belt waren wegens de kronkelende vaargeul en de vele zandbanken moeilijk te bevaren. Al vroeg had de steeds toenemende stroom van koopvaarders door de Sont bij de Deense koningen het verlangen wakker geroepen zich op een weinig inspanning vergende manier te verrijken door van die koopvaarders belasting te heffen. [1]) Deze lasten waren, hoe belemmerend ze ook werkten, altijd nog te dragen geweest, zolang de Denen zich aan een „behoorlijk" tolgeld hielden en de verdragen hierover in acht namen. Deze gemakkelijke manier van geldverdienen bracht hen er

---

[1]) Volgens de opvatting van de Deense koning gingen die koopvaarders *door* zijn gebied en mocht hij ze dus belasten: het dominium maris Baltici behoorde hem toe. Voor een uitvoerige geschiedenis van de Sonttol wordt verwezen naar: F. P. van der Hoeven, *Bijdrage tot de Geschiedenis van den Sonttol.*

Het volgende overzicht is o.m. ontleend aan: G. W. Kernkamp, *De Sleutels van de Sont*; J. A. Fridericia, *Adelsvaeldens sidste Dage*; Joh. E. Elias, *Het Voorspel van den Eersten Engelsen Oorlog.*

echter toe de tollen steeds meer te verhogen. Dit bevorderde de verhouding tussen Denemarken en de Republiek niet en deze zocht een bondgenoot om met zijn steun de Deense regering tot matiging te dwingen. Deze bondgenoot vond ze in Zweden, dat sedert de dagen van Gustaaf Wasa in min of meer openlijke vijandschap met zijn nabuurstaat leefde. In 1614 kwam een nauwe aansluiting tot stand, die ook de Hanzesteden omvatte. Steeds inniger werd de verbinding: Gustaaf Adolf plaatste in ons land de vele leningen die zijn oorlogen tegen Rusland en Polen moesten financieren; Zweedse ijzer- en kopermijnen werden door de Nederlanders De Geer en Trip ontgonnen, de Zweedse metaalindustrie dankte hun haar bloei. Nederlanders bevolkten een gedeelte van de pas gestichte oceaanhaven Gotenburg en maakten kolonisatieplannen ten aanzien van Ingermanland. Voeg hierbij de overeenkomst in godsdienst en ge hebt de redenen, dat de betrekkingen tussen deze staten, die zich beide van de tyrannie hadden vrij gemaakt, in de eerste helft der 17e eeuw een hartelijk karakter droegen. Die hartelijkheid groeide steeds, vooral omdat Christiaan IV van Denemarken na de vrede van Lübeck in 1629 in het Habsburgs-Katholieke vaarwater verzeilde (een bedreiging voor de Republiek vooral ter zee!) en tengevolge van zijn Duits avontuur in diepe geldnood, binnen tien jaar de Sonttol niet minder dan acht maal wijzigde. Deze toenemende vriendschap voor Zweden vond haar bekroning in een verbond, dat September 1640 tot stand kwam ter bescherming van de handel en scheepvaart op Noord- en Oostzee. De spanning tussen de Staten-Generaal en Christiaan IV nam echter meer en meer toe en een oorlog scheen weldra voor de deur te staan. Vele kleinigheden maakten de verhouding slechter: bij het steeds wijzigen van het scheepstype der fluiten was de meting van hun inhoud zeer moeilijk en de Nederlanders gaven deze nooit te hoog op[1]), terwijl zij om de Sonttol te ontgaan hun goederen bovendien dikwijls voor Zweedse uitgaven, daar deze vrij van tol waren. Bij ontdekking van dit bedrog was verbeurdverklaring van schip en lading het gevolg en over de al of niet rechtmatigheid hiervan werd eindeloos getwist. Ook de verhouding tussen de beide Oostzeestaten onderling werd van dag tot dag minder goed, de bom barstte tenslotte en de Zweden vielen in het eind van 1643 Jutland binnen. Op grond van het verdrag van 1640 vroeg de Zweedse regering ten onrechte onze

[1]) Bij de opgegeven cijfers van de scheepsinhoud moet men dus in het oog houden, dat deze wel aan de lage kant zijn. Pas in 1669 kwam er door een nieuw verdrag over de meting een einde aan de tolontduiking door bizonder gefatsoeneerde fluiten. Zie over de moeilijkheden bij de scheepsmeting: N. Witsen, *Aeloude Scheepsbouw*, hoofdstuk 17.

bijstand. Amsterdam wilde deze wel verlenen, maar Frederik Hendrik, nauw verbonden met het huis Stuart door het huwelijk van zijn zoon, wenste de Republiek door een oorlog met Zweden niet te verzwakken om hulp te kunnen bieden aan Karel I, die tengevolge van de in 1642 uitgebroken burgeroorlog in grote moeilijkheden geraakt was. [1]) Door zijn toedoen bepaalden we ons dus alleen tot bemiddeling bij de vredesonderhandelingen, die in de laatste maanden van 1644 begonnen waren. Zo zou het misschien mogelijk zijn, in troebel water vissend, een voor ons voordelig tolverdrag met Denemarken te sluiten. Om dit laatste te bevorderen zonden wij een grote convooivloot naar de Sont onder bevel van Witte de With, die de koopvaarders veilig in de Oostzee moest brengen, zonder hen tol te laten betalen. In 1645 kwam de vrede tussen Denemarken en Zweden te Brömsebro tot stand, waarbij de macht van Denemarken aanzienlijk werd geknot, de Zweden vrijheid van Sonttol nu ook voor hun hele rijk en uitbreiding van grondgebied kregen. Het tolverdrag, dat de Republiek onder druk van de vloot had weten af te dwingen, was echter niet zo gunstig, als men met name in Amsterdam gehoopt had: gedurende 40 jaar, te beginnen met 1640, zouden de Nederlanders tol betalen volgens een lijst, slechts iets lager dan die, welke tot nu toe gegolden had. De ontevredenheid over dit verdrag van Christianopel was in de koopmanskringen der Republiek dan ook vrij groot. Bij de vrede van Westfalen in 1648 slaagde Zweden er bovendien in zich het bezit van Bremen en Verden, Wismar en Voor-Pommeren met Stettin te verzekeren, wat het de controle op de Wezer-, Elbe- en Oderhandel verschafte. Slechts de beheersing van de Weichselhandel ontbrak nog en daar zou Zweden in de volgende jaren dán ook naar streven.

De jaren na 1645 werden een keerpunt in onze betrekkingen met de Oostzeestaten. De sedert 1614 gegroeide vriendschap voor Zweden had haar hoogtepunt bereikt: na de pas gewonnen oorlogen was Zweden machtiger dan Denemarken. Verdere steun aan onze oude bondgenoot zou het staatkundig evenwicht in het Noorden, de „balance", ernstig in gevaar brengen. Zweden was trouwens meer te vrezen dan Denemarken, dat niet beschikte over de vele hulpbronnen, welke de Nederlanders — zeer tot hun schade, naar ze nu bemerkten — voor Zweden hadden helpen aanboren en het had overigens zijn macht alleen maar tot geldelijk voordeel gebruikt. Zweden mikte echter hoger. Gebruik makend van deze hulpbronnen en gesteund door een machtige, krijgszuchtige adel, die altijd op veroveringen uit was, wilden zijn

---

[1]) P. Geyl, *Oranje en Stuart*, 14 vlg.

koningen een groot rijk stichten, dat zich aan weerszijden van de Oostzee zou uitstrekken. Deze moest een Zweedse binnenzee worden, waaruit vreemde natiën zouden worden geweerd en waarin alleen plaats was voor de Zweedse scheepvaart. Niet *belasting* van de Nederlandse handel, haar *vernietiging* was het doel van het Zweedse imperialisme. Geen wonder, dat de Zweeds-Nederlandse vriendschap steeds meer verkoelde. Protectionistische maatregelen en bevoorrechting van eigen handel deden nu al vermoeden, wat de Nederlanders te wachten zou staan, als Zweden zijn zin kreeg. Christiaan IV van Denemarken maakte van de minder goede verstandhouding tussen zijn vroegere vijanden gebruik om met de Republiek op betere voet te komen. De hun toegestoken hand namen de Hollandse regenten aan: in 1647 kwam er een verdrag tot stand over de Noorse tollen, de Deense koning zou een vergoeding krijgen voor wat hem in 1645 aan tolgelden onthouden was, en twee jaar later smaakten de Nederlanders de voldoening, dat zij de zo gehate Sonttol voor een jaarlijkse som van *f* 350000 konden afkopen. Van deze som zou de Deense koning (sedert Februari 1648 Frederik III) reeds dadelijk *f* 100000 als voorschot ontvangen en na de ratificatie nog *f* 200000. Om dit geld bij elkaar te krijgen zou in de Republiek een belasting worden geheven van *alle* schepen varend naar of komend van de Oostzee, zodat ook de Zweden mee moesten betalen, hoewel ze van de Sonttol waren vrijgesteld. Bovendien was dit redemptietractaat gegrond op de Nederlandse regel „vrij schip, vrij goed", terwijl volgens het tractaat van Brömsebro vreemde waren in Zweedse schepen niet tolvrij waren en zodoende werd de Nederlandse handel boven de Zweedse bevoordeeld. Het duurde echter nog tot 1651 eer het verdrag geratificeerd werd en slechts twee jaar is van het kracht geweest, want in verschillende opzichten was het een misgreep: o.a. was de afkoopsom tengevolge van een rekenfout minstens een ton te hoog gesteld. Bij het rescissieverdrag van 1653 keerde men dus weer tot de oude toestand terug.

Veel belangrijker dan deze economische verdragen (slechts inleiding tot een politiek verbond) was de eveneens in 1649 gesloten „alliance defensyf", die onder meer bepaalde, dat indien een der bondgenoten werd aangevallen, de ander binnen drie maanden zou helpen met 4000 man troepen of een daaraan evenredige macht ter zee, eventueel te vervangen door geld of oorlogsbehoeften. [1])

Weinig vermoedde Denemarken, dat de Republiek het eerst van de

---

[1]) Het verdrag bij Aitzema, III, 331, 403. Het volgende overzicht is vooral ontleend aan: W. J. Kolkert, *Nederland en het Zweedsche Imperialisme.*

nieuwe verbintenis zou profiteren. Overeenkomst in godsdienst en regeringsvorm hadden de tegenstellingen die er op economisch en politiek gebied [1]) tussen Engeland en de Nederlanden bestonden, niet kunnen wegcijferen en in 1652 was de eerste der grote handelsoorlogen uitgebroken. Van belang was natuurlijk de houding der Oostzeemogendheden ten aanzien van dit conflict. De Republiek spande zich in om beide staten aan haar zijde te krijgen en daartoe werden nog in de zomer van 1652 Nanning Keyser, burgemeester van Hoorn, naar Kopenhagen en Coenraad van Beuningen, pensionaris van Amsterdam, naar Stokholm gezonden om een Triple Alliantie tot stand te brengen. Van de twee gezanten was Van Beuningen zonder enige twijfel de bekwaamste, maar op zijn schouders rustte dan ook de zware taak om Zweden over te halen tot steun aan zijn machtigste concurrent en dit, nu het bezig was zich aan de Nederlandse voogdij te onttrekken en een door de Republiek ongelukkig gevoerde oorlog een gunstige gelegenheid schiep om het aangevangen werk te voltooien. Al bracht Van Beuningen met klem het argument naar voren, dat steun aan Engeland voor de Zweedse macht fnuikend zou zijn, en al gaf men hem hierin gelijk, voorlopig scheen de Nederlandse macht gevaarlijker en hoewel de Amsterdamse pensionaris met alle hoffelijkheid werd ontvangen en aangehoord, bereikte hij zo goed als niets.

Meer succes had Nanning Keyser, wat ook wel te verwachten was geweest. Na een toch nog vrij lange, maar begrijpelijke aarzeling sloot de Deense regering met de Republiek in Februari 1653 een verdrag, waarbij ze alle Engelse schepen de toegang tot de Sont of Belten ontzegde en het verbod beloofde te handhaven door 20 oorlogsschepen in het Kattegat en Skagerrak te laten kruisen. Frederik III was echter niet bereid de Deense vloot samen met de Nederlandse ook op de Noordzee te laten opereren, waarin hij gelijk had, want de overmacht van de Engelsen ter zee was vooral na de slag bij Terheide zonneklaar gebleken. In 1654 kwam de voor ons nadelige vrede van Westminster tot stand, in zoverre nog nadeliger dan op het eerste gezicht leek, omdat Denemarken gedwongen werd nog in datzelfde jaar met de Protector een handelsverdrag te sluiten, waarbij voortaan alle door de Republiek en andere natiën in de Oostzee genoten privileges ook aan Engeland werden toegestaan. Hiermede was aan de bevoorrechting van de Nederlandse handel boven de Engelse een eind gekomen. Bedenke-

---

[1]) Dat het niet alleen de economische, maar juist de politieke tegenstelling (de macht van de Oranjepartij zelfs na de dood van Willem II) was, die de oorlog deed uitbreken, betoogt Geyl, *Oranje en Stuart*, 87 vlg.

lijker nog was, dat Engeland en Zweden in deze tijd elkaars vriendschap gingen zoeken. Met lede ogen had men in Zweden de groeiende verstandhouding tussen de Verenigde Provinciën en Denemarken gezien en in Engeland was het enthousiasme daarover evenmin groot, bedenkelijk vond men het daar, dat de grootste handelsstaat van Europa zich een zo voordelige positie aan de Sont verzekerd had. Toch kwamen beide landen slechts aarzelend tot elkaar. Ook Engeland vreesde het Zweedse imperialisme en in Zweden was men beducht voor de Engelse bemoeizucht in de Oostzee, die hoewel nog niet zo groot als de Nederlandse, bij het toenemen van de Engelse handel wel moest groeien. De vrees voor de Nederlandse handelssuprematie overstemde echter voorlopig alle bezwaren en in April 1654 kwam een voorlopig vriendschapsverdrag te Uppsala tot stand, dat weliswaar in vage termen gesteld was, maar de mogelijkheid tot verdere samenwerking bood.

Nog een mogendheid lag er aan de Oostzee, die van groot belang was voor de Baltische handel: Polen. Hoe zeer in macht en aanzien gedaald en nog dalend (sedert 1652 werd het liberum veto toegepast, wat een behoorlijk staatsbestuur onmogelijk maakte), Polen had nog altijd zeggenschap over Danzig, de voornaamste korenuitvoerhaven. Waar nu de in de 16e eeuw tussen Polen en Zweden ontstane strijd opvlamt, laten de Nederlandse regenten geen poging na om deze twist te slechten en zo hun korenhandel ongerept te houden. In 1629 had Gustaaf Adolf met Johan Casimir een bestand gesloten voor 6 jaar, waarbij Polen voorlopig Lijfland, Pillau, Memel en Elbing aan Zweden afstond. In 1635 was deze wapenstilstand onder bemiddeling van de Staten-Generaal, Frankrijk en Engeland te Stuhmsdorf voor 26 jaar verlengd, waarbij Zweden zijn steden in Pruisen weer had moeten afstaan. Pruisen was echter de noodzakelijke sluitsteen voor de Zweedse Oostzeeheerschappij en dit voelde men in Polen maar al te wel. Ook tengevolge van andere oorzaken werd de verhouding niet beter: de Poolse Wasa's bleven vasthouden aan hun erfrecht op de Zweedse troon; Zweden was de leider der Protestanten in het Duitse Rijk, Polen een der weinige goed-Katholieke staten. Van verschillende zijden trachtte men in de jaren 1653 en volgende te komen tot een nauwe samenwerking tussen de Republiek en Polen, en ook werden er pogingen aangewend om Polen en Denemarken tot elkaar te brengen. Dit bleef natuurlijk niet zonder invloed op de onderhandelingen tussen Nederland en Zweden. Van Beuningen was sedert het mislukken van de politieke onderhandelingen van 1653 bezig geweest besprekingen te voeren over verschillende economische kwesties. Tot een oplossing

kwamen ook deze niet en zeer verbitterd keerde de gezant in het voorjaar van 1654 dan ook naar het vaderland terug, met een haat in het hart tegen al wat Zweeds was, „een haat, die voor dat land nog wrange vruchten zou voortbrengen". [1])

In 1654 stierf Christina van Zweden en zij werd opgevolgd door haar neef, Karel X Gustaaf van de Palts. De verhouding Zweden-Polen ondervond hiervan dadelijk de terugslag, omdat de Katholieke Wasa's nu hun laatste kans op de Zweedse troon zagen vervliegen. Met Karel Gustaaf had een bij uitstek imperialistisch koning de troon bestegen. Al aanvaardde hij de regering onder moeilijke omstandigheden, al waren de financiën in de war en de stenden voortdurend aan het twisten, toch meende hij, begaafd en uitstekend opgevoed [2]), te kunnen verwezenlijken wat Gustaaf Adolf en Oxenstjerna niet was gelukt: Zweden te maken tot heerseres over de Oostzee. Vroeg of laat moest hij zodoende met Polen in botsing komen en het leek hem verkieslijker deze botsing niet kalm af te wachten, maar haar te verhaasten. Was het feit, dat de toestand in Polen met de dag slechter werd een reden om nog enige tijd te wachten, reeds verschenen kapers op de kust, toen in April 1654 twee Russische legers tegen Polen oprukten. Wel was er weinig lijn in de Russische aanvallen te bespeuren en geleken de twisten met Polen nog niet veel op de wens om een deel van de Oostzeekust machtig te worden, maar toch werden de Zweden ongerust. Bovendien moest Karel Gustaaf emplooi vinden voor zijn leger, dat sedert 1648 werkloos was. [3]) Men had een ogenblik over een nieuwe oorlog tegen de Deense erfvijand gedacht, maar de voorstanders van een aanval op Polen hadden het tenslotte gewonnen, eensdeels door de vrees voor de Republiek, die in dit geval zeker niet rustig zou toezien, anderdeels door het uitdagend en ontactisch optreden van Johan Casimir tegenover de Zweedse regering. De politieke omstandigheden waren de Zweedse koning gunstig: de dood van Rooms-Koning Ferdinand in 1654 maakte de troonsopvolging in het Habsburgse Huis twijfelachtig en de keizer kon dientengevolge geen krachtige politiek voeren. De Republiek en Denemarken zouden wel door de vrees voor Engeland in bedwang worden gehouden. Minder aangenaam was, dat Frankrijk, Polen en Zweden beide welgezind, een breuk tussen hen slechts ongaarne zag, vooral daar dit Zweden noodzakelijk

---

[1]) Kolkert, *a. w.*, 61.

[2]) Hij stond bekend als een der „kunskapsrikaste" der Zweedse koningen en had zijn militaire opvoeding genoten onder Lennart Torstenson, wat al genoeg zegt.

[3]) Carlson, *Geschichte Schwedens*, IV, 33 vlg.

zou verzwakken, terwijl het juist geducht moest blijven om tegen het huis Habsburg te kunnen optreden. Frankrijk kon echter weinig invloed uitoefenen, aangezien het nog met Spanje in oorlog was en zich ternauwernood van de woelingen der Fronde had hersteld. Brandenburg tenslotte, als leenman van Polen voor Pruisen nauw bij de zaak betrokken, had weinig macht en zou zich alleen zeker niet tegen Zweden durven verzetten. Overigens deed Karel Gustaaf zijn best de keurvorst tot zijn partij over te halen. Aangezien de Zweedse koning meende, dat er van niemand iets te vrezen was en hij de gelegenheid gunstig achtte, scheepte hij zich Juli 1655 in naar Polen en liet tegelijkertijd een Zweeds leger uit Lijfland het Poolse gebied binnenrukken.

De Republiek was niet van plan dit alles werkeloos aan te zien, hoewel van een krachtig optreden geen sprake kon zijn wegens de Zweedse sympathieën bij de Engelsen. Eiste het handelsbelang een krachtig verzet tegen de plannen van Karel Gustaaf, de kans zich daardoor Cromwells vijandschap op de hals te halen, moest tot grote voorzichtigheid manen. Zo bleef de Republiek op twee gedachten hinken en dit verlamde in 1655 haar optreden naar buiten. Toch nam zij maatregelen. In Mei al kwam Holland, door Amsterdam en de steden van het Noorderkwartier geleid, met een advies over de wijze waarop Zweden kon worden tegengegaan. Alle afkeer van de keurvorst op zij zettend, raadde het gewest aan zich nauw met Frederik Willem te verbinden. In de tweede plaats moest men ter bescherming van de handel op Danzig met die stad een nadere alliantie sluiten en de koopvaarders naar de Oostzee metterdaad beschermen door een convooi van 10 of 12 oorlogsschepen. In de derde plaats moesten er met de Deense gezanten besprekingen worden gevoerd, evenals met de Franse en Engelse regeringen, om te vernemen in hoeverre ons ingrijpen in de Noordse zaken deze laatste zou „chocqueren". Enkele dagen later namen H.H.M. dit advies in zijn geheel over. [1])

De verhouding met Brandenburg was sedert de dood van Willem II verre van goed. In menig opzicht hadden beide landen iets met elkaar gemeen, maar het verschil in regeringsvorm en de verdenking waaronder de keurvorst altijd stond van het Oranjehuis te willen bevoordelen — nu weer toegenomen door zijn protest tegen de Acte van Seclusie — had de regenten van een nadere verbintenis afkerig gemaakt. Het Zweedse gevaar bedreigde echter ook de Brandenburgse landen en daarom gaf de keurvorst aan zijn gezant in Den Haag, Weiman,

---

[1]) Kolkert, *a. w.*, 79 vlg.

een der bekwaamste, zo niet de bekwaamste[1]) van de Brandenburgse diplomaten, opdracht met de Staten-Generaal een verdrag te sluiten. Schoorvoetend kwam men in de Republiek Weiman tegemoet en na lang onderhandelen werd 27 Juli 1655 een verdrag gesloten, waarbij men elkaar steun beloofde als een vreemde mogendheid aanviel. Uitdrukkelijk had de Republiek echter als voorwaarde gesteld, dat haar onderdanen in de Brandenburgse havens zonder de uiterste noodzakelijkheid niet hoger zouden belast worden. Het was de Brandenburgse regering met dit verdrag weinig ernst en ze trachtte het hoewel tevergeefs nog voor het sluiten ongedaan te maken. Hiertoe was Frederik Willem, die zich altijd liet leiden door het „intérêt direct, immédiat, sans scrupules" gedreven uit vrees voor Zwedens toorn en dientengevolge een aanval op zijn land.[2]) Dit was te meer te vrezen, aangezien Karel Gustaaf in Polen ongewone successen had behaald en de overwinningsroes hem naar het hoofd gestegen was. Zijn verontwaardiging, toen hij hoorde, dat de Staten-Generaal een vloot naar de Oostzee hadden gestuurd, kende geen grenzen.[3]) Vreemd zou het dus niet zijn, als de snel geprikkelde koning zich plotseling tegen Brandenburg keerde.

Na een lange, aarzelende beraadslaging hadden de Staten-Generaal in Augustus 1655 eindelijk ook aan het tweede punt van Hollands advies gevolg gegeven en besloten boven de reeds gezonden convooiers nog een vloot van 16 schepen uit te rusten. Verschillende gewesten hadden zich hier heftig tegen gekant vrezend in een nieuwe oorlog te geraken. Bovendien was het zeewezen al jaren in een slechte toestand, dat had de afloop van de oorlog tegen Engeland wel zeer duidelijk gemaakt. Op de oorzaken — de decentralisatie over vijf Admiraliteitscolleges, de moeilijkheden en het bedrog bij de heffing van het Last- en Veilgeld, de Convooien en Licenten, het bestaan van de half particuliere, half officiële Directiën, de geringe lust bij de landprovinciën iets voor de vloot op te brengen, zolang er voor het leger

---

[1]) Het oordeel van De Witt over hem: „een man van goede capaciteyt, maar niet altijd te vertrouwen." De Witt aan Van Beuningen 29 Dec. 1656 (*Brieven*, I, nieuw).

[2]) A. Waddington, *Le grand électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg*, I, 316; Kolkert, *a. w.*, 95 vlg.

[3]) Deze vloot bestond uit 8 schepen en was onder bevel van Cornelis Tromp in Juli naar de Sont gezeild. Toen Karel Gustaaf hiervan tijding had gekregen, riep hij in woede uit: „Nimmer und in Ewigkeit nicht wolle er die General-Staaten in die Ostsee kommen lassen, noch ihnen verstatten darüber etwas zu disponiren". Kolkert, *a. w.*, 155, n. 1.

weinig werd gedaan — nader in te gaan, valt buiten ons bestek. [1]) Voor verbetering hiervan en het uitrusten van een vloot waren de gewone inkomsten der Admiraliteitscolleges natuurlijk niet voldoende, zodat er extra belastingen zouden worden uitgeschreven, en daarvoor voelden de landprovinciën niets. Bij het nemen van de derde maatregel — het zoeken van een nadere aansluiting bij Denemarken — drong Amsterdam op haast aan, want Zweden trachtte door het sturen van Magnus Dureel naar Kopenhagen een verbond tussen Denemarken, de Republiek en Polen te voorkomen. [2])

We moeten uit dit alles echter niet afleiden, dat de Staten-Generaal de anti-Zweedse kant uitgingen. Dit toch is niet het geval, want in dezelfde zitting van 2 October 1655, waarin het besluit viel om een gezantschap naar Denemarken te zenden, werd ook het voorstel aangenomen een ambassade naar de Zweedse koning af te vaardigen, die naar de berichten zeiden, voor de stad Danzig tol hief en daar duizenden soldaten geland had. Wees dit er al op, dat men liefst met Zweden op goede voet bleef, duidelijker komt het nog uit in de beslissing Tromp met zijn vloot terug te roepen en de 16 schepen, die gereed in het Vlie lagen, voor de winter niet meer uit te laten varen, maatregelen ook om Engeland te believen. De ongelofelijke successen die Karel Gustaaf in Polen behaald had, waren een aanmaning om de zaak niet op de spits te drijven en de zegevierende koning niet al te zeer te prikkelen. Vrijwel geheel Polen toch had hij in zijn macht en Johan Casimir was naar Silezië gevlucht. Ook in Denemarken voelde men, dat het verstandiger was de zaak niet tot uitbarsting te laten komen en hier lieten zich krachtige stemmen horen om de Zweden niet van zich te stoten. De heren van Amsterdam lieten zich echter geen vrees aanjagen. Hoe verder in Polen, hoe dichter bij het graf, meenden zij terecht. Onder hun aandrang besloot de Republiek ondanks het verzet der landprovinciën in geen geval voor het Zweedse imperialisme te wijken, maar tegen het voorjaar een vloot van 40 of 50 schepen naar de Oostzee uit te rusten. Ook dit besluit viel in de zitting van 2 October. Het nemen van min of meer tegenstrijdige, voorzichtige en doortastende maatregelen in één zitting bewijst, hoe zeer de Republiek in twijfel verkeerde over te volgen gedragslijn. [3])

De positie van Brandenburg was er door de grote Zweedse successen

---

[1]) Zie daarvoor: J. C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, I, passim, en: Joh. E. Elias, *De vlootbouw in Nederland* 1596—1655, passim.

[2]) Vgl. over hem en zijn onderhandelingen: J. L. Carlbom, *Magnus Dureel*.

[3]) Kolkert, *a. w.*, 192 vlg.; Fridericia, *a. w.*, 224.

niet beter op geworden. Bij alle overwinningen in Zuid-Polen had Karel Gustaaf zijn eigenlijk doel, het veroveren van de Oostzeekust, toch nooit uit het oog verloren en zodra hij maar even in het Zuiden gemist kon worden, rukte hij op naar het Noorden. Dit bracht de keurvorst in een benarde positie, te meer daar hij feitelijk geheel alleen stond. Het verdrag met de Republiek, waarvan eind October 1655 de ratificaties waren uitgewisseld, betekende in zo verre niet veel, dat de Staten-Generaal allerminst genegen waren terwille van Brandenburg in een oorlog met Zweden te raken. In zijn nood trachtte Frederik Willem met de Westpruisische stenden een defensieve alliantie te sluiten, maar de drie machtigste, Danzig, Elbing en Thorn bleven dit verbond, dat 12 November te Mariënburg tot stand kwam, verre. Het was dus niet waarschijnlijk, dat deze alliantie de keurvorst kon redden en al dadelijk na het sluiten ervan trachtte hij op goede voet met Zweden te komen. Ondanks zijn groot leger voelde hij voor een conflict niet veel en in December trok hij zich op Koningsbergen terug, West-Pruisen aan de vijand overlatend. Thorn en Elbing openden onmiddellijk hun poorten voor de Zweden en alleen Danzig en Mariënburg besloten zich te verdedigen. Karel Gustaaf rukte nu eveneens op naar Koningsbergen om op de een of andere manier met de keurvorst in het reine te komen. [1]) In Engeland maakte het optreden van de Zweedse koning tegen de Protestantse keurvorst een slechte indruk en daarom was Cromwell tegen het einde van 1655 eerder geneigd de Republiek te steunen dan Zweden en dientengevolge nam men hier een wat krachtiger houding aan. In December adviseerden de Admiraliteitscolleges om tegen het voorjaar een vloot uit te rusten van 48 schepen, te betalen uit een nieuw Last- en Veilgeld en niet meer uit te rusten door de Directiën. Tevens deden H.H.M. hun best de keurvorst van de Zweedse partij af te houden, o.a. door het verstrekken van een geldlening en de belofte van militaire steun tegen het voorjaar. Zij schenen hierbij succes te hebben, het voortdurend vragen om hulp door Frederik Willem deed vermoeden, dat hij zich aan de zijde van de Republiek zou scharen en van een verbond met Zweden niets wilde weten. We hebben reeds gezien dat dit slechts schijn was en dat hij zijn besluit reeds genomen had. De onderhandelingen in Den Haag hadden alleen ten doel de Nederlanders zand in de ogen te strooien en dit gelukte maar al te wel. De Republiek ging zelfs zo ver de bij het verdrag van Juli 1655 beloofde 120000 rijksdaalders subsidie uit te keren ! [2])

---

[1]) Kolkert, *a.w.*, 202 vlg.
[2]) Kolkert, *a.w.*, 233.

Wel was men langzamerhand een weinig wantrouwend geworden, vooral omdat de Zweedse resident hier te lande, Harald Appelboom, 4 Januari 1656 de Staten-Generaal op zijn gewone sarcastische manier een gelukkig Nieuwjaar was komen wensen en bij die gelegenheid had opgemerkt, dat de verhouding tussen Brandenburg en Zweden uitstekend was en er wel spoedig een nader verdrag tot stand zou komen. [1]) Ook de berichten van resident Andries Pels uit Danzig hadden iets dergelijks doen vermoeden. 17 Januari 1656 kwam dan ook te Koningsbergen het verdrag tussen Zweden en Brandenburg tot stand. De keurvorst maakte zich van de Poolse souvereiniteit los en erkende Zweden als leenheer over Pruisen, maar hij moest daarvoor 1500 man hulptroepen leveren en het verdrag met de Republiek „renunciiren". Bovendien mocht hij zonder toestemming van Karel Gustaaf geen oorlogsschepen in de Oostzee houden en kreeg de Zweedse koning de helft van de tolopbrengst in Pruisen en vrije doortocht voor zijn troepen door het Brandenburgs gebied. Het verdrag was voor Brandenburg dus niet zo voordelig: het had zijn maritieme plannen moeten opgeven en was vazal van een machtig koning geworden. [2]) Hoewel men in de Republiek wel wat wantrouwend was geworden, kwam de tijding van het verbond toch nog vrij onverwacht en men was bepaald verontwaardigd, toen de overgang van Brandenburg in Februari ook officieel bekend werd. Holland adviseerde zelfs, dat de gezanten die naar Brandenburg zouden gaan, maar moesten thuisblijven: het gezantschap had tot praemisse het verbond van 1655 en dat had nu door het tractaat van Koningsbergen zijn belang verloren. Maar al riep men, dat de keurvorst de Staat had misleid en zijn woord had gebroken en wilde men alle verkeer met hem afbreken, zo'n vaart liep het niet: men liet het bij een zeer scherpe memorie, waarin hem zijn gedrag werd verweten. [3])

Wat kon men trouwens winnen, door met de vuist op tafel te slaan? Veel verkieslijker scheen het, met het oog op Frankrijk en Engeland, die de vrede in het Oosten gaarne hersteld zagen, de weg der minnelijke schikking in te slaan. Voorzichtigheidshalve besloot men zich echter op alle gebeurlijkheden voor te bereiden, om bij het mislukken van de vredespogingen niet werkeloos te moeten toezien. Met de voorgestelde

---

[1]) Appelboom aan H. H. M. 4 Jan. 1656; Aitzema, III, 1244; Kolkert, *a.w.*, 234.

[2]) Aitzema, III, 1244, 1288 vlg.; E. Haumant, *La guerre du Nord*, 114 vlg.; A. Waddington, *a.w.*, I, 342; M. Philippson, *Der Grosze Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg*, I, 220.

[3]) Secr. res. H.H.M. 4 Juni 1656; Aitzema, III, 1250 vlg.; Weiman aan Frederik Willem IV 1 Febr. 1656 (*Urk. u. Act.*, VII, IV, 26).

gezantschappen werd dus haast gemaakt: begin Januari 1656 vertrok de ambassade-Van Beuningen reeds naar Denemarken. Ze bestond naast de pensionaris van Amsterdam uit de gedeputeerden ter Generaliteit voor de provincies Utrecht en Friesland, Govert Adriaan van Reede, heer van Amerongen en Matthias Viersen. Hun instructie was reeds 16 November 1655 goedgekeurd. Zij kregen de opdracht Denemarken over te halen, zich te stellen „in postuyr van wapenen", in het bizonder door een „extraordinaris equipage ter zee", en ingeval Zweden Danzig aanviel, samen met de Staten-Generaal hiertegen op te treden, opdat de rust en veiligheid van de navigatie en commercie in Oostzee verzekerd zouden blijven. [1]) Volgens sommigen [2]) was het de bedoeling Denemarken met Zweden in oorlog te brengen. Dit is niet juist, terwijl ook van een geheime instructie niets blijkt.

In het begin van Maart vertrok ook de ambassade naar de Zweedse koning, bestaande uit G. van Slingelandt, pensionaris van Dordrecht en vriend van De Witt, F. van Dorp, heer van Maasdam, raad van Holland, J. Ysbrands, gedeputeerde ter Generaliteit voor Stad en Lande en P. de Huybert uit Zeeland. Over Brandenburg was men zo ontevreden, dat men daarheen geen gezanten zenden wilde, maar na lang beraadslagen gaven de Staten het gezantschap naar Zweden toch ook een credentiaal voor de keurvorst mee. De voornaamste taak der gezanten was natuurlijk te zorgen, dat de vrijheid van handel en scheepvaart bleef bestaan en daartoe moesten zij er bij Zweden op aandringen vrede met Polen te sluiten, waarvoor zij de bemiddeling van de Staten-Generaal mochten aanbieden. Uitdrukkelijk werd hun op het hart gedrukt er voor te waken, dat het te maken vredesverdrag geen „prejudiciable conditiën voor de commercie ende navigatie op de Oostzee" zou bevatten. [3])

De syndicus van Danzig, Christiaan Schröder, drong er echter op aan, dat het bij gezantschappen en mediatie niet blijven zou, maar dat de Staten-Generaal de stad, die zeker groot gevaar zou lopen, ook „reële assistentie" zouden verlenen door het zenden van troepen en het verlenen van een subsidie in geld. Het was wel de moeite waard, betoogde hij, om Danzig op deze manier te steunen: 100000 last koren werden hier jaarlijks uitgevoerd, waarvan de Nederlanders alleen

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 4 Mrt. 1656; Aitzema, III, 1245 vlg.

[2]) *Thurloe Papers*, IV, 289, 290; De Witt aan Van Beuningen 24 Mrt. 1656 (*Brieven*, I, nieuw).

[3]) Secr. res. H.H.M. 3, 25 Mrt. 1656; Aitzema, III, 1253 vlg.

70000 last voor hun rekening namen. Van groot belang waren ook de verdere uitvoerproducten als talk, vlas, hout en potas. 500 Nederlandse schepen, die elk drie reizen per jaar deden, bezochten de stad, terwijl Koningsbergen door ongeveer 180 schepen aangedaan werd. Jammer genoeg waren deze cijfers overdreven. Wel was Danzig met 77000 inwoners de grootste Duitse stad en had het in 1649/'50 100000 last koren uitgevoerd, maar dat was een cijfer door de stad voor dien slechts eenmaal bereikt. [1]) Ook zou ze nooit meer op een dergelijk uitvoercijfer kunnen bogen, want Polen ging door de oorlog en andere oorzaken zo zeer achteruit, dat de Nederlanders daar in 1660 zelfs graan kwamen brengen in plaats van het er te halen. [2])

Ook de koning van Polen trachtte de Staten-Generaal over te halen het niet alleen bij mediatie te laten. [3]) Voorlopig werd de beslissing hierover uitgesteld. Zo sterk stonden H.H.M. niet, dat ze het op een oorlog met Zweden, waartoe, naar men vreesde, hulp aan Danzig en Polen zou leiden, konden aansturen. Eerst was het zaak, het isolement, waarin ze zich bevonden, op te heffen en zich van bondgenoten te voorzien.

Over de vraag, wie deze bondgenoten moesten zijn, verschilden Johan de Witt en de stad Amsterdam van inzicht. De Witt wenste een goede verstandhouding met Frankrijk en Engeland, wat vanzelfsprekend een vredelievende oplossing van de kwestie met Zweden eiste, omdat beide staten Karel Gustaaf gunstig gezind waren. Van Beuningen wilde toenadering tot Denemarken en het huis Habsburg, het brengen van een sterke vloot in de Oostzee en een, zij het dan defensief, optreden tegen Zweden. In geen geval wenste de Amsterdamse pensionaris de hernieuwing van het verbond met Zweden van 1640. Zijn uiterste best deed hij dan ook om de Deense regering wantrouwend te maken, ja zelfs tot oorlog met Zweden aan te zetten. De Witt, die wel voorstander was van een nadere verbintenis met Denemarken, wat de „balance" beter zou waarborgen, wilde toch een goede verstandhouding met Zweden bewaren en wees het oorlogzuchtig drijven van

---

[1]) Volgens de Sonttolregisters is het nooit voorgekomen, dat Danzig 100000 last koren uitvoerde. Dit cijfer heb ik ontleend aan Danziger opgaven. Het niet kloppen van deze getallen vindt m.i. zijn verklaring hierin, dat niet al het graan hetwelk Danzig uitvoerde, door de Sont is gegaan, maar dat een gedeelte naar de Oostzeelanden, Zweden bijvoorbeeld, werd verscheept.

[2]) Schröder aan H.H.M. 14, 25 Febr. 1656; Aitzema, III, 1299; G. Löschin, *Geschichte Danzigs von der ältesten bis zur neuesten Zeit*, I, 397, 398; *Danzigs Handel in Vergangenheit und Gegenwart*, 145.

[3]) Res. H.H.M. 28 April 1656.

Van Beuningen van de hand. Met nadruk schreef hij hem, dat het „voor desen Staet gansch ondienstich wesen soude, dat de vorige alliancie met Sweden aengegaen, verstaen soude werden niet meer obligatoir te wesen". Het kon wel eens gebeuren, dat als de Staten-Generaal deze alliantie van de baan schoven en men „daerdoor vervolgens in verwijderinge met de Croone van Sweden quame te vervallen, naederhandt, mogelijck naer veel bloetvergietens, Haer Hoog Mog. noch blyde souden wesen alleenlijck door de renovatie van een gedeelte van dien wederom uut de voorschreven verwyderinge te mogen geraecken". [1])

De gebeurtenissen van de volgende jaren bewezen inderdaad, dat dit bloedvergieten geen ijdele vrees was. Voor het ogenblik scheen bovendien voor een optreden tegen Zweden geen ernstige grond aanwezig, want de Zweden traden gematigd op en trachtten de belangen der Nederlanders zo veel mogelijk te ontzien: hoewel Pillau in Zweedse handen was en daar een Zweeds „licentmeester" kwam, werden de tollen hier en te Memel niet verhoogd. [2]) Buiten Holland was men algemeen de overtuiging toegedaan, dat het beter was met de Zweden tot een minnelijke schikking te komen, daar op den duur de stad Danzig tegen het krijgskundig genie van Karel Gustaaf toch niet bestand was. [3])

De stad zelf was echter besloten tot het uiterste weerstand te bieden. De herhaalde Zweedse aanbiedingen om neutraliteit werden afgeslagen; niet als Brandenburg wilde Danzig een zacht juk verwisselen voor een hard en daarom bereidde zich hier alles voor op een krachtige verdediging. Natuurlijk waren hiervoor nieuwe belastingen nodig, waaraan ook de te Danzig wonende Nederlanders onderworpen werden. De stad wist wat ze deed, want de Nederlanders verkochten hier meest op crediet en hadden dus veel uitstaande schulden, waarom ze, hoe graag ze ook wilden, niet konden vertrekken. Het zette vooral kwaad bloed, dat de Engelsen ter plaatse deze belastingen niet op hoefden te brengen. De vrees was gewettigd, dat wanneer Zweden de stad zou veroveren, tegen de Engelsen geen represailles zouden worden genomen, maar de Nederlanders wegens de verleende hulp „in slavernije" zouden vervallen. Op uitdrukkelijk verzoek van de

---

[1]) Verschillende brieven van De Witt aan Van Beuningen en omgekeerd passim, o.a. Van Beuningen aan De Witt 27 Jan., 16 Febr., 12 Mrt., 5 Apr., 2, 16 Juli, 6 Aug.; De Witt aan Van Beuningen 24 Mrt. 1656 (*Brieven*, I, nieuw); C. W. Roldanus, *Coenraad van Beuningen, staatsman en libertijn*, 12.

[2]) Pels aan H.H.M. 15 Apr. 1656.

[3]) De Witt aan Van Beuningen 18 Febr. 1656 (*Brieven*, I, nieuw).

Staten-Generaal werd tenslotte ook van de Engelsen belasting geëist, terwijl ze bij weigering de stad zouden moeten verlaten. Enkelen verlieten deze dan ook en gingen naar Elbing, waar ze door de keurvorst natuurlijk met open armen werden ontvangen. [1]) Het spreekt vanzelf, dat de „vexatiën" waaraan de Nederlanders blootstonden, de lust om de stad hulp te verlenen, niet groter maakten. De Staten-Generaal wilden voorlopig dus vrede en vriendschap met de mogendheden aan de Oostzee, in afwachting van wat de gebeurtenissen zouden brengen.

De gezanten waren door Duitsland gereisd naar Stettin, waar ze 3 April 1656 hun eerste conferentie hadden met de Zweedse rijkskanselier, Erik Oxenstjerna. Hun bedoeling was nu regelrecht naar Danzig te reizen om daar poolshoogte te gaan nemen, maar te Lauenburg werden ze aangehouden en gedwongen eerst Karel Gustaaf te bezoeken. In Den Haag was men hierover natuurlijk zeer verontwaardigd, maar het incident had geen verdere gevolgen en weldra kregen de gezanten verlof hun reis voort te zetten. [2]) Tengevolge van de afwachtende politiek van de Staten-Generaal schijnt er te Danzig niet veel belangrijks behandeld te zijn en de gezanten gingen hierop naar Mariënburg om de Zweedse koning een bezoek te brengen. Veel resultaat had ook dit niet, evenmin als de volgende conferenties. De bemiddelingspogingen der Staten-Generaal wees Karel Gustaaf van de hand, al was hij bereid te onderhandelen over een nader verdrag tussen Nederland en Zweden. Dit alles was echter maar een voorwendsel om zich zo veel mogelijk van hun vriendschap te verzekeren en intussen te weten te komen, wat eigenlijk de bedoeling van de Staten-Generaal was. De gezanten moesten verder zo lang aan de praat worden gehouden, totdat de zeevaart gesloten was en hulp aan Danzig onmogelijk meer verleend kon worden. [3])

Ook in Denemarken had men met grote bezorgdheid Karel Gustaafs aanval op Polen gezien. Als Zweden zijn heerschappij ook over deze kuststreken van de Oostzee vestigde, betekende dit niet alleen een aanzienlijke daling van de Sonttolinkomsten, omdat de Zweedse

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 16 Mrt.; res. H.H.M. 10, 22 Mei; gezanten in Pruisen aan H.H.M. 6 Mei; Pels aan H.H.M. 26 Jan., 16, 19 Febr., 1, 23 Mrt., 5 Apr., 5, 12, 19 Juli 1656; Aitzema, III, 1300.

[2]) Secr. res. H.H.M. 1 Juni; gezanten in Pruisen aan Pels 17 Apr. 1656; Aitzema, III, 1256.

[3]) E. Fries, *Bidrag till Kännedomen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska Förbindelser under Karl X Gustafs Regering*, 37 vlg.

goederen tolvrij waren, maar de kans was groot, dat het Zweedse imperialisme voor niets zou terugdeinzen om ook de *toegang* tot de Oostzee in handen te krijgen. Met grote spanning had men dan ook de Zweedse gezant Magnus Dureel ontvangen, die in het voorjaar van 1655 te Kopenhagen aangekomen was, met de opdracht, Denemarken af te houden van een nauwere aansluiting bij Polen en de Nederlanden, en het daarentegen over te halen een nauwe verbintenis met Zweden aan te gaan om samen de Oostzee voor alle vreemde oorlogsschepen te sluiten.[1]) Dit voorstel scheen eerst wel in goede aarde te vallen, ook in Denemarken zag men de groeiende macht der Nederlanders, „die de hele wereld de wet wilden voorschrijven", met bezorgdheid. Aan de andere kant was het machtige Zweden evenzeer te vrezen, maar wie kon Denemarken helpen het te weerstaan? De Staten-Generaal wisten zelf niet, wat ze eigenlijk wilden, terwijl de geluksster van Karel Gustaaf door zijn militaire successen in Polen steeds hoger scheen te stijgen. Dit alles droeg er toe bij, dat de Deense regering, zij het niet van harte, het oor leende aan de Zweedse voorstellen. De onderhandelingen werden zelfs in zoverre met succes bekroond, dat er reeds projecten werden uitgewisseld.[2]) Verder kwam het voorlopig niet, vooral door de loop van de krijgsgebeurtenissen en de veranderde houding, die de Staten-Generaal tengevolge hiervan aannamen. De positie van Karel Gustaaf was in het voorjaar van 1656 lang niet zo schitterend, als ze wel leek. Steeds meer greep de aristocratisch-religieuse opstand in Polen om zich heen. Czarnecki, een der weinige edellieden, die de Zweedse koning niet gehuldigd hadden, verzamelde een groot leger, terwijl het Poolse volk door de aanvallen der Zweden op kloosters en kerken tot een godsdienstig fanatisme werd opgezweept. Karel Gustaaf zelf was naar Zuid-Polen getrokken om te beletten, dat zijn vijanden zich verzamelden. Hier was hij, voortdurend door kleine benden in de rug en de flank bedreigd, in steeds grotere moeilijkheden gekomen, terwijl zijn leger met de dag slonk. Elk ogenblik doken geruchten op, dat hij gesneuveld was, een bewijs, hoe gevaarlijk men zijn positie achtte.[3]) De moeilijke omstandigheden, waarin zich de Zweedse koning bevond, maakten dat het anti-Zweeds gevoelen zich in Denemarken en in de Nederlanden sterker deed gelden. De Staten-Generaal zetten wat klem bij hun eisen en gaven de gezanten in

---

[1]) J. A. Fridericia, *Adelsvaeldens sidste Dage*, 221, 222; J. Levin Carlbom, *Magnus Dureels Negotiation i Kopenhamn* 1655—1657, 19 vlg.

[2]) Fridericia, *a.w.*, 223; Carlbom, *a.w.*, 50 vlg.

[3]) F. F. Carlson, *Geschichte Schwedens*, IV, 125 vlg.; Aitzema, III, 1256, 1264.

Pruisen opdracht alleen het verbond met Zweden te hernieuwen, als dit zou zijn een „generael verbondt van defensie", zonder zich uitsluitend tegen Denemarken te richten, en dat de voordelen van deze alliantie ook door Engeland en Denemarken zouden worden genoten. Aan Frederik III beloofden de Staten-Generaal het hulpcorps, dat volgens de alliantie van 1649 4000 man zou bedragen, nu te brengen op 6000 man.

Belangrijker was, dat met de lang beraamde vlootzending ernst werd gemaakt en dat de schepen in het eind van Mei en het begin van Juni konden vertrekken. Een moeilijkheid leverde de passage van de Sont op. Volgens de Deense opvattingen moesten de Staten-Generaal hiervoor toestemming vragen, maar dezen meenden, dat het om niets anders ging dan de „exercitie vant natuyrlijck recht". Om de zaak echter niet op de spits te drijven, moesten de gezanten in Kopenhagen er eens met de Deense regering over spreken, maar met omzichtigheid, opdat het niet zou lijken of de Staten-Generaal aan de kracht van dat natuurlijk recht twijfelden. [1]) 22 December 1655 reeds had Holland het advies der Admiraliteitscolleges aangenomen om een buitengewone equipage naar het Noorden te zenden. 48 schepen zouden worden uitgerust, betaald uit een verhoging van het Last- en Veilgeld. De Admiraliteiten zouden voor de uitrusting zorg dragen, terwijl de Directiën der Extraordinaris Equipage met ingang van 1 Januari 1656 zouden komen te vervallen. De Staten-Generaal hadden hierin echter nog niet besloten, omdat Zeeland op dit punt ongelast was. [2]) Toen het advies van de Zeeuwse Staten kwam, luidde het echter afwijzend en Holland stelde daarom voor Zeeland te bezenden, maar dat had geen resultaat. [3])

De uitrusting van de vloot ging niettemin door. 9 Maart berichtte de Admiraliteit van Amsterdam reeds, dat haar 24 schepen op de bemanning na klaar waren. Hier zat echter juist de moeilijkheid. Vele matrozen voeren liever op de koopvaardij, die hoger gages uitkeerde of ze gingen op de „caep" varen, waar de „verdiensten" soms nog groter waren. De mogelijkheid, dat men in een oorlog met Zweden zou geraken, deed bovendien de lust om in landsdienst te gaan aanmerkelijk bekoelen. Om toch voldoende matrozen te krijgen, verboden de Staten-Generaal voorlopig de vaart op „Oosten" en gaven niemand

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 28 Mrt., 11 Apr.; De Witt aan Van Beuningen 10 Mrt. 1656 (*Brieven*, I, nieuw); Aitzema, III, 1260; Fridericia, *a.w.*, 227.

[2]) Res. Holland 22 Dec. 1655; De Witt aan Van Beuningen 18 Febr. 1656 (*Brieven*, I, nieuw); W. J. Kolkert, *a.w.*, 230.

[3]) Res. Holland 24, 29 Febr. 1656.

toestemming zich in vreemde krijgsdienst te begeven. [1]) Veel hielp dit niet. Verschillende koopvaardijschippers slipten door de al te wijde mazen van de wet en liepen toch uit. De provincie Zeeland, die geweigerd had deze besluiten goed te keuren, werkte tegen, net doende of ze nooit waren genomen: het verbod van uitvaren of zich in vreemde krijgsdienst begeven werd daar niet eens gepubliceerd, zodat de gouverneurs en magistraten van de verschillende steden er „officieel" niets van wisten en dan ook geen moeite deden, de „uittocht" naar Duinkerken of elders te beletten. [2]) 1 April 1656 werd de Hollandse resolutie weer in stemming gebracht, maar Zeeland wilde nog niet toegeven. Het vond wel goed de 48 schepen uit te rusten, maar dan moesten ze door alle gewesten betaald worden en niet uit het Last- en Veilgeld, dat voornamelijk op de zeeprovinciën neerkwam. Niet dat de Zeeuwen nu zo veel aan de evenredige verdeling der lasten was gelegen, maar van die op landskosten uitgeruste vloot zouden alleen Holland en Friesland, die vrijwel de gehele Oosterse handel in handen hadden, profiteren, zodat ze geen extra convooiers behoefden te huren; Zeeland, dat voornamelijk om de West handel dreef, moest dit natuurlijk wel doen en had ter beveiliging daarvan de opbrengst van het Last- en Veilgeld nodig. [3])

Op alle mogelijke manieren trachtte Appelboom natuurlijk de vlootzending te „supercederen", en de Zweedse regering bracht hier grote overlast door de uitvoer van kanonnen te verbieden. Met de vloot zouden 1300 soldaten benevens een aantal „cleyne" officieren en onderofficieren mee gaan. De Staten van Holland gaven de kwartiermeester-generaal, tevens kapitein hunner lijfwacht, Pieter van Perceval, eveneens verlof naar Danzig te vertrekken. Hij was een zeer bekwaam officier, die in 1649 vier maanden in Danzig was geweest om daar het fortificatiesysteem te verbeteren. [4]) Met de troepen die naar Danzig zouden gaan, had hij niets te maken, want hij vertrok als particulier persoon, zonder commissie van de Staten-Generaal. Hij ging daarom ook niet met de vloot mee, maar scheepte zich in op een koopvaarder.

Om de zaak te bespoedigen werd de Admiraliteitscolleges opgedragen

---

[1]) Res. H. H. M. 17, 20 Febr., 17, 19, 28 Mrt. 1656; Aitzema, III, 1253.

[2]) Res. H.H.M. 18, 30 Mrt. 1656.

[3]) Secr. res. H. H. M. 1 Apr. 1656.

[4]) Percevals grote bekwaamheid leid ik o.m. af uit het feit, dat de Deense rijksraad hem in een advies, d.d. 24 September 1656, aan Frederik III voorstelde als adviseur voor de op handen zijnde legerverbetering. (*Danske Magazin*, 3e serie, 4e band).

de schepen die al klaar waren, dadelijk naar de Sont te sturen. 19 April 1656 kreeg Jacob van Wassenaer-Obdam, luitenant-admiraal van Holland, onder wiens leiding de expeditie zou staan, zijn instructie. De Staten-Generaal bepaalden, dat hij voorlopig met de schepen in de Sont moest blijven liggen. Alleen bij een vijandelijke aanval op onze koopvaarders mocht hij van deze bepaling afwijken. Uitdrukkelijk werd hem gelast, niet toe te laten, dat in enige haven tol betaald werd, noch in Zweden, noch voor Danzig dus. Dit was aan alle schippers der koopvaardij eveneens voorgeschreven, op een boete van niet minder dan *f* 1000 en verbeurdverklaring van schip en lading bij overtreding. Naast de handhaving van het principe van de vrije handel en scheepvaart hadden de Staten-Generaal hiermee natuurlijk de bedoeling, Zweden, welks inkomsten grotendeels kwamen uit licenten en tollen op die wijze machteloos te maken. Dat Van Wassenaer met zijn vloot voorlopig in de Sont moest blijven liggen, vindt waarschijnlijk zijn verklaring in het feit, dat men zodoende Denemarken wilde aansporen, om iets voor de vrijheid van handel en scheepvaart te doen, terwijl tegelijk aan Zweden te kennen werd gegeven, dat het ons ernst was en we elke inbreuk op deze vrijheid niet straffeloos zouden laten geschieden, een vriendelijke, doch krachtige aanmaning, de zaak langs minnelijke weg te schikken. [1])

Eind April was de vloot klaar, maar er waren nog niet genoeg matrozen. „Men sloegh de trommel overal: self na Luyck, daer veel canaille is, wiert gesonden om volk" [2]), maar toch kwamen er niet voldoende. In het geheim mocht de Admiraliteit van de Maas aan bevaren matrozen zelfs iets meer beloven dan de gebruikelijke *f* 11 of *f* 12 per maand. Van Wassenaer zelf kon slecht matrozen voor het admiraalsschip krijgen, dat leerde de ondervinding, schreef hij, maar sprak hier soms ook het gebrek aan ervaring bij de admiraal, die op zee niet deskundig was en het in een slag dus hard te verduren zou krijgen, een woordje mee? In Amsterdam beloofde hij *f* 14 de man, maar de Admiraliteit, die slechts *f* 13 gaf, verbood het. Zonder op hem te wachten vertrokken in het laatst van Mei en het begin van Juni de schepen van Amsterdam en het Noorderkwartier onder bevel van de vice-admiraals Michiel de Ruyter en Pieter Florisz en schout-bij-nacht Cornelis Tromp naar de Sont. De rest was nog niet klaar, tot grote ergernis van Van Wassenaer, die alles aan onwil toeschreef en in een

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 1, 19 Apr.; res. H.H.M. 1, 12, 15, 21 Apr.; secr. res. Holland 6 Apr.; res. R. v. St. 29 Mrt., 25 Apr. 1656; Aitzema, III, 1263.

[2]) Aitzema, III, 1263.

t/

brief aan De Wit er over klaagde, dat het was om „geck te werden" en dat zijn „hersenen niet sterck genoech" waren om het te verdragen, dat hij zo werd tegen gewerkt. [1])

12 Juni eindelijk kon de opperbevelhebber zelf zijn tocht beginnen en hij kwam de 27e in de Sont aan, waar hem De Ruyter, Florisz en Tromp reeds wachtten. In de volgende dagen kwamen ook de nog ontbrekende schepen langzamerhand opdagen, het laatst vice-admiraal Witte de With op de Brederode, die niet minder dan 53 matrozen te kort kwam, waaruit men kan opmaken, hoe weinig geliefd deze vlootvoogd bij het scheepsvolk was.

Zo lag de vloot, bestaande uit 42 schepen [2]) met een bemanning van ongeveer 6000 koppen, de soldaten inbegrepen, en bijna 1700 stukken geschut in de tweede helft van Juli in de Deense wateren. Ruim 300 matrozen ontbraken nog, maar men moest het zonder hen trachten te stellen. Een poging om er in Noorwegen wat te werven, had weinig resultaat. [3])

Dank zij de ongunstige omstandigheden, waarin Karel Gustaaf zich bevond, had het gezantschap-Van Beuningen, dat in Februari 1656 in de Deense hoofdstad was aangekomen, reeds dadelijk succes gehad: Dureel kreeg op zijn aanbiedingen te horen, dat een alliantie zonder opname van de Staten-Generaal onmogelijk tot stand kon komen. Hiermee was een Zweeds-Deens verbond, dat ten doel zou hebben, met name de Nederlanders uit de Oostzee te weren, voorgoed van de baan. [4]) Het op komst zijn van de Nederlandse vloot had de rest gedaan om Denemarken in het anti-Zweedse kamp te brengen. Er begon hier in het voorjaar van 1656 een krijgszuchtige stemming te heersen. Met blijdschap zag men de schepen tegemoet, met ijver trachtte men ook in Kopenhagen 13 of 14 grote schepen uit te rusten. [5]) Op de tijding, dat Karel Gustaaf zijn grootste moeilijkheden te boven was gekomen, en zich nu opmaakte om naar Noord-Polen te trekken, scheen de oorlogzuchtige stemming wat te bekoelen, maar de aankomst

---

[1]) Van Wassenaer aan De Witt 6 Juni 1656.

[2]) Er hadden 48 schepen aanwezig moeten zijn, maar Zeeland wilde van de opgedragen 8 schepen er maar 2 sturen, onder het voorwendsel, dat het Last- en Veilgeld niet genoeg opbracht om er 8 uit te rusten! Res. H.H.M. 6 Juli 1656.

[3]) Secr. res. H.H.M. 25, 27 Apr., 4 Juni; res. H.H.M. 24 Mei, 12, 23 Juni; res. Holland 21 Mrt.; Van Wassenaer aan Holland 8, 15, 18 Juli, 26 Aug.; Van Wassenaer aan De Witt 6 Juni; De Witt aan Van Slingelandt 2 Juni 1656 (*Brieven*, V, oud); Van Wassenaer, Journaal; De Ruyter, Journaal; Aitzema, III, 1265.

[4]) Carlbom, *a.w.*, 76.

[5]) Gezanten in Denemarken aan H.H.M. 14 Mei 1656.

van de eerste Nederlandse schepen in de Sont deed de Deense moed weer aangroeien. [1])

Toen kwamen uit Pruisen tijdingen binnen, die grote ongerustheid wekten en een langer werkeloos blijven onmogelijk maakten: Karel Gustaaf had besloten Danzig te veroveren. Verschillende punten in de omgeving der stad werden bezet. De schans Weichselhaupt, belangrijk omdat van hier uit alle handel op de Weichsel kon worden belet, werd 24 Februari ingenomen en een zestal Zweedse schepen sloten in April de haveningang af en beletten alle handel, ook die van neutralen. [2])

Officieel gaven Dureel en Appelboom hiervan kennis in Kopenhagen en Den Haag onder bijvoeging, dat het de wens van Karel Gustaaf was, dat op Danzig geen handel zou worden gedreven, daar het volkenrecht eiste, „datter van alle navigatie en commercie nae diergelijcke belegerde plaetsen moest werden geabstineert". Appelboom voegde er met een zinspeling op Antwerpen aan toe, dat de Staten-Generaal zelf nooit anders gedaan hadden. De kooplieden moesten in plaats van naar Danzig maar naar Pillau gaan. [3]) Het spreekt vanzelf, dat de Staten-Generaal, ook al hadden zij altijd deze praktijk gevolgd, toch aan de wens van de Zweedse koning geen gehoor gaven; integendeel, nu lieten zij hun afwachtende politiek varen en tastten krachtig door. Begin Juni hadden zij Schröder reeds beloofd, dat als de mediatie der gezanten niet voldoende mocht zijn, of de stad Danzig intussen werd belegerd, „deselve metter daet, ende met reële assistentie d'effecten van hare goede genegentheyt te doen gevoelen". Na Appelbooms verklaring, die zo'n opzien baarde, dat de Staten van Holland het nodig achtten „en corps" in de vergadering van H.H.M. de bescherming van de handel op Danzig te bepleiten, besloten dezen tegen de zin van De Witt, die tevergeefs getracht had in de Hollandse Statenvergadering deze resolutie te „trayneeren" [4]), aanstonds de vloot uit de Sont naar Danzig te laten vertrekken, en wel zonder te wachten op de afloop van de onderhandelingen met Denemarken over gezamenlijk optreden hierin. Van Wassenaer moest er voor zorgen, dat de vaart op Danzig open bleef en dat alle belemmering er van „feytelick" werd belet. Met Schröder werd 10 Juli 1656 een verdrag gesloten, waarbij de

---

[1]) Carlbom, *a.w.*, 97, 98.

[2]) Pels aan H.H.M. 13 Mei; aan gezanten in Pruisen 25 Mei 1656, copie; D. Gralath, *Versuch einer Geschichte Danzigs*, II, 552 vlg.; Löschin, *a.w.*, 337; A. Zettersten, *Svenska Flottans Historia* 1635—1680, 397.

[3]) Secr. res. H.H.M. 20 Juni, 7 Juli; Aitzema, III, 1301; Carlbom, *a.w.*, 99.

[4]) Bontemantel, Aantekeningen op de vroedschapsresolutiën van Amsterdam, 19 Juni 1656.

Staten-Generaal zich verbonden samen met Denemarken hulp te verlenen, mits de Nederlandse handel niet met tollen of rechten werd bezwaard. [1]) Er zou een gezant naar Rusland gestuurd worden, om toenadering te zoeken tot grootvorst Alexis, die Zweden in het Oosten aanviel, Lijfland binnentrok en Riga begon te belegeren.

Brandenburg, dat zich weer nauwer bij Zweden had aangesloten [2]), werd onder verwijzing naar de alliantie van 1655 ernstig gewaarschuwd, geen tollen te verhogen of te dulden, dat ze verhoogd werden, want dan zouden de Staten-Generaal hiertegen hun „guarandt" zoeken door zulke „wegen ende middelen als Godt Almachtigh haer in handen" had gesteld, terwijl ze de keurvorst daarentegen beloofden te helpen, als de Zweden Brandenburg tegen zijn zin dwongen de tollen te verhogen. Sommigen, o.a. de Friezen, wilden nog verder gaan dan deze hulpverlening en stelden voor officieren naar Danzig te sturen en „oock des noot te lande de Weyzel te suyveren tot aen Toren incluys". De Witt echter meende — en hierbij sloot zich Holland aan — dat als men ging optreden tegen Zweden [3]), Frankrijk en Engeland, waarmee Zweden immers goed bevriend was en wij niet op al te beste voet stonden, dit wel eens op zouden kunnen vatten als een casus belli en dat daarom eerst een goede verstandhouding met deze staten nodig was, voor men dergelijke vèrstrekkende voorstellen zelfs maar in overweging kon nemen. [4])

Niettemin hadden Van Beuningen en zijn collega's nu natuurlijk

---

[1]) Schröder en De Bye, de Poolse zaakgelastigde, waren met dit verdrag, de zogenaamde stipulatieacte, zo ingenomen, dat zij het zonder er mandaat voor te hebben, dadelijk goedkeurden. De stad Danzig wilde het echter niet bekrachtigen, daar het de Nederlanders te veel vrijheid op de Weichsel en andere binnenwateren gaf. Het werd dus niet aanvaard, maar praktisch was dit voor de stad van geen betekenis, omdat het voornaamste doel: de Nederlanders tot steun over te halen, door het zenden van de vloot toch bereikt was.

[2]) Bij het verdrag van Mariênburg d.d. 25 Juni 1656. Men beloofde elkaar wederzijdse hulp tegen aanvallers. Zweden bleef souverein voor Pruisen, maar Brandenburg zou Zweden helpen met 4000 man. Het belangrijkste waren de geheime artikelen, waarbij de keurvorst toezegde, dat jaar met zijn gehele leger, dus met meer dan 4000 man te zullen optreden, waarvoor hij dan vrijwel heel Groot-Polen zou krijgen. Waddington, *a.w.*, 356.

[3]) Volgens 17e eeuws recht is het sturen van de vloot naar Danzig een bondgenoot helpen, niet het oorlogvoeren tegen diens vijand. Wij waren ondanks deze hulp met Zweden dus niet in oorlog.

[4]) Secr. res. H.H.M. 8, 22, 23 Juni, 4, 7 Juli, 12 Dec. 1656, 5 Jan. 1657; copie van het tractaat met Danzig d.d. 10 Juli en de ratificatie der stad van 22 September 1656, met haar bezwaren in: Lias Polen; Aitzema, III, 1266 vlg., 1286 vlg.

gemakkelijk spel, en 26 Augustus werd een overeenkomst gesloten, waarbij zich Nederland en Denemarken verbonden de handel op de Oostzee en speciaal die op Danzig te beschermen door deze stad op te nemen in een verdrag, dat men met Zweden zou maken en door het sturen van een vloot. Mocht een van beiden hierover enig geweld worden aangedaan, dan zou de ander bijspringen. [1])

De vloot was toen al naar Danzig vertrokken. Dadelijk na haar aankomst in de Sont hadden besprekingen plaats gehad tussen de Nederlandse gezanten en de opperbevelhebber. 18 Juli kreeg men van de Staten-Generaal bevel om verder te zeilen. De Deense regering, die zeer erkentelijk was voor de door de Staten-Generaal verleende bijstand, gaf de onderkoning van Noorwegen, Niels Trolle, opdracht Van Wassenaer de volgende dag te vereren met de orde van de Olifant. Dit geschiedde zo plotseling, dat de admiraal „gesurpreneert" was, want Trolle hield een toespraak, waarin hij de hoop uitsprak, dat Van Wassenaer ze niet zou weigeren en „trock meteen deselve uyt sijn sack". [2])

23 Juli lichtte de vloot toen haar „hankers door horder van haer ecksselensijen", tekent De Ruyter in zijn Zeeuws dialect aan, en de 27e kwam zij na een vaart door zeer onstuimig weer, waarbij de bliksem in een der schepen sloeg en drie man gedood werden, te Danzig aan. Pas 11 September verscheen hier het Deense eskader, bestaande uit 9 schepen, onder bevel van Kristoffer Lindenov (Lindenhout noemden hem de Hollanders) met Nicolaas Helt als vice-admiraal en de later zo beroemde Niels Juel. [3])

Van Wassenaer bezeerde enkele dagen na aankomst zijn been zo ernstig, dat hij niet meer lopen kon, maar zich met een takel uit het schip moest laten hijsen en naar land brengen. Tegelijkertijd openbaarde zich bij hem de jicht, een kwaal waaraan de officieren van het landleger dikwijls lijden op zee, die hem zo aangreep, dat hij vrijwel buiten staat was om zijn werk te doen. Elk ogenblik overviel hem een

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 9 Aug. 1656; Aitzema, III, 1292 vlg.

[2]) Van Wassenaer aan Holland 22 Juli 1656; Van Wassenaer, Journaal.

[3]) Niels Juel dankt zijn beroemdheid aan de samen met Cornelis Tromp op de Zweden bevochten overwinning van 11 Juni 1676 bij Öland, maar vooral aan de schitterende slag bij Kjögebugt 11 Juli 1677, waarin hij de overmachtige Zweedse vloot een nederlaag toebracht.

Het Deense eskader zou uit 10 schepen bestaan, maar er liep bij Kopenhagen een schip aan de grond, zodat er maar 9 verder gingen. Pels aan H.H.M. 13 Sept.; Van Wassenaer aan Holland 13 Sept. 1656; Van Wassenaer, Journaal; De Ruyter, Journaal; H. D. Lind, *Kong Frederik den Tredies Sömagt*, 96.

nieuwe „swaere sincking" op zijn voeten, gepaard met „grouwelijcke pijnen", zodat hij slechts „met moeiten" zijn correspondentie af kon doen. [1])

De komst der Nederlandse vloot in de Noordelijke wateren en de toerustingen van Denemarken verwekten in Zweden de grootste onrust. Wilde geruchten over een voorgenomen landing der Nederlanders in Zweden deden de ronde. Snel werden voorzieningen getroffen, soldaten en burgers gewapend en naar de meest bedreigde punten gestuurd. Klaas Bjelkenstjerna kreeg bevel met 19 schepen de Zweedse kust te verdedigen en op wacht te gaan liggen bij Dalarö, omdat over de plannen der Staten-Generaal met hun vloot niets bekend was. Hij moest de Nederlanders zo vriendelijk mogelijk bejegenen, maar hen toch verzoeken, zich buiten de Oostzee te houden, aangezien daar, door Zwedens goede zorgen, geen „gevaar of turbation" voor de handel heerste! In Juli liep hij uit en hij bleef tot eind September kruisen tussen Öland, Gotland en Ösel. [2])

Met grote blijdschap werd de Nederlandse vloot echter in Danzig ontvangen. Steeds meer drongen de Zweden op en werd de stad ingesloten. Het riviertje de Radaune, dat de korenmolens dreef en de stad van water voorzag, werd afgesneden, ja, Karel Gustaaf maakte zelfs plannen om de hele Weichsel af te leiden en zo de bloeiende stad brodeloos te maken en ten onder te brengen. Toch lieten de Danzigers zich niet uit het veld slaan, ze voelden zich sterk genoeg. In 1649 had Perceval een halfcirkelvormige ring van vestingwerken om de stad heen ontworpen, met insluiting van de Bisschops- en Hagelsberg, die haar beheersten. Ten overvloede kon een gedeelte van het omliggende land onder water gezet worden. Bij het uitbreken van de oorlog in 1655 was men aan de uitvoering van het ontwerp begonnen; zonder kosten te sparen werd er aan gewerkt, met weinig inzicht helaas, meende Perceval, want de kooplieden hadden van militaire zaken weinig verstand. Van des te groter belang was het dan ook, dat de ontwerper van het fortificatiesysteem zelf kwam helpen. Dadelijk na zijn aankomst liet hij verschillende nieuwe schansen en forten aanleggen en op zijn rondritten langs de verdedigingswerken maakte hij de magistraat op alle foutjes en fouten opmerkzaam. De stad beschikte over een „fray" leger, bestaande uit ongeveer 6000 man geregelde troepen en 5000 gewapende burgers, die desnoods uit de arbeiders en handwerkers tot 20000 konden worden aangevuld. De arsenalen en

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 26 Aug., 13 Sept.; aan Holland 9 Aug.; aan De Witt 16 Aug. 1656.

[2]) Colenbrander, *Zeeoorlogen*, I, 95 vlg.; Zettersten, *a.w.*, 398.

forten waren goed van geschut en benodigdheden voorzien. Onversaagd werd de Zweden het hoofd geboden. Door een „druckwerck" kwam er toch water in de stad en ook werden er nieuwe „maelmeulens" uitgevonden, die het zonder water konden stellen. Op talrijke strooptochten buiten de stad werden vele gevangenen gemaakt. De komst van de Nederlanders gaf ieder moed en maakte aan de blokkade van de Zweedse schepen een eind en zo hadden de burgers die zomer een „Ueberflusz an Lebensmitteln und eine wolfeile Zeit". [1])

De oorlog verslond echter schatten [2]), terwijl de handel zo goed als stillag en de inkomsten dus, ondanks het opschroeven van de belastingen, steeds daalden en tenslotte niet meer toereikend waren om alles te bekostigen. Daarom vroeg de stad aan de Staten-Generaal, boven de reeds verleende hulp, een geldlening van *f* 500000 en 1500 man troepen op kosten van H.H.M., wat neerkwam op 12000 rijksdaalders per maand. Holland vond dit goed en stelde voor de troepen uit de landmilitie te lichten. Van Wassenaer steunde het voorstel en Van Beuningen wilde het aantal zelfs op 3000 brengen, wat z.i. voor Danzig van groter belang was dan de vloot. De Raad van State had al een lijst van officieren en manschappen klaar. Toch werden de troepen niet gestuurd. Zeeland was natuurlijk tegen, maar er schijnt ook verzet te zijn gerezen bij de landprovinciën, die bevreesd waren voor een conflict met Zweden, dat uit Bremen en Verden ons land kon binnen vallen en wel te gemakkelijker, als bijna 3000 onzer troepen ontbraken. Wel werden Danzig de 12000 rijksdaalders toegezegd, ingeval Zweden de belegering voortzette.

Al te diep wenste men zich in het Noordse avontuur niet te steken, zelfs Holland beschikte afwijzend op een verzoek van de Deense regering om een gedeelte van de vloot in Kopenhagen te laten overwinteren. Het was allerminst gewenst Zweden nodeloos te prikkelen en zeker niet, nu de onderhandelingen zo vlotten en weldra tot een resultaat zouden leiden. [3])

---

[1]) Gezanten in Pruisen aan H.H.M. 27 Apr., 2 Mei, 23 Juni; Pels aan H.H.M. 24, 28 Juni, 21 Juli, 5 Aug.; Perceval aan De Witt 19, 26 Juli, 16, 26 Aug., 9 Sept. 1656; Gralath, *a.w.*, 544, 565.

[2]) De oorlog kostte van 1 Mei 1655 tot April 1659 ongeveer *f* 5000000, ongerekend de voorschotten aan Polen (die nooit werden terugbetaald). Gralath, *a.w.*, 593 noot 1.

[3]) Secr. res. H.H.M. 31 Juli, 9, 17, 18 Aug.; secr. res. Holland 20 Juni, 28 Juli, 8, 10 Aug.; res. R. v. St. 5, 6 Aug.; H.H.M. aan Schröder 18 Aug.; Schröder aan H.H.M. 22 Mei; gezanten in Pruisen aan H.H.M. 2 Mei; Van Wassenaer aan De Witt 2, 16 Aug., 13 Sept.; Van Slingelandt aan De Witt 18 Juli (*Brieven*, V, oud); Van Beuningen aan De Witt 23 Aug. 1656. (*Brieven*, I, nieuw); Aitzema, III, 1277, 1301.

Door Ruslands optreden in Lijfland en de verovering van Warschau door de Polen in Juni, maar vooral door het verschijnen van de Nederlandse vloot in de Oostzee, kwam het Karel Gustaaf noodzakelijk voor zonder uitstel met de Verenigde Provinciën tot een vergelijk te komen. De conferenties, die sedert Mei 1656 hadden stil gestaan, omdat de Zweedse rijkskanselier, Erik Oxenstjerna, zich op reis had begeven en een der gezanten ziek was geworden, werden 27 Juli met ernst te Elbing hervat. De Nederlanders zetten hier hun eisen uiteen: 1e Volkomen vrijheid van scheepvaart op de Oostzee. Geen tollen, licenten of wat ook aan riviermondingen of havens, die niet aan Zweden onderdanig waren. 2e Vrijheid tot kopen en verkopen in alle Zweedse plaatsen en van alle Zweedse inwoners. 3e De tollen moesten even hoog blijven als ze in 1640 en „multis annis sequentibus" waren. 4e Mochten om een of andere reden de tollen toch verhoogd worden, dan moesten de Nederlanders gelijke voordelen genieten als de Zweden. 5e De Republiek moest altijd worden behandeld als de meest begunstigde natie.

Beschouwen we deze eisen nader, dan zien we, dat ze alle betrekking hebben op Zweedse handelingen, die, volgens de opvatting van de Staten-Generaal, een overtreding waren van de verdragen van 1640 en 1645: het verbod van handel en de tolheffing voor Danzig, de privileges van de verschillende compagnieën en de tolverandering van 1645, of een waarborg zouden geven, dat de Nederlanders bij de Zweden of de Engelsen niet werden achtergesteld. [1])

De kwestie-Danzig baarde bij de onderhandelingen de grootste moeilijkheden. De Zweden waren heftig verontwaardigd over het sturen van de Nederlandse vloot en verdedigden hun handelsverbod met de opmerking, dat wij ten aanzien van Antwerpen evenzo deden. Toch gaven zij tenslotte toe, maar zij bleven zich het recht voorbehouden de stad te belegeren en ons het recht ontzeggen haar hulp te verlenen. Met dat al school er een adder onder het gras, want men stelde vast, dat de tollen op vreemde havens, waarvoor een afzonderlijk verdrag bestond (Memel en Pillau b.v.) mochten blijven bestaan, maar niets verhinderde Karel Gustaaf om Danzig te veroveren, een afzonderlijk verdrag met de stad te sluiten en er dan toch tol te heffen. Daarom beijverden de Nederlanders zich zeer om de stad in het verdrag opgenomen te krijgen en de Zweden deden evenzeer hun best om dat te beletten, want, meenden zij, de stad hoorde onder Polen en was dus vijandelijk land. De Staten-Generaal wilden natuurlijk op dit punt

---

[1]) Fries, *a.w.*, 42 vlg.

niet toegeven, want dat zou het hele verdrag waardeloos maken, maar ook de Zweden wisten van geen wijken. Tenslotte besloot men de zaak aan Danzig zelf over te laten, maar bij voorbaat een bevestigend antwoord aan te nemen en de stad in het verdrag te includeren. In zoverre kregen de gezanten dus wat ze wensten, maar hun succes werd getemperd, doordat de magistraat hun verzekerd had niets te zullen doen, wat inbreuk maakte op haar eed van trouw aan Polen, hetgeen praktisch betekende, dat ze de inclusie weigerde.

De verdere punten werden snel geregeld. 5 September reeds stuurde Van Slingelandt het ontwerpverdrag naar Den Haag en 11 September 1656 werd het ondertekend, zonder dat men de toestemming van de Staten-Generaal afgewacht had. [1])

Het verdrag van Elbing kan uit een politiek en uit een economisch oogpunt worden beschouwd. Politiek gezien was het voor Zweden „een laatste poging om onder nieuwe verhoudingen de Staten-Generaal er toe te brengen bij de oude vriendschap te blijven; voor dezen was het tractaat daarentegen een geschikt rustpunt in de onderhandelingen, van waaruit verschillende wegen hun voortaan open stonden". [2]) Een mooi resultaat voor beide partijen, voor Zweden, omdat het uit de moeilijke positie, waarin zijn imperialisme het had gebracht, werd gered en een botsing met de Nederlanden werd vermeden, zonder dat het zijn plannen hoefde op te geven; voor de Staten-Generaal, omdat zij met weinig moeite en kosten hadden verkregen, dat Zweden hun handel niet zou belemmeren. Economisch gezien, had het verdrag de volgende inhoud. Alle bepalingen van de verdragen van 1640 en 1645 werden hernieuwd en bevestigd, met een kleine uitbreiding, zodat ze niet meer alleen tegen Denemarken waren gericht, maar tegen ieder die de handel van beide staten op Noord- en Oostzee of daarin uitmondende rivieren zou hinderen. Elke staat beloofde de tollen en belastingen in zijn gebied te heffen op ongeveer gelijke voet (ad parem circiter modum et taxam) als in 1640 en 1645 was geschied en verklaarde de ander als meest begunstigde natie te beschouwen. Mocht toch een tolverhoging nodig wezen, dan zou deze voor vreemdelingen niet hoger zijn dan voor de eigen landgenoten, met uitzondering van geprivilegieerde compagnieën of speciale personen. Frankrijk, Engeland, Denemarken, Brandenburg en Danzig werden geïncludeerd. [3])

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 17 Aug., 11, 17 Sept.; gezanten in Pruisen aan H.H.M. 25, 28 Juli, 1, 8, 11, 15 Aug., 1, 5, 11 Sept. 1656; Carlbom, *a.w.*, 111 vlg.; Fries, *a.w.*, 45 vlg.

[2]) Fries, *a.w.*, 54, 55.

[3]) Het tractaat bij Aitzema, IV, 438—440.

De gezanten zelf waren over hun beleid nogal voldaan en verwachtten niet anders of hun opdrachtgevers zouden er even tevreden over zijn. Aanvankelijk scheen dit dan ook het geval te zijn: zowel de Staten van Holland als de Staten-Generaal gaven blijk van hun ingenomenheid en De Witt schreef zelfs, dat het beter was, dan hij had durven hopen. [1])

Een langer verblijf van de Nederlandse vloot in de Oostzee had nu weinig zin en de Staten-Generaal besloten Van Wassenaer met de 30 grootste schepen te laten terug komen. Cornelis Tromp zou met de rest nog enige tijd in Danzig blijven. De soldaten moesten op de resterende schepen overgebracht worden en als daar ruimte te kort was aan land gezet en in de stad gehuisvest. Enkele weken later werd ook Tromp terug geroepen, maar de troepen zouden voorlopig in de stad blijven. Tot dit laatste waren de Staten-Generaal besloten, omdat Danzig vrij zwak was en dus wel eens enig „ongemack" van Zweedse kant zou kunnen lijden, en een verovering der stad was voor ons een onaangenaam vooruitzicht, want Karel Gustaaf zou natuurlijk niet nalaten, dan met haar een voor de Republiek nadelig tolverdrag te sluiten, waartoe hem het verdrag van Elbing het volste recht gaf.

Van het achterlaten dezer troepen zouden overigens noch Danzig, noch de Staten-Generaal veel genoegen beleven. 6 October 1656 begon de ontscheping van ongeveer 300 man, die op het eskader van Tromp geen plaats konden vinden. Hierbij kwam het al dadelijk tot ongeregeldheden, daar de soldaten vreesden, dat ze voorgoed in Danzig moesten blijven, zonder dat hun soldij werd uitbetaald, terwijl ook hun gezinnen in Nederland gebrek zouden lijden. In hun vrees werden zij versterkt, doordat de magistraat van Danzig zo onvoorzichtig was, hen dezelfde eed van trouw te laten afleggen als de inheemse troepen. De soldaten leidden hier ten onrechte uit af, dat ze dus door de Staten-Generaal aan de stad werden „overgedaan". Perceval, die door Van Wassenaer tot nadere orders met het bevel over de troepen was belast, deed zijn best ze tot rede te brengen, en de stad liet zelfs vier compagnieën ruiters komen om ze te dwingen, maar niets hielp. Twee dagen bleven de soldaten zonder eten of drinken op het stadsplein staan schreeuwen en tieren, dreigend naar de Zweden over te lopen. Hoewel hun bier en brood werden aangeboden, weigerden ze het aan te nemen uit een „boesse opyniaeterteyt". Ten einde raad stelde Perceval hen tevreden met de belofte, dat hun tractement niet zou verminderd worden en hun

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 17, 26 Sept.; secr. res. Holland 18 Sept.; De Witt aan Van Slingelandt 19 Sept. 1656 (*Brieven*, V, oud).

gezinnen er de helft van zouden krijgen. Ze bleven afzonderlijke compagnieën vormen en mochten terug, als de schepen van Tromp vertrokken. De stad betaalde voorlopig hun kostgeld en wijzigde de eed van trouw, zodat de vrees van in Danzigs dienst over te gaan verdween.

Op dezelfde dag, dat deze muiterij plaats had, nam Van Wassenaer met een maaltijd op het slot Weichselmünde („ontbijt", noemt hij het) afscheid van Danzig en ging onder zeil. De Deense admiraal Lindenov was in de laatste week van September al naar Kopenhagen vertrokken. Het bevel aan Tromp om terug te keren kwam in de tweede helft van October en de 23e begon de ontscheping van de troepen.

Opnieuw dook de vrees van in dienst van de stad over te gaan bij de soldaten op, nu ze hun laatste kans van naar Nederland terug te keren zagen vervliegen. Dezelfde ongeregeldheden als enkele weken tevoren deden zich voor. Een hele nacht bleven de soldaten in de regen staan „met sulcken gevlouck ende getier, dat het onuytspreeckelijk" was. De volgende dag gaven ze echter toe, wat bleef hun anders over?

Hun gedrag was schandelijk, zeker, maar we kunnen begrijpen, dat ze tot opstand kwamen. Ze waren ontscheept, zonder te weten, wanneer ze terug zouden komen. Hun tractement was veel te laag, want de normale soldij gold ook slechts voor normale tijden en men bevond zich hier in een belegerde stad, waar alles even duur was. In de zomer waren ze vertrokken, niemand was dus in het bezit van warme kleren en de winter stond voor de deur. Geen autoriteit was er, tot wie ze zich konden wenden met klachten of verzoeken om inlichtingen, want de Staten-Generaal hadden verzuimd iemand met het opperbevel te belasten. De gezanten wensten zich met deze netelige kwestie niet in te laten en verklaarden zich op dit punt ongelast. Pas in December werd Perceval tot commandant aangesteld en kregen de troepen de verzekering, dat ze in dienst van de Staten-Generaal zouden blijven. Treurig was ook de betaling geregeld. Herhaaldelijk moest de Raad van State, die ronduit verklaarde, het schandelijk te vinden, dat de Staat zijn troepen buitenlands niet beter betaalde, alle provinciën op Holland na aanmanen geld tot betaling bij de Ontvanger-Generaal te storten, daar Danzig, dat eerst alles had voorgeschoten, tenslotte weigerde nog iets te betalen. Slechts schoorvoetend voldeden zij aan dit verzoek: eind Januari 1657 hadden Groningen en Overijsel bijvoorbeeld nog niet betaald. Verschillende gewesten brachten overigens maar de helft op van de som die de Raad van State verlangde. Dat de soldij veel te laag was, hebben we reeds gezegd; ook echter van de 5 stuivers kostgeld die de Staten-Generaal uitkeerden, konden de soldaten niet rondkomen. De regering wilde echter niet

meer geven, maar verklaarde laconiek, er geen bezwaar tegen te hebben, dat de stad Danzig er uit eigen zak iets bij legde. [1])

Het enthousiasme over het verdrag van Elbing was intussen lang niet algemeen. Een zeer grote partij in de Republiek, die niet zo zeer lette op de politieke voordelen, maar vooral uit was op het behalen van winst, vroeg zich af, wat het verdrag in dit opzicht beloofde. Het antwoord op deze vraag, meende ze, luidde: weinig of niets. Ja, verklaarden sommigen, het tractaat leverde niet alleen geen voordelen, maar zelfs nadelen op. De meeste leden van de Staten van Holland, waaronder Amsterdam en de bij de Oostzeehandel betrokken zeesteden, wensten dan ook voor de ratificatie nog enkele veranderingen in het tractaat aan te brengen.

Men vreesde, dat door het woordje „circiter" voor Zweden een deur open zou blijven om toch de tollen te verhogen. Het tweede bezwaar was, dat wanneer Zweden tolverhoging noodzakelijk achtte, hierbij een uitzondering kon worden gemaakt voor geprivilegieerde compagnieën of speciale personen. Zij die „grondige kennisse" van deze zaken hadden, beweerden, dat de „notabelste commerciën" als zout, ijzer, koper, pek en teer, in handen van deze compagnieën waren. Vooral het bestaan van de teercompagnie stuitte hier op veel verzet, omdat deze het monopolie had en slechts een bepaalde hoeveelheid telkens verkocht, waardoor de vrije handel werd belemmerd. Deze uitzonderingsbepaling moest dus worden geschrapt. Als uitgangspunt wenste men verder de tollijst van 1640, zodat het in 1645 uitgevaardigde privilege voor gemonteerde schepen, die men als bizonder gevaarlijke concurrenten beschouwde, zou komen te vervallen. [2])

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 21 Sept.; res. H.H.M. 9 Oct., 6 Dec. 1656, 5 Jan. 1657; res. R. v. St. 23 Nov., 5, 6, 27 Dec. 1656, 2, 11, 21 Jan., 6 Febr. 1657; gezanten in Pruisen aan H.H.M. 17 Oct.; Van Dorp aan H.H.M. 23 Dec.; van Wassenaer aan H.H.M. 27 Sept., 4, 6, 13 Oct.; Tromp aan H.H.M. 25 Oct.; Pels aan H.H.M. 7, 11, 25 Oct.; Van Wassenaer aan De Witt 4 Oct.; Perceval aan De Witt 12, 14, 24 Oct., 1, 4, 15 Nov., 16 Dec.; De Witt aan Van Dorp 7 Nov. 1656 (*Brieven*, V, oud); Van Wassenaer, Journaal; De Ruyter, Journaal; Aitzema, III, 1284, 1303.

[2]) Na de laatste oorlog met Denemarken, waarin het gebrek aan schepen zo groot was, dat men in de Nederlanden een vloot moest huren, had Zweden besloten zelf oorlogsschepen te gaan bouwen. Ieder die een schip bouwde, dat minstens 14 stukken voerde en als oorlogsschip dienst kon doen, behoefde 1/3 minder tol te betalen dan buitenlandse schepen. Deze schepen zijn de zgn. gemonteerde, ook wel Compagnieschepen geheten, omdat ze meest aan een handelscompagnie behoorden. In 1656 waren er 48 en in de volgende jaren werden er 32 van in de oorlog gebruikt. Zie: Zettersten, *a.w.*, 320, 321.

De Staten-Generaal namen deze bezwaren over en de gezanten kregen desbetreffende instructies. [1]) Van Slingelandt en zijn collega's verdedigden hun beleid zo goed mogelijk, maar men liet zich hier te lande door hun argumenten niet overtuigen en handhaafde zijn bezwaren. Een concept van „elucidatie" werd opgesteld en naar Pruisen gezonden. Eerst moest dit worden ingewilligd, dan pas zou het verdrag van Elbing worden geratificeerd. [2])

Het spreekt vanzelf, dat Karel Gustaaf maar niet dadelijk op deze eisen inging, want het was tegen het politiek gebruik, na het sluiten van een verdrag, met nieuwe verlangens te komen. Hoewel men hier, wat dat aanging, zijn geweten voelde spreken (de Staten waren altijd „gerenommeert geweest voor woorthoudende heeren!" [3]) redde men zich min of meer sophistisch uit de moeilijkheid, door er op te wijzen, dat van nieuwe eisen geen sprake was, maar alleen van enkele ophelderingen, elucidaties, aangezien verschillende bewoordingen van het verdrag wat „vaag" waren. Maar, zoals we zullen zien, de ophelderingen begonnen na verloop van tijd bedenkelijk veel op nieuwe eisen te lijken. Karel Gustaaf voelde niets voor het scheppen van precedenten en hij weigerde dus iets in het verdrag te veranderen. Hij was bovendien geprikkeld, omdat Perceval zich te Danzig als kwartiermaker voor het Poolse leger had laten gebruiken en door zijn ervaring het bestuur der stad, dat immers van oorlogvoeren weinig verstand had, zeer nuttig was. Bovendien was hij ontevreden over het ontschepen van de Nederlandse troepen, die het, hoewel ze neutraal waren en alleen wachtdiensten deden zonder aan de strijd deel te nemen, toch mogelijk maakten, dat de stadstroepen vrij kwamen, zodat deze wel actief konden optreden. Na lang onderhandelen verklaarde hij zich tenslotte niettemin bereid, de elucidaties na de ratificatie aan het verdrag toe te voegen. [4])

Maar spoedig kwamen de Nederlandse kooplieden tot de conclusie, dat het overgezonden elucidatieconcept de handel nog niet genoeg

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 26, 28, 31 Oct.; secr. res. Holland 10 Oct.; De Witt aan Van Slingelandt 22, 29 Sept. 1656; (*Brieven*, V, oud).

[2]) Secr. res. H.H.M. 24 Jan. 1657; secr. res. Holland 21 Dec. 1656; gezanten in Pruisen aan H.H.M. 15 Nov.; Van Dorp aan De Witt 8 Nov. 1656 (*Brieven*, V, oud).

[3]) Bontemantel, Aantekeningen, 23 Mrt. 1657. Ook de Engelse admiraal Edw. Mountagu oordeelt later in dit opzicht over de Nederlanders zeer gunstig: „they being a State that never have violated their public faith". *Journaal*, 53.

[4]) Gezanten in Pruisen aan H.H.M. 24, 27 Oct., 15 Nov., 26 Dec. 1656.

voordelen verschafte. [1]) Uit de besprekingen met de Zweden was n.l. gebleken, dat voor de uitvoer weliswaar de tollijst van 1640 de grootste voordelen bood, maar voor de invoer die van 1645. Bij uitvoer wenste men dus de lijst van 1640, bij invoer die van 1645 zien toegepast. De bezwaren tegen de geprivilegieerde compagnieën, met name de Pek- en Teercompagnie bleven gehandhaafd, evenals de bedenkingen tegen de gemonteerde schepen, die naar men vreesde, steeds in aantal zouden toenemen en tenslotte alle handel aan zich trekken. Ook voor Nederlandse schepen, op dezelfde manier gebouwd als de gemonteerde, werd nu 1/3 vrijdom van tol verlangd. [2]) Na talrijke conferenties en besprekingen legde Karel Gustaaf zich tenslotte nogmaals bij verschillende Nederlandse verlangens neer, maar ten aanzien van enkele punten bleef hij op zijn stuk staan: de Pek- en Teercompagnie wilde hij niet opheffen en evenmin het privilege van de gemonteerde schepen ook aan de Nederlanders toestaan, dat zou, naar hij meende, de doodsteek zijn voor de Zweedse handel. Ook Karel Gustaaf echter had bezwaren tegen het verdrag van Elbing: hij weigerde de bepaling, dat Danzig geïncludeerd moest worden, goed te vinden. [3])

---

[1]) Zeer sterk krijgt men de indruk, dat de Nederlanders het er aanvankelijk zelf niet over eens waren, wat nu eigenlijk de meest gunstige bepalingen waren. Pas langzamerhand komt er klaarheid, telkens duikt een nieuw bezwaar tegen het verdrag op en wordt dus een nieuw punt van „opheldering" opgesteld. De geïnteresseerden waren het zelf niet steeds met elkaar eens en ook De Witt was in deze ingewikkelde materie niet best thuis. Grote moeilijkheden baarde het, dat men de betreffende Zweedse tollijsten bijna niet machtig kon worden.

[2]) Secr. res. H.H.M. 29 Mrt., 3 Apr., 16 Mei; secr. res. Holland 22, 23 Mrt., 15 Mei; De Witt aan Van Dorp 6, 13 Apr., 18 Mei (*Brieven*, V, oud); De Witt aan Amsterdam e.a. 2 Apr.; aan Stellingwerff 8 Apr.; aan Vogelsang 12 Apr. (*Brieven*, I, nieuw); Van Dorp aan De Witt 8 Mei 1657 (*Brieven*, V, oud).

[3]) De stad zelf wenste, zoals we gezien hebben, ook niet geïncludeerd te worden en ze bleef op dit standpunt staan, want, zeide ze, de inclusie maakte niet alleen inbreuk op haar eed van trouw aan Polen, maar bond haar ook te sterk aan Zweden en ze vreesde dit land en zijn macht. In de Poolse landdag had ze een „votum dissensivum" en kon ze tegen haar wil niet worden gedwongen, terwijl de Zweden streefden naar een „imperium despoticum", hoewel ze daarbij in het begin zacht te werk gingen. Wat de Staten-Generaal ook betoogden, Danzig liet zich niet overhalen en gaf ook pas in Mei 1657 de verlangde ratificatie op het verdrag van 10 Juli 1656. Met opzet maakte men toen hier te lande weinig haast met de uitbetaling van het beloofde subsidie van 12000 rijksdaalders per maand.

Secr. res. H.H.M. 28 Oct. 1656, 5 Jan., 4 Aug. 1657; res. H.H.M. 27 Mrt., 16 Mei 1657; secr. res. Holland 6, 21 Dec. 1656; gezanten in Pruisen aan H.H.M. 8 Aug.; Pels aan H.H.M. 16, 23 Sept.; gezanten van Danzig aan H.H.M. 30 Nov. 1656, 22 Jan., 16 Mrt. 1657; stad Danzig aan H.H.M. 23 Sept. 1656; Fries, *a.w.*, 75.

Al was het verdrag van Elbing in eerste redactie nadelig voor de Nederlandse handel, dat sprong niet dadelijk in het oog en men moest terdege thuis zijn in handelszaken, om over het voor en tegen er van te kunnen oordelen. [1])

Het was dan ook niet te verwonderen, dat boze tongen beweerden, dat de elucidaties (uiting van een „groote politijke wijsheyt", zeiden ze spottend) alleen maar uitvluchten waren, zonder welke men „de Heeren Deensche niet souden hebben konnen aen den dans krijghen". [2]) Wat hier van waar is, kan moeilijk worden nagegaan, een kern van waarheid school er wel in; zeker is tenminste, dat er een nauw verband bestaat tussen het niet ratificeren van het verdrag van Elbing en de vijandige houding, die Denemarken tegenover Zweden aannam. Louter voorwendsels waren de elucidaties echter allerminst, daarvoor waren de nadelen die het Elbingsverdrag de handel bracht te groot.

In Denemarken was het verlangen om op de Zweden terug te winnen, wat men in 1645 had verloren, steeds groot geweest. Vooral het verlies van Bremen en Verden was de regering zeer ter harte gegaan. Nu Karel Gustaaf zich in Polen bevond, scheen de kans schoon voor een poging om deze landen weer in bezit te krijgen. Men hoopte, dit op grond van min of meer vage beloften van Van Beuningen, hierbij de steun van de Republiek te genieten. Als een slag was dan ook het bericht gekomen, dat de Staten-Generaal te Elbing hun verbond met Zweden hadden hernieuwd. Dat deed de Deense veroveringsplannen in duigen vallen, maar toen men hoorde, dat het tractaat niet geratificeerd werd, herleefde de oude hoop. Het feit, dat Danzig de inclusie weigerde, droeg hier natuurlijk het zijne toe bij. Steeds meer ging de Deense regering nu de oorlogzuchtige kant uit en in het voorjaar van 1657 werd er op een vredebreuk al zo vast gerekend, dat men voorbereidselen trof om het leger te versterken en de vestingen van alles te voorzien. [3]) In Holland waren verschillende leden ook wel geneigd Denemarken bij te staan en het gevaar was niet denkbeeldig, dat men,

---

[1]) De elucidaties bevatten zo veel „clausulen ende omstandigheden, dat de Sweedtsche van nooden hadden luyden uyt Sweden ende Lijflandt 't ontbieden om dat te verstaen, ende hier verstont men 't self quaelijck, ende daerom noemdent de Sweedtsche elusiën of illusiën, in plaets van elucidatiën". Aitzema, III, 1305.

[2]) Openlijk werd gezegd: „Als de coningh die elucidatiën sal hebben toegestaen, soo sullen wij wederom andere vinden". Aitzema, IV, 141; zie ook wat De Witt in hoofdstuk 29 van het *Interest van Holland* over deze kwestie zegt.

[3]) De Witt aan Van Slingelandt 22 Sept. (*Brieven*, V, oud); Van Beuningen aan De Witt 27 Sept., 4 Oct. 1656 (*Brieven*, I, nieuw).

bij het geharrewar over de elucidaties, tenslotte zou komen tot „gemeene consilia met Denemarcken", waarop met name Amsterdam aandrong, geprikkeld door de vele „vexatiën der Zweden op zee. [1]) Zo besloot Frederik III dan „'t verroeste harnas" aan te schieten: hij schreef de Staten-Generaal, dat hij Zweden de oorlog zou verklaren en op bijstand van de Nederlanden hoopte. Tegelijkertijd zond hij de koopman Selius Marselis om met zijn broer Gabriel hiervoor in Holland stemming te maken, een lening in Amsterdam te sluiten, te onderhandelen met de Admiraliteiten over het huren van matrozen en oorlogsschepen, en bekwame zeeofficieren, waaronder Cornelis Tromp, over te halen in Deense dienst te treden. [2])

Maar aan al die Deense verwachtingen werd de bodem ingeslagen door het bericht, dat De Witt bij een brief van 6 April 1657 aan Van Beuningen verzond. [3])

Na een zeer uitvoerige discussie en nadat in de verschillende vroedschappen van de grootste steden van Holland aan deze kwestie besprekingen waren gewijd, hadden de Staten van Holland met algemene stemmen besloten de onderhandelingen met Zweden voort te zetten. Men vreesde de grote nadelen van de oorlog voor de handel, ook de financiële toestand van Denemarken en die van de Verenigde Provinciën waren niet rooskleurig. Wat echter vooral de schaal deed doorslaan, was de vrees, dat Denemarken door de oorlog zijn oude positie en macht in Sont en Oostzee terug zou krijgen. Terwille van de „balance" kon er geen sprake van oorlog met Zweden zijn en de Staten-Generaal zouden zich dus in de strijd tussen Zweden en Denemarken neutraal houden. Slechts lieten zij toe, dat Denemarken hier te lande schepen kocht, iets wat overigens ook Zweden vrij stond. [4])

Men zou hier de opmerking kunnen maken, dat de politiek van de Staten-Generaal in deze tijd weinig omlijnd is. Het lijkt wel of men niet goed wist, wat er eigenlijk gedaan moest worden. Eén partij in de Republiek weifelde echter niet, maar gaf doelbewust de richting van de politiek aan: Amsterdam c.s., en juist daarom heeft die zo'n grote invloed. De Staten-Generaal daarentegen zoeken en tasten en nemen de meest tegenstrijdige besluiten: ze helpen Danzig tegen Zweden, maar sluiten met deze staat tegelijk een vriendschapsverdrag, dat echter niet wordt geratificeerd; steun belooft het gezantschap Van Beuningen aan

---

[1]) De Witt aan Van Dorp 18 Mei 1657 (*Brieven*, V, oud).

[2]) De Witt aan Van Beuningen 20 Mrt. 1657 (*Brieven*, I, nieuw); Fridericia, *a.w.*, 244.

[3]) De Witt aan Van Beuningen 20, 30 Mrt., 5 Apr. 1657 (*Brieven*, I, nieuw).

[4]) Fries, *a.w.*, 73, 74.

Denemarken, maar als er oorlog dreigt, komt het niet zo ver, en houden H.H.M. zich afzijdig. Op deze manier dobberde men tussen beide partijen in. Van de Raadpensionaris gaat ogenschijnlijk weinig leiding uit en hij wekt de indruk zich min of meer op de stroom der gebeurtenissen te laten voortdrijven. Wel keurt hij de politiek van Amsterdam niet goed, maar krachtig verzet hij er zich niet tegen, alleen laat hij zich eens scherp tegen de Zweedse gezant over Van Beuningen uit. Hij doet zijn best het verdrag van Elbing te ratificeren, maar vindt toch, dat enkele elucidaties moeten worden ingewilligd. Men kan zich dan ook voorstellen, dat Van Wassenaer onder de verzuchting: „Heren boecken syn duyster om lesen", verklaarde van de politiek van de Staten-Generaal niets te begrijpen. [1])

Intussen is het niet geheel juist, als men beweert, dat het alleen Van Beuningens drijven is geweest, dat Denemarken de oorlog heeft doen verklaren. Men stelde daar zijn hoop in de laatste maanden niet meer op de Republiek, maar op de keizer, van wie men op wel zeer losse gronden meende, dat hij zich aan de kant van Zwedens vijanden zou scharen. [2]) Hoeveel teleurstelling de houding der Staten-Generaal ook verwekte, men bleef dus met zijn toebereidselen doorgaan en 11 Juni 1657 verklaarde Frederik III Zweden de oorlog.

Onberaden was deze stap, want de toestand van het binnenland was slecht en op steun uit het buitenland niet te rekenen. Zelfs geen krijgsplan was klaar. Men dacht, dat Karel Gustaaf op het vernemen van de oorlogsverklaring zich onmiddellijk naar Zweden zou begeven om zijn vaderland te beveiligen tegen Deense aanvallen, en met de bedoeling dat te beletten, vertrok Frederik III persoonlijk met een vloot van Kopenhagen naar Danzig, om daar aangekomen te horen, dat Karel Gustaaf met zijn leger naar Pommeren opgerukt was! Even plotseling als de Deense koning verschenen was, vertrok hij weer en de indruk die dit alles in Danzig maakte, was: „seer belaggelijck". [3]) Zegevierend had Karel Gustaaf intussen zijn tocht door Duitsland voortgezet, rukte op door Holstein en Jutland, zonder dat de vijand zich ernstig verzette en

---

[1]) De uitlating van De Witt over Van Beuningen tegen Appelboom bij Fries, *a.w.*, 80 n. 5: „Hij zit daar in Denemarken te schreeuwen als een uil en is au bout de son latin".

Van Wassenaer aan De Witt 4 Oct. 1656; zeer ongunstige uitlatingen van Weiman over de weifelende politiek van H.H.M. in: *Urk. u. Act.*, VII, IV, passim.

[2]) Fridericia, *a.w.*, 249, 253.

[3]) Van Dorp aan De Witt 20 Juli 1657 (*Brieven*, V, oud); Fridericia, *a.w.*, 265 vlg.

sloeg in het begin van September het beleg voor Frederiksodde, de sterkste vesting van Denemarken. [1])

Al hun hoop hadden de Denen op deze vesting gesteld. Helaas was ze nog niet klaar, de wallen waren te laag, de grachten nog zonder water. Groter nadelen leverden de voortdurende onlusten onder de bezetting op, die het met de commandant niet best kon vinden. Daarom verzocht Frederik III de Nederlandse overste Willem Lobbrecht het bevel op zich te nemen, wat deze, nadat de koning lang had aangehouden, tenslotte deed. Toch bleef de toestand in de stad slecht, de ruiterij bezorgde de burgers veel last, en plundering was aan de orde van de dag. Hoewel de vesting onvoldoende voorzien was, moesten toch herhaaldelijk troepen en geschut voor andere doeleinden worden afgestaan. Half September kwam de Deense Rijksmaarschalk Anders Bille zelf met versterking en hij nam tevens het bevel over. [2]) De voortdurende wisseling van bevelhebbers en troepen was natuurlijk voor een krachtige verdediging niet bevorderlijk. Toen in de nacht van 2 op 3 November de Zweden een stormaanval deden, hadden ze spoedig succes: na anderhalf uur vechten viel de hele vesting met garnizoen en voorraden, benevens de staf met Anders Bille zelf, in hun handen. Heel Jutland was nu in de macht van de Zweedse koning. [3])

De verslagenheid in Denemarken was algemeen. Toch leek alles nog niet hopeloos. De Oostenrijkers en Polen, die zich in Mei 1657 met elkaar tegen Zweden verbonden hadden, behaalden steeds meer successen en Brandenburg maakte zich van het Zweedse bondgenootschap los en sloot met Polen een verdrag. [4])

---

[1]) Carlson, *a.w.*, IV, 245 vlg.

[2]) Lobbrecht vertrok hierop naar de Nederlanden om in opdracht van Frederik III daar troepen te werven. Vijf maanden had hij hier de troepen tot zijn last, zonder dat de Deense regering geld stuurde om ze te betalen of aanstalten maakte om ze naar Denemarken over te brengen. Ook de Nederlandse regering schijnt bij deze troepenwervingen niet zeer te hebben meegewerkt. In 1659 werd Lobbrecht nogmaals met hetzelfde doel naar Nederland gezonden. Daarna werd hij inspecteur der fortificatiën van Kopenhagen en Christiaanshaven en tenslotte commandant van deze laatste vesting. Res. Holland 11 Apr. 1658; Lobbrecht aan Frederik III 27 Mei 1658, excerpt bij Kernkamp, *Scandinavische Archivalia*, 291; Sjaellandse Tegnelser 3/13 Aug., 20/30 Nov. 1659; Frederik III aan Holland 24 Febr./6 Mrt. 1659.

[3]) Journaal van Lobbrecht 15 Aug.—12 Sept. 1657; H. Matthiessen, *Fredericia*, 17—29.

[4]) Het verdrag van Wehlau, 19 Sept. 1657. Brandenburg krijgt de souvereiniteit over Pruisen en belooft Polen met 1500 man te helpen voor de toekomst en in deze oorlog met 6000 man. Waddington, *a.w.*, 391.

Ook lukte het Frederik III in Juli met Polen een verbond tegen Zweden te sluiten. Onmiddellijke resultaten had dit alles niet. Brandenburg dacht nog niet aan actief optreden, zolang Oostenrijk in Duitsland niet hielp en dat voelde voor een oorlog hier weinig. Het betekende evenmin veel, dat in Juni 1657 met de Staten-Generaal het ampliatietractaat werd gesloten (een uitbreiding van de alliantie van 1649, waarbij het hulpcorps van 4000 op 6000 man werd gebracht), want dit gold slechts, wanneer Denemarken aangevallen werd, niet nu het zelf was begonnen. Wel leende Holland in October Denemarken *f* 600000, maar tegen onderpand van de tollen in Noorwegen en in de Sont, en dit was al heel wat, daar de Staten-Generaal niet alleen weigerden een lening te sluiten, maar zelfs het verzoek daartoe niet eens aan Holland wilden richten. [1])

Hoe weinig de Staten-Generaal gezind waren in de oorlog in te grijpen, blijkt wel uit het volgende:

Het was de Denen in de zomer van 1657 gelukt een pakket brieven van Appelboom te onderscheppen. Deze brieven werden in het Nederlands vertaald en aan Van Beuningen overhandigd, die ze doorzond naar Den Haag. Appelboom vroeg hierin geld om de voor Zweden gevaarlijke besluiten die men in Holland zocht door te drijven te „diverteren", door op geschikte plaatsen gratificatiën uit te delen om zo over vrienden en helpers te kunnen beschikken. De Staten-Generaal waren hoogst verontwaardigd: volgens Appelboom zouden zij hem verscheurd hebben, als het ontzag voor de Zweedse koning het niet had belet! Geen wonder, want de gezant stelde het voor, alsof H.H.M. waren „mercenair ende haer door corruptie ende vuylichheden ter intentie van andere uytheemsche potentaten lieten misleyden".[2]) Wel verdedigde Appelboom zich met de bewering, dat men copieën van copieën had en waren de brieven hier en daar te scherp vertaald,

---

[1]) Secr. res. Holland 19 Oct., 21 Nov.; De Witt aan Van Beuningen 26 Oct. 1657 (*Brieven*, I, nieuw); Aitzema, IV, 100 vlg.; Fridericia, *a.w.*, 279 vlg.; Waddington, *a.w.*, 390 vlg.

[2]) Appelboom schreef laconiek aan Karel Gustaaf, dat het uitdelen van gratificatiën volstrekt niets nieuws noch een ongewone praktijk was en dat hij waarlijk occasie en reden genoeg had om te schrijven, wat hij geschreven had. De Wicquefort — en die kon dit het beste weten! — oordeelde niet anders: „Ce n'étoit pas un crime nouveau dans cette République, òu les corruptions ont paru de temps en temps comme les maladies dans un corps cacochyme". Corruptie vierde in de 17e eeuw hoogtij. Het was algemeen bekend, dat Aitzema en De Wicquefort beiden in diplomatiek nieuws handelden, waarvoor ze jaarlijks een „salaris" van Zweden genoten. Als men de Thurloe Papers doorbladert, valt het onmiddellijk op, hoe zeer belangrijke secrete resoluties nog dezelfde dag, dat ze genomen werden,

maar de Staten-Generaal namen daarmee geen genoegen: ze besloten Karel Gustaaf te schrijven, dat Appelboom „een gansch onnut ende onbequaem instrument" was, en weigerden gedurende een maand memoriën van hem aan te nemen. De enige uitwerking op de prikkelbare Zweedse koning was, dat hij nu plotseling de onderhandelingen met de Nederlandse gezanten over de elucidaties afbrak en dit, nu de Staten-Generaal juist een belangrijke concessie hadden gedaan, door op het punt van de gemonteerde schepen toe te geven.

Aangezien Karel Gustaaf onze gezanten niet meer wilde ontvangen, werd ook Appelboom geen audiëntie verleend en waren de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Zweden praktisch verbroken. Zou oorlog het gevolg zijn? Geen kwestie van. Wel waren er enkelen in Holland, die de gezanten wilden laten terug komen en het tot „extremiteyten" tussen Zweden en de Republiek laten „uytbersten", maar de meerderheid wenste dat niet en na wat wederzijds toegeven werd de zaak gesust. De onderhandelingen begonnen weer, overigens met even weinig resultaat als te voren. Ook de door de Staten-Generaal aangeboden mediatie in de Noordse oorlog werd door Karel Gustaaf van de hand gewezen. [1])

Een goede indruk moest het op Zweden maken, dat men 4 October 1657 besloot de troepen uit Danzig terug te roepen. Zoals reeds is verhaald, hadden deze bij hun ontscheping veel reden tot ongenoegen gegeven. Ook daarna vormden ze een voortdurende bron van ergernis. In de winter van 1656 weigerden ze weer dienst te doen, juist toen de koning van Polen in Danzig kwam. Dat was wel heel onaangenaam en niet bevorderlijk voor het prestige van de Staten-Generaal. Tot overmaat van ramp stierf de commandant Perceval 19 Februari 1657 plotseling na een kortstondige ziekte. Hij had zich voor de stad zeer

---

door de Engelse gezant of een „friend" naar Londen werden overgebriefd. Ook Weiman zendt verschillende malen de geheimste stukken (instructies voor gezanten bijvoorbeeld) naar de keurvorst. Van Wassenaer klaagt er nog al eens over, dat zijn vertrouwelijke brieven zelfs in druk verschijnen. Pels uit vooral zijn ontevredenheid over Aitzema, die telkens uit Den Haag copieën van zijn missiven aan de stad Danzig stuurde. Appelboom, Memoriën, 316 vlg., met de noot van Kernkamp op 316; Wicquefort, *Histoire des Provinces Unies des Pais Bas*, II, 493. Zie echter ook: P. Geyl, D'Estrades' beweringen omtrent de omkoopbaarheid der Nederlandse regenten (*Nederlandsche Historiebladen*, 2e jrg., afl. 2, 1939).

[1]) Secr. res. H.H.M. 4 Aug., 15 Oct.; res. H.H.M. 17 Aug.; secr. res. Holland 5, 6 Oct.; De Witt aan Van Dorp 5 Oct., 8, 16 Nov.; Van Dorp aan De Witt 29 Nov. 1657 (*Brieven*, V, oud); Aitzema, IV, 146 vlg.; Wicquefort, II, 493 vlg.

verdienstelijk gemaakt en deze zorgde er dan ook voor, dat zijn begrafenis in de Marienkirche met „gebeurende eere ende lijckstatie" plaats had. [1])

De voornaamste grief van de soldaten was nog steeds hun slechte betaling. Zonder ophouden bleven ze hierover morren en klagen en ze vormden door hun voortdurende opstootjes een weinig betrouwbaar element onder de Danziger troepen. Zeeland drong er nu op aan de militie terug te roepen, maar Holland voelde er niets voor, want Karel Gustaaf was juist weer bezig met het afleiden van de Weichsel naar de Nogat, om zo Danzig van alle handel te beroven en brodeloos te maken. Zijn poging om in de Weichsel een dam te leggen door het laten zinken van met zand en stenen gevulde schepen mislukte echter, want de stroom was veel te krachtig. Dit laatste wist men in Holland toen nog niet en daarom bleef men op zijn stuk staan. Het kwam tot heftige besprekingen en slechts met de grootste moeite kon het gewest doorzetten, dat de troepen in Danzig bleven. [2]) Als commandant werd kapitein Pieter van Wassenaer-Sterrenburg nu naar Danzig gezonden met nog drie kapiteins. Dit was zeer nodig, want de hoogste bevelvoerder bij de Nederlandse troepen had de rang van vaandrig! Deze besluiten ondervonden van Friesland de grootste tegenkanting. Het gewest dreigde de soldaten te zijner repartitie uit Danzig terug te roepen „op peine van cassatie" en verbood de kapitein Andringa, die met een luitenant en een vaandrig door de Raad van State aangewezen was om naar Danzig te gaan, het Nederlands grondgebied te verlaten. [3]) Toen de aangewezen officieren (zonder de Friese!) te Danzig waren aangekomen en de militie in drie grote afdelingen hadden verdeeld, elk met een kapitein als bevelhebber, begon de muiterij opnieuw, daar de soldaten vreesden, dat het tijdstip van terugkeer voor lange tijd was uitgesteld. Onder „groote onstuymicheijt" en „generael geroep" van „gelt, gelt", wij vergaan van ongemak, terwijl onze vrouwen en kinderen bedelend langs de straat lopen, drong alles bijeen. De soldaten weigerden onder hun nieuwe officieren af te marcheren, enkelen wierpen hun musketten weg en anderen toonden hun kapotte

---

[1]) Pels aan H.H.M., een brief geschreven tussen 15 en 25 Nov. zonder dagtekening, 25, 29 Nov. 1656, 17, 21, 28 Febr. 1657; gezanten in Pruisen aan H.H.M. 22, 29 Nov. 1656; Ned. officieren aan H.H.M. 20 Febr. 1657.

[2]) Secr. res. Holland 17, 23 Mrt.; De Witt aan Van Beuningen 16 Mrt. 1657 (*Brieven*, I, nieuw).

[3]) Res. H.H.M. 5 Mrt., 8 Mei; res. R. v. St. 9, 12 Mrt., 23 Apr., 8 Mei; Friesland aan H.H.M. 24 Apr./4 Mei 1657.

broeken „seer onbeschaemdelijck". Er dreigden er zelfs, hun musketten op de officieren af te schieten. De magistraat van Danzig wilde hen nu ontwapenen, waar de officieren weinig voor voelden, wegens het „disrespect", dat dit voor de Staten-Generaal zou opleveren, maar men had er in de stad genoeg van: de troepen werden ontwapend en tien belhamels gevat. Drie ervan werden opgehangen en de anderen als schelmen de stad uit gejaagd. Dit boezemde schrik in, de rust keerde weer, de soldaten kregen hun wapenen terug en namen hun wachtposten weer in.

Veel kon men van een dergelijke oproerige troep niet verwachten en de magistraat smeekte de Staten-Generaal dan ook ze terug te roepen en te vervangen door ordelijke compagnieën of een maandelijks subsidie in geld. Nu Karel Gustaaf in Denemarken was en de kans tot verovering van Danzig met de dag verminderde, werden de redenen ten gunste van het terugroepen steeds krachtiger en 4 October 1657 besloten de Staten-Generaal daar dan ook toe. Er werden enkele fluiten gehuurd en 7 November vertrok de militie uit Danzig. Enige weken later nam ook Sterrenburg afscheid van de stad, waar hij tot dank nog een gouden penning kreeg, een geschenk, vermoedelijk met grote blijdschap en opluchting gegeven. [1])

Holland bleef Denemarken echter gunstig gezind. In Januari 1658 leende het, onder tegenkanting van Dordrecht en Rotterdam nogmaals *f* 400000 tegen dezelfde voorwaarden als de vorige som en het kwam in December 1657 met een zeer merkwaardig plan om de vrede in het Noorden te herstellen. Op de „krachtige aenradinge van desen Staet" en andere mogendheden (men dacht hierbij aan Brandenburg en aan Engeland), moesten Denemarken en Zweden vrede sluiten op grond van die van Brömsebro en daarna zou onder bemiddeling over de twistpunten worden gesproken. Mocht een van beide staten het aangeboden „accommodement" weigeren, dan zouden de Staten-Generaal deze beschouwen als „attacquant" en zijn tegenstander helpen, zoals bij vorige verdragen was overeengekomen. Verondersteld werd, dat alleen hulp aan Denemarken nodig zou zijn, maar daartoe was

---

[1]) Res. H.H.M. 27 Juli, 4 Oct.; res. R. v. St. 7, 14 Juli, 1, 15, 17 Sept., 6, 30 Oct., 10 Nov., 4 Dec.; Cant, Van Wassenaer-Sterrenburg, Treslong, Drost, Cassiopijn aan de R. v. St. 27, 30 Juni; Van Wassenaer-Sterrenburg aan de R. v. St. 4, 7 Juli; Pels aan H.H.M. 27 Juni, 22 Aug., 1, 5 Sept., 24 Oct., 7, 24 Nov.; Danzig aan H.H.M. 30(?) Juni; gedept. van Danzig (Aitzema en Wüstenhof) aan H.H.M. zonder datum Juli 1657; Aitzema, IV, 144, 145.

men dan ook bereid.[1]) Het kwam dus hier op neer, dat de Nederlanders als scheidsrechter in de Oostzee zouden optreden.

Hierover werd druk en aanhoudend in de vergadering der Staten-Generaal beraadslaagd, maar H.H.M. aarzelden de Hollandse voorstellen aan te nemen. [2]) Toen kwam de bekwame Van Beverning met een plan, dat ons zou redden uit de moeilijkheid van op goede voet te blijven met twee staten, die elkaar beoorloogden. Men zou Zweden met een som geld schadeloos stellen, als het met Denemarken en Polen vrede wilde sluiten en al het veroverde terug geven. In de vrede zou het huis Oostenrijk niet begrepen zijn, zodat Karel Gustaaf daar tegen oorlog kon voeren. [3]) De voordelen waren duidelijk: de handel zou weer vrij en veilig zijn, zonder dat we hoge onkosten zouden maken door subsidieverdragen en het sturen van een vloot met krijgsvolk naar de Oostzee en bovenal, het zou ons buiten de oorlog houden. Frankrijk zou aan dit plan zeker zijn medewerking verlenen, daar het geheel in de lijn van zijn politiek was, terwijl ook Engeland er wel voor voelde. De Witt beijverde zich dus om Amsterdam en steden van het Noorderkwartier over te halen hun goedkeuring aan dit voorstel te schenken. [4]) Om op alle gebeurlijkheden voorbereid te zijn en, als het nodig was, krachtig te kunnen optreden, besloot men alvast een grote vloot van 48 schepen uit te rusten. Hiertoe diende de Raad van State een extra petitie in van *f* 1000000. [5])

Van alle plannen tot pacificatie kwam echter niets door de grote

---

[1]) Hulp aan Denemarken zou in strijd kunnen zijn met het verdrag van Elbing, maar, meende men, dit zou, aangezien Denemarken geïncludeerd werd, pas gelden vanaf het „finael adjustement" en niet eerder van kracht zijn. Secr. res. Holl. 28 Jan. 1658.

[2]) Secr. res. H.H.M. 8, 25, 29 Jan. 1658; secr. res. Holland 5, 22 Dec. 1657, 22, 28 Jan., 14 Mrt. 1658; De Witt aan Van Dorp 4, 17 Jan. 1658 (*Brieven*, V, oud); De Witt aan Van Beuningen 25 Jan. 1658 (*Brieven*, I, nieuw); Weiman aan Frederik Willem IV 10, 17 Dec. 1657 (*Urk. u. Act.*, VII, IV, 112 vlg.).

[3]) Fries, *a.w.*, 83, beweert, op grond van de brieven van Appelboom, dat Van Beverning het plan ontworpen heeft. Volgens Wicquefort, *a.w.*, II, 496, 497, is het echter van de Zweedse regering uitgegaan. Zweden zou met *f* 600000 als schadeloosstelling tevreden zijn. Vgl. ook De Witt aan De Graeff 8 Jan. 1658 (*Brieven*, II, nieuw).

[4]) De Witt aan De Graeff 8 Jan.; aan de steden van het Noorderkwartier 8 Jan. 1658 (*Brieven*, II, nieuw); Weiman aan Frederik Willem IV 17 Dec. 1657 (*Urk. u. Act.*, VII, IV, 113).

[5]) Res. H.H.M. 14 Febr.; de petitie R. v. St. staat afgedrukt in res. Holland 12 Mrt. 1658.

successen die Karel Gustaaf in Denemarken behaalde. De strenge winter, die de beide Belten deed dichtvriezen, schiep de gelegenheid om zonder vloot op de Deense eilanden over te steken. Weinig baatte het Denemarken nu, dat 9 Februari tussen keizer Leopold, de keurvorst van Brandenburg en de koning van Polen een defensieve alliantie, tevens offensief verbond tegen Zweden tot stand kwam, waarbij een leger van minstens 23000 man bij elkaar werd gebracht om de vijand aan te tasten.

Begin Februari verzamelde Karel Gustaaf 12000 man aan de Jutse kust tegenover Funen. Diezelfde 9e Februari had de tocht over de Kleine Belt plaats. Na een kort maar hevig verzet trokken de Denen terug en het gehele eiland viel de Zweden nu vrijwel zonder slag of stoot in handen. Niet lang daarna trok de Zweedse koning over Taasinge naar Langeland en 16 Februari deed hij zijn beroemde tocht over de Grote Belt naar Laaland. Zonder enige poging tot verdediging gaf zich het gehele eiland met de stad Nakskov aan de Zweden over en enkele dagen later kwamen de troepen over Falster op Seeland. [1])

Wel trof men maatregelen om Kopenhagen te verdedigen, maar er werd hierbij weinig energie getoond, de goede wil was bij sommigen aanwezig, maar er heerste een gedrukte stemming. Hulp van bondgenoten kon niet veel meer baten. Wat schoot de Deense regering anders over dan te onderhandelen? Hard waren de door Karel Gustaaf gestelde voorwaarden, maar een andere uitweg dan ze aan te nemen, bleef er niet open.

8 Maart 1658 kwam de vrede te Roskilde tot stand. Denemarken verloor al zijn bezittingen in Zweden: Skåne, Halland en Blekinge, benevens Trondhjem en Bahus en het eiland Bornholm. Bovendien moest het Zweden 2000 ruiters uitleveren. Verder trokken twee bepalingen van het verdrag vooral de aandacht: beide staten zouden afzien van voor elkaar schadelijke allianties en samen zo veel mogelijk beletten, dat een hun vreemde vijandige oorlogsvloot de Sont passeerde. Deze bepalingen geven een programma aan: het was Zwedens bedoeling met Denemarken de beschikking over de Oostzee, het daarin toelaten of weren van vreemdelingen, Nederlanders en Engelsen vooral, in zijn

---

[1]) Het smadelijke van de overgave komt nog sterker uit, als men in het oog houdt, dat het Zweedse leger nu slechts uit 2000 man bestond en Nakskov een bezetting van 1600 man telde. Nakskovs houding is overigens kenmerkend voor de geestesgesteldheid waarin heel Denemarken toen verkeerde.

Fridericia, *a.w.*, 303 vlg.; Carlson, *a.w.*, IV, 258 vlg.

handen te houden. [1]) Deze bepalingen moesten worden uitgewerkt en met het oog daarop zouden in Kopenhagen besprekingen plaats vinden.

Deze werden ingeleid door een ontmoeting van beide koningen te Frederiksborg. Twee dagen werd Karel Gustaaf daar vorstelijk onthaald. Aangename gesprekken en vrolijke maaltijden moesten de vorige vijandelijkheden doen vergeten, kostbare geschenken de pas gesloten vriendschap bevestigen. Niet als overwinnaar, veeleer als bewonderd krijgsheld verliet Karel Gustaaf 15 Maart de Deense bodem. [2])

Tot een nadere alliantie zou het echter niet komen. Karel Gustaaf zat in zekere zin met de vrede wat verlegen, aangezien zijn doel, het maken van de Oostzee tot een Zweedse binnenzee, nog niet geheel was bereikt. Wel was door het verkrijgen van de Deense bezittingen in Zuid-Zweden één zijde van de Sont in zijn handen gekomen, maar de andere zijde was nog Deens, en dus bleef de mogelijkheid bestaan, dat een met Denemarken verbonden mogendheid tegen Zwedens wil in de Oostzee zou binnendringen. Dit punt kon door onderhandelingen worden geregeld, en daartoe moesten de besprekingen te Kopenhagen dienen, of door het hervatten van de oorlog.

Tot oorlog neigde Karel Gustaaf het meest. Zonder krijg, zonder avonturen kon hij niet leven. De bewering uit het *Interest van Holland*, dat een vorst zich in vredestijd verveelt en dus altijd weer op oorlog aanstuurt, paste zeker op Karel Gustaaf, wie het oorlogvoeren als het ware in het bloed zat. Wat moest bovendien het leger beginnen, als de zwaarden werden omgesmeed tot ploegijzers? De edelen die als officier dienden, konden van hun verarmde landgoederen niet leven. Afgezien van de liefde voor het „vak" dwong hen de zorg voor het dagelijks bestaan. Oorlog was dus om vele redenen gewenst. In deze gemoedsgesteldheid begon de Zweedse koning de onderhandelingen met Denemarken, altijd ziende naar wat hem het meeste voordeel zou opleveren, een minnelijke schikking of een nieuwe veldtocht.

Zweden stelde voor, dat het verdrag van Roskilde zo werd gewijzigd, dat Denemarken en Zweden een nauw verbond zouden aangaan, om de

---

[1]) Oorspronkelijk had in de paragraaf gestaan, dat Denemarken en Zweden het passeren van een vreemde oorlogsvloot door de Sont zouden beletten, dus ook zonder dat deze vijandelijk was. Een vlootzending als in 1656 naar Danzig zou men dus voortaan kunnen verhinderen. Deze bepaling was voor Engeland evenals voor de Republiek van groot nadeel en daarom had de Engelse gezant te Kopenhagen, Philip Meadowe, er voor gezorgd, dat het woord „inimica" ingelast werd. Ook Van Beuningen had hiertoe meegewerkt. Alleen als de vreemde oorlogsvloot vijandelijk was, kon zij dus uit de Oostzee geweerd worden.

[2]) Fridericia, *a.w.*, 325.

Oostzee te sluiten voor vreemde schepen (het woord „vijandige" kwam dus te vervallen), en dat Denemarken verplicht was een toch binnengedrongen vloot met geweld te helpen verdrijven. Onder invloed van Van Beuningen, die zich vanzelfsprekend heftig tegen een alliantie tussen Zweden en Denemarken kantte, sloeg Frederik III dit aanbod af, omdat hij de Staten-Generaal niet wilde verbitteren. [1])

Groot gewicht hechtte Zweden er ook aan, dat het werd beschouwd als medeëigenaar van de Sont. Duidelijk wilde het zien vastgesteld, dat Deense oorlogsschepen Helsingborg moesten groeten en dat Zweeds krijgsvolk zonder verlof te vragen de Sont mocht passeren. Zou dit Zwedens moreel prestige verhogen, voor de praktijk eiste het Hven, een eilandje midden in de Sont gelegen, dat belangrijk was, daar het de ingang van de oorlogshaven Landskrona beheerste, een haven die Zweden terecht van groot belang achtte. Het opeisen van Hven — dat tot Skåne zou behoren — geschiedde geheel ten onrechte, maar afwijzing kon een reden tot oorlog vormen.

Nog een punt van bespreking stond op de agenda. Een in 1649 ontslagen beambte van de Westindische Compagnie, Hendrik Caerlof, was in dienst van De Geer en de „Zweedse" Afrikacompagnie getreden. Hij bezette enkele punten te Cabo Corso, maar kreeg toen onenigheid met zijn patroon en vertrok. In Februari 1658 kwam hij echter in dienst van enkele Amsterdamse kooplieden terug op een Nederlands schip onder Deense vlag, veroverde de „Zweedse" bezittingen en vertrok weer met een grote buit naar Glückstadt. Nog voordat de Deense regering er beslag op kon leggen, had hij het grootste deel naar Amsterdam en Harlingen verscheept en was zelf gevlucht. Zweden verlangde nu van Denemarken teruggave van de forten en uitlevering van de buit en de gouverneur. Wel verklaarde de Deense regering zich bereid buit en bezittingen terug te geven en een schadeloosstelling uit te keren, maar ze kon Caerlof natuurlijk niet uitleveren. [2])

---

[1]) Fridericia, *a.w.*, 332.

[2]) Naderhand stelde Zweden de schadeloosstelling vast op 400000 rijksdaalders. Door een aantal kooplieden te Amsterdam, die tegen de W.I.C. wilden ageren, werd nu met Caerlof als stroman een „Deense" Afrikacompagnie opgericht. Het ging haar niet best: na korte tijd reeds kwam Cabo Corso in handen van de W.I.C. Zowel Zweden als Denemarken klaagden over de nadelen door de W.I.C. aan „hun" compagnieën toegebracht. Na lang onderhandelen moesten de Staten-Generaal Zweden in 1667 140000 rds. als schadeloosstelling geven, waarvan 100000 rds. ten laste van de W.I.C. kwamen. Het voorafgaande jaar waren ze gedwongen geweest de sedert 1653 niet betaalde subsidiepenningen aan Denemarken uit te keren, wat praktisch op een schadeloosstelling neer kwam, want H.H.M. hadden daar nooit het plan toe gehad. Cabo Corso bleef in handen van de W.I.C. N. de Roever, Twee concurrenten van de Eerste Westindische Compagnie (*Oud-Holland*, 1889).

Het uitleveren van de 2000 ruiters baarde echter moeilijkheden, aangezien de soldaten weinig lust toonden om in Zweedse dienst over te gaan en Frederik III bovendien geen geld had om hun achterstallige soldij te betalen. Een gedeelte was kort na het sluiten van de vrede al uitgeleverd, maar de helft ontbrak nog. Hoewel Karel Gustaaf er eerst genoegen mee nam, dat inplaats van deze ruiters het dubbele aantal voetknechten werd gestuurd, kwam hij hier spoedig van terug, daar hij de zekerheid kreeg, dat Frederik III de ruiterij wilde behouden, om daarmede een staatsgreep uit te voeren en zich zelf absoluut koning te maken. Een krachtige Deense regering was voor de Zweedse plannen niet bevorderlijk en Karel Gustaaf deed alles om het tot stand komen ervan te verhinderen. Ook was hij bevreesd, dat de Nederlanders Frederik III in zijn plannen zouden steunen en als beloning zeggenschap over de Sont verkrijgen. [1])

De 1e Mei, de datum, dat geheel Denemarken door de Zweedse troepen ontruimd moest zijn, was al lang voorbij gegaan, zonder dat er iets was tot stand gekomen en wellicht zag Karel Gustaaf dat niet ongaarne. In het laatst van Juni in elk geval stond de oorlog al vast. Een voorwendsel om deze te beginnen was gauw genoeg gevonden, want de ruiters waren nog steeds niet uitgeleverd. [2]) Daarbij beweerde de Zweedse koning dan, dat Denemarken aarzelde om de vrede van Roskilde na te komen, daar het hoopte deze met buitenlandse hulp te veranderen.

Deze beschuldiging is zeker onjuist. Buitenlandse hulp betekende natuurlijk hulp vooral uit de Nederlanden of van Brandenburg. In de onderhandelingen met Brandenburg is niets dat er op wijst, dat steun toegezegd was en Van Beuningen heeft evenmin Denemarken tot een breuk met Zweden aangemaand, ofschoon de Denen wel gevraagd hadden in hoeverre op de Staten-Generaal te rekenen was, als men weigerde in te gaan op wat Zweden boven het verdrag verlangde. Denemarken betoonde zich juist op alle punten toegevend. Men stond het eilandje Hven af en maakte zich gereed de ontbrekende ruiters uit te leveren. Zelfs inzake het verbod van vreemde vloten in de Oostzee gaf men toe en, zoals reeds is gezegd, ook in de zaak-Caerlof boog men voor de Zweedse eisen. Indien men Van Beuningen mag geloven, waren de Denen zo vredelievend, dat zelfs het grootste deel van de militie zou zijn weggezonden, als hij het niet belet had. Niemand

---

[1]) Fridericia, *a.w.*, 338 vlg.

[2]) Zelf vond Karel Gustaaf, dat de twistpunten maar „kleinigheden" waren. Fridericia, *a.w.*, 343.

verwachtte een nieuwe aanval en men meende dat alles „paysibel" was, nu men Zweden op alle punten zijn zin gaf. [1])

Niets kon echter meer baten: de gelegenheid was voor de Zweden gunstig. 14 Augustus 1658 werden de troepen, bestaande uit 4000 ruiters en 1200 voetknechten, te Kiel ingescheept, de 16e vertrokken ze en de 17e zetten ze voet aan wal bij Korsör, op het eiland Seeland. [2])

Als een lopend vuurtje verspreide zich de tijding, dat de Zweden voor de tweede maal op Deens gebied stonden. De eerste indruk was natuurlijk die van schrik, maar spoedig keerde de zelfbeheersing terug. De houding van het Deense volk was nu krachtiger dan in de eerste oorlog: had men zich toen vrijwel zonder slag of stoot overgegeven, nu was men dit niet van plan. De regering volgde een verstandige tactiek, toen ze Kopenhagen door privileges overhaalde deze en daarmee het rijk te verdedigen. Alles schaarde zich om Frederik III, die zelf in deze dagen het hoofd koel hield en een ongekende energie ontwikkelde. [3])

Nodig was deze eensgezindheid wel, want ze moest goed maken, wat men op andere gebieden te kort kwam en dat was veel. Als vesting had Kopenhagen van twee nadelen te lijden: de slechte toestand van de verdedigingswerken en de naar verhouding grote lengte ervan, iets wat te meer neep, aangezien het garnizoen weinig talrijk was. Met de grootste ijver toog men echter aan het werk. Elk van de burgers die de wapens kon dragen, moest zich voor de krijgsdienst ter beschikking stellen; uit de ambachten en de studenten werden afzonderlijke compagnieën gevormd en zo slaagde men er in 7000 man bij elkaar te brengen, de geregelde troepen inbegrepen. De wallen werden versterkt, de grachten uitgediept, hout van de geslechte voorsteden leverde materiaal voor palissaden en spaanse ruiters. Een zeer groot nadeel was voorts, dat Kopenhagen onvoldoende van proviand, graan en vlees was voorzien. Ook daarom was het ogenblik van de aanval goed gekozen, de zomer liep ten einde, maar de oogst van Seeland zou de Zweden in handen vallen en Kopenhagen niet bereiken. De 21e verscheen het Zweedse leger voor de stad. De dag tevoren was deze al door 11 schepen van de zeezijde ingesloten en enkele dagen later

---

[1]) Bontemantel, Aantekeningen, 3 Sept. 1658; Fridericia, *a.w.*, 341 vlg.

[2]) Carlson, *a.w.*, IV, 310 vlg.

[3]) Dat vooral de pas verkregen privileges oorzaak waren, dat men zich nu in Kopenhagen, in tegenstelling met de vorige oorlog, als één man verzette, blijkt uit de twee zeer merkwaardige werken van de tijdgenoot A. M. Hiöring, *Leyers Krantz* en *Leyers Politie*. Fridericia, *a.w.*, 354.

kwamen er nog enige bij.[1]) Dat de Deense hoofdstad zich tot tegenweer bereid verklaarde, was voor Karel Gustaaf een tegenvaller. Een bestorming, die met het oog op de slechte toestand van de vestingwerken het meest voor de hand lag, wenste hij niet, waarschijnlijk om zijn toch al niet sterk leger niet te veel te verzwakken en hij besloot dus tot een geregeld beleg. Deze beslissing kwam praktisch neer op een nederlaag, want niet alleen was de Zweedse koning slecht van belegeringsgeschut voorzien, zodat het beleg lang kon duren, maar de verijdeling van zijn plan, Denemarken snel te veroveren, maakte het diens bondgenoten mogelijk te hulp te komen. Het haastige sluiten van de vrede van Roskilde had de Brandenburgers, Oostenrijkers en Polen belet de bepalingen van hun in Februari 1658 gesloten verdrag na te komen en Denemarken ondersteuning te verlenen, maar nu kregen zij de gelegenheid. Belangrijker was, dat de Nederlanden, nu Denemarken werd aangevallen, hun neutraliteit wel zouden opgeven en een hulpvloot sturen. [2])

Karel Gustaaf zag dit zeer goed in en voor alles moest hij dus beletten dat de Staten-Generaal, zijn gevaarlijkste vijanden, Kopenhagen bereikten, met andere woorden, hij moest trachten de Sont af te sluiten. De overige Deense bondgenoten waren voorlopig minder te vrezen, daar zij geen schepen hadden om hun troepen op de eilanden over te brengen. Als hij Kronborg, de vesting welke de Sont beheerste, kon veroveren en daarmee alle Nederlandse hulp aan Kopenhagen beletten, dan was deze stad en dus geheel Denemarken praktisch in zijn macht.

Kronborg was vrij goed van alles voorzien en de bevelhebber had opdracht, als hij de vesting niet kon houden, de kanonnen te vernagelen en het slot in de lucht te laten vliegen. In elk geval moest hij zich echter zien te verdedigen, totdat de Nederlandse vloot kwam. Onenigheid onder het garnizoen, misschien ook omkoperij van de bevelhebber, maakten echter, dat 16 September de vijanden het slot binnentrokken.

Nu verdween bij de Zweden de vrees voor de Nederlandse vloot. Enkelen gingen in hun optimisme zelfs zo ver, dat ze het niet onwaarschijnlijk achtten, dat deze thuis zou blijven, vooral nu de winter

---

[1]) Fridericia, *a.w.*, 359 vlg.; Zettersten, *a.w.*, 409, 410; Lind, *a.w.*, 141, 143.

[2]) Dat de tijdgenoten Karel Gustaafs besluit tot een geregeld beleg beschouwden als een nederlaag, blijkt uit de woorden van Mazarin: „De ervaring heeft me geleerd, dat als grote steden niet bij de eerste aanval worden genomen, zij moed vatten en onverwachte hulpmiddelen bij zichzelf vinden". Citaat bij Carlson, *a.w.*, IV, 311.

naderde. [1]) De insluiting van de hoofdstad en de pogingen om haar te veroveren werden met verdubbelde energie ter hand genomen. Het zware geschut werd uit Kronborg gehaald om er de stad mee te beschieten, wat althans zo veel uitwerkte, dat de zware kogels grote ontsteltenis verwekten en vele burgers doodden.[2]) Ook de vloot begon de stad te bombarderen en er werden — met weinig resultaat — maatregelen genomen, om de toegang tot de haven te verstoppen door het laten zinken van schepen om de verwachte Nederlandse hulpvloot, mocht ze er in slagen Kronborg te passeren, het binnen lopen te beletten. [3])

Het dieptepunt had Denemarken toen echter bereikt, weldra zouden lichtere dagen aanbreken. Met grote belangstelling had men in de Nederlanden de bepalingen van de vrede van Roskilde vernomen. Vooral voelde men zich bedreigd door de wederzijdse verplichting alle vijandelijke allianties te verbreken (wat kon slaan op de verdragen, die tussen de Staten-Generaal en Denemarken bestonden), maar misschien nog meer door het 3e artikel van het tractaat, dat verwijdering van alle vreemde vijandige oorlogsvloten uit de Oostzee voorschreef. Met stijgende onrust waren dan ook de onderhandelingen te Kopenhagen gevolgd, want levensbelangen stonden op het spel. Men was er trouwens van overtuigd, dat deze onderhandelingen tot mislukking gedoemd waren en de oorlog spoedig weer zou uitbreken. Het resultaat daarvan was gemakkelijk te raden: op alle punten zou Zweden zijn zin krijgen en dat zou het einde zijn van onze vrije handel en scheepvaart. Tot elke prijs moest dit worden tegengegaan. De moeilijkheid echter was, dat de Nederlanden de laatste jaren volkomen geïsoleerd waren en vrijwel zonder bondgenoten. Denemarken, het enige land, waarbij men nauw was aangesloten, had zo juist laten zien wat het waard was.

De verhouding met Engeland was sedert de laatste oorlog niets verbeterd, was zelfs eerder minder, begrijpelijk overigens „soo ten opzichte van 't humeur van de natie, als voornaementlijck in consideratie dat sy met ons sijn luyden van eender neringe, tusschen dewelcke mitsdien nootsaekelijck jalousie moet sijn", schreef De Witt. [4]) Van Frankrijk was men evenzeer vervreemd en dit was te bedenkelijker, aangezien het op zeer goede voet met Zweden stond en met Engeland

---

[1]) *Hollandse Mercurius* 1658, 149; Fridericia, *a.w.*, 359 vlg.
[2]) Hiöring, *Leyers Krantz.*
[3]) Zettersten, *a.w.*, 412; Lind, *a.w.*, 144.
[4]) De Witt aan De Graeff 29 Juli 1658 (*Brieven*, II, nieuw).

was verbonden, terwijl beide laatstgenoemde staten herhaaldelijk van wederzijdse sympathie blijk gaven. Tegenover deze sterke groep stond een andere partij in Europa, ook geducht, het huis Habsburg, nu verbonden met Polen, Brandenburg en Denemarken. Bij een dezer partijen moest de Republiek zich aansluiten om uit haar isolement te geraken. Van Beuningen en Amsterdam met enige steden van het Noorderkwartier wilden, we hebben het reeds geconstateerd, aansluiting bij de laatste groep en dat gepaard gaande met „stercke consiliën"; De Witt voelde hier niet veel voor, omdat dit ons in een oorlog zou kunnen betrekken, maar hij zocht liever aansluiting bij de Frans-Engelse partij. Hierom vroegen de tradities van de Republiek en haar Protestants bewustzijn, dat een verbond met Oostenrijk niet licht zou goedkeuren. Vriendschap met Frankrijk en Engeland eiste vanzelfsprekend het herstel van de goede betrekkingen met Zweden en het beste middel daartoe was het ratificeren van het verdrag van Elbing, zonder de elucidaties desnoods. Op deze manier zou het wellicht nog mogelijk zijn uit de „becommernissen in 't Oosten" te geraken.[1]) Hoewel De Witt al zijn overredingskracht aanwendde om Amsterdam c.s. tot zijn zienswijze over te halen, slaagde hij hierin niet, te zeer hield men daar vast aan de elucidaties, te grote nadelen zou onze handel lijden, als die niet werden ingewilligd. Wellicht ook had men niet veel vertrouwen in de door een verdrag gegeven waarborgen en voelde men meer voor krachtige steun aan Denemarken, dat het imperialistische Zweden beter in toom zou kunnen houden dan het tractaat van Elbing.

Deze twee stromingen beheersen de Republiek, zonder dat de ene de overhand krijgt boven de andere. Daarom volgt onze politiek in het voorjaar van 1658 nog steeds geen vaste lijn: noch bij de ene, noch bij de andere partij sluiten we ons aan, maar zoeken toenadering, waar die maar te vinden is. Aan de Franse en Engelse regeringen werd het verzoek gericht, tot de „conservatie van de liberteyt ende seekerheyt der navigatie ende commercie op de Oostzee" te coöpereren. Engeland werd gepolst, in hoeverre het „in cas van nieuwe swarigheyt" maatregelen tot bescherming van Danzig en de andere Pruisische zeehavens zou nemen. Maar ook met Polen en Brandenburg werd contact gezocht en de onderhandelingen met Zweden gingen op de oude voet verder. Toch gaan de Staten-Generaal langzamerhand steeds meer de

---

[1]) De Witt aan Van Beuningen 12 Juli; aan De Graeff 29 Juli, 18 Aug.; aan verschillende regenten 24 Aug. (*Brieven*, II, nieuw); aan Van Dorp 12 Juli (*Brieven* V, oud); Van Beuningen aan De Witt 6, 20 Juli 1658 (*Brieven*, I, nieuw); *Interest van Holland*, 108 vlg.

anti-Zweedse kant uit. Dat was voor een deel te wijten aan Zweden zelf, dat hardnekkig weigerde de elucidaties met het tractaat te ratificeren, hoeveel de Staten-Generaal daarin ook tegemoet gekomen waren, voor een ander deel lag het aan het aandringen van Van Beuningen, die niet naliet te wijzen op het gevaarlijke van de onderhandelingen te Kopenhagen en betoogde, dat nu de tijd van „vreesachtighe ende slappe resolutiën" voorbij moest zijn. Ook Brandenburg werkte er toe mee, door de landprovinciën tegen Zweden op te zetten. De overtuiging, dat een nieuwe oorlog op komst was en dat deze niet veel van onze vrijheid van handel en scheepvaart zou over laten, deed het overige. Dringend maanden de Staten-Generaal de Admiraliteitscolleges aan de gegeven opdrachten uit te voeren en de vloot in een „considerabel postuyr" te brengen. In het begin van Augustus is men voor een groot deel gereed en de luitenant-admiraal van Holland krijgt opdracht, niet meer in zee te gaan, maar bij de hand te blijven.

Alles wacht slechts op het sein, om de oorlogsvlag in het Noorden te ontplooien. Dat sein geeft Karel Gustaaf door zijn landing te Korsör. Beide zijden van de Sont in één hand? Dat nooit. Alle aarzeling en getalm zijn verdwenen en er schijnt van nu af slechts één doel te zijn: de bescherming van onze handel en scheepvaart tegen de Zweedse heerszucht „metterdaet". [1])

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 29 Mrt., 1 Juni, 12 Juli, 9 Aug.; res. H.H.M. 4 Apr., 23 Mei, 15, 25 Juli, 10 Aug.; secr. res. Holland 24 Juli; De Witt aan Van Dorp 12, 23 Juli, 2, 30 Aug. (*Brieven*, V, oud); De Witt aan Nieupoort 2 Aug. 1658 (*Brieven*, III, oud); Weiman aan Frederik Willem IV, verschillende brieven (*Urk. u. Act.*, VII, IV, passim).

HOOFDSTUK II.

De hulpverlening aan Denemarken en de slag in de Sont.

Zondag, 25 Augustus, werden de Staten-Generaal door een memoriaal van de Deense gezanten, Rosenvinge en Charisius, benevens een brief van Van Dorp uit Hamburg op de hoogte gebracht van Karel Gustaafs landing bij Korsör. Op grond van de verdragen van 1649 en 1657 riepen beide gezanten de ondersteuning van de Nederlanden in. Het zo snel mogelijk ontzetten van Kopenhagen en Kronborg was hun voornaamste verlangen, maar ook vroegen ze hulp voor Glückstadt, dat door de Zweden was aangevallen en Noorwegen, dat nu Karel Gustaaf de Deense hoofdstad ingesloten hield, geheel van verbinding met het moederland was verstoken. Ze verlangden zelfs bijstand voor een onderneming tegen Helsingborg. Als dit door de Staten-Generaal werd veroverd, zou Frederik III het hun met de halve Sonttol afstaan. Voor het geval de Nederlandse regering op deze aanbiedingen niet wenste in te gaan, moesten de gezanten het aanbod aan Holland of Amsterdam, in het uiterste geval zelfs aan particulieren doen. [1])

In afwachting van een beslissing hierover, lieten de Staten-Generaal toch reeds alles voor een mogelijke hulpverlening in gereedheid brengen. De Admiraliteitscolleges werd opgedragen de nog niet uitgeruste schepen klaar te maken. De schepen die al eerder gereed waren gekomen en intussen waren uitgezonden naar de Bocht van Frankrijk om de zeeroverij en de kaapvaart der Portugezen en anderen het hoofd te bieden, moesten worden gewaarschuwd en gelast, zich in de buurt van het Kanaal op te houden om bij de hand te zijn. Voorts werden de provinciën die nog steeds niet hun toestemming voor het aangevraagde millioen hadden gegeven (wat tot nu toe alleen Holland, Friesland en Stad en Lande hadden gedaan) verzocht, dit ten spoedigste te doen. De Raad van State zou er voor zorgen, dat alle officieren te paard en te voet zich onverwijld naar hun garnizoenen begaven. [2])

---

[1]) Van Dorp aan H.H.M. 21 Aug. 1658; Fridericia, *a.w.*, 374.

[2]) Res. H.H.M. 25 Aug. 1658; T. Gihl, *Sverige och Västmakterna under Karl X Gustafs andra Krig med Danmark*, 54.

De Staten van Holland waren intussen ook samengekomen en gaven in de zitting van 30 Augustus het doel hunner politiek aan. Zij waren van plan, Denemarken krachtig met troepen en een vloot te helpen tegen de Zweedse wapenen, ingeval het in staat zou zijn tot de komst van dit secours de vijandelijke aanvallen te weerstaan en anders de vloot toch te sturen om de „navigatie ende commercie van de goede ingezetenen deser landen, voornamentlijk op ende ontrent de Oostzee voor alle ongemacken te bevryden ende den Staet daer ontrent door goede tractaten ende alliantiën te mogen gerust stellen." [1]) De volgende dag verschenen de Staten van Holland „en corps" in de vergadering der Staten-Generaal om des te meer klem aan hun voorstellen bij te zetten.

Onder invloed hiervan werd daar besloten, Pieter Florisz en Cornelis Evertsen naar huis te ontbieden en in hun plaats enkele kleinere schepen te sturen ter beteugeling van de kaapvaart. Men zou met de Raad van State overleggen over de te zenden troepen en hun benodigdheden. Ook aan voorziening van Kopenhagen werd gedacht. Ter bescherming van onze belangrijke handel op Hamburg [2]) hadden de Admiraliteiten van Amsterdam, Friesland en het Noorderkwartier daar een aantal fregatten en lichte vaartuigen gestationneerd, speciaal geschikt voor het varen over ondiepten. Deze kregen nu bevel, elk die de vrije handel daar zou aantasten, te bejegenen naar „soldaet- en zeemanschap", met geweld dus. Holland zou er verder voor zorgen, dat de garnizoenen te Glückstadt, Krempen en Rensburg met omliggende schansen werden betaald en van alle noodzakelijke levensbehoeften voorzien. De Zweden hadden op Rensburg een aanval gedaan, die weliswaar was afgeslagen, maar nog steeds werd de stad belegerd en als er geen voorziening kwam, zou ze zeker in 's vijands handen vallen en kon onze Elbehandel van daar uit een gevoelige slag worden toegebracht. [3])

Ten overvloede werd er nogmaals bij de „defectueuse" provinciën op aangedrongen hun aandeel in het bewuste millioen te voldoen.

Een nieuwe resolutie, enkele dagen later genomen, regelde de hulpverlening in onderdelen. Tot commandant van het hulpcorps

---

[1]) Dat het secours te laat zou komen was niet denkbeeldig. Met het oproepen en opnieuw uitrusten der eskaders, het klaar maken van de resterende schepen, het inschepen van de troepen en de reis naar Kopenhagen was minstens een maand gemoeid. Secr. res. Holland 30 Aug. 1658.

[2]) Hamburg voerde na Danzig het meeste graan uit.

[3]) Secr. res. H.H.M. 31 Aug. 1658; *Bondigh verhael des oorlogs tusschen Deenmarcken en Sweden.*

werd aangewezen Eustachius Puchler, bevelhebber van Schenkenschans, een man die de middelbare leeftijd reeds achter de rug had. Onder zich kreeg hij ruim 2200 man, verdeeld over 38 compagnieën. Dat was minder, dan men volgens het verdrag van 1657 verplicht was en Holland had dan ook 6000 man willen sturen, maar de Staten-Generaal besloten het voorlopig hierbij te laten. Overigens sprak het verdrag niet van hulp ter zee, die nu werd verleend, en waren ook de drie maanden speling, tijdens welke de bondgenoot kon trachten het conflict langs minnelijke weg op te lossen, niet in acht genomen, maar verschafte men onmiddellijk hulp. [1]) De troepen werden uitstekend uitgerust en alle „geappointeerde oft oude verminckte" soldaten werden uit de compagnieën gelicht en door jonge, frisse krachten vervangen. Elke compagnie zou bovendien met 25 man worden versterkt. Dat gold ook voor de compagnieën die thuis bleven. De kans bestond immers, dat we wegens de hulpverlening aan Denemarken met Zweden in oorlog zouden raken en een inval in ons land van Bremen of Verden uit behoorde dan niet tot de onmogelijkheden. Het spreekt haast vanzelf, dat men geen tijd vond om de troepen van het secours met 25 man te versterken. Dat moest dan maar in Denemarken gebeuren. Om de soldaten met al hun benodigdheden benevens „vivres" voor Kopenhagen en Kronborg over te brengen, werden tevens 6 transportfluiten gehuurd, extra voorzien van matrozen, die, als het nodig was, op de Deense vloot over konden gaan. [2]) De troepen kregen levensmiddelen, kruit, lood en lonten benevens pioniergereedschap mee voor 4 maanden. Ook werd gezorgd voor wapenen ten behoeve van de in Denemarken aan te werven troepen. [3])

De landsmagazijnen waren echter slecht gevuld en de inhoud was dikwijls van zeer minderwaardige kwaliteit. Ter bespoediging van de expeditie leende Holland daarom een aantal musketten uit eigen voorraad, ter vervanging van vele slechte, waarvan de „laden gebroken, oock sommige met papier aengepleckt" waren of de haan niet over wilde. [4]) Tevens gingen er twee ingenieurs mee, die bij de belegering

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 31 Aug., 4 Sept. 1658; Fridericia, *a.w.*, 375.

[2]) Secr. res. H.H.M. 4 Sept.; secr. res. Holland 30 Aug.; res. R. v. St. 5, 22 Sept.; rapport van Ben, Vlooswijk en Amerongen, gedeputeerden voor het „uitpressen" van de vloot, aan H.H.M. 21 Oct. 1658.

[3]) Uit het feit, dat de vloot en de troepen voor slechts vier maanden van levens- en krijgsbehoeften werden voorzien, is op te maken, dat het de bedoeling was ze in December weer terug te laten komen. Of en hoeveel benodigdheden er voor de stad Kopenhagen werden meegegeven is mij niet gebleken.

[4]) Res. H.H.M. 7, 11 Sept.; res. R. v. St. 7, 13, 23 Sept., 7, 8, 12 Oct.; rapport van Ben c.s. aan H.H.M. 21 Oct 1658.

van Kopenhagen goede diensten konden bewijzen. Puchler verzocht ook een predikant, een provoost, een auditeur en een scherprechter, zonder welke het hem onmogelijk was „goede discipline onder de soldaten" te houden. De predikant doet in deze opsomming een beetje vreemd aan!

De oorlogsvloot zou bestaan uit de eskaders van De With, Florisz en Evertsen, samen 20 à 24 schepen, benevens de bodems die de Admiraliteiten nog gereed zouden maken. Hierbij kwamen dan nog 6 branders en verschillende galjoots.

Deze resolutiën, vooral op Hollands voorstel aangenomen, konden niet elks toestemming verkrijgen. In de Hollandse Staten zelf waren al bezwaren gerezen tegen deze vèr gaande besluiten, die ons de weg der bemiddelingspolitiek deden verlaten en tot een actief optreden verplichtten. Ondanks de tegenstand van verschillende steden, waaronder Dordrecht, had Amsterdam ze echter doorgedreven, gesteund door de steden van het Noorderkwartier. [1])

Van Beuningen, die onmiddellijk na Karel Gustaafs landing naar Nederland scheep was gegaan, deed zijn uiterste best de bezwaren weg te redeneren; had hij Denemarken geen hulp beloofd of „soude syn cop verliezen?". [2]) Hij bracht 1 September 1658 rapport uit in de vergadering der Staten-Generaal en hing een somber beeld op van de gevaren die Denemarken bedreigden en de tijd, dat het zich nog kon staande houden: niet langer dan zes weken, waarvan er intussen al twee waren verlopen, was men in staat de hulpverlening af te wachten, ja, deze termijn was zelfs ruim genomen, want Kopenhagen had waarschijnlijk voor niet langer dan één maand vivres.

Bovendien ging de „spraecke", dat de Zweden ongeveer 30 van onze koopvaarders, die geladen uit de Oostzee naar huis gingen, te Kopenhagen in beslag genomen hadden. Anderen vertelden, dat er niet minder dan 70 bij Landskrona hadden moeten terugkeren, aangezien Karel Gustaaf ze geen verlof wilde geven om de Oostzee in te zeilen. [3])

Vanzelfsprekend werkten deze geruchten, ondanks de uitdrukkelijke verklaring van de Zweedse regering, dat zij onze handel ongemoeid zou laten, er niet toe mee om de verhouding met Zweden beter te maken. Ook hierdoor lieten zich echter Utrecht en Zeeland niet over

---

[1]) Res. Amsterdam 26 Sept.; rapport van Ben c.s. aan H.H.M. 21 Oct. 1658.

[2]) Bontemantel, Aantekeningen, 3 Sept. 1658.

[3]) Res. H.H.M. 3 Sept. 1658; Aitzema, IV, 229, 230; *Bondigh verhael des oorlogs tusschen Deenmarcken en Sweden.*

halen hun consent op deze resolutiën te geven. Zeeland, beducht, dat door het zenden van onze beste oorlogsschepen naar het „Oosten" de veiligheid ter zee in het „Westen" niet voldoende gewaarborgd zou zijn, drong er op aan, dat het eskader van Evertsen zou blijven kruisen in de Bocht van Frankrijk en het Kanaal.[1]) Friesland en Groningen zagen de kans schoon om in deze omstandigheden aan te dringen op het aanstellen van een hoofd over de militie te land, waarmee ze natuurlijk het oog hadden op de stadhouder Willem Frederik. Zeeland en Gelderland vielen dit voorstel bij, maar Holland nam de zaak over en zo kwam er niets van.[2])

Terwijl de vloot werd uitgerust en de schepen zich bij Terschelling verzamelden, was de instructie voor Van Wassenaer-Obdam, die het bevel zou voeren, gereed gemaakt. Hij moest het secours, dat ten doel had, onze handel op de Oostzee „van alle overlast te bevrijden" en Denemarken „by te springen", veilig naar de Sont geleiden en het onder dekking der vloot doen landen te Kronborg en te Kopenhagen. Met alle „vlyt, ernst ende vigeur" moest hij in Zweedse handen gevallen Nederlandse personen en goederen bevrijden en daartoe, indien nodig, de „Sweedtsche vloote ofte eenig gedeelte van dien konnende aentreffen, de selve vigoureuselijk aengrypen, ende veroveren ofte vermeesteren" en elk die zich hier tegen kantte, met geweld afweren. Ingeval Kronborg of Kopenhagen al waren veroverd, mocht hij niet terugkeren, maar moest tot nader order in het Noorden blijven om onze handel te beschermen. Hij zou vertrekken, als hij 18 oorlogsschepen bij de hand had. Enkele weken later werd deze instructie, op wens van de keurvorst van Brandenburg, nog uitgebreid met enige nieuwe bepalingen. Hierbij kreeg Van Wassenaer de opdracht, de Zweedse troepen te verhinderen over te steken van Seeland naar Holstein of Jutland. Deze bepaling had ten doel, de Zweden op Seeland te houden en ze te beletten de Deense bondgenoten Oostenrijk, Brandenburg en Polen bij een oprukken naar Jutland in de rug aan te

---

[1]) Res. H.H.M. 5 Sept. 1658.

[2]) Het overnemen van een voorstel, d.w.z. het laten behandelen in de statenvergadering en de verschillende vroedschappen, was een gewoon middel om een zaak in de doofpot te stoppen. Secr. res. H.H.M. 31 Aug.; res. H.H.M. 23 Sept. 1658.

De Witt was zeer tegen het aanstellen van de Friese stadhouder als hoofd van de militie te land, want hij had „gants geen ordere, ontsach noch respect" en zou het aanzien van het leger niet verhogen. Nergens was er volgens zijn zeggen een „onordentlycker soldatesque" als in Friesland. Ook anderen oordeelden: beter geen hoofd dan Willem Frederik „aengesien syn onbequaemheyt". Bontemantel, Aantekeningen, 1 Aug. 1658.

vallen. Deze bondgenoten moest hij op alle manieren de behulpzame hand bieden en mocht Brandenburg van plan zijn, met een leger op de Deense eilanden over te steken, dan was Van Wassenaer verplicht het hierbij met de vloot terzijde te staan, terwijl hij er desnoods allerlei particuliere vaartuigen, ook die van vreemde mogendheden voor mocht pressen. Als het enigszins mogelijk was en de tijd het toeliet, moest hij Frederik III in deze zaken kennen en zijn toestemming en bevelen hiervoor afwachten. Uit naam van de Staten van Holland schreef De Witt hem bovendien, dat ook al mocht Kopenhagen verloren zijn gegaan, hij toch elke gelegenheid om de Zweedse vloot te vernietigen of schade toe te brengen moest aangrijpen, anders zou hij niet anders dan „oneere ende blasme" kunnen ontvangen. [1]) Holland had nog verder willen gaan en Van Wassenaer en Puchler schrijven, als Kopenhagen gevallen zou zijn, de militie elders ten voordele van Denemarken te gebruiken, maar H.H.M. wilden hier niet van weten en lieten de vraag, wat er dan met de troepen gebeuren moest, open.

Ook Puchler kreeg zijn instructie en om alle twisten en onenigheden tussen de bemanning der vloot en de daarop ingescheepte troepen te vermijden, werd bepaald, dat tijdens de reis het bevel over het schip in handen zou zijn van de kapitein. Zou men echter in „actie militair" komen, dan moesten de officieren van het landleger commanderen, maar ze waren verplicht over „'t stuck van zeemanschap" het advies van de schipper te vragen. [2])

Het uitrusten van de vloot ging ongewoon langzaam. Een der voornaamste oorzaken hiervan was de grote geldverlegenheid, waarin zich de Admiraliteitscolleges bevonden. Herhaaldelijk klaagden deze, dat ze onmogelijk aan de last der Staten-Generaal konden voldoen, als ze niet van geldmiddelen werden voorzien. Afgevaardigden van de Admiraliteit van Amsterdam verschenen zelfs in de vergadering van H.H.M. om persoonlijk hun verzoeken kracht bij te zetten. Het enige

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 14 Sept., 19, 28 Oct.; secr. res. Holland 12 Sept., 18 Oct.; De Witt aan Van Wassenaer 19 Oct. 1658 (*Brieven*, II, nieuw); Weiman aan Frederik Willem IV 21 Oct. 1658 (*Urk. en Act.*, VII, IV, 138 vlg.).

[2]) Het lijkt misschien vreemd, dat twist over het bevel aan boord zou ontstaan en vanzelfsprekend, dat de zeeofficieren de leiding hadden, maar in de 17e eeuw was dit niet zo. De officieren van het leger waren meestal van goeden huize en stonden hoger in rang en aanzien dan die van de vloot, die dikwijls van onderop naar boven waren gekomen. Overigens doet de beslissing van H.H.M. wel eigenaardig aan. Secr. res. H.H.M. 12 Sept.; secr. res. Holland 18 Oct. 1658.

wat de Staten konden doen, was telkens de provinciën die nog niet betaald hadden, om hun consent te verzoeken. [1]) Gelukkig nam Holland op zich, het geld voor de 6 branders en de 4 galjoots, die Amsterdam moest leveren, voor te schieten en voorzag het voorlopig ook een gedeelte der schepen van kanonnen en kruit. [2])

Zoals Holland ten voorbeeld was voor de overige gewesten, was de Admiraliteit van Amsterdam het voor de vier zustercolleges, want niet alleen had ze boven haar aandeel van 24 schepen er nog 4 uitgerust, maar ze was niet van plan het hierbij te laten en binnen korte tijd hoopte ze nog 6 andere klaar te hebben, mits er voldoende geld ter beschikking werd gesteld. Ook zorgde ze er voor, dat er stuurlui werden gezocht met „exacte kennisse" van de Sont en de Belt, om hen over de vloot te verdelen, ingeval de „vuyren ende baeckens" door de Zweden zouden zijn weggenomen. [3])

Bij het gebrek aan geld en oorlogsbehoeften kwam nog gebrek aan scheepsvolk. Er was dan ook geen sprake van, dat er matrozen voor de Deense vloot mee zouden gaan, men kon ternauwernood zijn eigen bemanning compleet krijgen. Geen wonder dat de toeloop niet groot was: de winter stond voor de deur en niet velen hadden lust om zich in een oorlogsonderneming te wagen, waarvan niemand de duur kon voorzien en waarin wellicht bloedige ontmoetingen zouden voorvallen. Het eenvoudigste middel om de matrozen meer lust in de onderneming te doen krijgen was het beloven van hoger kostgeld en meer loon. Dit middel greep de Zeeuwse Admiraliteit aan, maar hierbij stuitte ze onmiddellijk bij Holland op de heftigste tegenstand: zo kaapte Zeeland immers de matrozen weg en werd bovendien de onderneming te duur. [4]) Ook het opzoeken van de reeds uitgeruste eskaders in de buurt van het Kanaal nam geruime tijd in beslag. [5])

Nadeliger dan al het getalm was, dat Zeeland, hetwelk zijn toestemming tot de resoluties van 31 Augustus en 4 September niet had gegeven, zich met hand en tand tegen de vlootzending verzette. Met vele argumenten herhaalden de Zeeuwse Staten hun verzoek, Cornelis Evertsen te laten waar hij was. De Staten-Generaal wilden hier niet van weten en wensten hem naar Denemarken te sturen,

---

[1]) Res. H.H.M. 5, 7, 13, 14, 21 Sept.; secr. res. Holland 11 Sept. 1658.
[2]) Secr. res. Holland 11 Sept. 1658.
[3]) Secr. res. H.H.M. 13 Sept.; res. H.H.M. 12 Sept. 1658.
[4]) Res. H.H.M. 17 Sept. 1658; Aitzema, IV, 235.
[5]) Res. H.H.M. 16 Sept. 1658.

maar Zeeland beval hem niet naar het Noorden te vertrekken. [1]) Niet alleen zorg voor de handel om de West dreef het gewest hiertoe, veeleer was het een kwestie van „prestige". Het voelde zich n.l. bij Holland achtergesteld in het bevel over de vloot en had voorgesteld, dat Evertsen naast Van Wassenaer in de krijgsraad de eerste plaats zou bezetten, dus boven de overige (Hollandse) vice-admiraals en schouten-bij-nacht, en dat de Zeeuwse vlag de tweede op de vloot zou zijn. Hiertegen rees natuurlijk verzet van Holland en dat wist de Staten-Generaal aan zijn zijde te krijgen: in de krijgsraad zou Evertsen na de luitenant-admiraal, de vice-admiraals en de schouten-bij-nacht zo'n rang hebben onder de overige officieren, als uit zijn commissie voortvloeide, met andere woorden, hij zou niet boven hen gesteld worden. Zeeland legde zich hier niet bij neer en verbood Evertsen naar het Vlie uit te lopen. Hij ging dan ook niet met de vloot mee, maar vertrok enige tijd later op convooitochten naar Spanje en naar Engeland. [2])

Om de vlootzending te bespoedigen, had Holland gewild, dat Florisz met 7 of 8 schepen, die reeds buitengaats waren, alvast naar de kust van Noorwegen zou vertrekken en daar de rest van de vloot afwachten of ook, als hij daartoe sterk genoeg was, een poging tot ontzet van Kopenhagen wagen, „in gevalle de occasie sig daartoe favorabel mogte vertoonen". [3]) De bezwaren waren echter zo groot, dat dit waagstuk, want zo kan men het veilig noemen, niet beproefd werd.

Het kwam de uitrusting ook niet ten goede, dat tussen Van Wassenaer en de Admiraliteit van Amsterdam ernstige onenigheid ontstond. Van Wassenaer had zich twee dagen in Amsterdam opgehouden en was daar, naar hij meende, niet onthaald, zoals het hoorde en bij zijn rang paste. Ook was hij niet erg te spreken over de twee kapiteins van de stadsschepen. De stad en de Admiraliteit op hun beurt verweten de vlootvoogd, dat hij niet genoeg „spoeyde" om in zee te komen. [4])

Van zelf spreekt, dat van Deense en Brandenburgse zijde herhaaldelijk werd aangedrongen op vlugger uitrusten en uitgebreidere hulpverlening. Reeds 1 September, dus een dag na het besluit om Dene-

---

[1]) Res. H.H.M. 5, 19, 25 Sept. 1658.

[2]) Res. H.H.M. 1 Oct.; res. Holland 1 Oct. 1658; J. C. de Jonge, *Levensbeschrijving van Johan en Cornelis Evertsen*, 181.

[3]) Res. Holland 10 Oct. 1658.

[4]) Amsterdam had vier stadsschepen en daarvan waren er nu twee aan Denemarken verhuurd. Ze zouden met de vloot meegaan. Aitzema, IV, 234; Bontemantel, Aantekeningen, 3 Sept. 1658.

marken bij te staan, drongen Charisius en Rosenvinge aan op „prompt secours" tegen Zweden, iets wat ze nog vele malen herhaalden, telkens in herinnering brengend, dat de voorgenomen hulp niet voldoende was, maar dat er noodzakelijk nog een tweede secours moest volgen.

Evenzeer als Denemarken en Brandenburg de vlootzending trachtten te bevorderen, werkte Zweden die tegen. Appelboom maakte zich hierin voor Karel Gustaaf zeer verdienstelijk. Tijdig kwam hij op de hoogte van alle resoluties en acten der Staten-Generaal, dikwijls nog voor ze definitief waren vastgesteld. Natuurlijk ging het hierbij niet eerlijk in zijn werk: de resoluties werden met grof geld betaald. Wel waren zij geheim en moesten de gedeputeerden daarop de eed van geheimhouding afleggen, maar hoe sommigen ook deze moeilijkheid wisten te ontzeilen, leert ons het verhaal van een Hollands gedeputeerde, die zich in de grootste haast naar Appelboom begaf om hem een geheim stuk mee te delen, voordat hij naar de vergadering ging om de eed van geheimhouding er op te af leggen! [1]) Ook had Appelboom in het Vlie verspieders, die alles trachten te weten te komen, de voortgang van de uitrusting, de grootte en sterkte van de vloot met alle zaken die daarmee in verband stonden, en tijdig de datum van uitlopen naar Zweden moesten oversturen, waarvoor een expres galjoot klaar lag. [2]) Al zijn verzekeringen, dat Zweden onze handel niet zou belemmeren, mits wij zijn vijanden niet hielpen, baatten echter weinig of niets. Karel Gustaaf ging zelfs zo ver, ons vrijheid van Sonttol en „halffrihet" in alle Zweedse havens in het vooruitzicht te stellen, maar toen deze tijding aankwam, was de vloot al vertrokken. [3])

Het ongewoon langzaam uitrusten van de vloot is misschien, naast de oorzaken die wij hebben opgenoemd, nog aan een andere reden te wijten. Mogelijk is althans, wat Appelboom in zijn brieven aan Karel Gustaaf naar voren brengt, dat de Staten-Generaal met opzet de uitzending zouden vertraagd hebben. Het was immers niet ondenkbaar, redeneerden deze (altijd volgens Appelboom) dat, vóór onze vloot de Deense wateren binnenvoer, Kopenhagen al in 's vijands handen zou zijn gevallen. De eerste Deense oorlog had geleerd, dat de Zweedse

---

[1]) Die verstandhouding met de vijand was, zoals we op p. 50 gezien hebben, volstrekt niet ongewoon. Er waren ook kooplieden, die zich niet ontzagen hem van krijgsbenodigdheden te voorzien. Te Texel werden in het najaar van 1658 twee schepen met munitie, verpakt in haringtonnen en bestemd voor Zweden, in beslag genomen. *Hollandse Mercurius* 1658, 158; Fries, *a.w.*, 64, n. 2.

[2]) Appelboom, Memoriën, 325.

[3]) Res. H.H.M. 14 Sept.; res. Holland 5 Oct. 1658; Aitzema, IV, 236; Gihl, *a.w.*, 69.

macht vrijwel onweerstaanbaar was en het weerstandsvermogen der Denen gering. Zou Denemarken niet, nog onder de indruk van zijn vorige nederlaag, des te eerder het hoofd in de schoot leggen? In dat geval zou niet alleen hun hulp te laat komen, maar kregen zij te doen met een overmachtige vijand en daarom was het zaak die vijand niet al te zeer te prikkelen. Dat men ondertussen, zij het langzaam, toch met de uitrusting voortging, geschiedde dan om aan de buitenwereld de schijn te geven van zich te houden aan de tractaten en om het uiterst verbitterde Nederlandse volk tevreden te stellen. Pas toen 24 September de tijding kwam, dat Kopenhagen het nog hield, zou men zich van zijn vrees, dat het ontzet te laat zou komen, hebben losgemaakt en toen kreeg Van Wassenaer dan ook order om onmiddellijk te vertrekken. De tijding, dat Kronborg was gevallen, zou echter weer de gedachte naar voren hebben gebracht, dat het toch beter was de vloot binnen te houden om een breuk met Zweden te vermijden.[1])

Gihl, aan wie ik dit excerpt uit Appelbooms brieven ontleend heb, laat duidelijk doorschemeren, dat hij aan zijn woorden geloof hecht. Hij veronderstelt verder een tegenstelling tussen de politiek van De Witt en die van Amsterdam, geleid door Van Beuningen, met andere woorden, De Witt zou in het geheim (want naar buiten blijkt hier niets van, dat erkent Gihl zelf) de uitrusting hebben tegengewerkt.

Inderdaad zijn er argumenten die voor Appelbooms voorstelling pleiten. De Zweedse gezant is over het algemeen, dank zij zijn „hulpmiddelen", goed ingelicht. Zijn woorden zouden dus zeker geloof verdienen. Ook zou het feit, dat de Brandenburgse en Deense gezanten telkens weer op bespoediging der expeditie aandrongen, in deze richting kunnen wijzen.[2]) Toch kan ik me bij deze opvatting niet aansluiten.

In de resoluties der Staten-Generaal is niets, dat wijst op een wens de uitrusting niet te verhaasten, integendeel. Herhaaldelijk wordt er aangedrongen op snelheid, desnoods de schepen niet eens binnen laten komen, maar ze op zee van het nodige voorzien. In een dag of 10, dus omstreeks 15 September, moest de vloot klaar zijn. Dat dit niet het geval was, kwam door gebrek aan geld en aan scheepsvolk, terwijl een heftige storm, die 9 September onze kust teisterde, de reeds gereed zijnde schepen grote schade toebracht, zodat men dagen nodig had om

---

[1]) Gihl, *a.w.*, 68, 72.

[2]) Bij Weiman is echter geen spoor van wantrouwen in de politiek van H.H.M. t.o.v. de vlootuitrusting te vinden, integendeel, hij is er van overtuigd, dat het de Republiek ernst is.

alles op te ruimen en te herstellen. Wel was het niet ondenkbaar, dat hulp te laat zou komen, maar alleen bespoediging der expeditie, niet vertraging ervan kon hierin voorzien. Van Beuningens rapport sprak er toch van, dat Kopenhagen zich nog zes weken kon staande houden. De 21e Augustus was de belegering begonnen, tot eind September of begin October kon men dus verwachten, dat hulp succes zou hebben. Ook al zou de stad gevallen zijn, dan was juist een vloot in het Noorden nodig, wilde men onze vrijheid van handel niet prijs geven. Het grootste deel der vloot werd in Holland uitgerust, terwijl deze provincie het meest Deensgezind was, het is dus wel zeer onwaarschijnlijk dat hier met opzet de uitrusting vertraagd zou zijn.[1] Over het feit, dat er verschil in politiek bestond tussen de gematigde De Witt en Amsterdams pensionaris Van Beuningen, kunnen we kort zijn. Inderdaad bestond dit verschil, zoals we meermalen hebben aangetoond. De Witt was er tegen, dat de zaak op de spits gedreven werd, maar wat kon hij, dienaar van de Staten van Holland, doen tegen hun zin? Niets immers, slechts overtreden kon hij; zijn wil aan hen opleggen was niet mogelijk, en van een *lijdelijk* verzet tegen Amsterdams voorstellen heb ik niets kunnen bespeuren, hij tracht juist met de stad in deze jaren op een goede voet te komen. En tenslotte, van een ommekeer na 24 September, toen hier het bericht kwam, dat Kopenhagen het nog hield, blijkt niets. 13 September nog, dus in de tijd dat men „treuzelde", schreef De Witt aan Nieupoort, dat er met de vloot veel haast werd gemaakt en diezelfde dag kreeg Van Wassenaer bevel naar het rendez-vous te vertrekken.[2] Alleen bij Zeeland, dat weliswaar zijn verzet tegen de expeditie half September opgaf, maar in de zaak-Evertsen hardnekkig aan zijn zienswijze bleef vasthouden, kan men misschien van opzettelijke tegenwerking spreken. Resumerend komen we tot de slotsom, dat aan vertraging met voordacht niet is te denken.

In de laatste week van September waren, alles inbegrepen, nog geen 30 schepen klaar en daarvan lag de helft nog maar op de rede van Terschelling. Een geluk was het, dat Kopenhagen het nog hield![3]

Toch moest Van Wassenaer, schreven de Staten-Generaal, met dit

---

[1]) De Admiraliteit van het Noorderkwartier, die fel anti-Zweeds was, kwam met de uitrusting zeer achteraan en had 19 September nog geen schip naar het Vlie gestuurd. Dit kan natuurlijk niet aan opzet te wijten zijn. Ben, Vlooswijk en Amerongen aan H.H.M. 19 Sept.; De Witt aan Nieupoort 6 Sept. 1658 (*Brieven*, III, oud); *Journalen*, 3, 4; *Hollandse Mercurius* 1658, 149.

[2]) Res. H.H.M. 13 Sept.; De Witt aan Nieupoort 13 Sept. 1658 (*Brieven*, III, oud).

[3]) Ben c.s. aan H.H.M. 21 Oct. 1658; *Journalen*, 3; Aitzema, IV, 234.

aantal zee kiezen en voor de 25e „weder ende wint" dienende, uitzeilen. Deze laatste beperking mochten ze er wel bijvoegen, want nu was het niet geldverlegenheid of „andersints", dat het uitlopen vertraagde, maar een sterke wind, die pal op de kust stond, zodat de loodsen het niet waagden de vloot buitengaats te brengen.[1]) Maar de Staten-Generaal wezen op het feit, dat tijdens de Engelse oorlog de schepen onder dezelfde omstandigheden 's nachts in zee waren gebracht met behulp van kleine vaartuigen, die met vuren bij de bakens werden gelegd en zo de weg aangaven. Ze stelden voor dit nogmaals te beproeven. De scheepskrijgsraad echter verklaarde met eenparige stemmen, hiertoe niet de moed te hebben, terwijl zelfs enkele kapiteins, die in 1653 uit Texel waren gezeild, het niet aandurfden.[2]) Eindelijk slaagde de vloot er 17 October in naar buiten te komen. Geheel voltallig was ze nog niet, maar de ontbrekende schepen zouden zich onderweg aansluiten. Een aantal koopvaarders ging mee naar het Noorden, zodat men van groot tot klein 72 zeilen telde.

Om te verhinderen, dat men in Zweden tijding zou krijgen van het uitlopen, moesten alle „suspecte" schepen minstens vier dagen na het uitzeilen van de vloot worden ingehouden en mocht Van Wassenaer zich door geen schepen laten voorbij zeilen, maar hij moest deze achter zich houden.[3])

Zijn reis was weinig voorspoedig. Voortdurend had hij met buiig weer en tegenwind te kampen. Na een week was hij dan ook nog niet verder gekomen dan het rif van Schagen. Hier voegde zich ook De With bij de vloot. Deze was 18 September, door storm zwaar gehavend, met een noodmast het Goereese Gat binnengekomen en had toen onmiddellijk bevel gekregen op een gereedliggend schip te gaan en zich bij de vloot te voegen. Voor enkele nog niet binnengevallen schepen moest hij verschillende benodigdheden meenemen om ze hiervan buitengaats te voorzien, zodat ze aanstonds naar Terschelling konden vertrekken. Dit bevel was moeilijk uit te voeren, want het was immers niet mogelijk schepen, die gehavend uit zee kwamen, „ter vlucht" te kalefateren en van alles te voorzien. Ook weigerde het scheepsvolk van nog niet gereed zijnde kapiteins alvast met De With, die om zijn ruw karakter zeer gehaat was, in zee te gaan. Op alle manieren werd de admiraal tegengewerkt: matrozen kon hij bijna niet krijgen, het verstrekte materiaal was van slechte kwaliteit en de hem door de Admiraliteit

---

[1]) Res. H.H.M. 20, 24, 26, 29 Sept. 1658; *Journalen*, 5.
[2]) Res. H.H.M. 29 Sept. 1658; *Journalen*, 6.
[3]) Secr. res. H.H.M. 16 Oct. 1658.

van de Maze en de werfautoriteiten van Hellevoetsluis aangedane behandeling, was beneden critiek. Noch de Admiraliteit, noch de Staten-Generaal schonken echter aan zijn klachten enige aandacht: zonder zich om „het defect van eenige coppen ofte andersints" te bekommeren (hij kwam n.b. nog bijna 1/3 van zijn bemanning te kort!) moest hij zee kiezen. Niet dan nadat H.H.M. hem nog eens scherp en nadrukkelijk gelast hadden ten spoedigste uit te zeilen en zich niet langer onder welk voorwendsel ook te vertragen, op „pene" van anders gestraft te worden „als wederhoorige van derselver bevelen ende ordres", was hij eindelijk 17 October uitgelopen in een zeer bittere stemming, getuige het slot van zijn laatste brief aan de Staten-Generaal: „Sal verhopen, dat ick op mijn terughcomen voor onpartijdige (rechters) tegen mijn aenclagers sal werden gehoort en dan wel sal bewijssen, dat ick geen wandebvoiren hebbe gepleeght off disobiedyent ben geweest". Voor het Vlie gekomen, had hij bemerkt, dat de vloot al weg was en pas bij de Deense kust had hij haar in kunnen halen.[1])

Twee November eindelijk kwam de vloot 's avonds onder Seeland voor anker. Hier kreeg de Van Wassenaer van Frederik III een brief, hem aanmanend, zo spoedig mogelijk voor Kopenhagen te komen om het Zweedse leger te noodzaken het beleg op te breken. Aangezien dit zijn voornaamste doel was, nu Kronborg zich in 's vijands handen bevond, antwoordde hij, dat de aanval op de Zweden zou plaats hebben, zodra de wind gunstig werd. Dit zou nog even duren. Eenparig was de scheepskrijgsraad van gevoelen, dat voor het doorzeilen van de Sont een W.N.W. wind nodig was, terwijl er nu een harde wind uit het Z.W. woei. 7 November kreeg Van Wassenaer nog een laatste aanmaning van de koning met de waarschuwing, dat aangezien de Zweedse vloot de Sont blokkeerde, hij zich slechts met geweld een doortocht zou kunnen banen. Ook Frederik III had een eskader doen uitrusten onder bevel van vice-admiraal Henrik Bjelke en dit kreeg 5 November order zich met de Nederlandse vloot te verenigen, om samen te trachten de doorgang naar Kopenhagen vrij te maken.[2])

De tijd, dat de Nederlanders werkeloos voor de Sont lagen te wachten, hadden de Zweden goed gebruikt om hun vloot van troepen te voorzien. Karel Gustaaf toch had bevolen bij een treffen onmiddelijk

---

[1]) Res. H.H.M. 20 Sept., 2, 10 Oct.; De With aan H.H.M. 17 Oct. 1658; De With, Journaal; *Journalen*, 17; J.C.M. Warnsinck, *Drie zeventiende-eeuwsche admiraals*, 108 vlg.

[2]) Van Wassenaer aan Frederik III 24 Oct./3 Nov. 1658; *Journalen*, 14 vlg. Hierin staan ook de door Frederik III aan de Nederlandse admiraals gezonden brieven afgedrukt. Fridericia, *a.w.*, 375 vlg.

te enteren, aangezien hij de bekwaamheid van zijn vijanden in het manoeuvreren vreesde en door een numeriek overwicht wilde herstellen wat hij in taktisch opzicht te kort kwam. Van het door admiraal K. G. Wrangel voorgestelde plan om de Nederlanders met Z.O. wind en de stroom mee onverwachts aan te grijpen, wilde hij echter niets weten. Niet Zweden zou de aanvaller zijn![1])

Toen het 8 November licht werd, was de wind N. en kon de vloot, in drie eskaders verdeeld, onder zeil gaan, na een aanmaning van De With de „keel-toe-binders", zoals hij de Zweden, met een toespeling op het sluiten van de Sont noemde, zo veel mogelijk schade toe te brengen. Mondeling had Van Wassenaer met zijn onderbevelhebbers afgesproken, dicht langs de kust van Skåne te varen en ter hoogte van de Zweedse vloot gekomen, allen het roer te wenden, om met de drie eskaders tegelijk de vijand aan te vallen. De lagere bevelhebbers moesten er goed om denken, steeds hun vlagofficieren te blijven volgen en in het oog houden, dat bij het aantasten van de vijand de grootste schepen voor elkaar bestemd waren.

De voorhoede van de Nederlandse vloot werd gevormd door de 11 schepen van vice-admiraal De With, die het vaarwater op zijn verschillende tochten goed had leren kennen. De middentocht, bestaande uit 13 schepen, werd zoals gewoonte was, aangevoerd door de luitenant-admiraal zelf op de Eendracht, het grootste schip van de vloot, wel voorzien van matrozen en soldaten en beschikkend over 72 stukken. De admiraal was „onpasselijck van de gicht" en kon dus zelf niet aan de slag deelnemen, maar hij had zich in een stoel op het dek voor de kajuit laten zetten om toch zijn bevelen te kunnen geven. De bekwaamheid van zijn kapitein, de later zo bekende Egbert Meussen Cortenaer, vergoedde echter veel.[2]) Vice-admiraal Pieter Florisz was commandant van de achterhoede en voerde het bevel over 11 schepen. 35 oorlogsschepen dus, versterkt met de 6 transportfluiten, die ook een aantal kanonnen voerden, en 4 branders maakten zich op tot de slag. Onder deze schepen waren er 3 van de eerste grootte, 28 van de tweede en 4 van de derde, voerend ongeveer 1300 kanonnen met een bemanning van 4200 matrozen. Enkele schepen,

---

[1]) Terlon, *Mémoires*, 173.

[2]) Cortenaer wordt in het door Brandt gedichte grafschrift „d'Ontsluiter van de Zondt" geheten. In hoeverre hij deze titel verdient, is mij niet gebleken. In geen enkel bericht wordt hij met name als uitblinkend in beleid of dapperheid genoemd. Overigens stellen grafschriften uiteraard de zaak te gunstig voor en zij kunnen dus geen aanspraak maken op historische betrouwbaarheid. Dat Cortenaer echter bekwaam was, blijkt uit zijn loopbaan. Zie: E. Wiersum, *Egbert Meussen Cortenaer*.

o.a. de Brederode, het vlaggeschip van De With, die een aanzienlijk tekort aan bemanning had, waren bovendien voorzien van een aantal soldaten, die bij het enteren misschien goede diensten konden bewijzen, maar overigens voor de zeelieden een grote last waren.

Van de sterkte der Zweedse vloot had men bij de Nederlanders geen nauwkeurige gegevens. Zij bestond uit 45 schepen, die in 4 eskaders verdeeld waren, onder K. G. Wrangel, de opperbevelhebber, Klaas Bjelkenstjerna, de Nederlander Hendrik Gertson Sjöhjelm en Gustaaf Wrangel. Een geduchte macht dus, want niet alleen overtrof zij de Nederlandse vloot in getalsterkte, ook de schepen zelf mochten er zijn: 6 van de eerste grootte, 23 van de tweede, enkele van de derde en 14 gemonteerde schepen, alle van de tweede grootte. De bemanning bestond uit 6649 koppen en het aantal stukken bedroeg 1838.[1])

De Nederlandse vloot bevond zich in een voordelige positie, want zij had de loef en Van Wassenaer kon dus kiezen waar hij de vijand aan wilde grijpen, terwijl de branders met de wind mee in de Zweedse vloot zeilend, daar tijdens de verwarring van de slag gemakkelijk hun vernielend werk zouden kunnen doen. De aan de Nederlandse vloot gestelde taak was echter verre van licht, ook als men deze gunstige omstandigheden in aanmerking neemt, want zij moest, de koopvaarders en de transportfluiten met troepen en levensbehoeften convooierend, dwars door de Zweedse vloot heen breken om Kopenhagen te bereiken en als de vijandelijke schepen goed achter elkaar opsloten, was dit zeer moeilijk.[2]) Wel beschikten de Nederlanders over veel ervaring, maar de Zweden waren ook op zee geduchte tegenstanders. De admiraals Bjelkenstjerna, Gertson en K. G. Wrangel hadden de oorlog van 1644 en 1645 tegen Denemarken meegemaakt en hun toen opgedane ondervinding was sinds dien bijgehouden en vermeerderd door de oorlogen tegen Danzig, Polen en de zo juist geëindigde oorlog met Denemarken. Wij moeten ook niet vergeten, dat er onder officieren en manschappen vele Nederlanders dienden, die in bekwaamheid voor niemand onderdeden. Het pleit niet voor hun vaderlandsliefde, dat slechts enkelen geweigerd hadden tegen hun landgenoten te vechten.

---

[1]) Res. Holland 18 Dec. 1658; *Journalen*, 23; Zettersten, *a.w.*, 415.

Schepen van de eerste grootte voeren meer dan 50 stukken met een bemanning van 200 matrozen, die van de tweede grootte hebben 30—40 stukken en 75—200 matrozen, die van de derde grootte minder dan 30 stukken en 75 matrozen; vgl.: Zettersten, *a.w.*, 305.

[2]) Minder gunstig was ook, dat de Nederlanders met de wind ook de sterke stroom mee hadden, daar het zo doende voor de schepen niet gemakkelijk was hun plaatsen in de eskaders te bewaren.

Zodra de Nederlandse vloot om ongeveer 8 uur in het zicht kwam, trachtte Wrangel al laverend de loef te krijgen door in de richting van Helsingborg te zeilen, blijkbaar van plan, zijn vijand in het nauwste gedeelte van de Sont, gesteund door het geschut van Kronborg en de op het strand bij Helsingborg aangebrachte batterij aan te vallen. Snel, dicht langs de Zweedse kust zeilend, was deze intussen Kronborg al voorbij, zonder de vlag gestreken te hebben. Wel was van het kasteel eerst als waarschuwing met los kruit geschoten en daarna met scherp, maar dit had de vloot niet veel schade toegebracht. Karel Gustaaf zelf had, gesteund door de Franse gezant, die hem bij de hand hield, het eerste schot afgevuurd, in de grootste spanning afwachtend of Kronborg zijn taak naar behoren zou vervullen, en het was een tegenslag voor de Zweden, dat het hun niet gelukt was, hier de vijand slag te leveren. Ondanks Van Wassenaers bevel, niet terug te schieten, omdat het niet de moeite waard was, had de achterhoede dit toch gedaan, waarbij aan mensen en huizen te Elseneur enige schade werd toegebracht. [1])

Zonder veel orde kwam de Nederlandse vloot aanvaren en door het nauwe vaarwater met de sterke wind en stroom was een mêlée het natuurlijk gevolg. Dicht bij elkaar, zo zelfs, dat het een ogenblik leek of een aanvaring onvermijdelijk was, voeren De With in de Brederode (59) [2]), het vroegere schip van Tromp, en Van Wassenaer in de Eendracht (72) op de Zweedse vloot aan, terwijl Wrangel zich in de Victoria (74) naar de Nederlanders spoedde: de admiraals, die meestal de grootste schepen voerden, bevochten dan ook doorgaans elkaar. Enteren konden Van Wassenaer en De With de Victoria niet: het schip werd weliswaar slecht gesteund, omdat de Zweden al laverend niet snel genoeg vooruit konden komen, maar er lag juist een Zweedse brander tussenbeide. Van zeer dicht bij, zo dicht, dat er zelfs met musketten werd geschoten, werd dus de Zweed uit beide schepen de volle laag gegeven, door De With aan stuurboord, door Van Wassenaer aan bakboord, „opdat hy niet manck soude gaen". [3]) Wrangel zelf werd gewond en zijn schip zo gehavend, dat het met verlies van bezaansmast en roer reddeloos te Elseneur aan de wal dreef. Hier werd de mast gerepareerd, maar voordat men hem in orde had, was de slag afgelopen. „Soo ginck Victoria sonder victorij hin", zeiden de

---

[1]) *Antwoort ende bericht*; Terlon, *Mémoires*, 175.

[2]) Het aantal stukken van de oorlogsschepen heb ik uit een brief van Van Wassenaer aan Holland 28 Oct. 1658, en waar deze brief onvolledig is, uit de scheepslijsten die als bijlage gedrukt zijn in: *Journalen*, VIII vlg.

[3]) Aitzema, IV, 240.

tijdgenoten. [1]) Helemaal billijk is dat niet, want Wrangel had zich tegen zijn twee machtige vijanden dapper verdedigd. [2]) Hierop kreeg De With, die intussen ver voor de anderen uit was gekomen en slechts gevolgd werd door de Zeeridder (28) onder Adriaen Banckert en de Princesse Louyse (31) van kapitein Boshuysen, de Draak (66) van Bjelkenstjerna in het oog. Onder het onstuimig geroep van Witte: „Ik wil aen boort wesen! Desen moet ons niet ontgaen", naderden beide schepen elkaar en kwamen boord aan boord. Ook twee secondes van Bjelkenstjerna vielen Witte aan, maar de een moest spoedig deinzen en de ander werd in de grond geschoten. Langer duurde de strijd tussen de beide vice-admiraals. De tegenstanders waren aan elkaar gewaagd. Twee uur lang lagen de schepen in een verbitterd gevecht naast elkaar, zonder dat een van beiden de overwinning behaalde. Toen werd De With door een kogel in zijn linker dij getroffen en de Wismar (44) kwam Bjelkenstjerna te hulp. Nu slaagden de Zweden er in de Brederode te enteren en op het dek te komen. Hierop trof een kogel De With voor de tweede maal en nu dodelijk. Nog gaf hij de strijd niet op. Op zijn knieën verdedigde hij zich tegen zijn vijanden. Twee Zweedse musketiers wilden hem zijn degen afnemen, maar hij weigerde hem over te geven, onder de woorden: „Dewyle ick soo veele jaeren mijn deeghen getrouwelyck voor Hollandt hebbe gevoert, soo en wille ick die aen geene geringe soldaten over gheven". Hierop namen twee kapiteins hem zijn wapen af. Machteloos en flauw van het bloedverlies moest hij zich tegen zijn zin naar de kajuit laten brengen. Dit alles besliste de strijd, door niemand geholpen en van ieder verlaten, met 89 doden en 60-70 gekwetsten, was men genoodzaakt de Brederode aan de vijand te laten. Stervend werd De With in het schip van Bjelkenstjerna gebracht, maar hij weigerde zich te laten dragen. Zelf liep hij, steun zoekend aan een touw, over de plank van de Brederode naar de Draak, waar hij een kwartier daarna overleed.

„Noyt overwonnen", zegt zijn levensbeschrijver. Inderdaad, de Zweden zelf erkenden, dat als De With alleen met de Draak te doen had gehad, hij deze zou hebben vermeesterd, want ook Bjelkenstjerna had reeds 70-80 doden en ruim 100 gekwetsten, en was door dit gevecht zo gehavend, dat hij niet verder aan de strijd kon deelnemen.

De Brederode, die tijdens het gevecht bij Elseneur aan de grond

---

[1]) *Antwoort ende bericht.*

[2]) *Journalen*, 24; *Antwoort ende bericht*; Wrangel, Journaal (*Tidskrift for Sjöväsendet*, 1900). Een gedeelte van dit journaal is met een slechte vertaling uitgegeven door Colenbrander, *Zeeoorlogen*, I, 100 vlg., onder de titel: Journaal van Bjelkenstjerna. Aitzema, IV, 240.

was gelopen, evenals de Draak en de Wismar, welke echter weer vlot kwamen, viel niet in Zweedse handen, want zij kapseisde en zonk. Enkelen van de bemanning konden zich redden, de meesten werden gevangen genomen en in Januari 1659 tegen gevangen Zweden uitgewisseld. Slechts de vlag en de scheepspapieren van De With konden de Zweden bergen. [1]) Van Wassenaer had intussen zo veel met zichzelf te stellen gehad, dat hij er niet aan had kunnen denken De With te hulp te komen. Nadat hij Wrangel aan de wal had gejaagd, werd hij op zijn beurt door de Zweden aangevallen. Twee schepen, de Morgenster (48) en de Pelikaan (40), legden zich aan bakboord van de Eendracht (72), terwijl vice-admiraal Gertson in de Cesar (54) hem van achteren aanviel. [2])

Aan stuurboord kwam intussen het ene Zweedse schip na het andere langs zeilen en gaf dan de volle laag. Maar Van Wassenaer kreeg hulp: Aart van Nes in het Wapen van Rotterdam (40) klampte de Pelikaan aan en slaagde er in deze in de grond te schieten. Wel was hij zelf zo ontredderd en beschadigd, dat hij van de Eendracht weg dreef en ook

---

[1]) Leven en bedrijff van vice-admiraal De With, zaliger, 154 vlg. (*Bijdr. en Med. Hist. Gen.*, 47); *Journalen*, 24; Wrangel, Journaal; Aitzema, IV, 238, 568.

De journalen en brieven van De With bevinden zich nog te Stokholm, maar een afschrift ervan is aanwezig op het Algemeen Rijksarchief in Den Haag. Zie: *Scandinavische Archivalia*, 122, 123.

Een kanon en een collectie vaatwerk, pijpen en tuig, „de eenig bekende overblijfselen van een Nederlandsch oorlogsschip uit de 17e eeuw", bezit het Nederlands Historisch Scheepvaartmuseum te Amsterdam. Zie: *Platenalbum van het Nederlandsch Historisch Scheepvaartmuseum.*

Het lijk van De With werd op kosten van Karel Gustaaf gebalsemd en in een prachtige kist naar Kopenhagen gezonden, vanwaar het scheep ging naar Holland. 7 October 1659 werd het in de Sint Laurens kerk te Rotterdam begraven. De Staten van Holland en de Admiraliteit van de Maas stelden *f* 4000 beschikbaar voor een tombe, die in 1660 op zijn graf geplaatst werd.

[2]) Gertson wordt door Van Wassenaer zelf niet genoemd, hij spreekt alleen van een vice-admiraal en dat doen de meeste berichten. De *Hollandse Mercurius* en Aitzema noemen echter Gertson, hoewel dit niet klopt met het feit, dat deze bij het begin van de slag met Florisz in gevecht zou zijn geraakt en toen zo gehavend werd, dat hij niet meer aan het gevecht deel kon nemen. Enkele schrijvers nemen dan ook aan, dat het Gustaaf Wrangel is geweest, hoewel daarvan in geen enkel bericht sprake is. G. L. Grove, *Fra Slaget i Öresund* 1658; *Hollandse Mercurius* 1658, 163; Aitzema, IV, 240. Zie ook de schilderijen (o.a. in het Rijksmuseum te Amsterdam en het museum te Alkmaar) van Van de Velde, die opzettelijk met de vloot meeging om schetsen van de slag te maken en tijdens het gevecht in een jacht zat te tekenen. Van Wassenaer laat zich over deze schetsen zeer waarderend uit. Van Wassenaer aan H.H.M. 27 Nov. 1658.

de Pelikaan hem ontging, maar Jan van Campen op De halve Maen (42) slaagde er in de prijs naar Kopenhagen te slepen. Met hulp van een zijner andere kapiteins kon de luitenant-admiraal nu de Morgenster tot zinken brengen en Gertson krachtig aantasten. Deze kreeg zijn „portie" zo, dat hij, getroffen in zijn linkerschouder, af moest houden en niet verder aan de slag kon deelnemen. Nog was Van Wassenaer alle moeite niet te boven, want spoedig werd hij weer door vijanden omringd, zonder dat iemand hem te hulp kon komen, daar alle schepen zich aan lij bevonden. Zo lag hij twee uur lang temidden van de Zweden met een schip, dat in zeer ontredderde staat verkeerde. De helft van zijn bemanning was gekwetst of dood, in het voorschip was brand uitgebroken evenals in de constabelskamer, hier bizonder gevaarlijk met het oog op het kruit. Van het want was niet veel meer over, de zeilen hingen aan flarden tegen de masten en het water stroomde door talrijke kogelgaten het ruim binnen, zodat het schip begon te hellen en er gevaar ontstond voor kapseizen. Daarom gaf Van Wassenaer bevel de onderste geschutpoorten, die „geen 3 vingerbreet" boven water waren, te sluiten, maar zodoende werden ook de zwaarste kanonnen buiten werking gesteld. De Zweden kwamen intussen „op haer gemack" langs en gaven dan telkens de volle laag, doch de Nederlanders lieten de moed niet zinken: „wij", zegt Van Wassenaer, „deylden oock soo rijckelijck uyt, als mogelijck was". Eindelijk lieten de Zweden het admiraalsschip liggen en laveerden naar Kronborg. [1]) Onder de verdere gevechten, waar overigens opmerkelijk weinig van bekend is, valt het optreden van kapitein Bruynsvelt in het oog, die zich met een klein schip, de Breda (28), tegen een overmacht van vijanden verdedigde en zelf sneuvelde. De Breda viel in 's vijands handen, maar raakte in brand, waarna de Zweden haar verlieten. Het gelukte de onzen toen de brand te blussen en het schip weer veilig bij de vloot te brengen. [2]) Aandacht verdienen ook het beleid en de dapperheid, waarvan kapitein De Liefde blijk gaf, die, het bevel van de luitenant-admiraal om de hoofden der eskaders te steunen gehoorzamend, getracht had de Eendracht te bereiken. Met de grootste moeite had hij zich dwars door de vijanden heen geslagen en onderweg nog 90 Zweden van twee zinkende schepen aan boord genomen. Toen hij eindelijk in de buurt van de Eendracht

---

[1]) Van Wassenaer aan H. H. M. 9 Nov. 1658; aan De Witt 19 Jan. 1659; *Journalen*, 25 vlg.; Wrangel, Journaal; *Antwoort ende bericht*; *De Qvakers montstopper*; Aitzema, IV, 240.

[2]) *Journalen*, 25; *Antwoort ende bericht.*

was gekomen, hadden de Zweden zijn grote mast met al het tuig overboord geschoten. Alleen de bezaans- en fokkemast waren blijven staan, kaal, zonder want. Zo lag de Dordrecht (42) temidden der vijanden. [1]) Ook de aanvoerder der achterhoede, Pieter Florisz in de Josua (50), had zich naar zijn gewoonte dapper gedragen. Een der Zweedse admiraals, Gertson waarschijnlijk, was met hem in gevecht geraakt, maar de Hollanders hadden zich zo flink geweerd, dat de vijanden „de courante buyten boort" hadden moeten dansen. Helaas viel hierbij het verlies van Florisz te betreuren, volgens sommigen de beste zeeofficier van de Verenigde Provinciën. [2])

Tijdens deze gevechten was de Nederlandse vloot door stroom en wind steeds zuidelijker geraakt en door de Zweedse heengebroken. Toen de Zweden dit zagen, trokken zij zich naar Kronborg terug. Hierop wendde Van Wassenaer en hij sloot zich weer bij de vloot aan. Men liet het enige tijd drijven om te zien of de vijand, die nu de loef had, nog een poging zou wagen om aan te vallen, maar dat gebeurde niet. Terecht, want de Nederlandse vloot had haar moeilijke taak: dwars door de vijand heen te breken, volbracht en dit was niet meer ongedaan te maken. Bovendien kwamen tegen de avond 6 door Frederik III uitgeruste Deense schepen, die de gehele dag tegen wind en stroom op hadden gelaveerd, zonder hun bondgenoten te kunnen bereiken, zich bij Hven verenigen met de Nederlandse. Nutteloos waren ze die dag niet geweest, want ze hadden er toe meegewerkt, dat de koopvaarders die Van Wassenaer bij zich had, 's middags veilig en wel op de rede voor Kopenhagen waren aangekomen. [3]) Beide vloten zetten samen koers naar de Deense hoofdstad en kwamen „aent eint vant Bosch" (Skovshovet) voor anker. 5 à 6 uur had de slag geduurd en hij was ongewoon hevig geweest. [4]) Van de Zweedse

---

[1]) *Twee brieven, d'een geschreven door Johan de Liefde, d'andere door Aart van Nes; Hollandse Mercurius* 1658, 164.

[2]) Een geheel ander oordeel: „de onbeteekenende Florisz", geeft, overigens op goede gronden, Joh. E. Elias, *Schetsen uit de geschiedenis van ons Zeewezen*, VI,72.

Florisz werd in de kerk te Hoorn ter aarde besteld en ook hem stichtten de Staten van Holland een praalgraf, dat echter bij de brand van deze kerk in 1838 zwaar beschadigd werd en bij een tweede brand in 1878 verloren is gegaan. Downing aan Thurloe 19/29 Nov. 1658 (*Thurloe Papers*, VII); *Antwoort ende bericht; Auszführliche Relation des hefftigen Seestreits; Bondigh en omstandigh verhael van den dapperen zeestrijdt;* Zettersten, *a.w.*, 416.

[3]) *Auszführliche Relation des hefftigen Seestreits;* Hiöring, *Leyers Krantz; Bondigh en omstandigh verhael van den dapperen zeestrijdt;* Kragh, D a g b o e k, 143.

[4]) Zie over de slag ook het mooie, goed gedocumenteerde boek van R. C. Anderson, *Naval Wars in the Baltic*, 82 vlg., en het met grote voorzichtigheid te gebruiken werk van E. Kirchhoff, *Seemacht in der Ostsee*, 50 vlg.

schepen waren de Pelikaan (40), de Delmenhorst (36) en de Roos (40), ook wel het Wapen van Schagen genoemd, door de Nederlanders veroverd. De Luipaard (36) was zo aan masten en dek beschadigd, dat de Zweden het schip bij Hven aan de grond zetten en in brand staken, en de Morgenster (48) was gezonken. De rest van hun schepen had zeer geleden, sommige waren zo ontredderd, dat ze zelfs met geen „hamers of bijlen weer aeneen" konden worden gemaakt.

Groot waren de verliezen aan scheepsvolk. Wrangel zelf gaf 500 doden en gekwetsten op, behalve die op de drie door de Nederlanders veroverde schepen waren gedood en de bemanning van de Morgenster, die grotendeels was verdronken. Meer dan 200 maakten de Nederlanders er bovendien gevangen. Op drie of vier verschillende plaatsen werden de doden 's nachts begraven, terwijl zich niemand op straat mocht bevinden en alle deuren en vensters gesloten moesten zijn, opdat geen mens zou weten hoeveel het er waren. [1])

Ook de Nederlandse verliezen waren zeer groot. Wel raakten we slechts één schip kwijt [2]), de Brederode (59), die zelfs niet eens in 's vijands handen viel, maar dieper trof het sneuvelen van De With en Florisz. Bovendien hadden drie kapiteins en een luitenant het leven gelaten. Hierbij kwamen dan nog de verliezen aan matrozen en soldaten. Van Wassenaer meende, dat het aantal doden en gekwetsten wel geen 600 zou bedragen, maar elders wordt bericht, dat te Kopenhagen op Holmens Kirkegaard ruim 450 Nederlanders zijn begraven en één onzer geheime oorlogscorrespondenten [3]), de kolonel Van Haersolte, schreef 17 November, een week na de slag, dat het getal doden en gekwetsten nog niet bekend was (iets wat vele berichten bevestigen), maar dat hij het schatte op 900 à 1000 man, een getal dat de werkelijkheid wel nabij komt. [4])

---

[1]) Van Wassenaer aan Holland 20 Nov. 1658; *Journalen*, 28; Wrangel, Journaal; *Antwoort ende bericht.*

[2]) Bovendien was een galjoot gezonken en waren de 4 branders zonder resultaat in vlammen opgegaan.

[3]) De Staten-Generaal hadden te Kopenhagen enkele geheime correspondenten. Een ervan was Van Haersolte, een ander kapitein Machwitz. De meeste van hun brieven zijn uiteraard niet van een handtekening voorzien, maar zijn of gezegeld, of onder een schuilnaam overgezonden. H.H.M. aan Van Haersolte en Machwitz 7 Febr. 1659, copie in Lias Denemarken.

[4]) Uit een onderzoek, ingesteld door de fiscaal Van Westrenen, blijkt, dat Van Wassenaers opgave, waarbij trouwens de bemanning van de Brederode niet was meegerekend, veel te laag was. Er stierven er bovendien nog velen aan land tengevolge van hun kwetsuren. Het aantal gevangenen van de Brederode en de Breda bedroeg ruim 200. Deze gevangenen werden door de Zweden zeer slecht

Onze verliezen aan manschappen zijn dus wel iets groter geweest dan die der Zweden, wat zijn verklaring vindt in het feit, dat wij het offensief namen en doorbreken moesten, terwijl de vijand een defensieve positie innam, wat meestal met minder offers gepaard gaat. Bovendien schoten, naar Wrangel bericht, de Nederlanders meest op de masten en het want van de vijand om zijn schepen het manoeuvreren te beletten, maar zij werden zelf in de romp geraakt, hetgeen natuurlijk groter verliezen aan manschappen tengevolge had. Geen wonder, dat beide partijen zich dan ook de overwinning toekenden, want over het geheel genomen wogen de verliezen vrijwel tegen elkaar op. [1])

9 November trachtte de Zweedse vloot van Kronborg te zeilen naar de oorlogshaven Landskrona en ze slaagde er in ondanks de windstilte 's avonds voor de haveningang te komen. Bij het „lumieren" zou ze de volgende dag binnen lopen. Hiervan schijnen noch de Deense noch de Nederlandse bevelhebbers iets te hebben vermoed en voordat ze het bemerkten, waren de Zweden al onder zeil. Wel trachtte Bjelke nog een poging te doen om hen af te snijden en zou ook Van Wassenaer zich hiertoe gereed maken, maar de voorbereidingen geschiedden zo langzaam, dat de eerste schepen pas 's middags voor Landskrona verschenen en toen was het grootste gedeelte der Zweedse vloot al binnen. Slechts enkele schepen konden worden afgesneden en die moesten naar Kronborg terugkeren. Hierbij liepen er twee aan de grond, maar ook die kwamen 's nachts vlot en raakten veilig in de haven. Bij heel deze manoeuvre, met overleg op touw gezet en met beleid ten uitvoer gebracht, verloren de Zweden slechts één schip, dat op zijn eigen anker zeilde, kapseisde en zonk, terwijl het enige voordeel der bondgenoten hierin bestond, dat ze het wrak van de Luipaard bij Hven vernietigden! [2])

Is het begrijpelijk, dat de Zweden de slag in de Sont als een over-

---

behandeld en meer dan de helft stierf van honger. De overigen werden in de eerste maanden van 1659 tegen de gevangen Zweden uitgewisseld en leken bij hun aankomst te Kopenhagen wel schimmen. Van Wassenaer aan H.H.M. 17 Nov.; aan Holland 20 Nov. 1658, 17 Febr. 1659; *Journalen*, 30; Van Westrenen, Informatiën aengaende eenige wandevoiren.

[1]) Een Zweeds bericht zegt: tot nu toe is er „sehr viel Geplär" geweest over de superioriteit van de Hollanders ter zee, maar nu hebben ze die „sehr eingebüsset". *Warhaffte Relation*. In Stralsund en Wismar werden zelfs grote overwinningsfeesten gevierd. Ook Karel Gustaaf zelf kende zijn vloot de zege toe, maar zijn toon is toch niet die, welke men van een overwinnaar zou verwachten. Aitzema, IV, 238.

[2]) Res. Holland 18 Dec. 1659; secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660; *Journalen*, 29, 30; Wrangel, Journaal; *Antwoort ende bericht*.

winning beschouwden — hadden ze niet op roemrijke wijze de strijd tegen 's werelds eerste zeemacht volgehouden? — „strategisch en politiek was de dag van 29 October een afdoende nederlaag voor de Zweedse koning." [1]) Kopenhagen toch was ontzet. De eerste phase van de oorlog had Karel Gustaaf verloren, want was deze stad in zijn handen gevallen, dan had dit het verlies van heel Denemarken met zich gebracht. Nu echter vatte elk weer moed, want de positie van de stad onderging een aanzienlijke verbetering. Uithongering was niet meer mogelijk, aangezien van over zee alle behoeften konden worden aangevoerd, en voor een bestorming ontbraken Karel Gustaaf de nodige troepen. Hier kwam nog bij, dat de stad werd versterkt met de 2200 soldaten van Puchler en drie compagnieën van Laaland, terwijl de Deense vloot, die eerst door de Zweden voor Kopenhagen was opgesloten, weer vrij kwam. Nu kon men samen met de Nederlandse vloot het offensief nemen en een poging doen om de eilanden te ontzetten en de troepen der geallieerden van Flensburg naar Deens gebied over te brengen. [2])

Een krachtige voortzetting van het beleg scheen Karel Gustaaf voorlopig nutteloos en de volgende dag liet hij de troepen uit de onmiddellijke omgeving van de stad terugtrekken, hoewel ze deze ingesloten bleven houden.

Geen wonder, dat in Kopenhagen de blijdschap geen grenzen kende. In naïeve strophen gaf een dichter uiting aan zijn gevoelens en die zijner medeburgers:

„Was seh ich auff der See? Sinds Enghel, oder Schiffe?
Die so geflügheldt her gehen durch Codanus Tieffe?
Ja Enghel sinds fürwahr, die uns der Grosse Gotte
Zum beystandt hadt ghesandt, in unsrer grosten Nothe." [3])

De bevolking stroomde onder het gelui der kerkklokken naar buiten om het aftrekken van het Zweedse leger te aanschouwen. Voortaan kon men weer kerkdienst houden en waren de strenge wachtdiensten overbodig.

Vooral over Van Wassenaer was men enthousiast, die ondanks zijn lichamelijke indispositie uren alleen tegen een overmachtige vijand had gevochten en met bijna de helft van zijn scheepsvolk dood of gewond, met een wrak tenslotte uit de strijd was gekomen. Om het zeerst roemt hem elk, velen kunnen geen woorden genoeg vinden om

---

[1]) 29 October oude stijl, dus 8 November nieuwe stijl. Fridericia, *a.w.*, 377.
[2]) Fridericia, *a.w.*, 400.
[3]) *Hollandse Mercurius* 1658, 166.

zijn „mannelijck ende caragieus" gedrag te roemen en het „seer vaillant" optreden, waarmee hij de vijand zo toetakelde, dat deze op „doude regel", merkte men wel wat geringschattend op, naar Kronborg vluchtte. [1]) De rijksraden Peter Reetz en Otte Kragh kregen opdracht hem de volgende dag namens de koning te gaan begroeten en dank te zeggen voor zijn bewezen diensten. Enkele dagen later werd Van Wassenaer door Frederik III op een maaltijd genodigd, waar de koning hem zijn grote tevredenheid uitsprak en „exalteerden de genereusheyt" waarmee de Staten-Generaal hem hadden bijgestaan, onder de bijvoeging dat men dit in Denemarken „inder eeuwicheyt" niet zou vergeten. Dit laatste was niet louter een gelegenheidsphrase, want zelfs in deze tijd nog wordt de admiraal in Denemarken geëerd, alsof hij een nationale held was. [2])

Als wij het verloop van de slag in de Sont eens nauwkeuriger bezien, rijzen er toch aanstonds enkele vragen. Wanneer we de politieke gevolgen die het ontzet van Kopenhagen had, met de psychologische indruk ervan op de Denen eens buiten beschouwing laten en de slag tussen de beide vloten op zichzelf bezien, los van wat er van af hing, het spel zonder de inzet dus, dan zien we, dat, mocht het voordeel aan onze kant zijn, beide vloten vrijwel gelijke verliezen hadden en dat, terwijl de Zweden met een jonge, minder geoefende marine tegen de Nederlanders moesten strijden, die een lange praktijk achter de rug hadden.

Was bovendien de Zweedse vloot vernietigd, zoals de Staten van Holland Van Wassenaer hadden opgedragen? Zo ja, dan was de Nederlandse het evenzeer en zo neen, dan was een gedeelte der haar opgedragen taak onvervuld gebleven.

Minder enthousiast dan de bevolking van Kopenhagen was dan ook Van Wassenaer zelf, die zeker wel voelde, dat men te kort was geschoten. In zijn scheepsjournaal en in de brieven die hij 9 November aan de Staten-Generaal en de Raadspensionaris schreef, sprak hij zijn bezwaren en aanmerkingen over het verloop van de slag onomwonden, heftig soms uit: zeker zouden alle Zweedse schepen vernietigd of buitgemaakt zijn (behalve degenen die zich onder dekking van de forten aan de Sont teruggetrokken zouden hebben, en daar natuurlijk niet

---

[1]) Puchler aan H.H.M. 16 Nov.; anoniem, waarschijnlijk Deens bericht, aan H.H.M. 31 Oct. o.st. 1658.

[2]) Van Wassenaer aan H.H.M. 27 Nov.; Sjaellandske Tegnelser 30 Oct./9 Nov. 1658; Kragh, D a g b o e k, 143; Frederik III aan H.H.M. 3/13 Nov. 1658, gedrukt *Knuttel*, 7990; *Hollandse Mercurius* 1658, 166.

aangetast konden worden) als de vloot van „braeve luyden was gecomposeert geweest". Nu waren er zeker niet meer dan tien kapiteins, ja geen acht geweest, die werkelijk goed hadden gevochten. Als de anderen maar het „sesde part" hadden uitgestaan van wat De With te verduren had gekregen, dan was de overwinning volkomen geweest. Naar het gering aantal opgegeven doden en gewonden te oordelen, moesten sommigen niet zeer in de „beerebijt" geweest zijn of ze hadden meer geluk gehad dan de bemanning van de Eendracht. Vooral over de twee Amsterdamse kapiteins klaagde Van Wassenaer en hij schreef bitter aan De Witt, dat als de heren van Amsterdam hun hadden opgedragen „de scepen wel trouwelijck te bewaeren", ze dan uitstekend hun plicht hadden gedaan, aangezien hun doden en gekwetsten gering in aantal waren en de schepen geen noemenswaardige schade hadden opgelopen.

Niet alleen Van Wassenaer laat zich zo uit, ook andere berichten spreken er van, dat niet alle kapiteins even hard hadden gevochten. Van Wassenaers stuurman drukt zich zelfs nog krasser uit dan zijn chef: „sy (d.w.z. de lafhartige kapiteins) hebben De With schelmachtigh laten vermoorden, en 't is met ons niet veel beter gheweest". Nu, zo gehaat was De With niet, dat men hem opzettelijk in de steek had gelaten, maar de beschuldiging spreekt toch boekdelen. Enkele schepen zouden zelfs de proppen nog op hun kannonnen hebben gehad en vele geen schot door hun zeilen. [1])

Ondertussen verwekte hier te lande het bericht van de slag in de Sont grote blijdschap. Tal van dichters getuigden hiervan. In zeer heuse bewoordingen werd de admiraal dan ook door de Staten-Generaal bedankt voor zijn „loffelijcke conduitte ende directie". Tegen de kapiteins die hun plicht niet hadden gedaan, moest hij optreden en hun gedrag laten beoordelen door een krijgsraad. Hoewel H.H.M. nog herhaaldelijk op het houden hiervan aandrongen, kwam er niets van, naar Van Wassenaer beweerde, omdat slechts vier kapiteins buiten verdenking stonden. Zijn oude beschuldiging dus herhaald in nog krasser vorm: van slechts vier bevelhebbers zou het volkomen vast staan, dat ze hun best hadden gedaan. [2])

Dit leek wel wat te erg. Geen wonder, dat er vooral te Amsterdam, dat met Van Wassenaer op gespannen voet stond, stemmen oprezen,

---

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 9 Nov.; aan De Witt 9 Nov.; anoniem bericht aan H.H.M. 31 Oct. o.st. 1658; *Antwoort ende bericht*; Aitzema, IV, 240; *Journalen*, 26, 27.

[2]) Res. H.H.M. 27 Nov. 1658, 27 Jan., 3 Mrt. 1659; Van Wassenaer aan De Witt 17 Nov. 1658 (*Brieven*, I, nieuw).

bewerend, dat de schuld niet bij de kapiteins, maar bij de bevelhebber zelf lag. De stad trok het zich vooral aan, dat de vlootvoogd met name twee harer kapiteins beschuldigde. Zij diende dan ook na de thuiskomst van de vloot in 1659 een tweetal bezwaarschriften in bij de Staten van Holland, waarin alle aanmerkingen die ze op het beleid van de admiraal had, stonden opgesomd. Voor de slag dan, betoogde Amsterdam, had Van Wassenaer krijgsraad moeten houden en hier schriftelijk elk der kapiteins zijn orders meedelen. Dat hij hen mondeling aangemaand had, was niet voldoende. Bij een behoorlijke instructie, waarbij ieder wist, wat hem te doen stond, zou het ook niet zijn voorgekomen, dat De With zo ver buiten de vloot raakte, dat hij bij Elseneur aan de grond liep zonder Wrangel, die zich haast niet meer kon weren, aan te tasten. Aangezien de kapiteins alleen bevolen was zich naar hun chef te richten, hadden zij de vijand op het schoonst van de dag, toen hij niettegenstaande hun „plichtsverzaking" door de hele Sont verspreid was, geruime tijd moeten verlaten om nadere orders te halen! Het feit, dat de admiraal, toen hij al vechtend voor anker was gekomen, dit niet door seinen bekend maakte, benevens onvoldoende bevelen, waren oorzaak geweest, dat de vloot aan lij raakte en vrijwel niemand de Eendracht hulp verleende, en geen opzet of lafheid.

Wat is van deze beschuldigingen waar? [1])

Een gedeelte is niet meer te controleren, aangezien ze gebaseerd waren op de mondelinge verhoren van personen, die de slag hadden meegemaakt. Een uitspraak van de krijgsraad is ook niet voorhanden, omdat deze nooit is gehouden. Van Wassenaer, noch zijn fiscaal zagen er doorkomen aan, omdat het een zeer verwarde zaak was en alle kapiteins verklaarden „gevochten te hebben als leeuwen". Dit is natuurlijk maar een zwak argument evenals zijn verklaring, dat er geen vier kapiteins buiten verdenking stonden. Wel hebben de fiscaal Van Westrenen en de auditeur-militair Van Dalen de soldaten en het scheepsvolk onder ede gehoord en hun gevraagd of er van lafheid bij de kapiteins sprake was geweest. Uit de twee naar aanleiding van dit onderzoek opgemaakte rapporten blijkt dan, dat vrijwel alle kapiteins hun best hebben gedaan. Van opzettelijk plichtsverzuim horen we slechts heel weinig. Een rechtstreekse beschuldiging van lafheid werd maar tegen één kapitein ingebracht, die van de

---

[1]) Amsterdam had eerst enkele „vragen" opgesteld, welke de admiraal moest beantwoorden, als hij terug kwam. Van Wassenaers antwoord (afgedrukt in res. Holland 18 Dec. 1659) bevredigde de heren echter niet en toen kwamen ze met een tweede serie. Res. Holland 18 Dec. 1659; secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660; res. Amsterdam 3 Sept. 1659, 15, 20 Jan. 1660.

Alkmaar, en deze wees de beschuldiging van de hand en verdedigde zich met de bewering, dat hij weliswaar aan lij was geraakt, maar dat hij nu voor de eerste keer als kapitein het bevel voerde en „van al die dingen" niets af wist! Ook enkelen van zijn bemanning verklaarden, nooit in de oorlog geweest te zijn en altijd op de koopvaardij te hebben gevaren, zodat ze dus niet wisten, hoe zich„ in sulcken gelegentheyt" te gedragen! Verder meenden sommigen, dat de kapitein van de Duyvenvoorde door een foutieve manoeuvre buiten het gevecht was geraakt, terwijl de tweede stuurman beweerde, dat hij het met opzet had gedaan, een bewering, slecht te rijmen met wat anderen verklaarden, dat de kapitein / 100 had uitgeloofd voor elke veroverde Zweedse vlag, daar hieruit blijkt, dat de goede wil bij hem wel aanwezig was. Wat de proppen op de kanonnen van verschillende schepen betreft, de constabels en de officieren wilden onder ede verklaren, dat die er wel af waren geweest, maar er na het gevecht weer op waren geplaatst. Van Wassenaers beschuldiging tenslotte, dat te oordelen naar het aantal doden en gekwetsten, verscheidene kapiteins hun best niet hadden gedaan, wordt ontzenuwd door het feit, dat volgens een door hem zelf aan de Staten-Generaal overgezonden lijst, op de Deutecum, een der zwaarst getroffen schepen, bijna geen doden of gewonden waren, terwijl de Breda evenmin doden of gewonden zou tellen!

Uit de rapporten blijkt dus, dat van opzettelijke plichtsverzaking, behoudens een enkele uitzondering geen sprake is. Wel valt bij het lezen ervan op, dat er onder de schepen een grote verwarring heerste. Vele malen voeren deze elkaar voor de boeg en beletten zo de vijand aan te grijpen. Dikwijls raakten zij aan elkander vast en beschadigden elkaars tuigage. Sommige kapiteins waren blijkbaar over hun zenuwen heen, een van hen tenminste gaf kapitein De Liefde de volle laag, onder geroep van „'t is een duivelsche Sweedt".

Goede orders en bevelen voor en tijdens de slag hadden dit alles kunnen voorkomen. Mochten verschillende kapiteins al schuld hebben door onbekwaamheid of anderszins, de voornaamste verantwoording draagt Van Wassenaer zelf. Zijn verdediging tegen Amsterdams aanmerkingen is slap en weinig zeggend, terwijl het feit, dat hij geen krijgsraad heeft gehouden, niet in zijn voordeel pleit.

Het is ook onbegrijpelijk, dat er zo weinig is gedaan om de Zweedse vloot het binnenlopen van Landskrona te beletten. Geen wacht is er na de slag uitgezet, geen order dienaangaande gegeven. Ook werden er geen maatregelen genomen om de twee aan de grond gevaren schepen aan te tasten. De bondgenoten hadden hiervoor wel een goede gelegen-

heid, want de wind was gunstig en de Zweden hadden op hun beurt moeten doorbreken. Nu was de kans om de vijandelijke vloot te vernietigen verzuimd en deze bevond zich tot overmaat van ramp in een versterkte haven, zodat ze nog last genoeg kon veroorzaken. Slechts ten dele gaat Van Wassenaer hierin vrij uit, aangezien het hem door zijn bekende voeteuvel bijna niet mogelijk was zich te bewegen, en hij dus persoonlijk geen leiding kon geven. [1]) In laatste instantie treffen vele dezer verwijten echter ook de regering, die een dergelijk lichamelijk en geestelijk onbekwaam persoon [2]) aan het hoofd van de vloot duldde en toeliet, dat lafaards of sukkels als de kapitein van de Alkmaar een plaats in onze oorlogsmarine bekleedden. [3])

Hoewel Amsterdam in de Staten van Holland, gesteund door nog zes steden, zich er tegen bleef verzetten, dat Van Wassenaer dank betuigd was, handhaafden deze toch hun eens genomen besluit, dat dus het beleid van de admiraal officieel goedkeurde, althans aanvaardde. Amsterdam met zijn bondgenoten wenste het hier echter niet bij te laten zitten, het wilde geen admiraal aan het hoofd van de vloot dulden, van wie het zo weinig genoegen had beleefd. De stad beweerde, dat de Statenresolutie zelfs op een informele wijze was genomen en beschuldigde De Witt, die de conclusie moest trekken, van partijdigheid. Deze wees dit van de hand met de opmerking, dat als de meerder-

---

[1]) *Journalen*, 29, 30; *Antwoort ende bericht.*

[2]) Ook Warnsinck oordeelt over Van Wassenaer zeer ongunstig. Zijn dood in de slag bij Lowestoff is „eerder een verlossing geweest, dan een verlies voor onze zeemacht van die dagen". Tekenend zijn ook de door dezelfde schrijver aangehaalde woorden van de admiraal tegen zijn naaste vrienden, toen de Engelse vloot reeds 24 uur in zicht was: „Hy wasser in en moester me deur". De latere luitenant-admiraal Tjerk Hiddes de Vries uitte zich een paar dagen na de slag bij Lowestoff over het verliezen daarvan als volgt: „Vooreerst heeft Godt Almachtigh ons Opperhooft de kennis benomen, of noyt gegeven". J. C. M. Warnsinck, De laatste tocht van Wassenaer van Obdam 24 Mei—13 Juni 1665 (*Marineblad*, 36e jg., 1921).

[3]) De informatiën werden gehouden ten overstaan van de kapiteins Van Nes, De Liefde, Van Campen en De Caulerye. Dit zouden dan de vier kapiteins zijn, die geheel buiten verdenking stonden, maar dat klopt niet met het feit, dat Van Wassenaer behalve Cortenaer, Van Nes en De Liefde ook nog Boer en d' Hautthuyn als in aanmerking komend voor promotie aanbeval. Volgens Brandt, *a.w.*, 155, was het van ongeveer 20 kapiteins bekend, dat zij hun best gedaan hadden. Onder de troepen werden de informatiën gehouden door de auditeur-militair Van Dalen ten overstaan van Puchler en Van Zanten.

Van Wassenaer aan H.H.M. 17 Nov. 1658, waarin een lijst van doden en gekwetsten; aan Holland 13 Apr. 1659; Van Westrenen, Informatiën aengaende eenige wandevoiren.

heid het wenste, hij eenvoudig tot conclusie verplicht was, wat Amsterdam echter niet wilde aannemen. De Witt deed alle moeite, om de gerezen twist tussen de verschillende leden, die zeer hoog dreigde te lopen, te slechten. Om in Amsterdam de gemoederen tot bedaren te brengen erkende hij, dat deze politiek van beslissing bij meerderheid van stemmen niet verstandig was geweest, nu zulke machtige steden tegen waren. Ook maakte hij van Van Beuningen gebruik, om de stad over te halen zich bij de gegeven dankbetuiging neer te leggen, maar zij wilde niet toegeven. De enige uitweg was nu, dat Van Wassenaer vrijwillig ontslag vroeg en Amsterdam was waarschijnlijk wel genegen dit met zoveel „fatsoen als doenlijk" te verlenen. Hiertoe was de admiraal echter niet over te halen. Wel had hij in 1658 zijn vrienden verklaard na de gelukkige afloop van de expeditie ontslag te zullen nemen, maar nu men zo veel aanmerkingen op zijn beleid maakte, achtte hij het met de „eere, reputatie ende genereusheyt" niet te verenigen. [1])

De admiraal bleef dus op zijn post, maar Amsterdam nam daar geen genoegen mee. Nadat het zonder succes in de volgende Statenvergadering getracht had de zaak weer ter sprake te brengen, beschouwde het de bewuste resolutie eenvoudig als niet genomen en het bleef de admiraal dus in „reatu" houden en „mitsdien ongequalificeert omme in militaire dienst ter zee gebruyckt te connen werden". Ook had hij geen recht, beweerden de Amsterdammers, om het presidium van de Admiraliteit van Amsterdam te bekleden, want hij was ambtenaar van Holland, terwijl de voorzitter der Admiraliteit Generaliteitsambtenaar was. Wel gebeurde het, dat de luitenant-admiraal van Holland in de Admiraliteit zitting nam, maar dat deed hij alleen op grond van een commissie van de Staten-Generaal voor een bepaalde tocht. Nu deze was afgelopen, had Van Wassenaer geen recht meer om in de vergadering der Admiraliteit te komen, en hij werd er dan ook door het college, dat de stad in alles terwille was, niet meer in toegelaten. Verder trachtte Amsterdam de admiraal door allerlei plagerijen het leven onaangenaam te maken. De heren van de vroedschap waren er zeer over ontevreden, dat hij het grootste aandeel van de buit zou krijgen, hoewel hij, zeiden ze hatelijk, „tot het nemen van de prijnsen weinigh off niet gedaen heeft, ja daer niet omtrent is

---

[1]) De zes steden die Amsterdam in zijn verzet steunden, waren Haarlem, Leiden, Hoorn, Enkhuizen, Edam en Monnikendam.

Res. Amsterdam 3 Febr. 1660; De Witt aan De Graeff 31 Jan., 6 Febr.; aan Van Beuningen 31 Jan. (*Brieven*, II, nieuw); De Graeff aan De Witt 3 Febr.; Van Beuningen aan De Witt 2 Febr. 1660 (*Brieven*, I, nieuw).

geweest". Openlijk beschuldigden zij hem, dat hij bij het college van de Maas te weinig buitgelden aan het land verantwoord had en de rest in eigen zak gestoken. Dat zou te Amsterdam niet gebeuren: de volgzame Admiraliteit betaalde Van Wassenaer dan ook drie jaar lang zijn jaarwedde niet uit en gaf hem evenmin iets van de buitgelden, terwijl de kapiteins die een schip hadden veroverd, rijk werden beloond. [1])

In Kopenhagen waren de 9e November 1658 en de volgende dagen voorbijgegaan met het voorlopig orde op de zaken stellen en aanstalten maken om de zwaar beschadigde schepen weer in staat van tegenweer te brengen. Een gedeelte der troepen werd geland, de gekwetsten aan wal ondergebracht in de huizen van ambachtslieden en minder vermogende burgers, terwijl de meer gegoeden zorgden voor bedden, verbandmiddelen en wat dies meer zij. Voor de uitoefening van de Gereformeerde godsdienst kregen de troepen een der zalen van de Academie aangewezen, maar de Lutherse professoren maakten zo grote bezwaren tegen het toelaten van de „heterodoxis" in hun „sacra Academia", dat de regering toegaf en het raadhuis ter beschikking stelde. [2])

Natuurlijk moest men de Zweedse vloot beletten de haven van Landskrona te verlaten en daarom werd deze met de 20 minst beschadigde schepen geblokkeerd. Ongeveer de helft van de Nederlandse troepen was niet te Kopenhagen ontscheept, maar moest mee naar Landskrona, waarschijnlijk om het gebrek aan scheepsvolk op de vloot enigszins op te heffen. [3]) Met de blokkade waren echter veel schepen gemoeid en als men geen andere middelen wist te bedenken om de Zweden binnen te houden, zou er van verdere krijgsbedrijven der Nederlands-Deense vloot niet veel komen. Daarom wilde men de haven voorgoed onbruikbaar maken door de toegang te versperren met het laten zinken van schepen, en de binnen liggende vloot door middel van branders vernietigen. Het plan was aanlokkelijk, want met betrekkelijk weinig kosten zou aan de Zweedse zeeheerschappij een einde gemaakt worden. Onmogelijk leek de onderneming niet. Landskrona's haven had één nauwe toegang, die slechts enkele

---

[1]) Res. Amsterdam 8 Dec. 1659, 10 Mrt., 14 Juni 1660; Van der Goes, *Briefwisseling*, 64, 65; J. C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, I, 573.

[2]) Sjaellandske Tegnelser 10/20 Nov. 1658; Hiöring, *Leyers Krantz*; Kragh, Dagboek, 144; Bircherod, *Dagboeken*, 17.

[3]) Puchler aan H.H.M. 10 Dec. 1658, 26 Mrt. 1659; *Journalen*, 31.

meters diep was. Ook stond er geen stroom, zodat het gemakkelijk was hem met 2 of 3 schepen te verstoppen ondanks het blokhuis en het kasteel, welke de ingang bestreken.

3 oude schepen en enkele schuiten werden met stenen, gebroken kanonnen en zakken zand geladen en zouden onder dekking van het geschut der vloot en de rook van de aangestoken branders in het „gat" tot zinken worden gebracht. Bjelke zou het bevel voeren, maar hij was verhinderd, evenals de bekwame admiraal van de Holm, Niels Juel, die hem moest vervangen, zodat kapitein Rikardt Andersen het commando kreeg. [1]) Het mag ons vreemd lijken, dat een Deens officier en dan nog niet eens een hooggeplaatste, de leiding kreeg bij een dergelijke belangrijke onderneming, te meer daar de Nederlanders geen hoge dunk hadden van de energie en de bekwaamheden der Denen, maar het ging nu eenmaal niet anders. Immers Van Wassenaer zelf had zich na de slag naar Kopenhagen laten brengen om aan de wal zijn gezondheid weer geheel terug te krijgen. Deze hoop werd niet vervuld: na korte tijd kreeg hij weer nieuwe „zinckingen" op zijn voeten, zodat hij niet meer kon lopen en zich van zijn bed naar het vuur en terug moest laten dragen, Niemand kon hem wat opbeuren of moed inspreken, ook van zijn vrienden uit Nederland hoorde hij niets, wat hem enigszins kon sterken in deze „miserie". Geen wonder, dat hij volkomen ontmoedigd werd en verklaarde nog liever de „scaepen op de Velou" te hoeden. Pas in Mei 1659 keerde hij op de vloot terug. Een plaatsvervanger had hij niet, aangezien er niemand beschikbaar was. De vice-admiraals De With en Florisz waren immers gesneuveld en de enige schout-bij-nacht, Verhaeff, lag ziek. Alles moest dus wel aan de Denen worden overgelaten. Later heeft men Van Wassenaer hiervan een verwijt gemaakt, m.i. ten onrechte. [2])

In tegenwoordigheid van Frederik III, die daartoe speciaal uit Kopenhagen was overgekomen, zou 29 November het stoppen van het „gadt van Lantscroon" plaats hebben. Door beloningen werden de met het zinken belaste manschappen aangespoord hun uiterste best te doen. Het gelukte onder het beschermend rookgordijn van het geschut der vloot, die intussen de Zweedse bombardeerde, één schip dwars in de opening te laten zinken. Door de plotseling opkomende nevel misleid, of ook misschien wel wegens onbekwaamheid en

---

[1]) Anoniem bericht aan H.H.M. 3 Dec. 1658; Sjaellandske Tegnelser 12/22 Nov.; Kragh, *Dagboek*, 146; Aitzema, IV, 240; Lind, *a.w.*, 154.

[2]) Van Wassenaer aan H.H.M. 8, 12 Dec.; aan De Witt 12 Dec. (excerpt in: *Brieven*, I, nieuw); Puchler aan H.H.M. 10 Dec. 1658; Aitzema, IV, 240; *Journalen*, 32, 33.

onvoldoende ondersteuning beging men de onhandigheid de twee andere zinkschepen naast de monding op de zandbanken te laten lopen, waar ze in brand moesten worden gestoken om ze niet in 's vijands handen te laten vallen. Ook één der branders raakte aan de grond naast de ingang en werd door de Zweden verbrand, nadat dezen de bemanning hadden gevangen genomen. Twee andere branders gingen verloren, doordat ze te vroeg werden aangestoken. Wel slaagde men er in, de volgende dag nog een schip naast het eerste te laten zinken, maar de opening bleef zo groot, dat een oorlogsschip er nog altijd door kon varen.

Van die open doorgang en het slecht bewaken ervan maakten de Zweden gebruik om 3 of 4 December met enkele schepen uit te lopen naar Elseneur, waar ze de toegang tot de Sont blokkeerden en Nederlandse koopvaarders de doorvaart naar de Oostzee beletten. Dat dit mogelijk was, terwijl een gedeelte der Nederlands-Deense vloot Landskrona nog blokkeerde en door een Nederlands eskader in de Sont werd gekruist, is alleen te wijten aan het gebrek aan krachtige leiding. De invallende vorst noodzaakte de verbonden vloot tenslotte de Zweden vrij te laten en half December een wijkplaats in de haven van Kopenhagen te zoeken om daar de winter door te brengen. [1]) Veel viel er in de wintermaanden natuurlijk niet te doen, maar men wilde althans proberen, vaste voet te krijgen in de provinciën die bij de vrede van Roskilde waren afgestaan. De bevolking van Skåne en Blekinge was het Zweedse bestuur allerminst genegen. Herhaaldelijk kwamen oproeren voor en geen wonder, dat de regering te Kopenhagen bij een dergelijke spanning en geladenheid er ernstig over dacht deze landschappen terug te winnen. Men zou beginnen met de verovering van Malmö. Hier had een aantal samenzweerders afgesproken het Zweedse garnizoen te overvallen met behulp van troepen uit Kopenhagen. 800 man zouden scheep gaan en landen bij Limhavn, de voorhaven van Malmö. Nadat 29 December tegenwind het uitzeilen had belet, zou men in de nacht van 5 op 6 Januari 1659 nogmaals een poging doen. Het was een schone, klare nacht met goed winterweer, wat de onderneming ten goede kwam. Desondanks zou ze nooit tot een gelukkig

[1]) Terlons vermoeden, dat de Nederlanders met opzet de onderneming lieten mislukken om de Zweden niet te ruïneren en het evenwicht te behouden, mist elke grond. Terlon, *Mémoires*, 181.

Secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660; res. Holland 18 Dec. 1659; Van Wassenaer aan H.H.M. 27 Nov., 1, 8, 12, 18 Dec.; aan De Witt 18 Dec. 1658; Van Haersolte aan H.H.M. 8 Dec. 1658; *Extract Schreibens aus Crohnenburg* d.d. 25 Nov./5 Dec. 1658; *Antwoort ende bericht*; Kragh, Dagboek, 146 vlg.; *Journalen*, 37, 38, 39; Is. H. van Bancke, Journaelboeck; Zettersten, *a.w.*, 418, 419.

einde worden gebracht, want bij de „Draker" en Saltholm liepen verscheidene schepen aan de grond en toen moest men onverrichterzake terugkeren. Misschien gelukkig maar, want een week tevoren was het Zweeds garnizoen in „Malumuyen" met 600 man versterkt. De hele onderneming trouwens was, naar Van Wassenaer meende, onvoldoende voorbereid en op een ongeschikt tijdstip ten uitvoer gebracht. [1])

Behalve op de slag in de Sont konden de Denen ook in andere gebieden van hun rijk op succes bogen.

In Noorwegen was men het Zweedse bestuur reeds lang moe en de Deense bevelhebber, Jörgen Bjelke, slaagde er in nog voor het jaar 1659 de stad Trondhjem te veroveren. Van meer direct belang voor het belegerde Kopenhagen was, dat het eiland Bornholm zich van de Zweedse heerschappij vrij maakte. De talloze fjorden en kreken op het eiland boden de kapers een geschikte ligplaats, waar ze door grotere oorlogsschepen niet achterhaald konden worden. Vooral het feit echter, dat men van hier de Deense hoofdstad verse groenten en vlees kon toevoeren, maakte de verovering waardevol. Herhaaldelijk gingen schepen uit Kopenhagen hier vivres halen, en het volgende jaar nam dit nog toe, aangezien de Zweden langzamerhand alle Deense eilanden in hun bezit brachten. Van het voorjaar van 1659 af is Kopenhagen dan ook voor zijn levensbehoeften vrijwel uitsluitend op Bornholm aangewezen. [2])

Het aanvallend verbond, dat Brandenburg, Oostenrijk en Polen 9 Februari 1658 hadden gesloten, begon nu ook vruchten af te werpen. De in Maart gesloten vrede van Roskilde had belet, dat het resultaten opleverde, maar nu de Nederlanders de Zweden bij Seeland een gevoelige slag hadden toegebracht, had men het plan opgevat ook op het vasteland de vijand aan te tasten. 2 October was het verbonden leger, dat uit niet minder dan 30000 man bestond, de Holsteinse grenzen overgetrokken. De kern van dit leger vormden de Brandenburgse troepen, volgens sommigen de beste van Europa. Even goed waren de Oostenrijkers, maar de Polen vormden een vrijwel waardeloze, plunderzieke troep, zodat er tussen Denemarken en Brandenburg zelfs onderhandeld werd om ze terug te sturen. [3])

---

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 8 Jan. 1659; aan De Witt 29 Dec. 1658; *Journalen*, 44, 45; Fridericia, *a.w.*, 396 vlg.

[2]) Vogelsangh aan DeWitt 27 Aug. 1659 (*Brieven*, VI, oud); Fridericia, *a.w.*, 388 vlg.

[3]) Een schrijver uit die tijd noemt de Polen het „schuim der aarde", en men vierde te Saxild later de bevrijding van het Poolse juk door het instellen van een morgengodsdienstoefening. *Hist. Tidsskrift*, 4e serie, 3e band, 651 vlg.; Fridericia, *a.w.*, 380 vlg.

Al dadelijk waren er moeilijkheden met de Deense regering over het onderhoud der troepen, die in het door de Zweden uitgezogen en gebrandschatte land slechts langzaam vorderden. De voorraden die Nederlandse kooplieden (de regering deed hierin niets) aan het Brandenburgse leger verschaften, waren niet voldoende gebleken. Tot grote ergernis van de Denen wilde Brandenburg zijn troepen niet op Seeland laten overbrengen (hoewel dit het meest voor de hand had gelegen) onder voorwendsel, dat er geruchten liepen van de overgang der Deense hoofdstad. Wel besloot men Alsen te veroveren, waarop zich een vrij sterke Zweedse afdeling bevond, die de flanken der geallieerden bij een opmars in Jutland kon bedreigen. Om te helpen bij de overscheping van de troepen naar het eiland was eind November of begin December de vice-admiraal Pieter Bredal uit Kopenhagen gekomen. Hij had de twee stadsschepen van Amsterdam, die Frederik III daar had gehuurd, met nog twee Deense bij zich. [1])

14 December begon de aanval. Door een hevige kanonnade werden de Zweedse troepen van het strand verdreven. Daarna had de overtocht plaats. Eerst werd het voetvolk overgezet, daarna de ruiterij, waarbij de paarden moesten zwemmen. De Zweden trokken na dit échec spoedig terug, een gedeelte naar het slot Sonderburg en de rest naar Nordborg. De geallieerden begonnen nu Sonderburg te belegeren, terwijl Bredal het kasteel te water insloot. Plotseling verschenen 13 Zweedse schepen, die door de blokkade van Landskrona heengeglipt waren. De bezetting van het kasteel scheepte zich nu in en liet het slot aan de vijand. [2]) Ook Nordborg werd veroverd en zodoende was geheel Alsen in handen der geallieerden. Dezen wilden echter niet oversteken naar Seeland, maar wensten eerst Frederiksodde en daarna Funen te veroveren. Zij gingen dus weer over op het vasteland, daar Alsen niet in staat was het leger te onderhouden. De schepen zeilden naar Flensburg, waar ze door het Zweedse eskader werden opgesloten en tot het voorjaar in zeer ellendige omstandigheden bleven liggen. De hele winter speelden de Zweden de baas in de Belt, deden aanslagen op koopvaarders en trachtten de verbinding van Lübeck met de Deense hoofdstad, belangrijk voor de levensmiddelentoevoer

---

[1]) Bredal was een der weinigen, die zich in de eerste oorlog tegen Zweden moedig had gedragen. Hij was beroemd geworden door zijn dappere verdediging bij Nyborg met 4 ingevroren schepen tegen een sterke Zweedse overmacht. Fridericia, *a.w.*, 306.

Van Wassenaer aan De Witt 20, 24 Nov., 18 Dec. 1658; Sjaellandske Tegnelser 10/20 Nov.; Kragh, Dagboek, 146; Lind, *a.w.*, 152; Fridericia, *a.w.*, 383.

[2]) Bredal en een der Nederlandse kapiteins sneuvelden bij de aanval op het slot.

en de post, af te snijden. Niets werd er van Kopenhagen uit gedaan om dit alles te verhinderen. Dit behoeven we niet allemaal op rekening van Van Wassenaer te schrijven, want deze had geadviseerd, enkele schepen naar de Belt te sturen om voor het invallen van de vorst proviand voor de hoofdstad te halen, maar dit advies werd pas opgevolgd, toen de invallende vorst het uitvaren onmogelijk gemaakt had. Dat er te Kopenhagen spoedig gebrek kwam, is dus te wijten aan de Deense regering. De zwaarste schuld treft echter de commandant van de vloot voor Landskrona en Gerrit Femse, die met zijn eskader in de Sont kruiste, omdat zij de Zweden lieten ontsnappen. [1])

Aan het einde van 1658 scheen de toestand voor Denemarken alles bij elkaar genomen niet ongunstig: op verschillende punten had Zweden een gevoelige nederlaag geleden. Toch waren de Denen niet tevreden, zolang er nog één vijandelijk soldaat op hun grondgebied aanwezig was. Daarom trachtten ze Brandenburg door een verdrag nauwer aan zich te binden en het over te halen Seeland te bevrijden. [2]) De keurvorst was echter niet bereid hierop in te gaan. Het is duidelijk, dat dit de goede verhouding tussen de bondgenoten niet bevorderde.

Ook met de Nederlanders in Kopenhagen boterde het niet best. Ernstige teleurstelling baarde het, dat Van Wassenaer niet van zins scheen haast te maken met het overzetten der geallieerde troepen naar de eilanden. Gezien de houding van de keurvorst zou het toch niet gebaat hebben, ook al had de admiraal er pogingen toe aangewend, maar voor zo ver we na kunnen gaan, was het niet onwil van Brandenburg, die hem beïnvloed heeft. Waarom deed de Nederlandse vloot, die nu werkeloos te Kopenhagen lag, niets om de oorlog door het aanvoeren van nieuwe troepen krachtig voort te zetten? Van Wassenaer was hiertoe volgens zijn instructie verplicht en ten overvloede schreef een brief van De Witt hem dit nogmaals voor. [3]) Is hier sprake van gebrek aan goede wil bij de vlootvoogd, die, toch al geen zeeman, een warm kwartier te Kopenhagen zou hebben verkozen boven een tocht op een ruwe zee in een bar jaargetijde? Er moge veel op hem zijn aan te merken, deze beschuldiging zou alle grond missen: er was geen

---

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 22 Jan.; aan De Witt 12 Jan. 1659; Relaes van 't gepasseerde in 't eylandt Alsen 14, 15, 16, 17 en 18 December 1658 (*Bijdr. en Med. Hist. Gen.*, dl. 5); Sjaellandske Tegnelser 28 Nov./8 Dec. 1658; Zettersten, *a.w.*, 419.

[2]) Een verbond tussen Denemarken en Brandenburg bestond niet. Wel was er een in 1657 gesloten, maar dat was nooit geratificeerd.

[3]) De Witt aan Van Wassenaer 30 Nov. (*Brieven*, II, nieuw).

sprake van onwil, wel van onmacht. Het ontbrak de Nederlandse vloot aan een geschikte bevelhebber: Van Wassenaer voelde zich zelf tot niets in staat en hij drong herhaaldelijk aan op ontslag. Ook waren de schepen zo gehavend en geschiedde de reparatie door gebrek aan timmerlieden en materiaal zo langzaam, dat men voorlopig van elke nieuwe onderneming moest afzien. [1]) Hierbij kwam dan nog ziekte onder de bemanning, vooral door gebrek aan kleding en voedsel. Aangezien men er in Nederland op had gerekend, dat de vloot voor het invallen van de winter terug zou keren, was de hoeveelheid meegegeven proviand niet voldoende en leed de bemanning al spoedig gebrek, te meer daar de Deense regering verzuimd had tijdig vivres in te slaan. [2]) Ook de verpleging van de troepen liet alles te wensen over. Zij werden na hun landing door de gehele stad verspreid en moesten dikwijls onafgebroken wachthouden op de „vuyle wallen", zonder dat voor hun „stinckende" wachtlokalen vuur of licht werd verschaft. Wel verzocht Puchler hierin verbetering te brengen, maar het duurde geruime tijd eer dit werkelijk gebeurde. Vooral het dienst doen temidden van burgers en Deense soldaten, waar de troepen op neer zagen, ging hun aan het hart. Voorlopig stond men hun ook niet toe een afzonderlijke post te bewaken, wat als een blijk van wantrouwen kon worden opgevat. Toen de Nederlandse troepen 12 December de wallen van het kasteel tot de Oostpoort en een aantal posten op Christiaanshaven te bewaken kregen, werd tevens de burgers van Amager op het hart gedrukt, in het bizonder te letten op dat gedeelte van de wallen, welks bewaking aan de Nederlanders was toevertrouwd! Wrijvingen tussen de Lutherse Denen en hun Calvinistische bondgenoten op het punt van godsdienst dreigden de goede verstandhouding zo te bederven, dat de regering tussenbeide moest komen en de predikanten opdragen hun gemeenteleden te vermanen, dat elk zich tegenover de Nederlanders vriendelijk had te gedragen.

Nog een moeilijkheid was er. Frederik III had Puchler verzocht met de troepen de eed van trouw aan Denemarken te zweren. Hij wees hierbij op Danzig, waar dat ook was gebeurd. Hiervan wilde de Nederlandse commandant echter niets weten. Evenmin wenste hij Hans Schack, de bevelhebber van Kopenhagen, als zijn chef te erkennen: volgens zijn instructie moest Puchler de koning of diens

---

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 24 Nov.; aan De Witt 24 Nov.; De Witt aan Van Wassenaer 30 Nov. 1658 (*Brieven*, II, nieuw).

[2]) Van Wassenaer aan H.H.M. 18 Dec. 1658; aan De Witt 12 Jan. 1659.

plaatsvervanger gehoorzamen en de plaatsvervangers des konings waren de rijksraden, maar die hadden, en dat wist Puchler, in deze oorlogstijd weinig te vertellen! Vrees, dat Schack de Nederlandse troepen te veel zou uitbuiten en ook wel persoonlijke geprikkeldheid dreven de zeer op zijn rang gestelde Puchler hiertoe. De Staten-Generaal wensten echter niet, dat wij als zelfstandige macht in Denemarken zouden opereren (we waren slechts „auxiliair!") en daarom bevalen ze Puchler, dat hij met zijn troepen de eed van trouw (wat iets heel anders was dan de eed van gehoorzaamheid, die ze aan de Staten-Generaal hadden afgelegd) aan de Deense regering moest doen. Ook moest hij de door middel van Schack gegeven bevelen van de koning opvolgen, maar er op letten, dat hij deze zelf aan de troepen overbracht en Schack hun dus niet rechtstreeks iets kon opdragen. [1])

Al deze onaangenaamheden werkten de Deens-Nederlandse vriendschap niet in de hand. Het lijkt wel of de bondgenoten elkaar slecht begrepen, om van waarderen maar niet te spreken. Geen gelegenheid lieten de Nederlanders voorbij gaan om van hun minachting voor alles wat de Denen presteerden te getuigen, en dat geschiedde zeker niet altijd ten onrechte. Ook de Denen kwamen elk ogenblik met klachten, waarin dikwijls veel waars school, want het was niet te ontkennen, dat Van Wassenaer en Puchler weinig krachtige figuren waren en dat er meer bereikt zou zijn, als doortastender bevelhebbers in hun plaats waren opgetreden. [2]) Ook op de Deense regering was heel wat aan te merken. Zij gaf vele orders uit, maar slechts weinige werden ten uitvoer gebracht of hadden resultaat. Inplaats dat zij zelf krachtig optrad, schoof ze de schuld van alle mislukkingen op de Nederlanders. Wat meer samenwerking en waardering zou het voeren van de oorlog zeker ten goede zijn gekomen.

Niet alleen in Kopenhagen, ook in de Nederlanden waren twistpunten te over. Met het zenden van het secours naar Denemarken was, zoals we gezien hebben, niet geheel aan de tractaten voldaan. Wel was de vloot gestuurd, waartoe men eigenlijk niet verplicht was, maar aan het aantal troepen ontbrak nog veel. De 2200 man bestonden alleen op papier, praktisch waren het er tengevolge van ziekte, gebrek en

---

[1]) Res. H.H.M. 20 Dec.; res. R. v. St. 19 Dec.; Puchler aan H.H.M. 13/23 Nov., 1/10 Dec. 1658, 26 Mrt. 1659; Sjaellandske Tegnelser 14/24 Nov., 3/13 Dec. 1658; Kragh, Dagboek, 152.

[2]) Van Wassenaer klaagt herhaaldelijk over Puchler, die, zegt hij in een zijner brieven, „door den ouderdom gesleten is en onlangs een swaeren overval gehadt heeft", zodat hij „waerachtig niet meer en kan". Van Wassenaer aan De Witt 2 Febr. 1659.

anderszins niet meer dan 1200 à 1300. Van aanvulling in Denemarken kwam uiteraard niet veel. Alleen wat handwerkers en burgers werden aangenomen. De Deense gezanten, Rosenvinge en Charisius, drongen dan ook met klem aan op het zenden van de 3800 man die nog ontbraken. Ook Frederik III schreef persoonlijk de Staten-Generaal enkele malen om de troepen aan te vullen tot 6000 man en tevens de vloot geheel of gedeeltelijk in Denemarken te laten overwinteren. Vanzelfsprekend werden deze verzoeken door de Brandenburgse gezanten met warmte gesteund. [1])

Nog voor de maand September ten einde was, had Holland voorgesteld aan de Deense verlangens tegemoet te komen en, bereid als het was tot een vèrstrekkende ondersteuning, er op aangedrongen met de Deense gezanten onderhandelingen aan te knopen over de voorwaarden, waarop die hulp geleverd zou worden. Toch vlotte het met de zaak niet erg en pas in de loop van November werden de nodige maatregelen genomen; alleen tot het laten overwinteren van de gehele vloot was men niet bereid. Dat zou met het oog op de voedselvoorziening en het sturen van de nodige winterkleren te bezwaarlijk geweest zijn. Als er een aantal schepen achter bleef, voldoende om samen met de Deense vloot de Zweden te keren en de levensmiddelentoevoer naar Kopenhagen te verzekeren, was dat ruimschoots voldoende. Dus besloten de Staten-Generaal minstens 12 schepen in het Noorden te laten en de rest terug te roepen. Men zou er voor zorgen, dat de achterblijvende schepen proviand toegestuurd kregen. Ook de herhaalde verzoeken van Van Wassenaer om ontslag werden ingewilligd en vice-admiraal De Ruyter, die juist van een tocht tegen Portugal thuisgekomen was, werd aangewezen om hem te vervangen. [2])

Het geldgebrek speelde bij de uitrusting weer een grote rol, de Raad van State was niet bij machte de *f* 100000, nodig voor het transport van de troepen, op te brengen en gaf pas na aandringen van de Staten-Generaal toe. Desondanks zou het secours 7 December zee kiezen. Een datum, laat genoeg wegens het seizoen, aangezien er begin December al ijs in de Sont was en opereren daar dus onmogelijk. Men kon er gerust op rekenen, dat de overtocht wegens de najaarsstormen minstens drie weken zou duren, zodat het secours pas eind December in Kopenhagen zou aankomen. Wat moest het daar dan

---

[1]) Res. H.H.M. 1, 5 Oct., 9, 25 Nov., 18 Dec.; res. Holland 11 Oct. 1658; Rosenvinge en Charisius aan H.H.M. 16 Jan. 1659; Frederik III aan H.H.M. zonder datum, maar eind 1658; Hiöring, *Leyers Politie*.

[2]) Secr. res. H.H.M. 30 Nov., 3 Dec.; res. H.H.M. 15 Nov.; secr. res. Holland 28 Sept.; Van Wassenaer aan Holland 28 Oct. 1658.

nog doen? Verschillende hoge officieren en de Raad van State hadden dan ook geadviseerd om de troepen thuis te laten, daar men in de winter toch niets kon ondernemen. De Staten-Generaal echter wensten ze toch te sturen, waarschijnlijk en terecht menend, dat in het drassige Denemarken Karel Gustaaf juist de winter, wanneer alle moerassen bevroren waren, wilde gebruiken om zijn aanvallen te hernieuwen. Had hij niet aan de voorgaande winter zijn grootste successen te danken?

De 3800 man, verdeeld over 40 compagnieën, zouden onder bevel staan van overste Killegrew en op 20 transportfluiten worden ingescheept, geconvooieerd door een viertal fregatten onder De Ruyter.[1]) De troepen kregen natuurlijk de vereiste levensmiddelen en benodigdheden ook voor de manschappen van het eerste secours mee.

Brandenburg zou worden verzocht, een genoegzaam aantal ruiters beschikbaar te stellen om die naar de Deense eilanden over te schepen, ten einde het Zweedse leger te „attaqueren" en te „ruïneren", en Van Wassenaer kreeg bevel deze overscheping „bij alle mogelijke bedenkelijke middelen te helpen bevorderen ende (te) faciliteren". Hiertoe kon hij de transportschepen van het eerste secours en de fluiten van het tweede gebruiken. [2]) Behalve deze hulpverlening was ook steun aan Noorwegen nodig, waar Jörgen Bjelke, die met succes het offensief tegen de Zweden leidde, dringend gebrek had aan kader en manschappen. Daarom vroegen de gezanten in mindering van het secours naar Denemarken als hulp voor Noorwegen 500 à 600 man benevens 60 officieren, allen voldoende uitgerust en van wapens voorzien. Deze troepen moesten onder convooi van een aantal fregatten naar het Noorden vertrekken, waarna men de fregatten ter beschikking van de Noorse regering moest laten om de kusten vrij van vijanden te houden. Ook verlangden ze het sturen van proviand, aangezien de graanoogst in Noorwegen was mislukt. Deze hulpverlening was zelfs Holland te veel gevraagd, men besloot de officieren te sturen, maar de verdere verzoeken af te wijzen. Aan het verlangen om een grote hoeveelheid kruit, kogels en lonten te zenden kon men evenmin voldoen, daar de magazijnen leeg waren.

Begin December 1658 vertrok het detachement uit Amsterdam naar Noorwegen en het kwam daar 16 December aan. Het bestond uit 18 officieren, benevens een aantal onderofficieren, 10 kanonniers en een

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 29 Oct., 29, 30 Nov., 2, 3 Dec.; res. H.H.M. 29 Oct., 2, 11, 12, 21 Nov., 1 Dec.; res. R. v. St. 12, 25 Nov., 3, 5 Dec. 1658.

[2]) Secr. res. H.H.M. 29 Nov. 1658.

chirurgijn. Slechts met de grootste moeite was men er in geslaagd dit aantal bij elkaar te krijgen, want de liefhebberij in de expeditie was niet groot. Onderofficieren waren al heel schaars, zodat zelfs enkele soldaten als korporaal en sergeant dienst moesten doen. [1])

Dit alles konden de Deense gezanten nog eisen op grond van de tractaten. Wat ze verder verlangden, ging daar boven uit. Voor deze buitengewone hulp moest Denemarken dus een buitengewone verzekering geven. Behalve de troepen toch, vroegen Rosenvinge en Charisius een geldlening, waaruit o.a. de kosten voor de verdediging van Glückstadt en Noorwegen zouden bestreden worden. Over de tegenprestatie kon men het echter niet eens worden. Vroeger reeds hadden de gezanten ons hiervoor de halve Sonttol en Helsingborg aangeboden, dat we nota bene eerst moesten helpen veroveren. [2]) Zij gingen nu nog verder (zij het dan niet officieel) en boden daarenboven nog het bezit van Trondhjem aan. De Nederlanders wezen dit echter van de hand, want Denemarken had, meende De Witt, zijn inkomsten nu dubbel nodig en het kon dus de opbrengst van de Sonttol niet missen.

Veel liever wenste de Raadpensionaris als pand de inruiming van Glückstadt en Kronborg of van Glückstadt alleen. [3]) Dat van Nederlandse kant Glückstadt gewenst werd, was niet te verwonderen. De stad beheerste de belangrijke Elbehandel. Om die te beschermen hadden we er enkele fregatten, maar deze bescherming bleek onvoldoende, reden waarom Holland voorstelde een goed aantal troepen naar de stad te sturen om haar tegen de Zweden te verdedigen. Of misschien tegen de Brandenburgers en Oostenrijkers? Hun maritieme plannen waren te vrezen, zeker die van Brandenburg. Wilde Holland hen vóór zijn en zelf de stad in pand houden? Het is moeilijk te zeggen. Wel is tekenend, dat de keurvorst zich heftig tegen de afstand van Glückstadt verzette. De Deense regering was er echter niet afkerig van en Rosenvinge en Charisius kregen opdracht om op deze aanbieding in te gaan, als de Nederlanders aan enkele voorwaarden, o.a. dat het bestuur en de jurisdictie over de stad en de Elbe in Deense handen zouden blijven, voldeden. Tot een resultaat echter kwam het niet. [4])

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 2 Nov.; res. H.H.M. 29 Oct., 11, 21 Nov.; secr. res. Holland 11 Oct., 20 Nov.; res. R. v. St. 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21 Nov. 1658; rapport van kapitein Van der Meulen aan H.H.M. 2 Oct. 1660.

[2]) Zie *hiervoor*, 64.

[3]) Secr. res. Holland 21 Nov.; De Witt aan Van Wassenaer 30 Nov. 1658 (*Brieven*, II, nieuw).

[4]) Secr. res. H.H.M. 31 Aug.; res. H.H.M. 15 Oct., 18 Nov.; secr. res. Holland 1 Oct.; Frederik Willem IV aan Weiman 8/18 Nov. 1658 (*Urk. u. Act.*, VII, IV, 146 vlg.); Fridericia, *a.w.*, 387.

HOOFDSTUK III.

HET HAAGS CONCERT.

Voordat we verder gaan met het behandelen van de krijgsbedrijven in de Oostzee, moeten we een blik slaan op de houding van Frankrijk en Engeland ten aanzien van het conflict in het Noorden. Dit is te meer nodig, omdat deze van grote invloed is geweest op het verloop van de oorlog.

Frankrijks [1]) politiek was, toen Karel Gustaaf zijn aanval op Polen begon, gericht tegen het huis Habsburg. Met Spanje was het na de Westfaalse vrede in oorlog gebleven en dus bestond steeds de mogelijkheid, dat de Oostenrijkse Habsburgers de Spaanse tak te hulp zouden komen. Tot dus ver vormde het sterke Zweden, Frankrijks bondgenoot, een tegenwicht tegen de Oostenrijkse macht, maar nu wierp Karel Gustaaf zich in een avontuur in Polen en steeg de kans, dat terwijl deze beide staten elkaar wederzijds uitputten, Oostenrijk de handen vrij zou krijgen en de Westfaalse vrede verbreken. Een gelegenheid om zich daadwerkelijk in de oorlog te mengen schonk Oostenrijk het feit, dat Polen bij de keizer om steun aanklopte.

Zweden moest dus, dat stond voor Frankrijk vast, sterk worden gehouden om Oostenrijk te kunnen bedwingen en een oorlog in Duitsland te beginnen. De vrees die de zeemogendheden voor het Zweedse imperialisme koesterden, de machtshonger, welke de hele Oostzee wilde inpalmen, deelde Frankrijk niet. Economische belangen had het niet in het Noorden, aangezien de handel hier geheel in Nederlandse en Engelse handen was. Het getwist om de Sont en de vrije handel op de Oostzee kon Frankrijk dus vrijwel koud laten, ja, een eventuele machtsvergroting van Zweden hier was zelfs, met het oog op Oostenrijk, niet onwelkom. [2]) Toch al had Frankrijk Zwedens aanval op Polen reeds met weinig genoegen gezien, de oorlog tegen Denemarken kon het helemaal niet toejuichen. Oorlog tegen Polen

---

[1]) Zie voor wat hier volgt vooral: A. Chéruel, *Histoire de France sous la ministère de Mazarin*, III, 52 vlg.

[2]) Eerst van 1662 dagtekenen de pogingen van Frankrijk om deel te krijgen aan de handel op de Oostzee. Zie: S. Elzinga, *Het voorspel van den oorlog van* 1672, 103 vlg.

bracht alleen verzwakking van een bondgenoot, oorlog tegen Denemarken bovendien het scharen van neutrale staten in de rij van Zwedens tegenstanders. Dat stond Mazarin helder voor ogen en daarom liet hij als een goed vriend niet na Karel Gustaaf te waarschuwen voor het gevaar, dat er school in zijn veroveringszucht en machtsbegeerte en drukte hij hem op het hart, zich niet al te zeer te verliezen in imperialistische dromen, want dat zou jaloersheden wekken en nieuwe twisten tot gevolg hebben; de oorlog zou niet tot het Noorden beperkt blijven, maar uitgroeien tot een Europees conflict. Engeland en de Verenigde Provinciën konden immers niet dulden, dat Zweden zijn gang ging, en tegen deze twee staten samen was het niet opgewassen, terwijl Frankrijk, dat met Engeland en de Republiek in vriendschap leefde, deze vriendschap niet op het spel wenste te zetten. Alleen als Zweden zich tegen Oostenrijk keerde, kon het op Frankrijks krachtige steun rekenen en daarom trachtte Mazarin Karel Gustaaf over te halen zijn oorlogen te staken, bemiddelde hij in de Zweeds-Poolse oorlog en verleende hij zijn medewerking bij het tot stand komen van de vrede van Roskilde.

Frankrijks geneigdheid Zweden over te halen tot een oorlog in Duitsland verdween echter grotendeels, nu het op een andere wijze Oostenrijk binnen de perken kon houden. In 1657 was keizer Ferdinand III gestorven en Mazarin trachtte nu de opvolging niet aan het Oostenrijkse huis te doen komen. Dat lukte wel niet, maar de voorwaarden van het verdrag, waarop Leopold van Hongarije de keizerstroon besteeg, waren van die aard, dat men geen vrees behoefde te koesteren voor een gemeenschappelijk offensief der Spaanse en Oostenrijkse Habsburgers. De keizer zou immers Spanje in zijn oorlog met Frankrijk en Frankrijks bondgenoten niet mogen steunen, terwijl Frankrijk en Engeland zich verplichtten, geen hulp te verlenen aan de vijanden van het Rijk of de keizer, met andere woorden, Zweden bij een inval in Duitsland niet bij te staan. De keizer mocht zich daarentegen wel met de Noordse kwestie inlaten, dat was nog een bedenkelijke bepaling in dit voor Frankrijk zo voordelige verdrag. Wellicht uit vrees, dat Zweden hierdoor te zeer in het nauw zou komen, besloot Frankrijk het enige steun in geld te verlenen: een subsidieverdrag kwam in Augustus 1658 tot stand. Verder dan morele en geldelijke steun wilde Frankrijk echter niet gaan, want het was niet bereid terwille van Zweden in een oorlog meegesleept te worden, ook niet in Duitsland.

Zo stonden de zaken, toen Karel Gustaaf na zijn nieuwe inval in Denemarken, Frankrijk dringend om hulp verzocht, aangezien zijn

tocht niet het gewenste snelle verloop had en onweerswolken zich aan de horizon samenpakten. Kon Frankrijk weigeren? Kon het toezien, dat Zweden in de ongelijke strijd het onderspit delfde? Na de zegerijke veldtocht van Turenne in de Zuidelijke Nederlanden, waarbij Grevelingen, Oudenaarden en Ieperen op de Spanjaarden waren veroverd, scheen de lang gewenste vrede eindelijk binnen bereik en Frankrijks prestige steeg. Zouden nu de Oostenrijkse successen in het Noorden dit alles in de waagschaal stellen en het Spaanse verzet weer doen opleven? Onder geen beding kon Frankrijk dit toelaten en het besloot er alles op te zetten om Zweden's ondergang te voorkomen. De Franse gezant te Londen en die in Den Haag, J. A. de Thou [1]), kregen opdracht bij de Engelse regering en de Staten-Generaal pogingen in het werk te stellen om dat te voorkomen. Aan Engeland deed Frankrijk zelfs een concreet voorstel: beide staten moesten actief ten gunste van Zweden optreden; Frankrijk steunde al met subsidies, Engeland moest dit doen op de wijze die van zijn kant het meeste zou uitwerken, door het sturen van een vloot dus.

Voordat we nagaan hoe dit voorstel te Londen werd ontvangen, eerst enkele woorden over de Engelse politiek van die tijd.

Cromwells buitenlandse politiek is een eigenaardige vermenging van Puriteins idealisme en praktisch imperialisme. Als goed Puritein, groot geworden in de strijd tegen het wangeloof, zag hij daar vooral zijn vijand. Nu deze in Engeland was overwonnen, had men een stap in de goede richting gedaan, maar het Godsrijk was op aarde nog niet gevestigd. De vijandelijke macht, de Rooms-Katholieke kerk, was nog altijd te vrezen, in het Habsburgse huis toch handhaafde ze zich in al haar oude kracht en daarom moest tegen haar een groot verbond van Protestanten worden opgericht.

Hoe onjuist was deze gedachte!

De tijd van de 30-jarige oorlog was voorbij. Niet langer stonden in Duitsland de Rooms-Katholieke en de Protestantse vorsten tegenover elkaar om de belangen van hun kerk te verdedigen en op te komen voor wat ze de ware godsdienst achtten. De vrede van Westfalen had in dezen alreeds beslist: een scheidslijn was getrokken, voortaan zouden de verschillende confessies elkaar moeten verdragen. Andere belangen traden op de voorgrond, economische en territoriale vooral. Afgezien van het feit, dat de godsdienstkwestie als strijdpunt niet meer belang-

---

[1]) Hij was een man „d'une humeur brusque et assés precipitée". Wicquefort, II, 468.

rijk geacht werd, de Rooms-Katholieke kerk bezat in het Habsburgse huis niet meer die krachtige strijders als Cromwell vermoedde.

De godsdienstige opvattingen van Cromwell sloten echter een scherpe, praktische blik, vooral in handelszaken en wat daarmee in verband stond, niet uit. Naast de godsdienst als factor van zijn politiek komt er nog een tweede bij, sterk imperialistisch gekleurd, een factor zo belangrijk, dat de eerste er dikwijls voor wijken moet. Wat nu de Engelse politiek weinig krachtig en zeer wisselvallig maakt, is het feit dat deze twee factoren steeds met elkaar in botsing kwamen. De godsdienstfactor eiste het tot stand brengen van een groot verbond van Protestanten, dat zich zou keren tegen het Rooms-Katholicisme, de economisch-imperialistische factor vorderde juist optreden tegen staten, die de godsdienst als bondgenoten verlangde. [1]) In de te vormen Protestantse Unie zouden Zweden, Nederland, Brandenburg en Denemarken met Engeland worden opgenomen, en daartoe moesten de tegenstellingen tussen deze staten uit de weg geruimd worden. Frankrijk zou zich bij deze Unie wel aansluiten, want geen godsdienstige overwegingen speelden hier een rol, wel territoriale; ja, Frankrijk was feitelijk de enige bondgenoot waar Engeland op rekenen kon. Het zou wat de Protestantse Unie aangaat, ook de enige blijven, het was immers een hopeloze zaak, alle wrijfpunten tussen de candidaat-leden te verwijderen en ze allen samen te doen werken.

De Zweedse koning Karel X Gustaaf, welke de militaire leiding van de bond op zich moest nemen, was niet als zijn voorganger Gustaaf Adolf de voorkamper van het Protestantisme. [2]) Van diens idealen zweefde hem alleen het militaire en imperialistische voor ogen en speelde het godsdienstige geen rol. Dat hij met Oostenrijk in oorlog was, was toeval, geen principe. En juist die imperialistische trek, dit streven naar het dominium maris Baltici, stuitte in Engeland op een even sterk verzet als in de Nederlanden. Daarom had Engeland bij de vrede van Roskilde

---

[1]) Zie voor een mogelijk verband tussen deze twee factoren: R. H. Tawney, *Religion and the Rise of Capitalism.*

Een voorbeeld van de botsing tussen beide factoren was de oorlog met de Nederlanden van 1652—1654; voortgekomen uit verzet tegen de sterke handelsovermacht der Hollanders (en uit de verbinding van de Oranjepartij met het huis Stuart), was hij tevens een nederlaag voor de verwezenlijking van de Protestantse Unie. Cromwell heeft er dan ook zo spoedig mogelijk een eind aan gemaakt.

[2]) Ten overvloede wijs ik er op, dat Gustaaf Adolf bij zijn oorlog in Duitsland niet alleen uit godsdienstige motieven handelde, en dat imperialisme ook bij hem een grote, zelfs een zeer grote rol speelde.

bemiddeld en er voor gezorgd, dat Zweden Noorwegen niet kreeg, omdat dan alle scheepsbehoeften in één hand zouden zijn, wat natuurlijk gevaarlijk was; daarom had het zich, hoewel tevergeefs, gekant tegen het bewuste 3e artikel van het tractaat en met klimmende ongerustheid de onderhandelingen te Kopenhagen gevolgd. Karel Gustaaf was bovendien een hoogst onbetrouwbaar bondgenoot en zeer wisselvallig in zijn sympathieën: door de ene staat tegen de andere uit te spelen trachtte hij zijn zin door te zetten. De Zweedse politiek tijdens de Noordse oorlog is dan ook hoogst onstandvastig. Meestal wordt met alle partijen tegelijk onderhandeld; nu eens doet Karel Gustaaf Engeland de verlokkelijkste aanbiedingen op handelsgebied, dan weer de Verenigde Provinciën. In de Unie zou ook Brandenburg een belangrijke rol moeten spelen en het moest dus met Zweden worden verzoend, wat niet gemakkelijk was, de anti-Zweedse liga bood het immers groter winst: Voor-Pommeren met Stettin zou wellicht met hulp van Oostenrijk en Polen kunnen worden veroverd.

Nog meer bezwaren en moeilijkheden deden zich voor, toen men trachtte met de Nederlanden op wat vriendschappelijker voet te komen. De pas geëindigde oorlog had geen oplossing van de bestaande tegenstellingen gebracht en daarom had de Engelse regering in Januari 1658 George Downing naar Den Haag gezonden. Deze keuze was misschien niet zeer gelukkig, want Downing kreeg weldra de naam van „the most quarrelsome of diplomats." [1]) Hij was speciaal gelast in de Noordse kwestie overeenstemming tussen Engeland en Nederland tot stand te brengen. Het was echter zeer moeilijk een enigszins vriendschappelijke verhouding tussen beide landen te scheppen. Talrijk waren de wederzijdse grieven en klachten. De Engelsen waren slecht te spreken over de blokkade van de Portugese havens door De Ruyter, omdat ze, evenals Frankrijk, een verzwakking van Portugal, tegenwicht tegen Spanje, ongaarne zagen. De onderhandse ondersteuning van Spanje door contrabandetoevoer aan Cadix ergerde hen zelfs bovenmate. Met de V.O.C. had de Engelse regering moeilijkheden over Bantam, waar een aantal Engelse schepen, die munitie en ander oorlogsmateriaal aan de inboorlingen zouden geleverd hebben, in beslag waren genomen. Natuurlijk rezen er ook de oude klachten over kaapvaart en visitatierecht. In de Nederlanden

---

[1]) Zie over Downing de (met voorzichtigheid te gebruiken) biografie van J. Beresford, *The Godfather of Downingstreet.* Downing stond zeer slecht bekend. Pepys noemt hem in zijn dagboek „a perfidious rogue" en „a most ungrateful villaine". Hij was volgens Geyl, *Oranje en Stuart,* 215, „een van de bitterste vijanden die ons volk ooit heeft gehad".

bracht de tijding, dat Duinkerken door het Frans-Engelse leger veroverd was en afgestaan aan Engeland, begrijpelijkerwijs grote ontsteltenis. Het wantrouwen tussen beide landen was even groot als vóór de oorlog, het nam eer toe dan af. [1])

De grootste moeilijkheden leverde de Noordse kwestie op. Bij het uitbreken van de tweede oorlog tegen Denemarken stond het evenzeer voor Engeland als voor de Staten-Generaal vast, dat ze niet buiten de oorlog konden blijven. Ook Engeland had in het Noorden grote economische belangen. Het zenden van de Nederlandse vloot naar de Sont en de onderhandelingen met Denemarken daarna wekten de vrees op, dat de Nederlanders zich in ruil voor hun verleende hulp zouden vastzetten aan de ingang van de Sont en zo hun concurrenten van de markt verdrijven. Wees ook de aan Glückstadt verleende bescherming er niet op, dat ze de handel op de Elbe evenzeer onder hun controle wensten te brengen? Gedreven door die vrees werd er door Engeland druk met Zweden onderhandeld om van dat land dezelfde handelsvoordelen te verkrijgen, die de Nederlanders van Denemarken bedongen, maar ook van deze onderhandelingen voelde men de grote nadelen: op die wijze werd de verhouding met de Staten-Generaal verscherpt en wanneer men Karel Gustaaf, in ruil voor de verlangde concessies, bijstand verleende en zodoende Denemarken ten onder hielp brengen, zou Zweden alleenheerser in de Oostzee worden. Hiervoor voelde Engeland niets, maar zond men Zweden geen hulp, dan liet men de Nederlanders vrij spel, wat even nadelig was.

Tussen deze twee wegen had de Engelse regering te kiezen. Hierbij moest ze in het oog houden, dat de dood van Cromwell in September 1658 een grote onzekerheid had te weeg gebracht en dat daarom tot elke prijs een oorlog met de Staten-Generaal moest worden voorkomen.

Een keus doet Engeland in het najaar van 1658 niet en daarom is zijn politiek gekenmerkt door een grote besluiteloosheid, een hinken op twee gedachten, aan de ene kant de begeerte om toe te slaan en zich grote handelsvoordelen te verschaffen, aan de andere kant een voorzichtig afwachten, hoe de gebeurtenissen zich zouden ontwikkelen. De grote overeenkomst met de politiek van de Staten-Generaal, die vrijwel dezelfde lijn volgden, valt onmiddellijk in het oog. [2]) Om echter op alles voorbereid te zijn, werd al vast een vloot klaar gemaakt onder

---

[1]) Japikse, *Johan de Witt*, 134.

[2]) Zie voor het overzicht van de Engelse politiek van die tijd C. H. Firth, *The last years of the Protectorate* 1656—1658, II, 228 vlg. en G. Davies, *The early Stuarts* 1603—1660, 223 vlg.

admiraal Goodson, bestaande uit 20 schepen. [1]) Terwijl men in Engeland dus zo in twijfel stond, kwam het Franse verzoek om samen Zweden bij te staan. Of dit nu de oorzaak was, dat Engeland zijn besluiteloosheid liet varen en de vrees voor een botsing met de Staten-Generaal aanzienlijk verminderde, of niet, in elk geval kreeg Goodson de dag, volgend op de conferentie met de Franse gezant, bevel te vertrekken. Op zijn vloot bevond zich George Ayscue met bijna 30 officieren, die door de Zweedse marine waren aangeworven. [2]) Was het nu Engelands bedoeling met deze vloot Zweden bij te staan, naar de geruchten zeiden?

Het is niet waarschijnlijk. Het doel van de vlootzending was een geheel ander. De grote moeilijkheden die de Oosterse kwestie bood, de mogelijkheid, dat zich uit de Noordse oorlog een Europees conflict zou ontwikkelen, deed de staatslieden van verschillende landen zoeken naar een weg om dit te vermijden. Het denkbeeld rees, dat men door de handen in een te slaan, het conflict tot het Noorden kon beperken. Wat de Franse en Engelse staatslieden nog vaag voor ogen zweefde, had bij Johan de Witt reeds de vorm aangenomen van een praktisch, weluitgewerkt plan, dat we het eerst zien in de voorstellen die Holland al in December 1657 ter Staten-Generaal had gebracht om de beide strijdende partijen tot vrede te dwingen op van te voren vast te stellen voorwaarden, die van de vrede van Brömsebro bijvoorbeeld. [3]) De eer van de grondslag te hebben gelegd voor het latere Haags concert komt dus de Hollandse raadpensionaris toe.

Een dergelijke oplossing bood vele voordelen. Het evenwicht in het Noorden zou bewaard blijven, daar Denemarken niet door Zweden zou worden veroverd, en Zwedens krachten zouden vrij komen om eventueel tegen het huis Oostenrijk te worden aangewend. Groter voordeel was, dat het oorlogsgevaar, hetgeen bij de geladen atmosfeer zeer groot was, aanzienlijk zou worden verminderd, als de staten die bij de kwestie direct belang hadden, Frankrijk, Engeland en de Republiek, het over de op te stellen vredesvoorwaarden eens werden.

Voor Engeland kwam er dan nog dit bij, dat het, gesteund door Frankrijk, zonder zich al te veel in te spannen, wat met het oog op het grote financiële tekort en de woelige toestanden in het binnenland ook niet mogelijk was, zou beletten, dat de Nederlanders een al te grote voorsprong in het Noorden behaalden. Voor dit laatste vreesde men het

---

[1]) *Cal. S. P.*, Dom. 12, 13, 15 Nov. o.s. 1658.

[2]) Zettersten, *a.w.*, 54.

[3]) Secr. res. Holland 5, 22 Dec. 1657; Wicquefort, *a.w.*, II, 581; Gihl, *a.w.*, 91. Zie *hiervoor*, 53.

meest en daarom werd de vloot gestuurd; mislukten de onderhandelingen, dan was zij er nog om te beletten, dat de Republiek zich van de toegang tot de Oostzee meester maakte. [1]) Downing kreeg nu bevel de Staten-Generaal voor te stellen, samen met Frankrijk en Engeland in het Noorden te bemiddelen. [2])

We hebben gezien, dat de verhouding tussen de Republiek en Denemarken in het najaar van 1658 niet zo goed was als tevoren. Het niet opschieten met het tweede secours, het mislukken van de onderhandelingen over Glückstadt, het onvermogen van de Nederlandse vloot om iets te verrichten en de geschilpunten tussen de militaire bevelhebbers, dit alles had hiertoe bijgedragen. De eigenlijke oorzaak lag echter dieper. Nu Denemarken door de slag in de Sont buiten onmiddellijk gevaar was, moest de lust om het nog langer actief bij te staan, wel minder worden. De hulp kostte schatten geld en het gebrek hieraan was zo groot, dat de Raad van State er slechts met veel moeite toe kon gebracht worden de nodige penningen voor het secours voor te schieten. [3]) Ten overvloede lieten De Thou en Downing zich in Den Haag ontvallen, dat Frankrijk en Engeland wel eens genoodzaakt konden zijn met militaire macht in het Noorden in te grijpen om te voorkomen, dat Zweden te gronde werd gericht. Zwedens ondergang begeerde men ook hier te lande niet en deze opvatting met al het reeds genoemde werkte er toe mee, dat de politiek van de Staten-Generaal na de slag in de Sont er een werd van voorzichtig afwachten en de zaak niet op de spits drijven. Tot geen enkele prijs wenste men in een oorlog te geraken. Voorzichtigheidshalve had men dan ook wel de overwinning van 8 November aan Frankrijk en Engeland meegedeeld, maar er tevens bijgevoegd, dat men alleen het voornemen had Denemarken volgens de tractaten te steunen, en overigens bereid was tot herstel van de vrede met Frankrijk en Engeland samen te werken, opdat „de machten van beyde Coninghen den anderen behoorlijck balancerende" werden gehouden. [4]) Van deze voorzichtigheid getuigt ook, dat de Staten-Generaal dadelijk, nadat de tijding van de overwinning in de Sont in Den Haag bekend was geworden, Van Wassenaer schreven, dat zijn vloot gezonden was tot *hulp* aan Denemarken en dus niet *zelfstandig* was opgetreden, maar als

---

[1]) Gihl, *a.w.*, 92.

[2]) Beresford, *a.w.*, 105.

[3]) Secr. res. H.H.M. 2, 3 Dec.; De Witt aan De Graeff 14 Dec. 1658 (*Brieven*, II, nieuw).

[4]) Res. H.H.M. 20 Sept., 27 Nov. 1658; Gihl, *a.w.*, 93, 94.

„auxiliaire" macht uit naam en vanwege de koning van Denemarken. Daarom moest hij alle veroverde schepen met de gevangenen in Deense handen overgeven. [1]) Voor dit laatste voelde de vlootvoogd weinig: het was niet aangenaam door degenen die zich ingespannen hadden om een prijs machtig te worden en bovendien zou deze behandeling geen aansporing zijn om weer hun best te doen, want bij het gebrek aan middelen zou hun beloning door de Staten-Generaal wel „redelijck slecht" wezen. [2])

Tekenend voor het standpunt der Deense regering echter is, dat ze ondanks het herhaalde aanbod van de veroverde schepen en gevangenen weigerde deze aan te nemen.[3]) Wilde ze de Staten-Generaal hun ondanks toch nauwer aan zich binden en hen hierdoor in de oorlog betrekken?

Dat we dit in geen geval wilden, blijkt ook uit het volgende. Tijdens Van Wassenaers afwezigheid had zijn scheepsvolk een Zweeds koopvaardijschip, geladen met oorlogsbehoeften aangehouden en later nog een tweede, dat een aantal Zweedse officieren aan boord had. H.H.M. gaven de admiraal nu opdracht, de Zweedse koopvaarders ongehinderd te laten gaan en ze zeker niet tot prijs te verklaren, tenzij de Zweden ook onze koopvaarders veroverden, of op Zweeds gebied wonende Nederlanders lastig vielen. Van Wassenaer beweerde, dat de Zweden onze koopvaarders wel aanhielden en tot goede prijs verklaarden. Wat moest hij nu doen? De Staten-Generaal bekenden geen kleur en verklaarden, dat als Zweden onze schepen los liet, Van Wassenaer ook de hunne vrij mocht geven, maar wat er gebeuren moest, als de Zweden dat niet deden, schreven ze niet; in elk geval mochten hier te lande geen Zweedse schepen als prijs worden opgebracht en de uiterste omzichtigheid werd de admiraal aanbevolen. [4])

Ook De Witt maande Van Wassenaer aan voorzichtig te zijn. Zorg er voor, schreef hij, alleen Brandenburgse troepen naar de Deense eilanden over te brengen en geen Oostenrijkse, want daarmee zouden de Zweden „dapper" hun voordeel doen bij Frankrijk en Engeland. Mocht de Engelse vloot komen, dan moest ze in de „Britannische Zeeën" door het strijken van de vlag zo veel mogelijk ontzien worden en zonder expresse last mocht er niet „hostilijck" tegen worden opgetreden. [5])

---

[1]) Res. H.H.M. 27 Nov. 1658.

[2]) Van Wassenaer aan H.H.M. 18 Dec. 1658.

[3]) Van Wassenaer aan H.H.M. 22, 29 Dec. 1658.

[4]) Res. H.H.M. 11 Dec. 1658, 30 Jan. 1659; secr. res. Holland 7 Dec. 1658; *Journalen*, 32, 33.

[5]) De Witt aan Van Wassenaer 30 Nov. 1658, 24 Jan. 1659 (*Brieven*, II, nieuw).

De vredelievende gezindheid van H.H.M. moest wel toenemen, toen er bericht kwam, dat de Engelse vloot was uitgezeild. De ongerustheid over deze tijding steeg nog door wat Nieupoort uit Londen schreef: dat deze vloot een hulpcorps voor Zweden aan boord had en dat de Engelse regering van plan was „door het ontsach derselver vloote" Denemarken te dwingen tot het aannemen van de vrede op de voet van die van Roskilde en ingeval het hiertoe niet bereid was, zich met de Zweden te verbinden en zodoende „de fortresse van Croonenburch ende den .... Orizont onder haer macht te maintineren". [1]) De tijding dat de Engelse vloot zee gekozen had, kwam hier geheel onverwacht, aangezien Nieupoorts brieven van de laatste tijd niets dergelijks hadden doen vermoeden. Het denkbeeld op zichzelf, dat Engeland zou ingrijpen, was natuurlijk niet vreemd, maar men had het zeer onwaarschijnlijk geacht, dat dit gebeuren zou juist nu het gunstige seizoen was verstreken. Aan de geruchten die er voor die tijd liepen, van schippers die de Engelse vloot in de buurt van Schotland waren tegengekomen, was dan ook geen geloof gehecht en ook nu twijfelde men er aan of de vloot ooit de Sont zou bereiken, te meer daar er een strenge vorst was ingevallen. [2]) Werkelijk moest de vloot, die lang aan de wal had gelegen, aangezien stormen het uitlopen beletten, bij kaap Schagen terugkeren, daar zware tegenwind en buiïg weer haar beletten verder te gaan. Op de terugweg verongelukten vele schepen en zeer gehavend kwam zij in de Engelse havens aan. Ook Ayscue was mee teruggegaan en pas in het voorjaar van 1659 vertrok hij weer. [3])

Voordat men deze geruststellende berichten had ontvangen, dienden Downing en de Thou ingevolge de orders van hun regering 30 November 1658 twee memorialen in, die hier een uitwerking hadden als „unexpected thunderclaps", zoals Downing zelf zegt. [4]) De memorialen hadden ongeveer gelijke inhoud en knoopten aan bij het door de Staten-Generaal gedane voorstel om te komen tot „herstellinge vande ordre inde gewesten van Oosten", en verklaarden dit

---

[1]) Res. H.H.M. 6 Dec. 1658.

[2]) De Witt aan Nieupoort 13 Dec. 1658 (*Brieven*, III, oud).

[3]) *Cal. S. P.*, Dom., 26, 30 Nov., 29 Dec. o.s. 1658, 6 Jan. o.s. 1659. Zetterstens bewering, *a.w.*, 54, dat Ayscue niettegenstaande de terugkeer van de Engelse vloot toch door ging naar Helsingborg, is onjuist.

[4]) De Thou had geen rechtstreekse orders van zijn regering tot het indienen van zijn memoriaal, maar hij kon zich verdedigen met een beroep op zijn vorige instructie, die hem voorschreef Zwedens belangen bij de Nederlandse regering te behartigen. Overigens was deze stap geheel in de lijn van de Franse politiek. Gihl, *a.w.*, 94; Beresford, *a.w.*, 105.

„seer geeren" aan te nemen. Engelands mening, die het belangrijkste was, kwam hierop neer, dat „het beste expediënt daertoe soude sijn een gesamentlijcke presentatie van mediatie tot herstellinge vande vreede .... sonder daeronder te vermengen eenich ander interest ofte materie, hoedanich die soude mogen sijn". Deze laatste zin en de scherpe toon, waarin het Engelse memoriaal in tegenstelling met het Franse was gesteld, wekten een levendige ongerustheid. [1]) Beide gezanten drongen, nadat ze hun vrees te kennen hadden gegeven, dat Oostenrijk te veel voordeel uit de vijandelijkheden zou trekken, aan op het doen stop zetten van de uitrusting van het tweede secours om de twijfel aan de vredelievende bedoelingen der Staten-Generaal weg te nemen en het herstel van de vrede te vergemakkelijken. [2])

Charisius en Rosenvinge trachtten, geholpen door de gezanten van Brandenburg en Polen, natuurlijk te verhinderen, dat H.H.M. op de Frans-Engelse voorstellen ingingen. Er waren ook Nederlandse regenten, met name in Amsterdam, die van onderhandeling en bemiddeling niets wilden weten en Karel Gustaaf eenvoudig „in syn schaeren" terug wilden jagen. Zij vormden echter verreweg de minderheid, want de meeste leidende staatslieden wilden deze onbesuisde politiek, die ons zeker in een oorlog zou hebben meegesleept, niet volgen. [3])

De volgende dag verklaarde De Witt dan ook in een conferentie met de beide gezanten, dat de Staten-Generaal tot bemiddeling bereid waren, mits de voorwaarden voor Denemarken niet te ongunstig luidden en hij sloeg daarom voor, dat alles zou worden hersteld en geregeld volgens de vrede van Brömsebro. Hiertegen protesteerden beide gezanten en zij gaven te kennen, dat de vrede van Roskilde het uitgangspunt moest zijn, zonder het derde artikel dan, dat Engeland niet wilde en waarbij Frankrijk zich wel moest neerleggen. Beide gezanten hadden nog een stok achter de deur: als het secours toch vertrok, zou Appelboom Den Haag verlaten. Hierop had Karel Gustaaf al herhaaldelijk aangedrongen en De Witt voelde, dat als dit gebeurde, de breuk met Zweden volkomen zou zijn en daarom verzocht hij De Thou en Downing dringend dit te willen verhinderen.

---

[1]) Res. H.H.M. 30 Nov. 1658. Men was over de memorialen, vooral over het Engelse zo ontsteld, dat het drukken ervan overal werd verboden en de gereedgekomen exemplaren werden opgehaald, opdat het volk er toch vooral niets van te weten zou komen. Downing aan Thurloe 22 Nov./2 Dec., 26 Nov./6 Dec. 1658. (*Thurloe Papers*, VII).

[2]) De memorialen zijn gedrukt o.a. Aitzema, IV, 294.

[3]) Bontemantel, Aantekeningen, 20 Dec. 1658.

Appelboom vertrok niet, eerst had hij gebrek aan geld en daarop werd hij ziek, maar het kan ook wel zijn, dat hij de vriendschap met de Verenigde Provinciën zo lang mogelijk in stand wilde houden.

In het officiële antwoord, dat de Staten-Generaal 19 December op de memorialen gaven, spraken ze hun vredelievende gezindheid uit en aanvaardden het mediatieaanbod met „sonderlinghe aengenaemheyt". Tot bevordering van die bemiddeling zouden ze buitengewone gezanten naar het Noorden zenden, die met de gezanten van Frankrijk en Engeland aldaar moesten samenwerken. Hiertoe werden aangezocht Govert van Slingelandt, voorstander van een vreedzame afdoening van het geschil met Zweden, en Simon van Hoorn uit Amsterdam, eveneens van Zweedse sympathieën niet vrij te pleiten. Van Hoorn vertrok niet, daar hij er weinig voor voelde en in zijn plaats liet men het oog vallen op Pieter Vogelsangh, pensionaris van Amsterdam, hoewel deze voor een gezantschap maar „passelijck bequaem" geacht werd. In geen geval was er sprake van Van Beuningen en dat zegt veel omtrent de koers, die men wenste in te slaan. [1]) Voordat dit antwoord werd overhandigd, hadden de Staten-Generaal al besloten de vloot van Van Wassenaer in Denemarken te laten blijven. Dit geschiedde natuurlijk met het oog op de Engelse vloot, waarvan men toen nog niet wist, dat ze zou terugkeren.

Omdat de vloot slecht van vivres en andere benodigdheden was voorzien, zo slecht, dat haar toestand hier te lande ernstige bekommering veroorzaakte, moest de Admiraliteit van Amsterdam er voor zorgen, dat deze werden ingekocht. Met het eerste open water (de strenge vorst maakte het verzenden voorlopig onmogelijk) zouden ze onder convooi van een fregat „à tout hasard" zee kiezen, op hoop van goed succes, wat echter onzeker was door het ongunstige seizoen en een eventuele ontmoeting met de Engelse vloot op zee. Wegens het grote risico zouden uit Nederland slechts vivres voor het derde deel der vloot worden gezonden. De rest moest dan — en hiervoor kreeg Van Wassenaer crediet — in de Oostzeesteden worden ingekocht. De grote geldnood waarin het Admiraliteitscollege van Amsterdam verkeerde, maakte de inkoop echter zeer moeilijk. [2])

In de tweede plaats besloten H.H.M. het secours binnen te houden.

---

[1]) Res. H.H.M. 19 Dec.; secr. res. Holland 21 Nov., 12 Dec.; De Witt aan De Graeff 14 Dec. 1658 (*Brieven*, II, nieuw); Bontemantel, Aantekeningen, 20 Dec. 1658; Aitzema, IV, 284; Gihl, *a.w.*, 97, 98.

[2]) Secr. res. H.H.M. 8 Dec.; res. H.H.M. 6, 15 Dec.; Van Wassenaer aan Holland 28 Oct.; De Witt aan Van Wassenaer 13, 20 Dec. 1658 (*Brieven*, II, nieuw); Aitzema, IV, 376.

Killegrew kreeg dus opdracht zijn troepen te ontschepen en ze weer naar hun garnizoensplaatsen te laten gaan. [1]) Dat de Staten-Generaal echter niet van plan waren, met zich te laten spelen en Denemarken aan zijn lot over te laten of Engeland in het Noorden zijn gang te laten gaan, bewijzen wel de ernstige plannen, het secours in het voorjaar en dan versterkt met een vloot, toch te doen vertrekken. De Admiraliteit van Amsterdam begon zelfs ondanks haar grote geldgebrek, aanzienlijke voorraden materiaal samen te brengen om een aantal nieuwe schepen te bouwen. [2]) Ook met de onderhandelingen moest haast worden gemaakt, adviseerde De Witt, opdat Karel Gustaaf „soo door de swackheydt, die van deser syde by faulte van vigoureuse consenten ende geldmiddelen sich sal openbaeren, als door uutheemsche secourssen niet meer ende meer opgeseth ende 't werck selffs des te difficiler gemaeckt werde". [3])

Het duurde echter nog geruime tijd, voordat de besprekingen begonnen. Pas in Februari 1659 komen de Staten van Holland met een programma, dat als grondslag hiervoor zou kunnen dienen en dat grote gelijkenis vertoont met hun vroegere voorstellen. [4]) Dit programma hield dan in, dat Holland alle „goede en discrete directiën" zou aanwenden, opdat Frankrijk en Engeland aan deze staat het voorstel zouden doen, de vrede in het Noorden door een „gemeen concert" te herstellen en een „vaste verbintenisse aen te gaen" over de wijze, waarop dit zou worden bewerkstelligd, n.l. „met onttreckinge van alle support" aan hem die de vrede op grond van dit concert zou weigeren en door hulp te verlenen aan die partij, welke hem zou aannemen, met andere woorden, de drie staten zouden „gesamentlyk" de vredesvoorwaarden vaststellen en deze desnoods gewapenderhand opleggen. Uit al het voorafgaande is wel voldoende gebleken, dat dit niets heeft te maken met een Europees scheidsgerecht, dat de oorlog

---

[1]) Res. H.H.M. 6, 8 Dec. 1658.

[2]) Res. Holland 20 Dec.; Downing aan Thurloe 27 Dec. 1658 (*Thurloe Papers*, VII).

[3]) De Witt aan De Graeff 14 Dec. 1658 (*Brieven*, II, nieuw).

[4]) Het is min of meer vreemd, dat er niet minder dan twee maanden moesten verlopen, eer het zo ver kwam. Gihl, *a.w.*, 111, veronderstelt, dat men met opzet talmde, tot Frankrijk en Engeland het initiatief er toe namen, wat uit de resolutie Holland ook wel schijnt te blijken. De res. H.H.M. van 19 December 1658 was immers ons laatste woord en nu was de beurt aan Frankrijk en Engeland en De Thou was in zijn pogingen om de vrede tot stand te brengen „tardif en weinig ijverig". Appelboom, M e m o r i ë n, 325. Zijn geringe ijver werkte er niet weinig toe mee, dat hij later bij Mazarin in ongenade viel. E. C. Molsbergen, *Frankrijk en de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, 197.

wilde uitbannen; dit ideële motief speelde hier geen rol, men wilde er alleen mee bereiken, dat de concurrent niet te veel voordeel behaalde en men er zelf zonder kleerscheuren af kwam. Het concert moest dienen „tot het meeste voordeel" van Denemarken en tot „de meeste securiteit ende seekerheydt van de navigatie ende commercie op de Oostzee". Het meeste voordeel van Denemarken bestond in het herstel van de toestand, zoals die was bij het sluiten van de vrede van Brömsebro of (want men begreep wel, dat dit toch wat al te veel gevraagd was) van die van Roskilde, maar dan moest het hatelijke artikel 3 worden geschrapt. De „securiteyt" van handel en scheepvaart werd het best gewaarborgd, als Zweden het verdrag van Elbing met de elucidaties ratificeerde. De vrede zou door de drie staten worden gegarandeerd. Een of meer leden werden aangewezen om met De Thou en Downing hierover besprekingen te voeren. De resolutie was streng geheim en werd zelfs in de vergadering van de Staten-Generaal niet meegedeeld, uit vrees, naar De Witt verklaarde, dat ze tweedracht zou verwekken onder de provinciën, waarvan er sommigen (Friesland?) de belangen van andere staten (Brandenburg?) [1]) stelden boven die van het vaderland. [2]) Als lid wees Holland De Witt aan, die met medeweten van enkele gedeputeerden ter Generaliteit het plan tot een concert aan De Thou en Downing voorlegde. Ongeveer een maand later verklaarden beide gezanten, dat hun regeringen Hollands voorstellen hadden aanvaard.

Aldus begonnen de conferenties 19 Maart 1659 met een eerste bespreking. [3]) Hier bleek al dadelijk, dat aan een herstel van de vrede van Brömsebro niet te denken was. Al te zeer zal De Witt er ook wel niet op hebben aangedrongen, want hij zelf meende, dat deze geen passende grondslag vormde: het evenwicht tussen beide staten was nu immers beter, daar beide zijden van de Sont niet meer in één hand waren. [4]) Wel bleef De Witt, ondanks de vele „difficulteyten" die de

---

[1]) Misschien ook Engeland, hoewel mij dat in deze jaren niet waarschijnlijk voorkomt, ook niet in Friesland; mogelijk wel bij de niet bij de Oostzeehandel betrokken gewesten, die echter in de Noordse politiek weinig in te brengen hadden. Vgl. ook Geyl, *Oranje en Stuart*, 170, 171.

[2]) Secr. res. Holland 14 Febr.; De Witt aan Nieupoort 17 Febr. 1659 (*Brieven*, III, oud).

[3]) Bizonderheden van de onderhandelingen geeft Beresford in zijn biografie van Downing. Met zijn conclusies ben ik het echter niet altijd eens. De Witt heeft er later zeer uitvoerig verslag van uitgebracht. Dit verslag is opgenomen in de secr. res. Holland 4 Juli 1659.

[4]) De Witt aan Nieupoort 17 Febr. 1659 (*Brieven*, III, oud).

beide gezanten maakten, vasthouden aan zijn standpunt, dat Bornholm en Trondhjem, die immers door Denemarken waren heroverd, aan dat rijk zouden blijven en dat het, toch al met schulden overladen, de 400000 rijksdaalders schadeloosstelling voor de zaak-Caerlof niet behoefde te betalen. Men dreef echter zijn eisen niet op de spits en met wat toegeven van beide kanten kwam 20 Maart een project-vredestractaat tot stand, dat voorlopig geheim zou blijven tot de Engelse en Franse regeringen hun mening hadden kenbaar gemaakt, maar doordat Nieupoort de griffier Ruysch schreef, dat Downing zijn instructie was toegezonden, raakte de zaak in de Staten-Generaal bekend en veroorzaakte hier natuurlijk nog al opzien. Om echter geen „naedeelige ombragie" te verwekken, gaven de beide gezanten 28 Maart 1659 een gelijkluidend memoriaal over, waarin ze verklaarden van hun regeringen opdracht te hebben gekregen, met de Staten-Generaal te beraadslagen over de middelen om de vrede in het Noorden te herstellen, waartoe ze commissarissen vroegen. Dit werd door H.H.M. toegestaan en de onderhandelingen begonnen weer, natuurlijk van voren af aan, nu echter onder ongunstige omstandigheden, want inplaats van de gematigde De Witt kreeg nu zijn medegedeputeerde Van Gent, die uitgesproken anti-Zweeds was, de leiding bij de onderhandelingen en ook meende Mazarin, dat De Thou de Republiek te veel toegegeven had, zodat hij opdracht kreeg wat scherper op te treden. [1])

De eerste conferentie baarde al dadelijk moeilijkheden. De Thou en Downing hadden van tevoren met elkaar de te volgen gedragslijn bepaald en uit beider naam stelde De Thou voor, dat Frankrijk en Engeland Zweden zouden „bewerken" en Nederland Denemarken. Hier had niemand iets op tegen, maar bij de besprekingen over de aan de gezanten in het Noorden te geven last kwam het verschil in standpunt naar voren. Frankrijk en Engeland wilden hen vrij laten en in loco de vredesvoorwaarden op een congres, waarop de strijdende partijen aanwezig waren, laten vaststellen, daar het niet „betamelyk" was beide staten van te voren opgestelde condities voor te leggen en hun zo de wet te stellen, hetgeen een „dangereux exempel" voor de toekomst zou zijn, omdat het uit ging boven mediatie. [2]) De Nederlanders wilden dat juist wel, om afwijkingen in de instructies der gezanten en dus eindeloos geharrewar en vruchteloos onderhandelen te voorkomen. [3])

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 29 Mrt.; secr. res. Holland 4 Juli 1659; Gihl, *a.w.*, 117 vlg.

[2]) Appelboom beroemt er zich op, dat tengevolge van zijn remonstrantiën Frankrijk zich verzette tegen elk middel van dwang en dat het slechts overreding van de strijdende partijen wilde. Appelboom, Memoriën, 326.

[3]) Secr. res. Holland 4 Juli 1659.

Nog meer geschilpunten doken op. Zowel in Engeland als in de Verenigde Provinciën werd in het voorjaar van 1659 hard gewerkt om een grote vloot naar de Sont te sturen. Elk probeerde hiermee de ander voor te zijn en het eerst in de Oostzee aan te komen. Bij deze dreigende vlootuitrusting was het gevaar niet denkbeeldig, dat de beide republieken met elkaar in oorlog zouden raken en in dat geval was Frankrijk volgens een pas gesloten garantietractaat verplicht Engeland te helpen. [1])

De Thou deed nu zijn best om beide vloten thuis te doen houden en zo „alle sinistre toevallen" te voorkomen. Hierbij bezorgden hem Downings overdreven eisen en de Nederlandse standvastigheid moeilijke ogenblikken. Downing vond goed, dat beide vloten, maar dan voor het hele jaar, thuis zouden blijven en wanneer ze reeds waren uitgevaren, zich afzijdig zouden houden. Op het eerste gezicht leek dat voorstel billijk, maar het was het niet, want volgens het Nederlandse standpunt zou onze vloot wel offensief neutraal blijven, maar niet defensief, zodat Zweedse aanvallen op Deens gebied mochten worden afgeweerd. Aangezien de vloot van Van Wassenaer buiten staat was iets te verrichten, zou het niet zenden van die van De Ruyter Denemarken noodlottig kunnen worden. De Nederlanders verzetten zich dus heftig tegen Downings voorstel, dat objectief leek, maar zo partijdig mogelijk was.

Wat hij echter verder te berde bracht, deed de maat overlopen. Verondersteld nu, zei hij, dat de Engelse vloot reeds uitgelopen was en dat de Protector haar terugriep, dan moest niet alleen de vloot van De Ruyter terugkomen, maar ook die van Van Wassenaer. De Witt drukt zich nog gematigd uit, als hij zegt, dat dit de Nederlanders zeer ergerde. [2])

Dat Downing met zijn eisen veel te ver ging, springt dadelijk in het oog, maar het is toch ook wel te begrijpen. Zoals men in de Verenigde Provinciën bevreesd was voor Engeland, was men het daar voor de Nederlanden. In het Engelse Parlement hadden enkelen hun ongerustheid uitgesproken over de „gevaerlijcke desseinen" die door Oostenrijk, Brandenburg, Polen en Nederland werden „gesmeet" om zich meer dan ooit toe te leggen op de ruïne van Zweden, en het „gesach ende dispositie over den Orizont ende d' Oostzee" in handen te krijgen. [3])

---

[1]) Bij dit tractaat, dat 3 Februari 1659 te Westminster was gesloten, beloofden Frankrijk en Engeland elkaar wederzijds steun, voor het geval ze wegens de aan Zweden verleende hulp in een oorlog zouden raken. Aitzema, IV, 502.

[2]) Secr. res. Holland 4 Juli 1659; Aitzema, IV, 379; Gihl, *a.w.*, 120, 121.

[3]) Secr. res. H.H.M. 6 Mrt. 1659.

Het was dus geen wonder, dat Engeland zich op alle manieren beijverde, dus ook door grote woorden en het dreigen met „directe actie" om de Nederlanders in hun schulp te doen kruipen. Dezen gaven echter geen kamp, maar bleven aan hun zienswijze vasthouden.

Omdat men zodoende niet opschoot, werden de Nederlanders verzocht hun standpunt eens nader te verklaren. Dit verzoek inwilligend gaven zij op de volgende samenkomst te kennen, dat het doel van de drie staten moest zijn Zweden en Denemarken in zulk een „postuyr" te brengen, dat ze elkaar zouden kunnen „ballanceren", wat het best ging door het aannemen van de vrede van Brömsebro waarbij Zweden geen land had gekregen aan de Sont en daar dus geen tollen kon heffen. [1]) Dit bestreden Frankrijk en Engeland natuurlijk zo energiek mogelijk. Ten aanzien van de vloten verklaarden de Nederlandse gedeputeerden „rondelyk ende cathegorykelyk" de vloot van Van Wassenaer niet te zullen terugroepen. Wel was er te praten over het voorlopig (tot het einde der onderhandelingen) inhouden van de nieuwe vloot, maar alleen als Kopenhagen geen gevaar liep, iets wat, gezien het feit dat de Zweedse schepen klaar lagen om uit te varen en de verbonden vloot zich in een zeer slechte staat bevond, eigenlijk wel het geval was.

Na wat over en weer praten kwam men zo ver, dat aan het tekenen van het project kon worden gedacht. Het was vrijwel gelijk aan het vorige. Verder werd er bepaald, dat te maken veranderingen in het tractaat van Roskilde (hierbij werd gezinspeeld op het in Deense handen blijven van Trondhjem en Bornholm, en de zaak-Caerlof) zouden worden geregeld door de bemiddelende gezanten in loco. Nieuw was de belangrijke bepaling, dat de Engelse vloot zich met geen der strijdende partijen mocht verenigen of een vijand aanvallen, binnen 4 weken, te rekenen vanaf het tijdstip, dat de bepalingen van het tractaat de Engelse admiraal waren bekend geworden. Tijdens diezelfde 4 weken mocht de vloot van De Ruyter niet in de oorlog ingrijpen, ja zich zelfs niet met die van Van Wassenaer verenigen, zich naar Kopenhagen begeven of de Oostzee binnenvaren. Beide vloten zouden dus een maand neutraal blijven, terwijl de gezanten der drie staten intussen ter plaatse over de vrede zouden bemiddelen. [2])

Men maakte zich al tot tekening gereed, toen Downing plotseling verklaarde, dat hij instructies had ontvangen om tot nader order niet

---

[1]) De Witt vond de vrede van Brömsebro geen goede grondslag, zoals we gezien hebben; dat men er toch op terugkwam moet dan ook wel aan Van Gent of een ander anti-Zweeds gedeputeerde te wijten zijn.

[2]) Secr. res. H.H.M. 18 Apr.; secr. res. Holland 4 Juli 1659; Gihl, *a.w.*, 122 vlg.

te tekenen. Daar zat het schip nogmaals aan de grond! De ontsteltenis was algemeen. De Brandenburgse gezant Weiman schrijft zelfs, nooit zo'n consternatie te hebben gezien. Elk vreesde, dat Engeland Denemarken met wapengeweld ten onder wilde brengen en ook de Republiek in de oorlog betrekken. In koortsachtige haast werden de verschillende maatregelen genomen om De Ruyters vloot zo snel mogelijk onder zeil te doen gaan. [1])

Het feit, dat Engeland plotseling weigerde het tractaat te tekenen, vindt zijn verklaring hierin, dat het op eigen gelegenheid in het Noorden onderhandelde, in de hoop daar misschien meer voordelen te behalen dan in Den Haag. Zo hield het twee ijzers in het vuur. Het maakte bovendien veel haast met de vloot en 6 April stak deze in zee. Ze stond onder bevel van Edward Mountagu [2]) en telde 44 schepen met bijna 2000 stukken en ruim 9000 man. Veertien dagen later kwam ze in de Sont aan. Algemeen was men in Denemarken van gevoelen, dat het er nu slecht uitzag. Somber meende Van Wassenaer, dat het Frederik III „op syn backhuys" zou „waeyen". [3])

Karel Gustaaf had zich veel van de Engelse vloot voorgesteld. Samen met haar hoopte hij de gehate Nederlanders de baas te worden. Bitter moest het hem dan ook tegenvallen, dat Mountagu, die tevens een instructie als gezant meegekregen had, hem al spoedig duidelijk maakte, dat men in Engeland geen breuk met de Nederlanden wenste en er voor alles op uit was, een spoedige vrede tot stand te brengen op de grondslag van het verdrag van Roskilde. Alleen als Denemarken deze absoluut weigerde, was Mountagu bereid Zweden te hulp te komen om het te dwingen. Ook als de op komst zijnde Nederlandse vloot mocht trachten Kopenhagen te naderen, zouden de Engelsen dat verhinderen door zich geheel of gedeeltelijk met de Zweden te verenigen. De onderhandelingen liepen verder over de voorwaarden waarop deze hulp dan zou worden verleend; Engeland wenste o.a. tolvrijheid in de Sont, gelijkheid van tol met de Zweden in hun gebied, sluiting van de Oostzee voor oorlogsschepen en koopvaarders van een vijandelijke mogendheid en een haven aan de Noord- of Oostzee,

---

[1]) Ook De Witt zou, volgens Weiman, „voller Melancolei, voller Confusion und Bestürtzung" zijn geweest. Weiman aan Frederik Willem IV 28 Apr. 1659 (*Urk. u. Act.*, VII, IV, 203 vlg.).

[2]) Zie over hem: F. R. Harris, *The life of Edward Mountagu.*

[3]) Puchler aan H.H.M. 23 Apr.; Van Haersolte aan H.H.M. 23 Apr.; Van Wassenaer aan De Witt 12 Jan. 1659; D a g b o e k, uitgegeven door Nielsen, 96, geeft de beste lijst van het aantal schepen der Engelse vloot, de bemanning en de stukken.

Glückstadt met Stade b.v. Vlot verliep de zaak echter niet, daar Karel Gustaaf meende, dat Engeland te hoge eisen stelde. Ook hadden Meadowe, de gezant der Commonwealth in Denemarken, noch Mountagu volmacht om een verdrag te sluiten. Met opzet was die niet verleend, omdat de Engelse regering zich met het oog op de onderhandelingen in Den Haag niet wilde binden. Zo zien we, dat de besprekingen in het Noorden en die in de Republiek belemmerend op elkaar inwerkten. Waarschijnlijk is het afbreken van deze laatste dan ook te wijten aan de wens der Engelsen, eerst te zien, welke voordelen een tractaat met Zweden bood, voordat men zich definitief bij de bemiddelingspartij aansloot. [1])

In het begin van Mei berichtte Downing, dat hij nieuwe orders had gekregen en de conferenties konden weer beginnen. Misschien voelde Engeland zich door zijn vloot, die reeds in de Sont was, terwijl de Nederlandse nog steeds niet was vertrokken, zo machtig, dat het nieuwe eisen kon stellen, Downing kwam tenminste weer met verregaande vorderingen, o.a. dat beide Nederlandse vloten neutraal moesten blijven en dat Frankrijk en Engeland niet *verplicht* waren om tot de ratificatie van het verdrag van Elbing met de elucidaties mee te werken, maar alleen, dat ze er hun best voor zouden doen. Toch gaven de Nederlanders iets toe en zij vonden goed, dat Van Wassenaers vloot niet zou gebruikt worden voor het overvoeren van troepen der geallieerden, of offensief zou optreden, mits ook Zweden zich gedurende de wapenstilstand onthield van alle „hostiliteyt te water". Nu was men het tenslotte eens en 21 Mei werd een definitief tractaat gesloten, het zgn. eerste Haags concert. [2])

Het begon met een bloemrijke voorrede, waarin Frankrijk en Engeland verklaarden, dat ze met „beaucoup de douleurs" het uitbreken van de oorlog in het Noorden gezien hadden en zich in hun verlangen naar vrede hadden gewend tot de Staten-Generaal om dit „si pieux dessein" te verwezenlijken en dat ze na vele „serieuses réflections et de meures déliberations" tenslotte tot een resultaat waren gekomen. Frankrijk, Engeland en de Staten-Generaal dan zouden gezamenlijk of ieder afzonderlijk, maar steeds „de concert" door hun gezanten bij de koningen van Zweden en Denemarken de vrede trachten te bereiken op de voet van die van Roskilde, met weglating van artikel 3. Mocht een van de twee koningen nog iets in dit tractaat veranderd wensen te zien, dan zouden de drie staten hun

---

[1]) Gihl, *a.w.*, 126 vlg.; Fridericia, *a.w.*, 431 vlg.
[2]) Secr. res. Holland 4 Juli 1659.

bemiddeling verlenen. De Engelse vloot en die van De Ruyter mochten zich met geen der strijdende partijen verenigen of deze helpen gedurende drie weken, te rekenen vanaf de dag, dat Mountagu in kennis was gesteld met de inhoud van het tractaat. Evenmin mocht De Ruyter zich tijdens de drie weken met Van Wassenaer verenigen, naar Kopenhagen gaan of de Oostzee binnenzeilen, terwijl het Van Wassenaer niet vrij stond tijdens deze termijn troepen der geallieerden (let wel: *niet* Deense) naar de eilanden over te voeren, het transport daarvan te bevorderen of offensief tegen de Zweden op te treden. Intussen zouden de gezanten de vrede tot stand brengen en als dat niet lukte, de refusant hun hulp onttrekken. Als de bemiddelaars het soms over de rechtmatige eisen der koningen niet eens werden en dus genegen waren hulp aan verschillende partijen te verlenen, zou dat tussen hen geen breuk tengevolge hebben. De vrede zou door de drie staten worden gegarandeerd. Geen nieuwe tollen mochten in de Sont worden geheven en de oude tollen niet verhoogd boven het bepaalde in het tractaat van 1654 tussen Engeland en Denemarken en in dat van Christianopel tussen Denemarken en Nederland. Frankrijk en Engeland zouden er hun best voor doen, dat de vriendschap tussen Nederland en Zweden werd hersteld en dat het verdrag van Elbing met de elucidaties en de inclusie van Danzig en Brandenburg door Zweden werd geratificeerd. En ten laatste, de drie staten zouden er naar streven, dat er tevens een goede vrede tussen Polen en Zweden tot stand kwam en een vergelijk tussen deze laatste staat en Brandenburg. [1])

Het tractaat was voor elk der drie bemiddelende staten op de een of andere manier voordelig. Engeland kreeg hierbij gelijke tolvoorwaarden als de Nederlanders, terwijl mogelijke door Zweden aan Engeland te verlenen voorrechten ook aan de Staten-Generaal moesten worden toegekend. Het schrappen van art. 3 van het verdrag van Roskilde spreekt voor zichzelf. Voor de Staten-Generaal was het van belang, dat Frankrijk en Engeland er naar zouden streven, dat Zweden het verdrag van Elbing met de elucidaties bekrachtigde. Zweden zou niet te machtig worden, noch Denemarken te veel vernederd en de Noordse oorlog zou werkelijk tot het Noorden beperkt blijven.

Toch had het verdrag ook zijn schaduwzijden. Het was welhaast onmogelijk, de vloot van Van Wassenaer, die immers met de Deense

[1]) Secr. res. H.H.M. 21 Mei; secr. res. Holland 4 Juli, waarin ook het verdrag staat afgedrukt; Van Wassenaer aan H.H.M. 15 Juni; aan De Witt 9 Juni 1659 (*Brieven*, I, nieuw).

verbonden was, met vijandelijkheden te doen ophouden. Zou de Deense vloot dan ook neutraal blijven? Bedenkelijker was, dat de mogelijkheid bleef bestaan, dat de gezanten in het Noorden het niet eens zouden worden over te maken veranderingen in het verdrag van Roskilde. Men kon voorzien, dat hieruit weliswaar geen oorlog, maar waarschijnlijk toch eindeloos getwist zou voortkomen. Het was dan ook beter geweest als men ten aanzien van Trondhjem, Bornholm en de zaak-Caerlof tot een definitief resultaat was gekomen, terwijl — en dit was het grootste gebrek — het concert veel aan belangrijkheid inboette door het feit, dat er alleen van een *recht* tot bijstand van de acceptant en niet van een *plicht* werd gesproken. De voordelen overtroffen echter de nadelen verre en dit was dan ook de reden, dat het verdrag in ons land, niettegenstaande alle pro-Deense gevoelens, toch werd aanvaard.

Het is te begrijpen, dat het concert bij Nederlands bondgenoten een hevige verontwaardiging teweegbracht en dat het De Witt niet ontbrak aan verwijten wegens de „crime irrémissible" tegen het algemeen belang begaan door zijn „mauvais et pernicieux conseils". [1])

Vooral Denemarken was, als de partij die zich door het bepaalde het meest getroffen voelde, zeer ontstemd. Voordat het verdrag was gesloten, hadden Weiman, Copes en Charisius door Nieupoorts brief gemerkt, dat er iets broeide en de Staten-Generaal om communicatie gevraagd, maar die hadden laconiek geantwoord, dat ze (de zaak werd immers in diep geheim behandeld!) er zelf niet van op de hoogte waren, laat staan er inlichtingen over konden geven. Vooral Charisius gaf mondeling en schriftelijk uiting aan zijn bezwaren en trachtte door verschillende „beweglicke missiven" de Staten-Generaal van de onderhandelingen af te houden. De Brandenburgse gezanten trachtten in het bizonder de Friese gedeputeerden te bewerken, opdat het verdrag niet zou worden getekend en Charisius deed met hetzelfde doel een reis naar Zeeland, maar niets hielp. [2])

De scherpste verwijten kwamen van Frederik III zelf. In een brief van 14/24 Juni aan de Staten-Generaal deed hij het voorkomen, alsof deze door „aanporrige ende onwaarachtigen bericht" van Denemarkens vijanden overgehaald, van hun vorige „dappere resolutiën" waren afgeweken en getracht hadden met opzet, tegen de allianties in, een voor Denemarken „disadvantagieuse ende dis-

[1]) Wicquefort, II, 579 vlg.

[2]) Secr. res. H.H.M. 21 Apr.; Charisius aan H.H.M. 21, 22, 27 Mei; aan Frederik III 3/13 Juli; Weiman aan Frederik Willem IV 21 Apr. 1659 (*Urk. u. Act.*, VII, IV, 197 vlg.); Aitzema, IV, 387 vlg., 393.

reputatieuse vrede" tot stand te brengen en dat zonder het hierover van te voren in te lichten. Ook maakte hij er aanmerking op, dat het concert een afzonderlijke vrede tussen Denemarken en Zweden beoogde, los van die met Polen en de andere bondgenoten. Dit bracht Denemarken inderdaad in een moeilijk parket, want het had herhaaldelijk verklaard op een afzonderlijke vrede niet te zullen ingaan en nu zou het er door het tractaat toch toe worden gedwongen. [1])

Ook tegenwoordig nog zijn er schrijvers, die deze klachten gerechtvaardigd vinden en De Witt beschouwen als de leider van een trouweloze politiek. [2]) Laat ons daarom horen, hoe hij zelf zich verdedigt. Het antwoord, dat de Staten van Holland aan Frederik III opstelden en dat door H.H.M. werd overgenomen, is natuurlijk door De Witt ontworpen. Het begon met te constateren, dat uit de houding van Denemarken een grote ondankbaarheid sprak. Het kwam immers niet dikwijls voor, dat staten, die vrijwel al hun gebied hadden verloren, dit door hulp hunner vrienden terugkregen. Dat dit zeldzame geval nu werkelijkheid was, moest juist tot dankbaarheid en tevredenheid stemmen! Mededeling van de onderhandelingen was niet gegeven, maar volgens de verdragen was hiertoe alleen hij verplicht, die hulp *ontving*, niet hij die hulp *verleende*. (Dit laatste was een vrij sophistische redenering, want met de geest van die verdragen was het toch wel in strijd.) Terecht, betoogde De Witt, had het concert zich tevreden gesteld met het tot stand brengen van een afzonderlijke vrede tussen Zweden en Denemarken, want pogingen om tot een algemene vrede te geraken waren al zo dikwijls aangewend en telkens mislukt, dat men er nu niet eens aan begonnen was. Tenslotte beriep de Raadpensionaris zich op de „prijselyke ende Christelyke intentie", waardoor op deze wijze veel bloedvergieten werd voorkomen. [3])

We moeten Japikse gelijk geven, als hij dit laatste een verlegenheidsargument noemt, want dat het concert op geen enkele rechtsgrond steunde, is duidelijk. [4]) Maar zo ergens, dan gold zeker hier: summum jus, summa injuria. Nu kreeg Denemarken alles terug, wat het sedert de vrede van Roskilde had verloren. Zou dit ook het geval zijn geweest, als het conflict niet tot het Noorden was beperkt gebleven en Nederland met Frankrijk en Engeland in oorlog zou zijn geraakt? Het is altijd moeilijk dergelijke vragen te beantwoorden, maar wie Karel Gustaafs

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 31 Juli; secr. res. Holland 1 Aug.; Frederik III aan H.H.M. 7 Febr., 2 Apr., 14/24 Juni 1659.

[2]) Fridericia, *a.w.*, 429.

[3]) Secr. res. H.H.M. 31 Juli; secr. res. Holland 1 Aug. 1659.

[4]) Japikse, *Johan de Witt*, 152.

militaire operaties tijdens de Noordse oorlog volgt en ziet, hoe hij door de Denen en hun bondgenoten slechts met de grootste moeite wordt tegengegaan en in toom gehouden, komt al spoedig tot de slotsom, dat de minste verzwakking van dat bondgenootschap de ondergang van Denemarken zou betekend hebben. We moeten daarom constateren, dat het concert niet alleen de enig mogelijke oplossing was, maar dat het ook, al ontbrak er dan elke rechtsgrond aan, toch tegenover Denemarken althans, billijk en rechtvaardig, en zeker niet van nadeel was.

De bepalingen van het verdrag werden natuurlijk meegedeeld aan Mountagu, Van Wassenaer en De Ruyter. De Staten-Generaal schreven bovendien aan De Ruyter, die toen juist uitgevaren was, dat hij met de vloot een zo voordelig mogelijke plaats in de Deense wateren moest opzoeken om zich na de wapenstilstand met Van Wassenaer te verenigen. De luitenant-admiraal werd nog eens uitdrukkelijk gezegd, dat hij weliswaar *offensief* tegen de Zweden niet mocht optreden, maar wel verlof had, *defensief* hun aanvallen op Deens gebied te helpen afweren, een order enkele weken later nogmaals herhaald. Zouden de Engelsen zich aan de bepalingen niet houden of mocht er tegen de Nederlandse vloot of onderdanen iets worden ondernomen, dan moesten Van Wassenaer en De Ruyter zich volgens hun vorige instructie gedragen, zonder zich aan het verdrag te houden. [1])

Hoewel deze instructies aan duidelijkheid niets te wensen overlieten, kon Van Wassenaer er toch geen „gat deur" zien. De Zweden, schreef hij, gaan hun gang en doen wat ze willen, terwijl ons en dus ook de koning van Denemarken de handen gebonden zijn; aan de ene kant mogen wij „niet een arm" roeren, aan de andere kant hebben we in zekere zin de vrije hand, „maer is soo duyster, dat ick niet kan sien, hoe te ageren." [2]) Dat bezorgde hem een scherpe reprimande van De Witt, met een nadere uiteenzetting, hoewel zijn instructie in „duydelycke, duytsche woorden" was gesteld. Mocht hij in het opvolgen ervan falen, dan zou dit niet „ten besten" worden opgenomen en het was beter wat te veel „resolutheydt" te betonen, dan door een overmaat van „retenue" te kort te schieten. [3]) Dat alles maakte de admiraal

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 22 Mei, 16 Juni 1659.

[2]) Van Wassenaer aan H.H.M. 15 Juni; aan De Witt 15 Juni *Brieven*, I, nieuw), 25 Juni 1659; *Journalen*, 96.

[3]) De Witt aan Van Wassenaer 27 Juni 1659 (*Brieven*, I, nieuw).

echter niet veel wijzer en hij zou blij zijn, als hij weer te Kopenhagen terug was (hij bevond zich op dat ogenblik in de Belt, met de Engelse vloot in het gezicht), want daar tussen de Deense eilanden had hij niet meer rust dan een „verdoemde siel". Hij wenste tenslotte, dat hij Denemarken „noit hadt horen noemen" en eindigde zijn zwartgallige brief met de woorden: Ik denk, dat „myn Godt dat tot een straff voor myne sonden op leydt". [1])

[1]) Van Wassenaer aan De Witt 1, 7 Juli (*Brieven*, I, nieuw), 25 Juni; De Witt aan Van Wassenaer 27 Juni 1659 (*Brieven*, II, nieuw).

HOOFDSTUK IV.

De bestorming van Kopenhagen en het treffen in de Belt.

Wie meent, dat Karel Gustaaf, nadat zijn snelle overrompelingspoging in de zomer van 1658 was mislukt, nu zou luisteren naar de aanmaningen van Frankrijk, Engeland en de Staten-Generaal om vrede te sluiten, zou zich zeer vergissen! Nog altijd gaf hij de moed niet op Denemarken tot Zweeds gebied te maken. De wijze trouwens waarop de vrede tot stand zou komen, had helemaal zijn instemming niet, omdat hieruit een geest en een streven spraken, die in de heftigste botsing kwamen met zijn trots: dat twee republieken, Engeland en de Verenigde Provinciën, waarvan hij de ene als zijn vijand [1]) beschouwde, koningen de wet durfden voorschrijven. [2])

Voordat de concertpolitiek uitwerking kon hebben en voordat een tweede Nederlandse vloot in de Sont verscheen, wilde hij het in Denemarken tot een beslissing brengen en moest Kopenhagen in zijn handen zijn.

De kansen om langs militaire weg zijn doel te bereiken, schenen bij de overgang van 1658/1659, wat de buitenlandse toestand aanging, niet zo ongunstig als kort na de slag in de Sont. De vredelievendheid bij de bondgenoten van Denemarken was groot, vooral bij Polen. Door vier jaar oorlogvoeren was dit land volkomen uitgeput, de vroegere welvaart bestond niet meer, dorre woestenijen hadden de eens zo bloeiende velden vervangen en handel en industrie waren vrijwel te gronde gegaan, dat bewezen de Danziger omzetcijfers. Bovendien teisterden de Oostenrijkse bondgenoten het land gruwelijk en begon Rusland zijn oude aanvallen te hernieuwen, nadat het 30 December 1658 te Waliesar met Zweden een wapenstilstand had gesloten.

De samenwerking tussen Zwedens vijanden liet bovendien veel te wensen over. De verhouding tussen de Oostenrijkers en de Polen was natuurlijk niet best, terwijl de Denen zich zeer ergerden over het feit,

---

[1]) Het feit, dat Appelboom in Den Haag bleef, wijst er echter op, dat Zweden geen volkomen breuk met de Nederlanden wenste.

[2]) Karel Gustaaf was over de onderhandelingen in Den Haag ingelicht, daar De Thou Appelboom er van op de hoogte had gesteld. Gihl, *a.w.*, 105.

dat Brandenburg zo talmde met troepen op de eilanden te brengen en de Oostenrijkers en Polen intussen het land uitplunderden, dat al zwaar belast was met schattingen ten behoeve van het verbonden leger. De verhouding tussen de Nederlanders en de Denen bleef altijd maar zeer matig evenals die tussen de Republiek en Brandenburg. Brandenburgs maritieme plannen en de verdenking, waaronder het altijd stond, het Oranjehuis te willen bevoordelen, maakten het vertrouwen niet groter. Daar kwam dan nog bij het onvermogen van Van Wassenaer om de Brandenburgse troepen over te zetten, wat de keurvorst als onwilligheid beschouwde, een beschuldiging, die Van Wassenaer met gelijke munt betaalde. Karel Gustaaf vond dus tegenover zich een coalitie, waarvan weinig uitging, die zo goed als niets presteerde en waarvan de leden met onderling wantrouwen bezield waren.

De toestand binnen Kopenhagen versterkte de Zweedse koning eveneens in zijn verwachtingen, dat een poging tot bestorming met succes zou worden bekroond. Ook hier was men verdeeld. Onder de adel en de Deense raadgevers van de kroon heerste ontevredenheid over de invloed van de vreemde militairen, terwijl de burgercommando's en de geregelde troepen op een allesbehalve vriendschappelijke voet met elkaar omgingen. Bovendien liet de eenheid van bevel veel te wensen over. De bevelhebber van Kopenhagen, Hans Schack, uitte zich in tal van klachten: in naam had hij het bevel, maar praktisch weinig te zeggen, want hij kon zich alleen doen gelden door elke groep: de burgerij, de studenten, de handwerkers en de Nederlandse troepen, vriendelijk te vragen iets te doen, aan welk verzoek dan nog niet eens altijd gevolg werd gegeven. Puchler bracht door zijn weinig soepele houding hierin niet veel verbetering en de Deense regering was zo ontevreden over hem, dat ze de Staten-Generaal verzocht de Friese stadhouder Willem Frederik het bevel over het nieuwe en het oude secours op te dragen. Natuurlijk kwam hier niets van. [1]) Daarenboven begon er bij het invallen van de winter gebrek te komen, want de voorraad levensmiddelen kreeg tengevolge van de vroeg ingevallen vorst weinig aanvulling. Vooral in de maanden Februari en Maart 1659 stegen de prijzen der levensmiddelen tot een buitengewone hoogte: rundvlees b.v. was toen bijna zeven maal zo duur als in Augustus 1658. Het spreekt vanzelf, dat ziekte onder de sterk ondervoede bevolking vele slachtoffers maakte. Onder de soldaten vooral heerste een ware

---

[1]) Ausländische Registranten 26 Jan./5 Febr. 1659; Kragh, D a g b o e k, 158; Fridericia, *a.w.*, 400 vlg.

epidemie. Eind Januari 1659 waren er onder de Deense troepen maar 500 gezond, terwijl de ziekte haar hoogtepunt nog niet bereikt had. Van een der Deense regimenten stierven er van de 573 man niet minder dan 80! Ook op de Nederlandse vloot vielen vele slachtoffers. De matrozen waren grotendeels aan boord gebleven, omdat er aan land geen plaats voor hen was. Wel 1/3 lag ziek en elke dag stierven er verscheidene. Op de Eendracht waren er meer dan 70 ziek en op sommige schepen kon men geen 10 gezonden vinden. De luitenant-admiraal zelf was nog steeds ongesteld en leed zo zeer aan het „graveel", dat hij voortdurend in elkaar zat te krimpen van de pijn. [1])

De toestand was dus niet bepaald rooskleurig, maar wat men niet zou hebben verwacht en waarin Karel Gustaaf zich geheel misrekende, was, dat toch de kracht om zich te verdedigen weinig verzwakt was. Al waren er twistpunten te over, als het gevaar naderde trok men één lijn. In de laatste weken van November liepen er al geruchten, dat de vijand een grote bestorming van plan was en steeds meer kregen deze geruchten de schijn van waarheid. Herhaaldelijk verschenen Zweedse ruiters voor de stad en als zeker werd verteld, dat de vijand vele troepen uit Skåne op Seeland overbracht. Hiertegenover zat men in Kopenhagen niet stil. Toen de Zweden in Augustus 1658 hun aanval deden, was de vesting Kopenhagen nog niet klaar geweest. Vele buitenwerken waren nog pas in wording en ook in de stad zelf viel nog veel te doen. Na die tijd had men er hard aan gewerkt en het resultaat was alleszins bevredigend.

Een korte beschrijving van de vesting en haar verdedigingswerken is hier wel op haar plaats. In het Zuiden van de stad vormde het koninklijk slot, gelegen op een plein, aan twee zijden door water omgeven, een versterkte plaats op zichzelf. Een zwak punt was hier echter de verbinding met de wal, die van bastions voorzien, met een gracht ervoor, om de stad heenliep en aansloot bij het kasteel, dat evenals het slotplein in het Zuiden, hier in het Noorden der stad een afzonderlijke vesting vormde. In de wal bevonden zich drie poorten, die nu echter gebarricadeerd waren en opgestopt met zand en stenen. Buiten de stadswallen strekten zich als natuurlijke verdedigingswerken grote moerassen uit. Aan de zeezijde werd de stad afgesloten door de haven. Het kasteel bestreek de noordelijke toegang hiervan, die bovendien voorzien was van een rij palen, dwars door de vaargeul, waardoor er slechts een nauwe doorgang open bleef, die bewaakt werd

---

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 1, 5, 8, 22 Jan., 2 Febr.; aan Holland 12, 15, 19, 26, 29 Jan., 5 Febr.; Puchler aan H.H.M. 18 Jan. 1659; Fridericia, *a.w.*, 405.

door drie oorlogsschepen. Ten overvloede lag ook de Deens-Nederlandse vloot hier en kon, indien dat nodig was, bijstand verlenen. De Zuidelijke toegang was slechts 2 à 3 voet diep en dus voor grote schepen niet te bevaren. Bovendien lag hij tussen het slotplein en de op het eiland Amager gelegen voorstad Christiaanshaven, die ook met een muur en een gracht was omringd. Toch was hier de zwakke plek van de hele vesting, want het slotplein had op dit punt geen muur of wal en kon rechtstreeks uit het water worden bereikt. Dit was dubbel gevaarlijk, nu de winter de vijand gelegenheid gaf om over het ijs te naderen. Om dit euvel te verhelpen had men in het water een praam en een fregat voor anker gelegd, die, elk van een goed aantal kanonnen en manschappen voorzien, als het ware twee vooruitgeschoven forten vormden. Toen het begon te vriezen, had men getracht het ijs met kanonnen stuk te schieten of het met mijnen op te blazen, maar dat was mislukt. Daarop bepaalde men er zich toe lange, brede geulen in het ijs te maken. Aan dit „bijtten" werd elke dag veel zorg besteed en de bevelhebbers zagen nauwlettend toe, dat ieder hierin zijn plicht deed. Door een bijt van 5 à 6 meter breed, die het scheepsvolk elke dag open moest houden, werd ook de vloot beschermd. De wallen werden verbeterd en versterkt en van wachthuisjes voorzien. Sommige posten kregen zelfs verwarming, waardoor aan een lang gekoesterde wens der Nederlandse officieren gevolg was gegeven. Palissaden werden aangebracht, schanskorven verrezen en Spaanse ruiters lagen klaar. Het nodige hout haalde men uit de verlaten woningen buiten de wallen. De vrijwel leeg staande grachten werden uitgediept en door middel van pompen met water gevuld.

De wachtposten kregen een grote bezetting en de burgers en studenten die van wachtdienst door de komst der Nederlandse troepen waren vrijgesteld, moesten deze weer waarnemen. Zelfs de boeren van Amager werden aangewezen om te helpen bij de bediening van het geschut, waarbij ook een aantal Nederlandse matrozen dienst deed. Het garnizoen telde nu bijna 3000 man, waarbij dan nog de Nederlandse troepen kwamen. Uit de goed gevulde magazijnen konden allen voldoende van wapens voorzien worden. [1]) Ieder kreeg zijn post aangewezen, waarnaar hij zich bij het luiden van de stormklok had te begeven en het slaan van blind alarm moest hem hierin oefenen. Het was niet ondenkbaar, dat de Zweden ondanks deze voorzorgs-

[1]) Sörensen, *a.w.*, 103, meent, dat deze wapens van de Nederlanders afkomstig waren. Bewijzen heb ik hiervoor niet gevonden. Het is mogelijk, dat particulieren ze hebben gestuurd, maar van de Staten-Generaal zijn de wapens zeker niet afkomstig, want die hadden ze niet.

maatregelen toch ergens de stad zouden binnendringen. Daarom werden verschillende straten aan het eind met ijzeren kettingen en opgeworpen barricaden afgesloten. Balken lagen klaar om van de wallen te worden afgeworpen en zelfs de vrouwen hielpen mee als in de dagen van Haarlems beleg en hielden zich klaar, om bij een bestorming de vijand met ketels kokend water te ontvangen. [1])

Ook aan de Zweedse kant maakte men zich gereed. Karel Gustaaf was vastbesloten, hoewel velen van zijn meest ervaren aanvoerders, waaronder K. G. Wrangel en Erik Dahlberg het hem afrieden. Zonder enige twijfel meende hij te zullen slagen en dezelfde optimistische stemming heerste over het algemeen ook in het Zweedse leger. Van half Januari 1659 af was men druk bezig met het vervaardigen van stormladders en eigenaardig geconstrueerde bruggen op wielen om over de bijten te leggen. Boten en muurbrekers werden bijeengebracht, grote voorraden munitie en materiaal buiten Kopenhagen opgehoopt. Ruiters reden rond om proviand en paarden te verzamelen en te beproeven of het ijs sterk genoeg was. Het Zweedse leger telde ongeveer 10000 man, waaronder 6000 man infanterie.

De Deense regering was door overlopers van al deze voorbereidselen op de hoogte, en dus op haar hoede, maar door schijnaanvallen trachtten de Zweden de bevolking af te matten. Sedert het begin van Februari 1659, toen de ziekte en het gebrek in de stad steeds nijpender werden en welhaast hun hoogtepunt bereikt hadden, werden de aanvallen steeds talrijker en heviger: het voorspel tot de bestorming. 18 Februari ondertekende Karel Gustaaf een aantal orders voor zijn hoogste officieren met het bevel de volgende nacht de aanval te doen plaats hebben.

Uitvoerige onderzoekingen hadden aangetoond, dat het water tussen Kopenhagen en Amager hoogstens een meter diep was, zodat men kon aannemen, dat het tot de bodem toe was bevroren, waardoor de troepen over het ijs konden oprukken. Een afdeling werd vooruitgezonden om de daar liggende praam te veroveren. Dat lukte, want

---

[1]) Van Wassenaers brieven passim; Van Haersolte aan H.H.M. 12 Jan., 9 Mrt.; Puchler aan H.H.M. 18 Jan. 1659; *Journalen*, 46 vlg.; Sjaellandske Tegnelser 10/20 Jan. 1659; *Nyt Hist. Tidsskr.*, IIe serie, 5e band, 278 vlg.; Kragh, Dagboek, 157 vlg.; Hiöring, *Leyers Krantz, Leyers Politie*; Wallensbech, *Diarium*; Sörensen, *Kjöbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring*, 50 vlg.; Schaffalitzky de Muckadell, Köbenhavns Belejring 1659 (*Tidsskrift for Söväesen* 1909). Beide laatstgenoemde auteurs geven een uitstekende beschrijving van de vestingwerken en de ter verdediging genomen maatregelen, verduidelijkt met enkele kaartjes.

er was niet voldoende om „geijsd". De Zweden waren echter niet bij machte haar te houden en zij werd door de Denen weer bezet. Een aanval op het slot en op Christiaanshaven, onder het persoonlijk bevel van Karel Gustaaf, werd ook afgeslagen, waarbij een hele Zweedse brigade het ongeluk had om door het ijs te zakken, en hierdoor was er zo veel tijd verlopen, dat aan de hoofdaanval niet meer kon worden gedacht. De Zweedse verliezen waren groot, maar ernstiger was, dat ze bij hun bestorming een of twee raderbruggen moesten achter laten, want de Denen namen er de maat van en maakten de volgende morgen alle bijten twee voet wijder, opdat de bruggen „te cort souden vallen". [1]) De 20e had geen aanval plaats, maar de nacht van 20 op 21 Februari werd voor de bestorming bestemd.

De Zweedse troepen waren ten Zuiden van Kopenhagen in Valby samengetrokken. Door sterke drank en de belofte dat de stad hun drie dagen ter plundering zou worden overgegeven, waren de soldaten aangevuurd. [2]) Hollanders noch Denen mocht kwartier worden gegeven. Veel aansporing hadden de soldaten niet nodig, want elk verlangde er naar om de werkeloosheid te vervangen door daden en het koude, tochtige legerkamp te verwisselen met de warme behagelijke huizen in Kopenhagen. Deense boeren waren geprest om de stormladders te dragen en de raderbruggen te trekken. De voorste afdelingen kregen witte kleren om ze niet tegen sneeuw en ijs te doen afsteken. De hoofdaanval zou onder bevel van Karel Gustaaf zelf ondernomen worden op de wal tussen het slot en de Westpoort, welk gedeelte immers als naar verhouding zwak werd beschouwd. Een tweede aanval zou plaats vinden tussen de Oostpoort en het kasteel, wellicht om een zich terugtrekken in dit laatste te voorkomen. Deze aanval zou twee uur later dan de eerste geschieden, dus op een tijdstip, dat

---

[1]) Van Wassenaers brieven passim; Van Haersolte aan H.H.M. 23 Febr.; anoniem bericht aan H.H.M. 12/22 Febr. 1659; *Hollandse Mercurius* 1659, 15 vlg.; Aitzema, IV, 426; D a g b o e k, uitgegeven door Nielsen, 42 (*Museum*, 1896); Hiöring, *Leyers Krantz; Journalen*, 54 vlg.; *Relation om den Attaque eller Stormb paa Kiöbenhaffn.*

[2]) Overlopers vertelden, dat Karel Gustaaf voor de aanval de soldaten had gedwongen sterke drank te gebruiken om zich „met de dronckenschap de couragie" in te gieten. Die niet wilden, waren er met stokken toe gedwongen onder de woorden: „der hondt, wilste niet suypen soo hebie oock geen lust te vechten." Of er echter veel geheelonthouders in het Zweedse leger waren, waag ik te betwijfelen. Machwitz aan H.H.M. 1/11 Mrt. 1659.

Puchler aan H.H.M. 27 Febr.; Van Wassenaer aan H.H.M. 25 Febr. 1659; *Inhalt und Meynung der Oration des Königs ausz Schweden.*

elk in Kopenhagen zijn opmerkzaamheid zou hebben gevestigd op de bestorming aan de zuidkant van de stad. Schijnaanvallen moesten op Christiaanshaven en de Noordpoort gedaan worden. Het was echter al een tegenslag, dat een overloper 20 Februari in de stad bekend maakte, dat diezelfde avond de bestorming zou plaats vinden, zodat deze dus geen verrassing was, naar de Zweden gehoopt hadden. [1]) Geen moedeloosheid of angst heerste er onder de bevolking, integendeel, men was vast besloten zich tot het uiterste te verdedigen: de vijand zou de stad niet binnenkomen „of hij moste over onsen buyck in marcheren", zegt Puchler. [2])

Het opperbevel voerde Hans Schack, terwijl Frederik III persoonlijk aanwezig was om elk aan te sporen en door zijn tegenwoordigheid te bemoedigen. Aan de zuid- en westkant, die het meest bedreigd werden, was het grootste gedeelte der bezetting samengetrokken. De oostzijde was voornamelijk aan de Nederlandse troepen overgelaten, versterkt met enkele afdelingen burgers en 300 matrozen onder bevel van Van Wassenaer zelf. Het kasteel werd door de Deense en Nederlandse troepen samen verdedigd, bijgestaan door twee sterke afdelingen matrozen van de Nederlandse en Deense vloot onder aanvoering van de admiraal Niels Juel en de koopman Celius Marselis. Christiaanshaven werd door zijn burgers en handwerkslieden met enkele compagnieën Nederlanders beschermd. [3])

Een weinig na middernacht brak het Zweedse leger van het hoofdkwartier op en elke colonne begaf zich naar de aangewezen punten. Om half twee werd Karel Gustaaf gemeld, dat ieder gereed was en kort daarna ontvlamden de teertonnen, het afgesproken sein tot de aanval. Deze begon onder aanvoering van Klaas Thott op de Nederlandse post bij „Scharpoort" op Christiaanshaven. Onder trommelslag en luid geroep (men moest immers de indruk geven, dat hier de hoofdaanval was!) stormden de troepen op de muren af. Deze schijnaanval, waarbij toch ieder zijn best deed om de stad binnen te dringen, had een ongelukkig verloop, aangezien een reusachtige raderbrug, door zes prachtige schimmels getrokken, met volle bezetting door het ijs zakte, waarbij alles verdronk. Toch stormden de Zweden nog driemaal, terwijl het vuur de rijen dunde, maar toen moesten ze aftrekken.

[1]) Puchler aan H.H.M. 27 Febr.; Van Haersolte aan H.H.M. 13/23 Febr. 1659; Aitzema, IV, 426 vlg.; Wallensbech, *Diarium*; *Relation exacte des choses passées dans les assauts à Coppenhagen*; *Continuation der auszführlichen Relation*; Sörensen, *a.w.*, 117 vlg.

[2]) Puchler aan H.H.M. 18 Jan. 1659.

[3]) *Nyt Hist. Tidsskr.*, IIe serie, 5e band, 278 vlg. geeft de opstelling van de troepen tijdens het beleg.

Ongeveer tegelijkertijd was de aanval begonnen op het fregat, dat voor het slotplein in het ijs lag. 180 musketiers kwamen in witte hemden over het ijs aankruipen en slaagden er in een brug over de bijt om het schip te rollen en er aan vast te maken. De Denen wisten de Zweden echter af te slaan, zodat ook deze onderneming mislukt was. Dit was echter nog maar het voorspel geweest, terwijl de hoofdaanval juist begonnen was. In twee dichte colonnes rukten de vijanden onder bevel van de generaals Fersen en Vavasor aan op de wallen tussen het slot en de Westpoort. In een sneeuwjacht, terwijl de rook en de kruitdamp hun in het gezicht woeien, vielen zij met een „grote furie" aan. Na een verbitterde strijd en onder grote verliezen werd een ravelijn veroverd en konden zij enkele stormladders tegen de muren plaatsen. Zelfs slaagden enigen er in om boven op de borstwering te komen en de burgers te vragen, wie daar verdedigden. Waren het Duitsers dan zouden ze alle kwartier krijgen, maar die „honden van Deenen" niet en ook de Hollanders „souden se alle matsen" (=doodslaan).

Een ogenblik scheen het of dit verschrikkelijk vooruitzicht de burgers dermate verschrikte, dat ze de moed lieten zakken, maar spoedig zetten ze door, geholpen door de aldaar liggende twee compagnieën Nederlanders. De Zweden stormden keer op keer, maar de verdediging week geen duimbreed en deed de aanvallers wankelen onder een regen van granaten en kartetsen, terwijl dezen tevergeefs trachtten bressen in de wallen te schieten. Nieuwe troepen rukten aan onder Erik Stenbock, maar zij behaalden evenmin resultaat, wat vooral te wijten was aan het feit, dat al bij het begin van de aanval de leidinggevende officieren zwaar gewond werden of sneuvelden. Nadat de strijd hier 2½ uur geduurd had, gaf Karel Gustaaf dan ook het bevel om terug te trekken en met achterlating van meer dan 400 doden lieten de Zweden af.

Het gevecht was aan de westzijde nog in volle gang, toen Gustaaf Baners afdeling, die het bolwerk bij het kasteel zou aanvallen, daar om ongeveer vier uur 's nachts tegen oprukte. Generaal Vavasor, die om de stad heengetrokken was, sloot zich bij hem aan. In de donkere nacht echter verdwaalde hij en inplaats van het tamelijk zwakke bolwerk naast het kasteel te bestormen kwam hij bij de Oostpoort aan, die verdedigd werd door Van Wassenaer en Puchler. In alle stilte, zonder te vuren lieten de Nederlanders de Zweden tot de gracht naderen en gaven toen de volle laag, waardoor er al dadelijk een groot aantal werden getroffen en dood bleven liggen. Hierdoor niet afgeschrikt, trachtten de vijanden over de gracht te komen. Hun raderbruggen waren echter alle te kort, daar men de bijten immers

had verbreed. Toen wierpen zij er stormladders over heen en het scheen gevaarlijk te worden, maar bij de verdediging deed ieder zijn plicht, de reserve matrozen onder Van Wassenaer kwamen in het geweer en die maakten dat de vijand niet veel „mirakelen" meer deed; slechts enkelen kwamen er dan ook over, maar die riepen dadelijk om kwartier en werden gevangen genomen. Het was de Zweden niet mogelijk hier op de wal te komen en na een half uur vechten lieten ze dan ook af en verdwenen met achterlating van al hun materiaal in een ordeloze vlucht. Op alle punten was de bestorming dus afgeslagen. Talrijke raderbruggen, stormladders, mortieren, vaandels en allerlei soort van munitie viel de overwinnaars in handen.

Het Zweedse leger had ook aan manschappen grote verliezen geleden. Volgens een opgave van Karel Gustaaf zelf waren er 532 gedood en 894 gewond, wat wel aan de lage kant is, want de Denen vonden om de stad alleen al bijna 600 doden, terwijl er velen waren verdronken. Andere berichten spreken dan ook van 2000, ja van 5000 doden en gekwetsten. We doen het veiligst de Zweedse verliezen te stellen op ongeveer 2000 man, doden en gewonden samen. Hieronder waren generaal Vavasor en meer dan 100 officieren, terwijl Erik Stenbock enkele dagen later aan zijn wonden overleed. Niet zozeer het verlies aan manschappen als wel dat van vele bekwame officieren bracht het Zweedse leger een slag toe, waarvan het zich niet meer zou herstellen. Er waren ook veel gevangenen gemaakt (volgens sommigen 1000 man), die grotendeels bij de Nederlandse troepen werden ingelijfd.

De Deense en Nederlandse verliezen waren zeer gering: slechts de dood van twee edellieden had men te betreuren, verder waren er geen 25 gesneuveld of gekwetst, en dat nog „meest van haer eygen canon ende geweer beschadicht".

Geen wonder, dat de stemming in het Zweedse leger na afloop gedrukt was. Overlopers spraken van een grote onlust, die er onder de soldaten heerste, omdat men ze zo „de gayeté de coeur" op de „vleesbanck" bracht. In Kopenhagen echter kwam aan het gejubel over de overwinning schier geen einde. Reeds de volgende dag gaf het volk uiting aan zijn vreugde en dankbaarheid door het zingen van lofpsalmen. Op bevel van de koning werd er in alle kerken een Te Deum Laudamus gezongen en hield men dankdiensten voor „de overwinning die God ons over onze vijanden heeft verleend", want, zegt een gelijktijdig bericht, het winnen van de aanval was niets anders dan „Gods werk, God trad hier in de bres voor deze arme in het nauw gebrachte en belegerde stad". Medailles werden ter herinnering

geslagen met de opschriften „Dominus providebit" en „Soli Deo Gloria", en talloze gelegenheidsgedichten zagen het licht. Voortaan zag men de toekomst optimistisch in, getuige het verhaal, dat in de buurt van Roskilde een urn met de as van een „reuse" was gevonden, waarnaar Christiaan IV lang had doen zoeken. Als deze urn was gevonden, luidde de profetie, dan zouden de Zweden tegen Denemarken geen succes meer hebben. Als er geen hoop meer is en de omstandigheden te donker zijn, worden deze urnen in de regel niet gevonden! [1])

Toch bleef men in Kopenhagen waakzaam en de vreugde over het pas verworven succes deed de burgers de voorzichtigheid niet uit het oog verliezen. Terecht. Het leek wel of de Zweden ondanks hun nederlaag de moed niet opgaven. Geen nacht ging er de eerste tijd na de bestorming voorbij of er werd alarm geslagen en er liepen geruchten, dat Karel Gustaaf, geholpen door de nog sterk aanhoudende vorst, de stad van de zeezijde wilde naderen, waarbij de Nederlandse vloot dan door „vuyrwercken als anders" onschadelijk zou worden gemaakt. De succesvolle verdediging had de soldaten en burgers echter zo „geanimeert", dat men vol ijver nieuwe werken en bijten klaar maakte om op alle gebeurlijkheden voorbereid te zijn. Dat deze niet kwamen in die mate als men ze verwacht had, was te danken aan het feit, dat de verliezen bij het Zweedse leger, moreel en materieel, wel zo groot waren, dat aan een tweede ernstige aanval niet kon worden gedacht. Misschien waren al die alarmeringen slechts een poging van Zweedse kant om de stad, die men na de 21e Februari dronken van vreugde en dus onvoorzichtig en weinig op haar qui vive moest denken, bij verrassing toch nog in handen te krijgen. Na een week hoort men dan ook niet meer van alarm, hoewel het hard vroor en in dit opzicht een tweede aanval toch wel mogelijk was. Een poging om met 200 matrozen de Nederlandse vloot in brand te steken mislukte trouwens, omdat allen door het ijs zakten en verdronken. [2])

---

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 25 Febr.; aan Holland 2, 5 Mrt.; Puchler aan H.H.M. 27 Febr., 7 Mrt.; Van Haersolte aan H.H.M. 13/23, 28 Febr.; Machwitz aan H.H.M. 30 Mrt.; anoniem bericht aan H.H.M. 12/22 Febr., 21 Febr./3 Mrt.; anoniem bericht zonder datum 1659; Aitzema, IV, 426 vlg.; *Historiske Meddelelser om Köbenhavn*, II, 613; *Ausführlicher Bericht aus Copenhagen betreffende den Hauptsturm*; *Relation om den Attaque eller Stormb paa Kiöbenhaffn*; *Relation exacte des assauts à Coppenhagen*; *Continuation der auszführlichen Relation*. Kragh, Dagboek, 160 vlg.; Sörensen, *a.w.*, 116 vlg.; Schaffalitzky de Muckadell, Köbenhavns Belejring 1659.

[2]) Van Wassenaer aan H.H.M. 25 Febr. 1659; *Journalen*, 56; Dagboek, uitgegeven door Nielsen, 45.

Na de verovering van Alsen waren, zoals we gezien hebben, de geallieerde troepen niet verder gegaan, maar zij hadden de winterkwartieren betrokken. Het vergevorderde seizoen, voortdurende onenigheid onder de bondgenoten en misschien ook gebrek aan transportmiddelen, waren daarvan de voornaamste oorzaken. Men had de plannen echter niet opgegeven en de Denen en Brandenburgers zagen, nu het voorjaar naderde en de voor „desseinen" gunstige tijd weer aanbrak, opnieuw de mogelijkheid onder ogen van troepenoverscheping naar Funen of Seeland. Eind December 1658 reeds verzocht Frederik III Van Wassenaer om 8 of 10 Nederlandse schepen, die daartoe met 3 Deense naar de Belt zouden vertrekken. In het laatst van Januari 1659 kwamen twee Brandenburgse gezanten, de graaf van Witgensteyn en Marwitz met het aanbod, dat Brandenburg voor troepen zou zorgen, als Denemarken transport- en convooischepen verschafte. Door gebrek aan geld was het hiertoe echter niet bij machte en daarom herhaalde Frederik III zijn verzoek aan Van Wassenaer, die bereid was de schepen ter beschikking te stellen, mits ze in betere staat werden gebracht en in hun tekort aan vivres, munitie en brandhout werd voorzien. [1])

Binnen enkele dagen al dacht men er 12, voorzien van 130 Nederlandse soldaten, benevens een aantal kleine kapers gereed te hebben om ze onder bevel van vice-admiraal Helt naar de Belt en de Jutse kust te sturen, waar ze zich dan met de 4 schepen, die te Flensburg hadden overwinterd, moesten verenigen. Voor het transport der geallieerde troepen zouden bovendien enkele Nederlandse koopvaarders, die te Kopenhagen lagen, worden geprest. Voordat ze echter waren uitgezeild, kwam het bericht uit Nederland, dat de Staten-Generaal besloten hadden hun vloot terug te roepen, niet met de bedoeling, zoals wij gezien hebben [2]), om Denemarken in de steek te laten, maar alleen om de schepen weer klaar te maken en tegen het voorjaar „des te efficacieuser te konnen presteren de assistentie, by voorige Tractaten belooft". [3])

Dat deze tijding toch in Denemarken een grote ontsteltenis veroorzaakte, laat zich begrijpen. Het leek erg mooi: reculer pour mieux

[1]) Met Brandenburg kwam 31 Januari te Ribe een verbond tot stand. Van Wassenaer aan H.H.M. 8 Jan., 2, 9 Febr., 20 Mrt.; aan Holland 5 Febr. 1659; aan De Witt 29 Dec. 1658; Puchler aan H.H.M. 27 Mrt.; Van Haersolte aan H.H.M. 1, 9 Febr., 9 Mrt. 1659; *Journalen*, 49 vlg., waarin ook de brieven van Fred. III aan Van Wassenaer; De Witt aan Van Wassenaer 27 Mrt. 1659 (*Brieven*, II, nieuw).

[2]) Zie *hiervoor*, 101.

[3]) Secr. res. H.H.M. 27 Jan.; Van Haersolte aan H.H.M. 16 Febr.; De Witt aan Van Wassenaer 24, 31 Jan. 1659 (*Brieven*, II, nieuw).

sauter, maar was de vrees niet gewettigd, dat de Nederlandse vloot voorgoed afscheid van de Sont zou nemen? Wat moest er nu trouwens van de plannen tot verovering van Funen terecht komen? Frederik III trachtte Van Wassenaer dus te overreden, om nog enkele grotere schepen boven het door de Staten-Generaal toegestane twaalftal in Denemarken achter te laten. [1])

Al deze ongerustheid bleek echter ijdel en de afscheidsbrief aan Van Wassenaer, die reeds klaar lag, behoefde niet te worden verzonden, want enkele dagen later kwam de tijding, dat de admiraal niet naar huis mocht. De Admiraliteitscolleges zouden er voor zorgen, dat de vloot van het nodige voorzien werd, terwijl de werftrom moest worden geroerd om het ontbrekende volk aan te vullen. [2])

Op het eerste gezicht is het eigenaardig en wijst het op een onstandvastige politiek, dat de Staten-Generaal in hun besluiten ten opzichte van de vloot zo wisselvallig waren, maar de elkaar tegensprekende bevelen waren voornamelijk aan de omstandigheden te wijten, al kan niet ontkend worden, dat H.H.M. in verband met de lopende onderhandelingen met Frankrijk en Engeland, in het najaar van 1658 en het voorjaar van 1659 weinig beslist optraden. In het begin van December 1658 hadden zij besloten hun vloot, die voor de winter uit Denemarken zou terugkeren, wegens de vloot van Goodson toch te laten blijven. Spoedig bleek, dat deze moest terugkeren, zodat het gevaar voorlopig was geweken. Enkelen wilden Van Wassenaer nu thuis laten komen, maar de Admiraliteiten van Amsterdam en het Noorderkwartier verzetten zich heftig tegen dit plan, omdat het Denemarken zou ontmoedigen en de Zweden gelegenheid geven Kopenhagen opnieuw in te sluiten. Lang aarzelde men, maar berichten van Van Wassenaer dat de Zweden aanstalten maakten om de Deense hoofdstad te bestormen, deden de schaal ten gunste van de Denen doorslaan. [3])

Zo scheen de lucht weer op te klaren. Veel voor de toekomst beloofden ook het verdrag tussen Denemarken en Brandenburg en het verbond, dat in April 1659 tussen Oostenrijk en Denemarken tot

---

[1]) Van Haersolte aan H.H.M. 16 Febr.; Van Wassenaer aan Holland 12 Febr. 1659; *Journalen*, 53 n. 1; Bontemantel, Aantekeningen, 3 Febr. 1659.

[2]) Secr. res. H.H.M. 6, 14 Febr.; de afscheidsbrief aan Van Wassenaer in: *Journalen*, 58, n. 1; Van Wassenaers oudste zoon kreeg tevens tot aandenken aan de „ruhmwürdige" daden van zijn vader een jaarlijks pensioen van *f* 3000. Verklaring van Frederik III 23 Febr. 1659.

[3]) Secr. res. H.H.M. 27 Jan., 6, 14 Febr.; secr. res. Holland 25 Jan., 6, 14 Febr.; res. Holland 23 Jan., 1 Febr.; Van Wassenaer aan Holland 12, 15 Jan.; De Witt aan Van Wassenaer 24 Jan., 7 Febr. 1659 (*Brieven*, II, nieuw). Zie ook *hiervoor*, 115.

stand kwam: de bevrijding van het Zweedse juk scheen niet ver meer, een contract waarbij Brandenburg tegen Juli 2500 ruiters klaar had, lag zelfs al gereed. Wel wekte het teleurstelling, dat Brandenburg bleef weigeren om troepen op Seeland over te brengen, ja zonder een degelijke voorbereiding zelfs geen aanval op Funen wilde doen. Dit vatte men te Kopenhagen terecht of ten onrechte op als uitvluchten en men besloot niet alles van buitenlandse hulp te laten afhangen, maar zelf de handen uit de mouwen te steken. Toch was Denemarken alleen tot weinig in staat. Onze oorlogscorrespondent Van Haersolte laat zich in dit opzicht weinig bemoedigend uit. Alles hing dan ook af van de hulp, die de Nederlanden zouden brengen. [1])

In een even ellendige toestand als de Nederlandse vloot had de Zweedse de winter doorgebracht. Na de slag in de Sont had ze zich teruggetrokken in de haven van Landskrona en daar was een hevige epidemie onder het scheepsvolk uitgebroken tengevolge van de onhygiënische toestand, de slechte verpleging en het tekort aan voedsel. Hoewel de zieken en gekwetsten dadelijk na de slag naar de omliggende plaatsen waren gebracht, nam de epidemie toch niet in hevigheid af. Elke dag moest de bevelhebber, Klaas Bjelkenstjerna, 10 à 12 manschappen begraven en in Januari 1659 was van de toen aanwezige bemanning, bestaande uit 4354 koppen, 25% ziek en bijna $^1/_{10}$ gestorven. Intussen hoopte men, dat met het uitzeilen der vloot in het voorjaar deze toestanden wel zouden verbeteren. Men was natuurlijk van plan, zodra de winter ten einde liep en daarmee de zee vrij van ijs begon te worden, de aanvallen op de Deense eilanden te hernieuwen, en alles werd in de aanvang van 1659 op de schepen in gereedheid gebracht om met het eerste open vaarwater te vertrekken. [2]) In Januari al slaagden enkele Zweedse schepen er in, gebruik makend van de omstandigheid, dat de Sont tijdelijk vrij van ijs was, om de haven van Landskrona uit te lopen. Wel werden hun enige oorlogsschepen nagezonden, maar die slaagden er niet in hen in te halen. Toen viel de strenge vorst in, die voor de Denen zo noodlottig worden zou en was van verder uitlopen voorlopig geen sprake; enkele schepen, die de opdracht hadden de 4 Nederlandse en Deense schepen te Flensburg te veroveren, moesten wegens het drijfijs bij Elseneur terugkeren. Tegen het eind van Maart raakte de vaart weer open en nu ondernamen de Zweden een nieuwe poging om met enkele schepen uit Landskrona

---

[1]) Van Haersolte aan H.H.M. 27 Febr., 3, 9 Mrt. 1659; Fridericia, *a.w.*, 414.
[2]) Zettersten, *a.w.*, 108.

en enige uit Korsör de Flensburger schepen buit te maken, maar deze poging mislukte eveneens. Ook de rest van de Zweedse vloot maakte zich klaar om uit te zeilen, voor er van Deense zijde voorzieningen tegen werden getroffen. [1])

Met die voorzieningen ging het niet snel. Van de uitrusting van het smaldeel, dat met Helt naar de Belt zou gaan om samen met de schepen te Flensburg het Zweedse eskader daar te vermeesteren of een vijandelijke aanval op een der eilanden, Laaland, dacht men, af te weren, was niets terecht gekomen, evenmin als van het pressen van fluiten tot transport van de Brandenburgse cavalerie. In het begin van April moest Frederik III er nog eens bij Van Wassenaer op aandringen, dat er haast mee gemaakt werd. Deze had er echter een zwaar hoofd in, want ziekte en gebrek maakten een krachtig optreden onmogelijk en ook vreesde hij door het afstaan van schepen zijn macht te Kopenhagen te veel te verzwakken. De Zweden lagen immers met 24 schepen in de haven van Landskrona, 17 waren al uitgelopen, als er nu nog 10 Nederlandse bodems met Helt vertrokken, bleven er, naar de admiraal meende, te weinig achter om de Zweden in toom te houden, en ook was de mogelijkheid niet buitengesloten, dat de vijand de conjunctie tussen zijn eskader en dat van Helt zou beletten, een vrees, die Helt overigens niet deelde. Toch gaf Van Wassenaer tenslotte toe. De vraag is gewettigd, wat ondanks alle voorbereidselen gedaan werd om het uitlopen der Zweedse vloot te verhinderen. Het antwoord is al heel eenvoudig: vrijwel niets. Wel had Frederik III Van Wassenaer verzocht met zijn vloot de haven van Landskrona te blokkeren, waarbij Helt, die iets eerder klaar was dan de rest, voorlopig zou assisteren. Om het tekort aan bemanning aan te vullen had de koning nogmaals verlof gegeven manschappen van de koopvaardij te huren, opdat deze „so hoch importirende Sache" niet werd verzuimd. Dat was helaas wel het geval, want voordat men klaar was, slaagden de Zweden er in met een groot deel van hun vloot buiten te komen. Al een week waren ze gereed, maar door tegenwind hadden ze niet eerder kunnen uitvaren. Het uitlopen duurde van 4 tot 7 April en de 8e vertrokken ze naar Kronborg.

Het is bijna wanhopig te zien, hoe weinig energie en overleg er aan de zijde der bondgenoten werd gevonden. Veel werd er gepraat en nog meer geschreven, maar gedaan al zeer weinig. De meeste schuld treft hier naast de Deense regering ongetwijfeld Van Wassenaer, wiens

---

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 19, 22 Jan.; aan Holland 26 Jan.; Van Haersolte aan H.H.M. 19 Jan. 1659; Zettersten, *a.w.*, 423.

weifelende, krachteloze houding opvallend is. Dikwijls wist hij zelfs niet wat hij doen moest en vele zijner brieven zijn één klaagzang in mineur. Het enige heil verwachtte hij van de vloot van De Ruyter met de 4000 man hulptroepen, en dan onder een „vigoureux hooft" om de zwakke, afgeleefde Puchler te vervangen. Er schuilt ongetwijfeld veel waars in zijn klachten, maar dit verontschuldigt hem toch niet. Zeker, de ziekte op de vloot heerste nog steeds, nam zelfs niet veel af, maar ook de vijand had onder hetzelfde euvel te lijden. Dat Van Wassenaer zijn schepen echter niet op tijd klaar had, kan allerminst door de beugel. Hij wist toch reeds lang, wat de Zweden van plan waren en hij had ze zelfs zonder Helts schepen gemakkelijk het uitvaren kunnen beletten, want met slechts enkele vaartuigen was de haveningang van Landskrona af te sluiten en de admiraal kon, volgens zijn eigen woorden, te Kopenhagen altijd nog 16 schepen bemannen. Terecht maakte Amsterdam in het bekende bezwaarschrift van 1660 op zijn beleid in deze dan ook scherpe aanmerkingen. [1])

Aangezien een blokkade nu weinig zin had en om de Zweedse hoofdmacht tenminste voor te zijn, vertrok Helt 7 April naar de Belt, hoewel zijn bemanning nog lang niet voltallig was. Het was tijd ook, want de vijand had, naar men in Kopenhagen bericht kreeg, Langeland veroverd en was nu van plan met hulp van zijn schepen daar, Laaland, Falster en Mön aan te vallen. Aangezien de hoofdstad voor een groot deel van haar proviandvoorziening van deze eilanden afhankelijk was, mochten ze niet verloren gaan. Helt moest de Zweedse aanvallen dus tegengaan en zorgen, dat er troepen op deze eilanden aan land werden gezet. Geen vreemde troepen echter, maar Deense. Het dralen der geallieerden moede, had Frederik III besloten zelf een leger bijeen te brengen. Hij liet daartoe overal soldaten werven en stuurde een boodschapper naar veldmaarschalk Eberstein in de hertogdommen Holstein en Sleeswijk om met hem te onderhandelen over het afstaan van 2000 man voetvolk voor Seeland. Eberstein maakte echter bezwaren tegen dit plan, want zodoende zou hij zijn eigen vestingen van troepen ontbloten.

9 April ontmoette Helt 7 Zweedse schepen bij het eilandje Ärö. Met kracht viel hij aan en hij slaagde er in een schip te veroveren en de rest op de vlucht te jagen, maar bij de aankomst van de Zweedse

---

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 20 Mrt., 6, 9, 13 Apr.; aan De Witt 2 Febr., 5 Mrt. 1659; *Journalen*, 65 vlg.; res. Holland 18 Dec. 1659; secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660; Sjaellandske Tegnelser 24 Mrt./3 Apr. 1659; Zettersten, *a.w.*, 424.

hoofdmacht, enkele dagen na hem uit de Sont gelopen, moest hij zijn toevlucht zoeken in de Flensburgerwijk en daar werd hij opgesloten met de vier schepen die er al lagen. [1]) De Zweedse hoofdmacht, die onder bevel van Bjelkenstjerna stond, had de opdracht met Sultsbach te Korsör en met Karel Gustaaf te Nyborg overleg te plegen over een aanval op de Deense eilanden. De Zweden slaagden hierbij boven verwachting, want in korte tijd vielen Laaland en Falster hun in handen. Alleen Nakskov hield zich dapper staande, en wiste zodoende de schande van de overgave in de eerste Deense oorlog uit. [2])

Bij het gereedmaken en naar buiten brengen van de Nederlandse vloot viel iets voor, dat de moeite waard is om hier te worden verhaald, daar het een kijk geeft op de dapperheid en het beleid, waardoor de Nederlandse zeelieden zich wereldberoemd maakten.

Bij de vloot te Kopenhagen bevond zich ook de later in de derde Engelse oorlog zo beroemd geworden Adriaen Banckert. Met nog enkele schepen lag hij 8 Maart op wacht in de Sont. Toen het donker begon te worden, zeilden de andere schepen naar de wal, maar het ijs, dat los begon te raken, sloot Banckerts schip, de Zeeridder (28), zo in, dat hij daar geen gelegenheid meer toe had. Het ijsveld zette zich deze en de volgende dagen in beweging en tevergeefs trachtte de bemanning zich hiertegen te weren: alle ankertouwen knapten af. Slechts één anker slaagde Banckert er in te behouden, maar dat „hadde maer een arm" en was dus weinig bruikbaar, en vertelt hij, wij „lietent met het ijs dryven daer tye ons soude geleyden". Gelukkig brak het ijsveld in tweeën en kon men door de zo ontstane nauwe vaargeul naar het eilandje Hven zeilen, vanwaar een boodschap naar Kopenhagen werd gestuurd om een nieuw anker. Een galjoot met het gevraagde kon echter door de weer ingevallen vorst en de sterke ijsgang pas de 20e Hven bereiken. Intussen was Banckert door het kruiende ijs op het land gewerkt, dat met rotsblokken bezaaid was, zodat de schepelingen nu als het ware tussen „2 reeven" zaten. Wel trachtte men van Kopenhagen uit de nodige hulp te sturen, maar de eerste dagen brachten zo veel ijs in de Sont, dat twee tot hulp uitgeruste oorlogsschepen en verschillende galjoots thuis moesten blijven.

Natuurlijk was het te Landskrona niet onopgemerkt gebleven, dat op Hven een Nederlands schip aan de grond zat en een fluit

---

[1]) Van Wassenaer aan De Witt 16 Apr.; Sjaellandske Tegnelser 26 Mrt./5 Apr. 1659; *Journalen*, 66 n. 1, 71; Zettersten, *a.w.*, 423; Lind, *a.w.* 162, 164; Fridericia, *a.w.*, 415.

[2]) Zettersten, *a.w.*, 424 vlg.; Fridericia, *a.w.*, 415 vlg.

(24 à 26) met een galjoot, benevens een aantal sloepen vol volk, samen 8 vaartuigen, kwamen ten Zuiden van het eiland om op Banckert af, maar durfden hem toch niet aan te vallen. Dat het bij deze poging niet blijven zou, was wel te verwachten en daarom maakte men zich aan boord tot alles gereed, de matrozen „haelden keyen van lant om schroot van te maecken, alsoo anders niet veel en hadden" en wachtten de vijanden af. Die lieten niet lang op zich wachten. 24 Maart gaf Karel Gustaaf schout-bij-nacht Sperling bevel Banckert met de Mercurius (46) en de Fides (36) aan te vallen. Diezelfde dag nog zetten de Zweden vier sloepen volk op Hven aan land om de Nederlanders in de rug aan te vallen en tegen de avond kwamen de beide oorlogsschepen met een brander en de sloepen, zeven vaartuigen in getal, aanzeilen en naderden zo dicht mogelijk. De tegenstanders „gaven malkanderen de laeghe dieversche reyssen", waarop de vijanden zich terugtrokken en buiten schot voor anker gingen. Zodra het de volgende morgen licht werd, gingen de Zweden onder zeil en deden hun best om de brander bij Banckert aan boord te brengen, wat ondanks diens schroot- en musketvuur lukte en toen staken ze hem in brand. Maar Banckert liet, om de zijnen aan te moedigen en de vijand duidelijk te maken, dat hij zich tot de laatste druppel bloed zou verdedigen, alle vlaggen en wimpels waaien en slaagde er in de brander vlak bij zich in de grond te schieten. De twee oorlogsschepen bleven voortdurend in de nabijheid en gaven telkens de volle laag, maar Bankert bleef hun hierin niets schuldig en hij verdedigde zich zo dapper en met zoveel succes, dat hij de ene Zweed zelfs zijn grote ra stuk schoot en tot de aftocht dwong, waarop ook de ander na een half uur vechten de wijk nam. Tegelijk met deze aanvallen van de zeezijde had hij nog een hevig musketvuur te verduren gehad van de 300 soldaten op het eiland, maar ook dit was hij, hoe vreemd het ook moge klinken, te boven gekomen. Het gevecht had tot 11 uur 's morgens geduurd. Aan de Nederlandse zijde waren slechts 3 matrozen gesneuveld, maar de materiële schade was vrij groot. Banckerts dapperheid spreekt uit het hele gevecht, maar meer nog treft het overleg, waarmee hij zich uit het gevaar wist te redden en zich van een overmacht van vijanden wist te ontdoen. Met wijs beleid en een koel hoofd zoekt hij de zwakke plek van zijn tegenstander en wacht op het juiste ogenblik om hem daar te treffen. Kalm wacht hij tot de gevaarlijke brander vlak bij is, dan pas brandt hij los, maar goed. Treffend is de juistheid, waarmee hij de grote ra van een der schepen afschiet en scherp tekent zich zijn beleid en kalmte af tegen het ordeloze en in het wilde weg er op los vuren van de Zweden. 29 Maart kwam hij met een ont-

takeld schip, dat elk ogenblik dreigde te zinken, maar „frisch und gesund" te Kopenhagen aan, waar hij door Frederik III persoonlijk werd ontvangen en bedankt. Ook in het vaderland bleef zijn dapper gedrag niet onopgemerkt en hij kreeg van de Admiraliteit van Zeeland een grote beloning, met de belofte, dat in de toekomst op zijn goede diensten „reflexie en reguard" zou worden genomen. De Admiraliteit hield woord, want Banckert werd in 1664 schout-bij-nacht en klom enkele jaren daarna op tot de hoogste rang, die van luitenant-admiraal van Zeeland. [1])

Laten we thans terugkeren tot de voorbereidselen die men in Kopenhagen trof om de verbonden vloot te doen uitlopen. Slechts zeer langzaam kwamen de schepen gereed en Frederik III moest herhaaldelijk op spoed aandringen. Het geringe aantal van zijn oorlogsbodems in de Belt tegenover het zoveel sterkere Zweedse eskader maakte hem ongerust en daarom vroeg hij Van Wassenaer enkele schepen om het smaldeel van Helt te versterken. Deze zag die nieuwe versnippering van zijn strijdkrachten ongaarne, te meer daar 16 April de Engelse vloot in de Sont verschenen was en hij niet wist, hoe deze zich zou gedragen. Wel wilde hij met de *hele* vloot naar de Belt vertrekken, omdat het Deense optreden daar een „capitaele actie" was. [2]) Was dit niet een al te doorzichtig voorwendsel om zich met zijn schepen in veiligheid te stellen? [3]) Frederik III voelde er in elk geval niets voor: het uitrusten van de hele vloot zou te veel tijd in beslag nemen en hij hield Van Wassenaer liever te Kopenhagen, wat in deze omstandigheden nogal begrijpelijk was. Nu gaf de admiraal toe en hij zond 6 zijner schepen ter versterking van Helt weg, er nauwelijks 13 te Kopenhagen achterhoudend. [4])

---

[1]) Van Wassenaer aan H. H. M. 20 Mrt.; aan Holland 27, 30 Mrt.; Van Haersolte aan H.H.M. 30 Mrt. 1659; Banckert, Journaal; *Journalen*, 59 vlg. De meeste bronnen zijn afgedrukt in het artikel van Grove, Adriaen Banckers og hans Kamp ved Hveen i 1659 (*Tidsskrift for Söväesen*, Kjöbenhavn 1902) waarvan in *Oud-Holland* 1902 een vertaling is verschenen.

[2]) *Journalen*, 69 n. 1 en 2; Van Haersolte aan H.H.M. 23 Apr.; Puchler aan H.H.M. 23 Apr. 1659.

[3]) Van Wassenaers brieven staan vol klachten over de sterke Zweden en de zwakheid der bondgenoten. Voor geen geld zou hij nogmaals met de Zweden slaags raken en steeds horen we variaties op het thema: Och, was De Ruyter maar hier! Het zou dus geen wonder zijn, als hij zich liefst zo ver mogelijk van de Engelse vloot wilde ophouden.

[4]) Van Wassenaer aan H.H.M. 19, 23 Apr.; Puchler aan H.H.M. 23 Apr. 1659; *Journalen*, 70.

De Engelse vloot gedroeg zich echter niet vijandelijk en bleef rustig aan de ingang van de Sont liggen. [1])

Dit deed de gemoederen bedaren en Frederik III richtte het oog weer op zijn vorige plannen. Hij wilde die zo spoedig mogelijk ten uitvoer gebracht zien, misschien wel uit vrees, dat de Engelsen zich toch tenslotte met de Zweden zouden verenigen en dan was het met de Deense ondernemingen voorlopig gedaan. Alle Deense en Nederlandse schepen die te Kopenhagen lagen, moesten dus „jeh ehe jeh lieber und aufs schleunigste" naar de Belt, te meer nu de Zweden met 30 schepen bij Nakskov lagen om deze stad te veroveren. [2]) Nogmaals wees de koning op de mogelijkheid om matrozen van de koopvaardij te werven. Er werd nu dan werkelijk spoed achter het werk gezet. Niet minder dan 300 à 400 matrozen kwam men nog tekort en na veel loven en bieden, waarbij Van Wassenaer 5 rijksdaalders op de hand moest geven en *f* 16 per maand beloven, konden 50 matrozen van de koopvaardij worden aangenomen. Het volk van de transportfluiten maakte het aantal op 100 na voltallig en zo was de vloot weer enigszins in staat om te kunnen ageren. [3])

Ze bestond uit 15 of 16 oorlogsschepen met twee transportfluiten, die elk van 30 soldaten waren voorzien. De Denen slaagden er ook nog in twee schepen klaar te krijgen en 6 lagen er bij Mön, die al enkele dagen eerder waren vertrokken. Alles bij elkaar 25 à 26 schepen, een behoorlijk aantal nog. De vloot van Helt te Flensburg bestond uit 14 of 15 schepen, zodat wanneer beide vloten verenigd waren, hun macht zeer geducht was. [4])

In het begin van Mei liepen verschillende schepen uit. 5 Mei kwam Van Wassenaer, die vanaf November 1658 aan land was geweest,

---

[1]) Mountagu schreef Van Wassenaer 7/17 April, dat hij opdracht had met hem een goede correspondentie te houden tot bevordering van de vrede en zich zo te gedragen, dat er geen kans was op „jealousy" tussen Engeland en Nederland. (*Thurloe Papers*, VII).

[2]) *Journalen*, 73 n. 1, 74.

[3]) Die transportfluiten, waarop een gedeelte der troepen was overgebracht, had Van Wassenaer, beweerde Amsterdam, moeten terugsturen. Nu waren ze de hele winter werkeloos te Kopenhagen blijven liggen. Het enige voordeel was, dat er volk van werd gelicht, maar die 100 man kostten het land aan huur der fluiten *f* 8000, wat wel erg veel was. Res. Holland 18 Dec. 1659; secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660; Van Wassenaer aan H.H.M. 6 Mei; aan De Witt 16 Apr.; Van Haersolte aan H.H.M. 30 Apr. 1659; *Journalen*, 33, 73, 75.

[4]) Van Wassenaer aan H.H.M. 3, 6, 9 Mei; Puchler aan H.H.M. 30 Apr., 7 Mei; Van Haersolte aan H.H.M. 3 Mei 1659; *Journalen*, 76.

Twee schepen en vier fluiten bleven achter om de haven van Kopenhagen te verdedigen. Van Haersolte aan H.H.M. 7, 10 Mei 1659.

eindelijk weer aan boord terug en 7 Mei ging de vloot onder zeil.

9 Mei hield Van Wassenaer krijgsraad, gaf de kapiteins hun instructies en wees de plaatsen in de eskaders aan. Schriftelijk kreeg elk de speciale opdracht bij zijn eskader te blijven en wel de vijandelijke schepen aan te vallen, maar die niet te vermeesteren dan na de slag, om niet buiten de linie te raken. De meest ervaren bevelhebbers moesten in de buurt van de admiraal blijven en deze seconderen. Van de slag in de Sont had Van Wassenaer geleerd: dat hij, als toen het geval was, alleen onder de vijanden kwam te liggen, zou hem niet meer overkomen. [1])

De 10e Mei 1659 zag men bij zonsopgang de Zweedse vloot, 24 zeilen tellende, tussen Femern en Laaland liggen met Langeland in het gezicht. Het verschijnen van de vijand kwam voor de Zweden onverwacht en op geen gunstig tijdstip, want de schepen waren slecht bemand, omdat er voor de aanval op Langeland een aantal troepen aan waren onttrokken. Aan het gehalte der bemanning mankeerde ook nogal wat, want voor een groot deel bestond deze uit voor de zeedienst gepreste boeren. Ten overvloede liet de toestand aan boord alles te wensen over, want de verbetering, die, naar men gehoopt had, in zou treden als de vloot eenmaal zee had gekozen, was uitgebleven. De zieken waren, vooral door gebrek aan bier en brood, zeer talrijk. Ook taktisch was de Zweedse vloot in het nadeel, want de vijand had de loef.

Toch besloot de dappere Bjelkenstjerna de „grote reputatie zijns Konings te handhaven" en de strijd niet te ontwijken. Bjelke en Van Wassenaer waren van plan, de Zweedse vloot niet „aen boort te clampen", wat wegens de aanwakkerende wind bezwaarlijk was, maar ze, gebruik makend van hun bovenwindse positie, telkens voorbij te varen en dan reddeloos te schieten. Bjelke had de voorhoede en omstreeks het middaguur begon de strijd, doordat Bjelkenstjerna zijn best deed de loef te winnen, wat hem door de tegenpartij werd belet. Aldus passeerden de vloten elkaar tweemaal onder een hevige wederzijdse beschieting. De eerste maal werd de Zweedse aanvoerder Bjelkenstjerna door een kanonskogel uit een zesponder zwaar gewond en hij kon niet verder aan de strijd deelnemen. Gustaaf Wrangel nam het bevel over. De tweede maal deed Bjelke evenals de eerste keer een krachtige aanval op zijn tegenstander, maar nu werd zijn voormarszeil stuk geschoten, zodat hij Van Wassenaer vroeg niet door te zeilen, maar bij hem te blijven en hulp te verlenen, daar hij anders een gewisse

[1]) Secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660; Van Wassenaer aan H.H.M. 9 Mei 1659; *Journalen*, 73, 76.

prooi van de vijand zou worden. Van Wassenaer gaf aan dit verzoek gevolg, in de mening, dat men na het aanslaan van een nieuw zeil zijn taktiek: de Zweden op een afstand reddeloos te schieten, even gemakkelijk zou kunnen voortzetten. Het repareren van het zeil nam echter geruime tijd in beslag; intussen draaide de wind en daardoor slaagden de Zweden er in de loef te krijgen. Ze vielen niet aan, maar bleven tot verwondering van de bondgenoten zo ver uit de buurt, dat de Nederlands-Deense vloot ze met haar zwaarste kanonnen niet kon bereiken. Wel werden nog een Zweeds schip met een brander van de hoofdmacht afgesneden, die, vertelt Van Wassenaer laconiek, vrijwel in de handen der bondgenoten waren, „indien der maer iemant het roer naer gedrayt hadt", maar Bjelke, die er het dichtst bij lag, liet ze lopen en hij toen ook! Nog eens voeren de vloten elkaar voorbij, maar ze raakten steeds verder van elkaar af, mede omdat Bjelke's schip slecht bezeild was. De invallende duisternis maakte het gevecht verder onmogelijk en op Van Wassenaers voorstel zette de verbonden vloot koers naar de Flensburgerwijk om zich met het eskader van Helt te verenigen. Van een slag kan men eigenlijk niet spreken, hoogstens van een schermutseling. De verliezen waren aan beide zijden uiteraard gering: de Zweden hadden slechts 10 doden en 26 gewonden, aan Nederlandse zijde sneuvelde alleen kapitein Sonck, terwijl Bjelke 3 of 4 doden en een even gering aantal gewonden had. Ook de materiële schade was onbetekenend. [1])

Het gevecht is dus zonder resultaat gebleven. De Denen geloofden, dat als Van Wassenaer Bjelke beter had ondersteund, de Zweedse vloot vernietigd zou zijn en zij beschuldigden de Nederlanders zelfs van lafheid. Ook de stad Amsterdam maakte later scherpe aanmerkingen op het beleid van de admiraal. Terecht, meer nog dan in de slag in de Sont moet hier een gebrek aan bekwaamheid en doortastendheid bij de leiding aangenomen worden. [2]) We wagen het bijna

[1]) Onjuist is Zetterstens bewering, dat de Zweden wel hadden willen aanvallen, maar daarin door een opkomende storm verhinderd waren. Dat ze niet aanvielen is wel de schuld van de weinig doortastende G. Wrangel.

Van Wassenaer aan H.H.M. 12 Mei; aan Frederik III 21 Oct. 1659; res. Holland 18 Dec. 1659; secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660; *Journalen*, 77 vlg.; Zettersten, *a.w.*, 108, 426.

[2]) Van Wassenaers verdediging tegen wat hem in Denemarken en in Nederland te laste werd gelegd is slap en weinig overtuigend. Hij erkende, dat als Bjelke's zeil niet was stukgeschoten, de gehele Zweedse vloot vernietigd zou zijn; met andere woorden, dat deze haar behoud te danken had aan het ontbreken van één Deens schip! Merkwaardig is ook, dat hij in een brief aan De Witt, geschreven vier dagen na de slag, er niets over vertelt. Van Wassenaer aan H.H.M. 12 Mei; aan De Witt 14 Mei 1659.

niet en zouden misschien te ver gaan, als wij Van Wassenaer hierin niet alleen van onbekwaamheid maar zelfs van lafheid beschuldigen, vooral daar van verschillende zijden wordt bericht, dat hij zich in de slag in de Sont als een man had gedragen. Toch dringt zich dit vermoeden aan ons op, en we worden er in versterkt, omdat uit alle brieven van de admiraal bijna, geschreven na 8 November 1658, blijkt, dat hij er allerminst op gesteld was nog eens met de Zweden slaags te raken. De verklaring van enkele kapiteins, dat de admiraal in de slag in de Belt zo ver van de vijand af gebleven was, dat deze hem met zijn zwaarste kanonnen niet had kunnen bereiken, versterkt dit vermoeden. Merkwaardig is verder, dat Van Wassenaer als een der redenen, die hem dwongen bij Bjelke te blijven, opgeeft, dat deze de helft van de schepen had, die kon hij (of moeten we lezen: durfde hij?) dus niet in de steek laten. [1])

Als we de balans opmaken, dan blijkt, dat het er voor de Denen dat voorjaar niet zo gunstig uitzag: Langeland, Laaland en Falster waren in Zweedse handen gevallen en begin Juni viel ook Mön, zodat alle grotere Deense eilanden, behalve Bornholm in 's vijands bezit waren. Alleen Kopenhagen en Nakskov verdedigden zich nog, maar een tot ontzet dezer laatste stad gedane poging mislukte, waarna zij aan haar lot werd over gelaten, daar men niet wist hoe verder te helpen! [2])

Van Wassenaer ging nu naar Nyborg om deze plaats te blokkeren en zodoende de keurvorst, van wiens plannen aan Deense noch aan Nederlandse zijde iets bekend was (wat de verhouding tussen de bondgenoten scherp tekent) in zijn goede ijver niet te doen verflauwen, maar hem te verlokken nu eindelijk de troepen naar Funen over te zetten. Om Frederik Willem daarbij te helpen stelde de admiraal hem drie Nederlandse schepen met enkele Deense ter beschikking, maar het zou nog enige tijd duren eer er iets van kwam. [3])

---

[1]) Res. Holland 18 Dec. 1659; secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660.

[2]) In een brief aan de Staten-Generaal deed Frederik III het voorkomen, alsof het verloren gaan van de eilanden te wijten was aan de drie weken wapenstilstand, die het Haags verdrag voorschreef. Het onjuiste van deze beschuldiging springt dadelijk in het oog, als men de data hunner verovering vergelijkt met de datum, waarop het concert in Denemarken bekend werd (begin Juni), want het was immers onmogelijk, dat de „vruchten ende effecten haere oorsaecke souden procederen". Frederik III aan H.H.M. 14/24 Juni; verschillende brieven en berichten 1659 passim; secr. res. H.H.M. 31 Juli; secr. res. Holland 1 Aug. 1659; Fridericia, *a.w.*, 416, 417.

[3]) Van Wassenaer aan H.H.M. 14 Mei; aan Holland 21, 30 Mei, 9 Juni; aan Frederik III 21 October 1659; Kragh, Dagboek, 166; *Journalen*, 81 vlg.

De Brandenburgse troepen en hun bondgenoten hadden dat voorjaar in Jutland nog niet veel gedaan. Eén succes was er desondanks toch geboekt: eind Mei was de sterke vesting Frederiksodde, die door de Zweden was verlaten, door de geallieerden bezet. Dat deze er pas twee maanden na de uittocht der Zweden in trokken, is tekenend voor hun langzame wijze van opereren. Niets verhinderde meer, om dadelijk naar Funen over te steken, maar er waren geruchten binnen gekomen van de in Den Haag begonnen onderhandelingen en nu vreesde de keizerlijke bevelhebber, Montecuculi, dat zijn troepen, als ze overgestoken waren, misschien zouden worden afgesneden. Hij weigerde dus zijn toestemming voor de overtocht te geven en gaf pas toe, nadat de keurvorst lang had aangedrongen en hem een geruststellende verklaring had gegeven, dat hij de verantwoording tegenover de keizer op zich nam. Men kon nu eindelijk de nodige voorbereidselen treffen en bracht een legertje van 9000 man bijeen. Van Wassenaer kreeg het verzoek aan de andere zijde van Funen, aan de Nyborgse kant dus, een „alarm" te maken om de Zweden naar die zijde te lokken. [1])

De Denen zouden intussen met een paar duizend man een aanval op Langeland wagen. Grote blijdschap ook verwekte de tijding, dat de vloot van De Ruyter kaap Schagen reeds gepasseerd was en dus elk ogenblik verwacht kon worden. Vivres en soldaten bracht zij mee, de kans scheen zich voor Denemarken ten goede te keren. Dat viel echter bitter tegen, want met de vloot kwam het Haags verdrag, dat alle offensief voorlopig verbood. Diep was Van Wassenaer, die na zijn apathische stemming nieuwe energie scheen gekregen te hebben, teleurgesteld, maar al lag het tractaat hem ook „rau" op de borst, hij had zich naar de bevelen van de Staten-Generaal te voegen en moest de naar de keurvorst gezonden schepen terug roepen. [2]) Deze wilde zijn plannen echter niet opgeven en hield de schepen bij zich door het bevel tot terugkeer achter te houden. Zij hadden dan ook een werkzaam aandeel in de overtocht naar Funen, die 11 Juni plaats had. Na een hardnekkige strijd, die 2 uur duurde, werd het eilandje Faenö in de Kleine Belt veroverd. Verder ging men niet, daar wegens het groot aantal Zweedse troepen op Funen een landing te gevaarlijk was. Voor een tweede poging werd eveneens de hulp van Van Wassenaer ingeroepen, maar hij kon natuurlijk ook dit verzoek niet inwilligen. Toch besloten de geallieerden door te zetten, aangezien het gemis van de Nederlandse vloot enigermate werd goedgemaakt door een aantal

---

[1]) Fridericia, *a.w.*, 417, 418.

[2]) Van Wassenaer aan De Witt 9 Juni 1659; *Journalen*, 96, n. 1.

van Deense zijde samengebrachte schuiten en omdat de troepen die Langeland zouden heroveren, met de geallieerden op Funen wilden overgaan. Overigens had ook deze poging even weinig succes als de eerste. Aan een landing kon niet eens worden gedacht en men bepaalde zich tot een geweldige kannonade, die vier uur duurde en vrijwel geen andere uitwerking had, dan dat Montecuculi werd gewond en Wrangel, de Zweedse bevelhebber, intussen tijd had om zijn troepen te verzamelen.

Karel Gustaaf had deze aanvallen niet rustig afgewacht, maar Gustaaf Wrangel 6 Juni opdracht gegeven met 13 schepen naar Funen te gaan, daar 400 soldaten te landen en 's vijands schuiten en materiaal te vernietigen. Dit moest gebeuren vóór 18 Juni, de dag waarop naar Karel Gustaafs mening, de wapenstilstand met de Nederlanders afliep. Door tegenwind slaagde Wrangel er niet in voor deze datum zijn taak ten uitvoer te brengen en op zijn vraag wat nu te doen, gaf de koning ten antwoord, dat aangezien geen tegenbericht hem iets anders had voorgeschreven, hij had moeten veronderstellen dat de wapenstilstand was verlengd, en dat hij zich alsnog van zijn plicht moest kwijten. Wrangel zette de troepen nu op N.O. Funen aan land, maar hierna verscheen de Nederlandse vloot bij Ebelö en sneed de Zweedse de weg naar Landskrona af, ogenschijnlijk van plan haar na afloop van de wapenstilstand (30 Juni) aan te vallen en te vernietigen. Het verschijnen van de Engelse vloot, die de Nederlandse in het oog wilde houden en van de Sont naar de Belt was vertrokken, dwong Van Wassenaer de Zweedse schepen vrij te laten. Wrangel gaf zijn verdere plannen op en zeilde zo snel mogelijk naar Landskrona terug. Hier werd hij door Karel Gustaaf wegens zijn weinig beleidvol optreden ongenadig ontvangen en gearresteerd. Hij ontsnapte enige tijd later en verliet toen het rijk. [1])

Van de weinig rooskleurige toestand en de mislukkingen gaven de geallieerden natuurlijk elkaar de schuld, en hun zaak stond er ook niet gunstig voor. Wel was Jutland weer in eigen handen, dat wil zeggen, in die der geallieerden, maar of het daarmee beter af was, dan wanneer het Zweeds was gebleven, mag met recht betwijfeld worden. De verhouding tussen de bondgenoten verbeterde bovendien weinig, mede door het gebrek aan resultaten op militair gebied en door onderling

---

[1]) Van Wassenaer aan H.H.M. 9, 23, 25 Juni (bij deze laatste missive zijn copieën van brieven van G. Wrangel aan Karel Gustaaf d.d. 7 Juni en Karel Gustaaf aan Wrangel zonder datum ingesloten); aan Holland 13, 26 Juni, 13 Juli 1659; *Journalen*, 97, 108, 112, 187; Mountagu, *Journaal*, 36 vlg.; Sörensen, *a.w.*, 142, 143; Zettersten, *a.w.*, 429, 430; Manly, *a.w.*, 56.

wantrouwen.[1]) De grootste slag echter was, dat de Nederlandse vloot, die juist weer zou gaan optreden, voorlopig tot werkeloosheid gedoemd was.

Onder zulke omstandigheden kwam het Haags verdrag de vijandelijkheden afwisselen met de onderhandelingen. Zouden deze meer succes hebben? Voordat we deze vraag gaan beantwoorden, eerst enkele woorden over de uitrusting van het tweede secours, waarop men in Denemarken al zijn hoop had gebouwd en dat nu zulk een teleurstellende tijding bleek mee te brengen.

---

[1]) De keurvorst was vooral gebelgd op Van Wassenaer, niet alleen omdat deze geen schepen wilde zenden, maar vooral, omdat hij zich over de ondernemingen van Brandenburg tegen Funen „verächtlich", ja zelfs „fast sinistre und spöttlich" uitte tegen een Brandenburgs afgezant. Frederik Willem droeg Weiman dan ook op H.H.M. „energisch Satisfaction" voor deze beledigingen te vragen. Frederik Willem IV aan W. F. van Nassau 28 Juni/8 Juli; aan Weiman 28 Juni/8 Juli 1659 (*Urk. u. Act.*, VII, IV, 230 vlg.).

HOOFDSTUK V.

De uitrusting van het tweede secours.

Al hadden de Staten-Generaal het tweede secours voorlopig binnen gehouden wegens de Engelse vloot, toch was men niet van plan Denemarken in de steek te laten. In December 1658 nog besloten de Staten van Holland samen met de verschillende Admiraliteitscolleges een „serieus en fondamenteel besoigne" in te stellen om tegen het voorjaar een grote vloot, wel voorzien van kanonnen en munitie, gereed te maken. Tengevolge van deze besprekingen ontstond in het laatst van Januari 1659 een weluitgewerkt plan, dat de Admiraliteitscolleges bij de Staten-Generaal indienden. De Admiraliteit van Amsterdam was intussen al op de besprekingen vooruitgelopen en had reeds in December een grote voorraad materiaal tot het bouwen van nieuwe schepen bijeen gebracht. [1]) Naast de schepen „na Oosten in employ" moest een buitengewone equipage van 48 schepen worden uitgerust om gebruikt te worden „naer de West ende elders" (let wel!). Onder deze 48 schepen zouden er twee van 60 stukken zijn, elk bemand met 200 matrozen en 50 soldaten, 14 schepen van ± 50 stukken, 175 matrozen en 50 soldaten en de rest schepen van 40 stukken met 150 matrozen en 40 soldaten. Een prachtige vloot dus, slechts bestaande uit schepen van de 1e en 2e grootte, met een bemanning van bijna 10000 koppen. Tot „remplacement" van verloren gegane schepen in de laatste twee jaar moesten er 3 nieuwe worden bijgebouwd, terwijl bovendien elk der Admiraliteitscolleges nog 3 grote nieuwe schepen, minstens 140 voet lang, „wijd en hol nae advenant", moest bouwen en Amsterdam 6 dezer slagschepen voor zijn rekening zou nemen. Met de reeds uitgeruste schepen en de nog klaar te maken fregatten en branders zou onze vloot dan bestaan uit 80 oorlogsschepen, 20 fregatten, 10 branders en 10 jachten. [2])

Het vormen van een dergelijke grote slagvloot ging natuurlijk met

---

[1]) Res. Holland 14 Dec. 1658, Downing aan Thurloe 27 Dec. 1658 (*Thurloe Papers*, VII).

[2]) Res. Holland 13 en 14, 20 Dec. 1658, 25 Jan. 1659; res. H.H.M. 5 Febr. 1659; het advies der Admiraliteitscolleges van 22 Jan. 1659 is afgedrukt in res. Holland 11 Mrt. 1659; Aitzema, IV, 375, 376.

aanzienlijke onkosten gepaard. Voor de uitrusting van de vloot van Van Wassenaer had de Raad van State in Februari 1658 een buitengewone petitie ingediend van *f* 1 millioen en in November nogmaals *f* 1 millioen gevraagd. Het spreekt vanzelf, dat deze nieuwe uitrusting evenmin uit de gewone middelen kon worden bekostigd. Daarom diende de Raad van State boven de twee millioen van het vorige jaar nu weer een extra petitie in van *f* 4 millioen voor de uitrusting van de vloot en de aanbouw van de nieuwe schepen. Twee maanden later vroeg hij nogmaals *f* 2 millioen voor de verdere uitrusting van de equipage wegens de kaapvaart op Zweedse en Portugese commissiebrieven. Sedert het voorjaar van 1658 was er dus boven de gewone uitgaven *f* 8 millioen voor de vloot gevraagd. [1])

Het is niet te verwonderen, dat deze gelden niettegenstaande de „geraisonneerde missive", die de Staten-Generaal aan de verschillende provinciën zonden, niet maar voetstoots werden gevoteerd. Ter bestrijding van de onkosten had de Raad van State voorgesteld de 200e penning te heffen en het Last- en Veilgeld [2]) terug te brengen tot de voet van 1652, met andere woorden, het met 50% te verhogen. Zelfs in Holland, de provincie, die het meest voor een sterke vloot voelde en de stoot had gegeven aan de voorstellen der Admiraliteitscolleges, rees er verzet tegen de onkostenrekening en de middelen om deze te vereffenen. Vooral Dordrecht, dat bij de uitrusting van het eerste secours al halsstarrig was geweest, verzette zich heftig. Herhaaldelijk werd hierover dan ook met de Admiraliteitscolleges in Holland beraadslaagd. Ten einde raad besloot men naar Dordt en Alkmaar, dat ook tegen was, een „besendinge" te sturen. Alkmaar gaf nu toe, maar Dordt bleef „difficiel". Alleen een tweede, uitgebreidere bezending slaagde er in de stad te overtuigen en nu gaf het gewest toe. Ook besloot men, dat de steden tegen een behoorlijke rente een derde van de opbrengst van de 200e penning alvast voor zouden schieten, „opdat 's Lands vloote by defect van dien tot de hoogste disreputatie en irreparable schade van den Staat en van de geallieerden van deselve, niet vrugteloos blyve aan de wal leggen." [3]) Geen wonder,

---

[1]) Petities R. v. St. 23 Febr., 19 Nov., zijn afgedrukt in res. Holland 12 Mrt. 1658 en aangehaald in res. H.H.M. 20 Nov. 1658; petities R. v. St. 17, 18 Febr. zijn afgedrukt in res. Holland 11 Mrt. 1659. Voor petitie 9 Mei zie: res. H.H.M. 18 Febr., 4, 11, 12 Mei 1659.

[2]) De 200e penning is een vermogensbelasting van ½%; het lastgeld is een belasting op het schip, het veilgeld op de waren. Deze beide laatste belastingen drukten dus voornamelijk op de zeeprovinciën.

[3]) Res. H.H.M. 23 Dec.; res. Holland 3, 20 Dec. 1658, 23, 25 Jan., 6, 12, 22 Febr., 11 Mrt. 1659; res. R. v. St. 21 Dec. 1658.

dat ook in de andere provinciën deze voorstellen maar niet zonder meer werden aangenomen. Het aantal tegenstemmers was echter groter dan gewoonlijk: niet minder dan vijf provinciën verzetten zich, of tegen de voorgestelde vlootuitbreiding en -uitrusting, of tegen de middelen om daarvoor geld te krijgen.

Niet onverstandig was dan ook Hollands besluit om het geld gedeeltelijk voor te schieten en alvast te beginnen. Intussen werden de weigerachtige provinciën bezonden om ze te overtuigen van de noodzakelijkheid van „prompte ende vigoureuse consenten ende furnissementen van geldmiddelen". Nodig was dat wel, Groningen b.v. had zelfs de petitie van Februari 1658 nog maar voor de helft goedgevonden. Van Beuningen en Amerongen werden aangewezen om Gelderland, Utrecht en Overijsel, waar de tegenstand tegen de 200e penning nogal heftig was, tot voorstemmen over te halen. [1]) Gelderland beweerde het vorige jaar zijn toestemming te hebben gegeven tot de vlootzending, mits er geen tweede op volgen zou, zonder dat de grenzen van Gelderland en Overijsel van voldoende troepen werden voorzien. Daartoe moesten de compagnieën te voet met 35 man en die te paard met 70 à 80 man worden versterkt en moest bovenal gezorgd worden voor het aanstellen van een „illuster ende considerabel persoon" tot hoofd van het leger; het oude stokpaardje kwam dus weer van stal! Het was niet billijk, betoogde het gewest, dat de landprovinciën, nu nog bovendien geteisterd door overstroming, misoogst en sterfte onder het vee, moesten bijdragen voor een vlootzending, waarvan ze geen voordeel hadden, terwijl hun eigen grenzen open en bloot bleven. Als de Convooien en Licenten niet voldoende opbrachten, dan moesten ze maar worden verhoogd, de bescherming van de handel en scheepvaart moest uitsluitend hieruit worden betaald en niet uit extra belastingen. Gelderland zou deze keer nog betalen, maar verzocht voortaan van zulke petities verschoond te blijven. Een gelijk antwoord gaf Overijsel. Zeeland kantte zich vooral tegen de verhoging van het Last- en Veilgeld, waarvan alleen Holland en Friesland de vruchten zouden plukken, want wel heette het, dat de nieuwe vlootuitrusting bestemd was voor de „West ende elders", maar terecht vreesden de Zeeuwen, dat op „elders" het accent zou vallen. De provincie stelde nu voor, kennelijk met de bedoeling zodoende een aantal schepen thuis te houden, dat er meer zou worden gedaan voor de „verseeckeringen

---

[1]) De vijf provinciën waren: Gelderland, Zeeland, Utrecht, Overijsel en Stad en Lande. Secr. res. H.H.M. 28 Febr.; res. H.H.M. 5, 7, 10 Mrt. 1659.

van de zeegaten", maar de Staten-Generaal voelden er niets voor: dat moest dan maar geschieden door het sturen van een aantal fregatten naar het Kanaal en de Bocht van Frankrijk. Tenslotte kwam de Admiraliteit van Middelburg met de bij een vlootuitrusting spreekwoordelijke klachten over gebrek aan geld. Deze klachten schenen ditmaal echter ernstiger dan men gewoon was. Het college was niet minder dan bijna / 750000 ten achter uit de Engelse oorlog en het had uiteraard nadien ook nog schulden gemaakt. Dit was niet aan wanbeheer of verkwisting te wijten, maar alleen aan het feit, dat de „defectueuse" provinciën de hun voorgeschoten sommen niet terug betaalden. Zeeland verkeerde hierbij in de zeer ongelukkige omstandigheid, dat het zijn geld voor een gedeelte kreeg van de gewesten Gelderland, Utrecht en Overijsel, die zich voor het zeewezen minder beijverden Holland was hierin beter af, want vrijwel alles wat zijn colleges nodig hadden, werd opgebracht door de provincie waarin ze lagen. [1]) Door een billijker verdeling van de gelden der provinciën over de Admiraliteitscolleges trachtten de Staten-Generaal aan dit bezwaar tegemoet te komen. Naast de aanmaningen van de kant der Generaliteit besloot Holland de provincie „particulier" tot betaling over te halen. Dit alles hielp echter niet veel, in Augustus moest Holland er nogmaals op aan dringen Zeeland te schrijven zijn toestemming voor de verhoging van het Last- en Veilgeld te geven, maar ditmaal verbond Zeeland aan zijn goedkeuring de voorwaarde, dat de Staten-Generaal toestemming zouden geven tot „introductie van de particuliere cruyssers", een „bequaam en efficatieus remedie" tot beveiliging van de handel en scheepvaart en „repressie van de grasserende piraterijen" ter zee. [2])

Ook afgezien van de geldmiddelen ging de uitrusting verre van vlot. Wel werd de uitvoer van scheepsbehoeften als pek, teer, salpeter, buskruit en „geslagen want" voor drie maanden verboden, om de noodzakelijke materialen niet naar het buitenland te doen afvloeien en zodoende het uitlopen der vloot te vertragen, maar moeite kostte het de benodigde kanonnen voor de schepen bijeen te brengen. De landsmagazijnen hadden ze niet, zodat ze eerst moesten worden aangekocht en Holland zag zich tenslotte genoodzaakt uit eigen voorraad geschut ter beschikking te stellen, want de aanmaningen van de beide Deense gezanten, maar vooral de alarmerende berichten van

---

[1]) Bij de opbrengst van de petities kwamen de Admiraliteitscolleges ter repartitie van de gewesten te staan.

[2]) Secr. res. H.H.M. 27 Jan.; res. H.H.M. 18 Febr., 14, 15, 28 Mrt., 19, 29 Mei, 8 Aug.; res. Holland 14 Mrt., 1 Apr.; Aitzema, IV, 377, 378.

Van Wassenaer uit Denemarken over de Zweedse plannen van een aanval op Kopenhagen en de slechte toestand waarin zich vloot en leger der bondgenoten bevonden, maanden tot spoed. [1])

Het minst vlot ging het werven van bootsvolk, nu nog afkeriger van dienst nemen wegens de Engelse vloot, „vreesende gelijck in de voorige Engelsche oorlogh voor armen ende beenen". Ook waren de matrozen gewend tegen de winter weer thuis te zijn „by Moer" en niet zo lang uit te blijven als met de vloot van Van Wassenaer was geschied. De kans op een mogelijke herhaling van de slag in de Sont deed de lust ook niet toenemen. De enige oplossing was de bittere pil te vergulden en een zo hoog loon beloven, dat die bezwaren gering geacht werden. Eerst had men getracht de matrozen voor *f* 11 in de maand aan te werven, maar voor deze som kon men geen bevaren matrozen krijgen, zodat de kapiteins „quasi uyt haer selven" en buiten kennis der Staten-Generaal *f* 1 of *f* 2 meer mochten geven! Ook de bekoring van die *f* 13 in de maand bleek niet sterk genoeg, zodat voor deze „pressante gelegenheyt" de Admiraliteitscolleges hier zo ver boven mochten gaan, als nodig was om het gewenste doel te bereiken, mits ze vooral de „meeste mesnagie" van het land betrachtten. [2]) Dit alles hielp echter nog niet voldoende en men nam nu tot een niet ongewoon middel zijn toevlucht. Op voorstel van de Admiraliteit van Amsterdam werd n.l. besloten de walvisvaarders voorlopig het uitzeilen te verbieden om zodoende de landsschepen beter van volk te kunnen voorzien. Dezelfde dag, dat dit besluit werd genomen, viel ook het verbod voortaan aan bevaren matrozen meer dan *f* 11 te geven; blijkbaar verkeerden H.H.M. in de mening, dat de toeloop van volk zo groot zou zijn en het aanbod zo overvloedig, dat de „prijzen" aanzienlijk zouden dalen.

Hierin kwamen ze echter bedrogen uit. Vooreerst was het al erg moeilijk het verbod te doen opvolgen, zodat verschillende schepen „contrarie d'interdictie" toch in zee gingen, maar er werd bovendien niet door ieder voldoende meegewerkt. Enkele kantoren der Convooien en Licenten deden een oogje toe en de Admiraliteit van Harlingen kreeg zelfs de aanmaning er op te letten, dat er geen schepen uitliepen, „veel min op de comptoiren der Convoyen ende Licenten claer gemaeckt werden!" De Admiraliteitscolleges adviseerden dan ook de Groenlandvaart voor het hele jaar te verbieden, en de Staten-Generaal namen dit advies aan, met de geheime bepaling, dat als er zodoende

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 21 Febr.; res. H.H.M. 27 Jan., 10, 20, 21 Febr., 14, 15, 31 Mrt., 4 Apr.; Van Wassenaer aan H.H.M. en Holland 19, 26, 29 Jan., 2, 5 Febr. 1659.

[2]) Res. H.H.M. 9, 17, 26, 27 Mrt., 1 Apr. 1659; Aitzema, IV, 379.

volk genoeg kwam, het verbod maar zou gelden tot de 1e Mei. Hoewel dit scheen te helpen en er werkelijk wat manschappen kwamen, duurde het toch niet lang of het was weer mis. Op de een of andere manier was, overigens geen wonder, het geheim besluit bekend geworden en verschillende matrozen brachten nu het reeds ontvangen handgeld terug met de verklaring, dat ze liever in Mei met de Groenlandvaarders mee gingen.

Zolang de onderhandelingen met Frankrijk en Engeland over het herstel van de vrede zich gunstig bleven ontwikkelen, was dit getalm wel nadelig, maar althans niet gevaarlijk voor het welzijn van het land. Bepaald kritiek werd de toestand echter, toen Downing plotseling weigerde het gereedgekomen project te tekenen. [1]) Oorlog scheen te dreigen en nu tastten de Staten-Generaal krachtig door. De verschillende colleges kregen aanschrijven haast te maken en desnoods de matrozen van de gewone convooischepen te nemen. De Ruyter en de andere vlootofficieren benevens de commandanten in de havensteden werd bevolen, *alle* schepen, die van particulieren, Groenlandvaarders en kaperschepen „egeene uytgesondert" binnen te doen houden en het uitlopen met geweld te beletten. De geïnteresseerden in de Groenlandvaart sloeg de schrik om het hart en ze trachtten vergunning tot uitlopen te verkrijgen tegen de belofte van 1200 welbevaren matrozen met hun kisten en plunje op een loon van *f* 12 per maand aan de Staat te leveren. Daar de Staten-Generaal er van overtuigd waren, dat het met onwillige honden kwaad hazen vangen is en omdat ze op deze manier vrij gemakkelijk hun scheepsvolk bijeen kregen, stonden ze dit toe, maar drukten de reders tevens ernstig op het hart, als „oprechte patriotten" hun best te doen om boven de 1200 matrozen er nog 300 te leveren. [2]) Ook de Admiraliteitscolleges moesten door blijven gaan met werven, het overschot aan matrozen zou (het klinkt bijna ironisch!) op de Deense schepen gebruikt kunnen worden. Het werven voor particulieren werd niet meer toegestaan en streng werd verboden zich in buitenlandse krijgsdienst te begeven. De grenzen moesten daartoe scherp worden bewaakt. Binnen twee weken reeds hadden de reders hun 1200 man bij elkaar, meest „koorn ofte sacke-dragers", vroeger varensgezellen geweest en nu wegens de stilstand der commercie weer werkloos. De Admirali-

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 4, 18 Apr.; res. H.H.M. 9, 19, 26, 27, 28, 29 Mrt., 4, 11, 19, 25, 26 Apr.; secr. res. Holland 4 Juli; beschrijvingsbrief voor de vergadering van de St. v. Holland 30 Apr. 1659; Aitzema, IV, 379; Gihl, *a.w.*, 125; zie *hiervoor*, 120.

[2]) Res. H.H.M. 25, 26, 30 Apr., 2 Mei 1659; Aitzema, IV, 379.

teiten namen ze over voor *f* 15 per maand, maar wat ze daarboven bedongen hadden, moest de compagnie „aen haer been binden". Het was voor haar dus geen voordelige zaak, want ze had slechts matrozen kunnen krijgen door ze *f* 20 of *f* 30, ja zelfs *f* 40 op de hand te geven. [1])

Om in het vervolg weer niet met een tekort aan matrozen te zitten, juist als de nood het hoogst was, stelde de Raad van State voor permanent 6000 matrozen in dienst te houden, die in vredestijd wachtgeld zouden krijgen en in oorlogstijd op de gewone voet zouden worden betaald. Ook bracht de Raad nogmaals zijn voorstel van 1657 in herinnering, om in de zeesteden een aantal compagnieën zeesoldaten in garnizoen te leggen, die in geval van nood op de schepen konden worden gebruikt. Een eerste poging om te komen tot de oprichting van een corps mariniers dus. Een derde voorstel, dat voortaan op de veren alleen schippers mochten worden aangesteld tegen de belofte, in geval van oorlog in militaire dienst over te gaan of een bevaren remplacant te sturen, beoogde hetzelfde. Hoewel Holland verschillende dezer voorstellen steunde, konden ze het echter niet tot een meerderheid in de Staten-Generaal brengen. [2])

Aldus kwamen de schepen toch, zij het zeer langzaam, gereed en konden ze naar het aangewezen rendez-vous, de rede van Texel, vertrekken. Alleen Friesland was nog niet klaar, maar dat kwam, doordat Groningen zijn twee schepen in „separate equipagie" wenste uit te rusten, wat er op neer kwam, dat er niet veel aan gedaan werd, zodat zij dan ook niet met de vloot mee gingen. [3]) De compagnieën van het secours, dat weer onder bevel zou staan van kolonel Killegrew, moesten 20 Maart te Texel aanwezig zijn. Puchler zou het opperbevel over alle troepen, dus ook die van Killegrew krijgen, zodra deze in Denemarken waren aangekomen en daarom kreeg hij de titel van „Coronnel Generael" om hem boven de andere kolonels te doen staan. Amsterdam had, om aan de Deense verlangens tegemoet te komen, Johan Maurits of de stadhouder Willem Frederik met het opperbevel willen belasten, maar daar kwam niets van. Het secours telde ruim 3200 man, verdeeld over 40 compagnieën, waaronder dus de versterking van 25 man per compagnie was begrepen. Dat was wel geen 3800, of om het tractaat naar de letter op te vatten 4000, maar er waren al een aantal officieren en manschappen naar Noorwegen

---

[1]) Res. H.H.M. 4, 14 Mei; *Hollandse Mercurius* 1659, 44; Aitzema, IV, 382, 383.

[2]) Res. Holland 17 Mei 1659; res. R. v. St. 22 Dec. 1657, 10, 17 Apr., 3 Mei 1659; Bontemantel, Aantekeningen, 15, 23 Mei 1659.

[3]) Res. H.H.M. 26 Febr., 29 Mrt., 11, 19, 21, 26 Apr., 17 Mei 1659.

gezonden en ook nu weer mocht de vloot een ruimschootse vergoeding heten voor het tekort aan troepen. De soldaten werden goed uitgerust en ook zorgde men voor wapens en medicamenten ten behoeve van het leger in Denemarken. Het verschaffen van mondkost en het transport van het secours kostte *f* 72000. Tot de dag van inscheping moest de Raad van State de kostgelden betalen, daarna kwamen de troepen ten laste van de Admiraliteiten, wat onenigheden opleverde, toen de datum van inscheping steeds werd verschoven. De Admiraliteit van Amsterdam liet de troepen buiten in tenten liggen, zonder hen in te schepen en weigerde ook kostgeld te betalen, zodat zij geheel ten laste van de Raad van State kwamen. De Staten-Generaal bevalen nu de troepen in te schepen, of anders kostgeld te betalen en toen de Admiraliteit hier niet op in ging, schoot de Raad van State het geld voor, dat later op Amsterdams aandeel gekort werd. [1])

De Ruyter was weer, volgens de wens der Deense regering, aangewezen om de vloot naar het Noorden te geleiden. Zijn benoeming had nog al wat voeten in de aarde gehad, want Zeeland, altijd naijverig op Holland, had gemeend, dat voor deze post zijn vice-admiraal Jan Evertsen in aanmerking kwam, die ouder in jaren was. De Staten-Generaal bemiddelden nu tussen Zeeland en Holland, die zich over deze kwestie hevig opwonden, door te bepalen, dat zolang Van Wassenaer, die, als de Ruyter in Denemarken was aangekomen, natuurlijk het opperbevel over beide vloten zou krijgen, het bevel voerde, Evertsen in de scheepskrijgsraad na hem de eerste stem en De Ruyter de tweede zou hebben. Was Van Wassenaer echter ziek of kwam hij te overlijden, dan zou De Ruyter het opperbevel hebben en dus Evertsen weer onder hem staan. Voorwaar een eigenaardig voorstel, waar Holland en Zeeland natuurlijk beide tegen stemden. Zeeland stelde nu voor, dat bij afwezigheid van Van Wassenaer De Ruyter zou commanderen als de vloot beoosten de Maas was en Evertsen, als ze zich bewesten de Maas bevond. Niet dat op dit laatste veel kans was in de oorlog naar „Oosten", maar de eer zou zodoende gered zijn en het schiep een precedent voor de toekomst. Toen de Staten-Generaal hier niet op in gingen, verlangden de Zeeuwen, dat als Van Wassenaer zich van de vloot verwijderde of naar het vaderland terugkeerde, Evertsen ook verlof zou krijgen en tenslotte, dat bij conjunctie der beide vloten Evertsen en De Ruyter om de beurt voor een week of een

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 28 Febr., 4 Mrt., 19 Apr.; res. H.H.M. 19, 21, 26 Mrt., 14, 15, 19, 24 Apr.; res. Amsterdam 29 Apr.; res. R. v. St. 11, 13, 16, 27 Dec. 1658, 31 Jan., 12 Febr., 1, 6, 7, 27, 28 Mrt., 12, 15 Apr. 1659; Aitzema, IV, 378, 382.

maand het bevel zouden voeren. Zelfs nam Zeeland het voorstel in overweging, Evertsen tot luitenant-admiraal van dat gewest te benoemen, zodat hij dus boven De Ruyter zou komen te staan! Beide provinciën legden zich tenslotte toch bij het bemiddelingsvoorstel der Staten-Generaal neer en in 1659 keerde Evertsen met Van Wassenaer terug, zodat de zaak niet op de spits gedreven werd. [1]) Het was voor Evertsen een hard gelag, te moeten dienen onder een van zijn leerlingen en het is dan ook niet te verwonderen, dat hij De Ruyter „met seer cleyn respect" kwam begroeten. Deze was echter verstandig en ontzag de gevoelens van zijn vroegere chef door hem bij de leiding der vloot geregeld om advies te vragen en dank zij de tact waarmee De Ruyter te werk ging, horen we dan ook niet van onenigheid tussen beide admiraals. [2])

26 April vertrok De Ruyter naar Texel. Hier werd alles in gereedheid gebracht om de soldaten, die 11 Mei aankwamen, aan boord te kunnen nemen. [3]) Toen ontstond op het admiraalsschip een eigenaardig geschil, belangrijk, omdat het ging over de vraag of de marine gelijkwaardig was aan het leger. De Staten-Generaal hadden bepaald, dat de officieren op de schepen als gasten zouden worden beschouwd en met de eerste plaats aan tafel worden vereerd. Het bevel over de militairen zouden de kolonels hebben, dat over de matrozen de viceadmiraal. Deze laatste zou voorzitter zijn zowel van de secrete als van de „breede" krijgsraad en die samenroepen. Ook kregen de hoofdofficieren van het leger slechts een adviserende stem en moesten ze zich „in cas van rencontre" schikken naar de bevelen der vlootleiding. We zien hier in vergelijking met 1658 meer waardering voor de marine, want ingeval van een treffen met de vijand hadden toen de officieren van het leger het bevel, al moesten ze de scheepsofficieren om advies vragen, nu hadden alleen de marineofficieren de leiding. Van twee zijden werd tegen deze beslissing protest aangetekend: de kolonels noch De Ruyter namen er genoegen mee. Killegrew maakte volgens de beschikking der Staten-Generaal aanspraak op de eerste plaats aan tafel, maar wenste niet militair onder de vlootofficieren te staan en wilde het liefst als passagier op de vloot beschouwd worden en met krijgszaken niets te doen hebben. De Ruyter echter weigerde op zijn eigen schip de gast van Killegrew te zijn, omdat dit zou strekken, zei hij,

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 15 Mei; res. H.H.M. 28 Febr., 3, 17 Mrt., 8 Apr., 7 Mei, 22 Sept. 1659; De la Rue, *Staatkundig en Heldhaftig Zeeland*, 164.

[2]) *Journalen*, 171; Brandt, *a.w.*, 163.

[3]) *Journalen*, 165, 168.

„tot verminderinge van (syn) respect en commando" op de vloot. Hij moest natuurlijk de bevelen van de Staten-Generaal opvolgen en zou dus Killegrew de eerste plaats aan tafel geven, maar zelf zou hij apart gaan eten „booven inde achterhut", hoeveel bezwaren dit ook met zich zou brengen. Hij bleef zo hardnekkig op zijn standpunt staan, dat H.H.M. enige gedeputeerden opdroegen de zaak in der minne te schikken en als dat niet ging, Killegrew op een ander schip te doen over gaan. Dit laatste gebeurde niet, zodat de zaak wel gesust werd. [1])

Een maand voordat de vloot uitliep, was Van Wassenaer er kennis van gegeven, zodat hij maatregelen kon treffen om de Ruyter te ontvangen.

De instructie voor De Ruyter werd 15 Mei getekend. Hierin stond, dat hij de Nederlandse vloot met het secours naar Denemarken moest brengen en zich bij de vloot van Van Wassenaer voegen en als de Zweden dit trachtten te verhinderen, er zich dan „vigoureuselyk" tegen verzetten. De Engelse vloot moest hij bij een ontmoeting op zee, die echter „by alle wegen ende middelen" te vermijden was, in alle minnelijkheid en met beleefdheid bejegenen. Eventuele Engelse voorstellen tot onderhandeling of anderszins zou hij, als staande onder Van Wassenaer, aan deze mogen overbrengen, maar ze zelf niet mogen aannemen. Mocht de Engelse vloot hem verhinderen zijn last ten uitvoer te brengen, dan moest hij geweld met geweld keren. De Staten-Generaal begrepen, dat in deze netelige toestand veel van het beleid van de vlootvoogd afhing, en daarom gaven ze De Ruyter verlof zijn instructie naar de omstandigheden te wijzigen, waarbij hij in het oog moest houden, dat het de bedoeling was, dat hij zich verenigde met Van Wassenaer, onder vermijding van een ontmoeting met de Engelse vloot en als deze toch plaats had, dan zonder enige „hostiliteyt ende feytelykheyt". [2])

Ook Van Wassenaer kreeg een aanvulling op zijn instructie, waarbij hem werd voorgeschreven zich vriendelijk tegenover de Engelsen te gedragen en met de bevelhebber besprekingen te openen om alles op vredelievende wijze te regelen. Daarom moest hij voorstellen, dat de vloten een goed eind uit elkaars buurt zouden blijven en dat eventuele vijandelijkheden van onderbevelhebbers in geen geval tot een „generale feytelykheydt" aanleiding zouden zijn. Ook moest hij de Engelsman het voorstel doen, dat beide vloten wederzijdse

---

[1]) Res. H.H.M. 24 Apr., 2, 8 Mei; De Ruyter aan H.H.M. 4 Mei; aan Adm. Amsterdam 4 Mei; R.v.St. aan H.H.M. 1 Mei 1659.

[2]) Secr. res. H.H.M. 11 Apr., 15 Mei; secr. res. Holland 3 Mei 1659; Aitzema, IV, 381.

koopvaarders zouden beschermen en er voor zorgen, dat de toegang tot Kopenhagen voor victualieaanvoer open bleef en tenslotte, dat ze samen alle Zweedse aanvallen op Deens gebied zouden afweren. Werd dit goedgevonden (wat helemaal niet zo ongerijmd scheen) dan stond het hem vrij er zijn goedkeuring aan te hechten, dat de Engelse en de Nederlandse vloot neutraal bleven, en kreeg hij zelfs verlof alle „hostiliteyt te water" tegen de Zweden te beletten, mits ook zij beloofden ons geen schade toe te brengen. In geen geval mocht Kopenhagen of ander Deens gebied worden ingesloten of veroverd door wie ook. [1])

Bij deze instructie schreef De Witt op last van de Staten van Holland een verklaring. Van Wassenaer moest zien te weten te komen of Mountagu „gelast of gesint" was, indien wij tegen Zweden optraden, hierover tegen ons „in eenige actie" te treden en of hij er, indien dat zo was, niet toe te brengen zou zijn, dat na te laten tegen belofte onzerzijds dat na de vrede de keizer niet „eenige vastigheydt" in Denemarken of de Oostzee zou worden gelaten. Als hij zijn opdracht, de Zweden met geweld tot een „raisonnable" vrede te dwingen, niet kon nakomen, zonder in conflict met de Engelsen te raken, dan moest hij Mountagu voorstellen, dat de vloten neutraal zouden blijven; dat wil zeggen, alleen de tweede vloot, die van De Ruyter, niet de eerste,want die was feitelijk in Deense dienst en kon daaraan zonder „injustitie ende ontrouwe" niet worden onttrokken. Alleen in het uiterste geval mocht de admiraal goed vinden, dat beide vloten neutraal bleven, maar alleen indien van Zweden niets was te vrezen. Als de Engelse admiraal na deze voorstellen en de betuigingen, dat Zweden commissiebrieven uitgaf aan het „schuym en de roofgierigen van alle natiën", (het selve ten uytterste exaggerende!) toch niet op zo'n conventie ingaan, dan moest Van Wassenaer tegen Zweden blijven ageren, het zo riskerend met de Engelsen in conflict te raken en in het uiterste geval zelfs tegen Mountagu optreden, denkt men misschien? O neen, dan moest hij hem overhalen om nadere orders naar Engeland te schrijven: in geen geval mocht een oorlog tussen de twee handelsrepublieken ontstaan. [2]) Dat Van Wassenaer er niet veel voor voelde met zo'n grote vloot om vrede te bidden, waar inderdaad feitelijk zijn last op neer kwam, laat zich horen. [3]) Eindelijk vertrok De Ruyter dan de 20e Mei. Zijn admiraalsschip was 't Huis te Zwieten, bewapend

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 15 Mei; secr. res. Holland 15 Mei 1659.
[2]) Secr. res. Holland 17 Mei 1659.
[3]) Van Wassenaer aan Holland 11 Juni 1659.

met 65 stukken en voorzien van 279 man. Met de drie Friese schepen, die enkele dagen later aankwamen, bestond de vloot uit 38 zeilen. De Ruyter was er zeer goed over te spreken. Enthousiast schreef hij Van Wassenaer: Dit is „soo schoone oorloghsvloot", wat de grootte der schepen, maar vooral wat de goede montering der stukken en de bemanning aangaat, „dat diergelijcke nooijt in ons Vaderlandt is geëquipeert". Denemarken en Brandenburg hadden 60 fluiten gehuurd, die met De Ruyter mee zouden gaan om troepen op Funen over te helpen voeren, maar het uitlopen werd hun belet. Wel ging er een groot aantal koopvaarders met de vloot mee, die zodoende meer dan 80 zeilen telde. [1])

---

[1]) De Ruyter aan Adm. Amsterdam 22 Mei; aan Van Wassenaer 1 Juni 1659; *Journalen*, 165, 171; Journal vant Lants oorlogschip Haerlem; *Hollandse Mercurius* 1659, 61.

HOOFDSTUK VI.

De onderhandelingen in het Noorden. Het tweede en het derde Haags concert.

Men had hier te lande reeds in het najaar van 1658 het plan opgevat om een gezantschap naar Denemarken en Zweden te zenden. Met Denemarken viel immers nog veel te regelen over de te geven waarborgen voor verleende of nog te verlenen hulp boven wat de verdragen voorschreven en het was ook nodig Zweden er van te overtuigen, dat onze bemoeienis met de Noordse kwestie slechts een vredelievend doel had en dat wij de oude vriendschap wilden hersteld zien door ratificatie van het Elbings verdrag met de elucidaties. Het Haags concert maakte het gezantschap niet alleen gewenst, maar zelfs noodzakelijk en daarom werden er bij de twee aangewezen gezanten, Govert van Slingelandt, de pensionaris van Dordrecht, en Pieter Vogelsangh, pensionaris van Amsterdam, nog twee gevoegd: Willem van Haren, grietman van het Bilt en Pieter de Huybert, secretaris van de Staten van Zeeland. Ook besloot men Johan van den Honert af te vaardigen naar het congres, dat te Thorn zou bijeenkomen om de vrede tussen Zweden en Polen met zijn bondgenoten tot stand te brengen. De gezanten naar de koningen van Zweden en Denemarken moesten de beide strijdende partijen met elkaar verzoenen, met of zonder de Franse en Engelse gezanten en onderzoek doen naar de mogelijkheid tot verdediging die Denemarken bezat, opdat men hier te lande zou kunnen vaststellen, hoeveel hulp er nog verleend moest worden. Mochten ze geen kans zien de vrede binnen de vastgestelde termijn tot stand te brengen, dan was er geen bezwaar deze te verlengen. Van Slingelandt ging met de vloot van De Ruyter mee, de andere gezanten vertrokken iets later. [1])

De vloot passeerde 1 Juni het rif van Schagen, waar De Ruyter een brief met vredelievende betuigingen van Mountagu ontving. De tocht ging van daar af vrij langzaam, belemmerd door de „draeystromen" in de Belt, waardoor de schepen moeilijk te „regyeren"

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 25 Febr., 12, 29 Mei; res. H.H.M. 24 Febr., 1 Apr., 2 Mei 1659; *Journalen*, 171.

waren. Met Van Wassenaer was De Ruyter overeengekomen op geringe afstand van diens vloot, die nog steeds voor Nyborg lag, in de Belt voor anker te komen, wat immers niet verboden was. Op deze manier werd aan ieder de passage door de Belt belet, de verbinding tussen Funen en Seeland verbroken en het gaan naar Nyborg feitelijk onmogelijk gemaakt. Dit alles was echter niet in strijd met het verdrag van 21 Mei, want het viel onder de bepaling die defensief ageren toestond. Ook hielden de beide vloten nauwe verbinding met elkaar, op voorstel van De Ruyter met kleine vaartuigen, om de Engelsen geen argwaan te geven. De door De Ruyter voor Van Wassenaer meegenomen vivres werden overgescheept en ook ging Van Meppel, die vice-admiraal was geworden inplaats van Florisz, van de tweede vloot naar de eerste. Waarschijnlijk zond De Ruyter ook matrozen, hoewel dit tegen zijn instructie was, naar hij meende, een mening, die zijn lastgevers evenmin als de gezanten in Denemarken deelden. Verder dan deze tekenen van verstandhouding was het de vlootvoogden niet geoorloofd te gaan, pas na het einde van de wapenstilstand mochten ze zich met elkaar verenigen. [1])

De gezanten waren in het begin van Juni op Seeland aangekomen. Van Slingelandt en De Huybert gingen naar Elseneur om met Karel Gustaaf te onderhandelen, Vogelsangh en Van Haren vertrokken naar Kopenhagen om met de Deense regering besprekingen te voeren. In het memoriaal, dat Van Slingelandt Karel Gustaaf toezond, verklaarde hij, dat het doel zijner zending tweeledig was: in de eerste plaats samen met de Franse en Engelse gezanten te werken voor het tot stand komen van de vrede in het Noorden, en in de tweede plaats het herstellen van de goede verstandhouding tussen Nederland en Zweden en het doen ratificeren van het verdrag van Elbing met de elucidaties.

Karel Gustaaf was over het Haags verdrag, dat hem, naar hij zei, behandeld had als een schooljongen, niet best te spreken, maar toch begreep hij wel, dat hij het niet kon negeren of er dwars tegen in gaan. Hij besloot dus de onderhandelingen niet botweg af te wijzen en zich daardoor de vijandschap der drie staten op de hals te halen, maar ze aan te nemen en dan zulke voorwaarden te stellen, dat de besprekingen zouden worden gerekt zonder tot enig resultaat te leiden. Eer Zweden

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 20 Juni; De Witt aan gezanten 22 Mei (*Brieven*, VI, oud); De Ruyter aan Van Wassenaer 9, 13, 15, 16 Juni; Van Slingelandt en De Huybert aan De Ruyter 14 Juni 1659; *Journalen*, 100, 176, 183; Journal vant Lants oorlogschip Haerlem.

de Nederlanders als onderhandelaars erkende, moesten dezen eerst schadevergoeding geven voor de door hun vijandelijkheden aan Zweden toegebrachte nadelen, luidde dan ook het antwoord aan Van Slingelandt. De verschillen in standpunt kwamen hierin weer duidelijk uit: de Nederlandse hulp aan Denemarken werd door Zweden beschouwd als een daad van openlijke vijandigheid; door de Nederlanders daarentegen als een vriendschappelijke daad jegens een bondgenoot. Ook de oude twistvragen over de tollijsten van 1640 en 1645, over de gemonteerde schepen en de geprivilegieerde compagnieën doken weer op. Onenigheden over formaliteiten als volmachten en dergelijke maakten de zaak slechts ingewikkelder.

Bij deze onderhandelingen stonden de Nederlanders alleen. De Franse gezant Terlon was op een zending naar Polen en de Engelsen waren nog niet aangekomen. De te Kopenhagen aanwezige Engelse gezant Meadowe had natuurlijk geen instructies in dit opzicht en maakte weinig aanstalten om de Nederlanders en de Zweden tot elkaar te brengen. Toch hadden de besprekingen althans dit resultaat, dat de kleinigheden als volmachtskwesties werden opgelost en de grote vraagstukken ter tafel konden worden gebracht. [1]) Nu veroorzaakte Denemarken echter moeilijkheden. We hebben gezien, in welk een moeilijk parket dit land door de afspraken der drie mogendheden was gebracht. Zou het nu in tegenspraak met wat het tevoren verklaard had zijn bondgenoten in de steek laten en een afzonderlijke vrede sluiten? Geen ogenblik dacht men hieraan, het zou met het „respect ende eere" van Frederik III in strijd zijn. Denemarken wilde geen separate vrede, maar alleen een universele met inclusie van de bondgenoten en dit werd Vogelsangh en Van Haren duidelijk te kennen gegeven, terwijl Frederik III niet naliet door eigenhandige brieven en door middel van zijn gezant Charisius de Staten-Generaal te overreden om de Nederlandse vloot te laten ageren. [2]) Dit bracht de gezanten in de grootste verlegenheid. Wat moest men nu doen? Dat Denemarken weigerachtig zou zijn en Zweden vredelievend, had men helemaal niet voorzien. Van Slingelandt en De Huybert, altijd wat meer Zweeds gezind dan de andere twee gezanten meenden nu, dat Denemarken „refus" moest worden verklaard en dus elke steun aan dat land onttrokken, terwijl hun collega's daar niets van wilden

---

[1]) Gihl, *a.w.*, 159 vlg.

[2]) Res. H.H.M. 4, 11 Juli; Vogelsangh en Van Haren aan H.H.M. 13 Juni; Charisius aan H.H.M. 11 Juli 1659. Rosenvinge was in April naar Engeland vertrokken, zodat hier dus alleen Charisius resideerde.

weten. Zij drongen trouwens niet te zeer aan, want zij voelden dat hun voorstel de ondergang van Denemarken betekende. Het verlengen van de wapenstilstand met enkele dagen was het enige middel om uit deze impasse te geraken.

De gezanten werden het er nu over eens, dat de wapenstilstand moest worden gerekend vanaf de dag, dat Mountagu en Van Wassenaer beiden er kennis van hadden gekregen (9 Juni) en dat hij dus de 30e zou eindigen. [1]) De Nederlandse admiraals konden zich hiermee niet verenigen en besloten toch de 23e te conjungeren, wat met „grote alegresse en schieten" plaats had. [2]) Veel verandering bracht die week uitstel niet en de onenigheid tussen de verschillende gezanten bleef voortduren: de Engelsen en Zweden drongen er bij de Nederlanders op aan alle steun aan Denemarken te onttrekken, maar dezen antwoordden slechts met uitvluchten. [3])

Bij deze onenigheid was de kans op een treffen tussen de Nederlandse en Engelse vloten in de Belt groot. Scherp hielden Van Wassenaer en Mountagu elkaar in het oog, vol wantrouwen de bewegingen van de ander bespiedend. Ging de Nederlandse vloot onder zeil, dan ging de Engelse mee om haar geen ogenblik uit het gezicht te verliezen. Mountagu's vredelievende verklaringen hadden de geladenheid in de atmosfeer niet weg genomen en tegen 30 Juni nam de spanning toe, want de Nederlandse admiraals waren vast besloten te ageren, zeker nu hun geduld op een zware proef gesteld was, doordat de Zweden twee van hun schepen, op wacht liggend bij Funen, met 15 schepen hadden aangevallen, waarbij één schip verloren was gegaan en het andere zich ternauwernood had kunnen bergen. Hoe weinig de Zweden zich om de wapenstilstand bekommerden en deden wat zij wilden, blijkt ook hieruit, dat zij er bijna in geslaagd waren Otte Kragh gevangen te nemen. [4]) Dat een botsing tussen Nederlanders en Engelsen echter tot

---

[1]) Mountagu had 2 Juni kennis van het verdrag gekregen en volgens het concert zou de wapenstilstand dan hebben moeten beginnen, maar de gezanten beweerden, dat men in Den Haag verondersteld had, dat niet hij, maar Van Wassenaer er het eerst bericht van zou ontvangen.

[2]) Van Wassenaer aan H.H.M. 23, 25 Juni; aan gezanten 20, 25 Juni ;Van Slingelandt en De Huybert aan Van Wassenaer 18, 22 Juni; aan De Ruyter 18, 27 Juni; De Ruyter aan H.H.M. 26 Juni; aan gezanten 25 Juni 1659; Kragh, Dagboek, 169; *Journalen*, 102, 184, 185; Journaal van Is. Sweers.

[3]) Van Slingelandt en De Huybert aan De Witt 1 Juli 1659 (*Brieven*, VI, oud); Gihl, *a.w.*, 168.

[4]) Van Slingelandt en De Huybert aan H.H.M. 1 Juli; Van Wassenaer aan H.H.M. 23, 25 Juni; De Ruyter aan H.H.M. 26 Juni; aan gezanten 30 Juni; aan Adm. Amsterdam 20 Juni 1659; *Journalen*, 105, 106, 109, 187; Journal vant Lants oorlogschip Haerlem.

elke prijs voorkomen moest worden, begrepen Mountagu en Van Wassenaer beiden en daarom traden zij met elkaar in verbinding. Hun onderhandelingen dreigden weliswaar te mislukken, vooral door de hoge eisen die de Engelse admiraal stelde, maar tot een breuk kwam het niet, want terwijl de onderhandelingen nog aan de gang waren, kreeg men bericht, dat de wapenstilstand door Nieupoort, de Nederlandse gezant te Londen, met 3 weken was verlengd en tot 13 Juli zou duren. [1]) Dit vergemakkelijkte de besprekingen natuurlijk wel. Vice-admiraal Goodson kwam een bezoek aan de Nederlandse vloot brengen, er zeer op aan dringend, dat men zich zou houden aan de prolongatie en geen vijandelijkheden plegen. Dit betekende, dat De Ruyter niet naar Kopenhagen noch naar de Oostzee mocht. Geen argumenten konden de Engelsen overhalen De Ruyter toch naar Kopenhagen te laten gaan, zelfs niet als hij beloofde daar geen vijandelijkheden te plegen, de troepen niet te ontschepen noch de Oostzee binnen te zeilen. De Ruyter zelf ging er met Mountagu nader over spreken, maar hoewel de Engelsman hem zeer goed ontving en De Ruyter daar dan ook alle lof voor had, bleef hij toch op zijn stuk staan, waarna de Nederlanders toegaven. De oorspronkelijke toestand werd weer hersteld, de beide Nederlandse vloten gingen weer uit elkaar, Van Wassenaer trok eerst met zijn schepen naar het Zuiden en zou zich vervolgens naar Kopenhagen begeven; De Ruyter bleef voorlopig in de Belt, terwijl de Engelsen weer hun oude plaats bij de „Lap" aan de ingang van de Sont innamen. Na het eindigen van de wapenstilstand zouden de Nederlandse vloten dan weer conjungeren. [2]) Hierin handelde Van Wassenaer hoogst eigenaardig, daar hij beide vloten na hun conjunctie weer scheidde. Dit was in het tractaat niet voorgeschreven en het ging dan ook lijnrecht in tegen de bedoelingen der Staten-Generaal, die er niet wel over te spreken waren, te meer

---

[1]) Met het feit, dat de gezanten in het Noorden de wapenstilstand op 9 Juni hadden laten aanvangen inplaats van op 2 Juni, had Nieupoort geen rekening gehouden. Het einde er van was dus 13 Juli en niet een week later.

Secr. res. H.H.M. 20 Juni; Van Wassenaer aan H.H.M. 1 Juli; aan Holland 2 Juli, waarin copieën van de briefwisseling met Mountagu: Mountagu aan Van Wassenaer 17, 25, 28, 30 Juni, 1 Juli; Van Wassenaer aan Mountagu 27, 28, 29 Juni, 1, 2 Juli 1659.

[2]) Van Wassenaer had zijn diensten aangeboden om Nakskov te gaan ontzetten, maar dat had men van Deense zijde onmogelijk geacht en voorgeslagen, dat hij eerst vivres uit Lübeck zou gaan halen en dan naar Kopenhagen gaan. Duur zou het afslaan van dit aanbod de Denen te staan komen!

VanWassenaer aan H.H.M. 7 Juli; aan Holland 13 Juli; aan Frederik III 21 Oct.; De Ruyter aan Adm. Amsterdam 7 Juli 1659; *Journalen*, 110 vlg., 190 vlg.

daar de vlootvoogd de desbetreffende orders toch voor dien had ontvangen. [1]) De scheiding der beide vloten was overigens niet van lange duur. Overeengekomen was, dat De Ruyter zich na afloop van de termijn naar Kopenhagen zou begeven, maar aangezien de Engelsen de afgesproken plaats achter de Lap verlieten en 7 Juli tussen Kopenhagen en Hven kwamen liggen, achtte ook Van Wassenaer zich niet langer aan zijn belofte gebonden, en beval De Ruyter aanstonds naar de Deense hoofdstad te gaan, waar deze 16 Juli aankwam. [2])

7 Mei 1659 was in Engeland het Lange Parlement, welks zittingen in 1653 waren „onderbroken", samengeroepen. Feitelijk eindigde nu het protectoraat en werd de republiek hersteld. Veel verandering bracht dit niet, want nog steeds bleef de strijd tussen leger en parlement, die zich beiden vertegenwoordigers van het volk voelden, voortduren en daardoor kon de Engelse regering onmogelijk krachtig naar buiten optreden. Zij wenste dus een conflict met de Verenigde Provinciën tot elke prijs te voorkomen en de bemiddeling in het Noorden te doen slagen, waarom de wapenstilstand moest worden verlengd. Een desbetreffend voorstel werd de Nederlandse gezant Nieupoort gedaan, en zonder daartoe opdracht van de Staten-Generaal te hebben ontvangen, had deze, naar wij gezien hebben, onze gezanten in Denemarken en Van Wassenaer geschreven, de wapenstilstand te verlengen. [3]) Deze eigenmachtige daad had in de Nederlanden veel verontwaardiging gewekt, vooral bij Zeeland, Friesland en Groningen. In Holland drongen Amsterdam en Haarlem er op aan Nieupoort terug te roepen en een ander in zijn plaats te sturen, terwijl Hoorn wenste, dat hij zich persoonlijk over zijn „onfatsoenelyke actie" kwam verantwoorden. De verontwaardiging was echter niet alleen veroorzaakt door deze „abusive proceduyren", maar berustte ook hierop, dat deze provinciën en steden van verder uitstellen der actie niets wilden weten. Met al dat geschipper daar in het Noorden bereiken we niets, betoogde Friesland. Door talrijke beloften zijn we aan Brandenburg en Denemarken verbonden, die kunnen we nu niet schenden. Zweden gaat intussen zijn gang, benadeelt onze handel door het uit-

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 20 Juni schreef voor, dat de vereniging onzer beide vloten en de ontscheping der troepen moest plaats hebben, ongeacht eventuele onderhandelingen over prolongatie. De Witt aan Van Slingelandt 22 Aug. 1659 (*Brieven*, II, nieuw).

[2]) *Journalen*, 113, 116, 192, 195.

[3]) Res. H.H.M. 8 Aug.; Nieupoort aan de Witt 13 Juni; aan Van Wassenaer 13 Juni (afgedrukt o.a. *Thurloe Papers*, VII).

geven van kaperbrieven en verhindert onze koopvaarders naar huis terug te keren; niet minder dan 70 hebben zodoende de winter op de rede van Kopenhagen moeten doorbrengen. Alleen door „salutaire ende vruchtbare" resolutiën die aan dit getalm een einde maken, kan wat worden bereikt. [1])

Men spaarde ook De Witt geen aanvallen op zijn persoonlijk beleid, maar hoe heftig het soms ter Generaliteit mocht toegaan, de vergaderingen in Holland spanden hierbij de kroon. Verschillende leden beschuldigden de Raadpensionaris een politiek op eigen houtje te voeren, buiten de regering om, ja mogelijk „oock wel discreperende van de ordres van den Staet", want hoe was het mogelijk, dat Nieupoort zonder machtiging te werk was gegaan en ook Van Wassenaer op eigen gelegenheid afspraken met Mountagu maakte, als dit niet geschiedde op onderhandse aanwijzigingen en „particuliere secrete directiën" van enkele heren die „haer de regeeringe wat te veel aenmatigen?" Vooral Amsterdam verzette zich met alle kracht tegen de politiek van De Witt, hierin gesteund door het Noorderkwartier; Dordt, Delft, Rotterdam, Gouda en Gorkum waren daarentegen veel gematigder en voelden voor een vredelievende oplossing in de geest van het tractaat. [2])

Nu kunnen we niet ontkennen, dat in het algemeen gesproken verlenging van de wapenstilstand geheel in de lijn van de politiek van De Witt was, hij wilde immers zo lang mogelijk een oorlog voorkomen en had, alle moeilijkheden voorziende, kort na het sluiten van het tractaat Nieupoort orders in deze geest gegeven. Als er trouwens opgetreden moest worden, dan kon dit, wilde men aan het tractaat blijven vasthouden, alleen tegen Denemarken geschieden, want dat weigerde op de onderhandelingen in te gaan. Al was Zweden in werkelijkheid niet tot vrede bereid en zocht het allerlei uitvluchten, het was toch op de besprekingen ingegaan en daarmee was voorlopig aan de letter van het verdrag althans voldaan. Natuurlijk waren ook de bezwaren van de prolongatie niet weg te redeneren. De termijn van 3 weken werd door velen te lang geacht om „behoorlijcke naedruck bij 't werck te houden", de soldaten op de schepen van De Ruyter zouden nog eens 3 weken aan de moeilijkheden van het verblijf aan boord blootgesteld zijn en bovendien had Nieupoort bewilligd in een stil-

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 8 Juli; res. H.H.M. 16, 22, 25 Juli, 8 Aug.; res. Holland 6 Aug.; res. Amsterdam 2 Juli 1659; Aitzema, IV, 394, 395.

[2]) Res. Amsterdam 2 Juli; Van Wassenaer aan De Witt 23 Aug. (*Brieven*, I, nieuw); De Witt aan Van Slingelandt 22 Aug.; aan Van Wassenaer 21 Juli (*Brieven*, II, nieuw); Bontemantel, Aantekeningen 2, 8 Juli 1659; Van der Goes, *a.w.*, 24.

stand van onze vloten, zonder dat over de Zweden was gesproken, die dus feitelijk konden optreden zo veel ze wilden. Werden bovendien de moeilijkheden door verlenging zonder meer wel weggenomen? Zij waren juist ontstaan, omdat men niet wist, wie er eigenlijk refus moest worden verklaard en met deze kwestie te verschuiven kwam men haar oplossing niet nader. Deze bezwaren voelde De Witt natuurlijk wel en daarom keurde hij Nieupoorts daad niet onvoorwaardelijk goed. Het is dan ook moeilijk te geloven dat zij in deze vorm uit zijn aanwijzing voortsproot. [1])

De Witt had intussen al zijn overredingskracht nodig om de gemoederen tot bedaren te brengen. Men krijgt zelfs de indruk, dat de Raadpensionaris eerst niet wist, hoe hij de verschillende meningen met elkaar moest verzoenen, en met de grootste moeite kon hij tenslotte gedaan krijgen, dat de Staten van Holland zich bij zijn beleid neerlegden en zich niet scheidden van het bepaalde van 21 Mei. Het gevaar dat men dit zou doen, was niet denkbeeldig, te meer daar de ratificaties niet waren uitgewisseld. Vooral Amsterdam bleef lang hardnekkig op zijn standpunt staan en stelde zelfs voor, ingeval Zweden „refus" werd verklaard, tegen dat land de geallieerde troepen te gebruiken, ook als Frankrijk en Engeland zich daartegen zouden verzetten. Van Wassenaer, die immers „groote en botte foute" had begaan, moest thuis komen, terwijl het bevel aan de zo veel krachtiger De Ruyter moest worden overgedragen. [2])

De Witt werd bij zijn streven tot slechting der geschillen krachtig bijgestaan door De Thou. Deze gaf onderhands verschillende Hollandse statenleden kennis van het in Februari 1659 tussen Engeland en Frankrijk gesloten garantietractaat, waarbij Frankrijk beloofd had Engeland bij te staan, als het in oorlog raakte wegens de aan Zweden verleende hulp. Openlijk verklaarde hij verder, dat als de Nederlanders zich niet meer gebonden achtten aan het tractaat, Frankrijk Zweden uit alle macht zou steunen. Ook Engeland dreigde in dat geval niet werkeloos te blijven. Tenslotte ondernam De Thou

---

[1]) Nieupoort had volgens res. H.H.M. en een brief van De Witt wel verlof tot prolongatie met enkele dagen, maar niet onvoorwaardelijk. Over de bezwaren van het lange verblijf der troepen op de schepen had De Witt hem 16 Juni nog geschreven en hij had hem tevens gezegd dat de 3 weken verlenging te lang waren, maar deze laatste brief kwam te laat aan, want Nieupoorts bewuste brief is van 13 Juni.

Res. H.H.M. 29 Mei; secr. res. H.H.M. 20 Juni; De Witt aan Nieupoort 30 Mei, 16, 20 Juni 1659 (*Brieven*, III, oud).

[2]) Van der Goes, *a.w.*, 24, zegt: de Raadpensionaris houdt alle betreffende resolutiën „in het wilde".

een reis naar Amsterdam om persoonlijk deze stad te beïnvloeden. Van zijn kant trachtte De Witt door middel van zijn oom Cornelis de Graeff, een der burgemeesters, de stad tot zijn zienswijze over te halen.

In deze omstandigheden zou langer volhouden gelijkstaan met roekeloosheid. Ook Amsterdam wilde ons land niet aan de rand van de ondergang brengen. Toch is het te merken, dat deze oppositie van invloed is geweest. De houding van de Republiek wordt nu krachtiger dan eerst, waartoe ook wel de slappere houding van de Engelse regering meewerkte. [1]) De Staten-Generaal legden zich tenslotte bij de gedane zaken neer en hoewel er nog veel tegen werd gemord en men zelfs op de terugroeping van Nieupoort aandrong, kwam hier niets van. Voetstoots gaven ze hun goedkeuring niet, in elk geval, schreven ze de gezanten, moesten de troepen die slechts met het „hoogste ongemak ende pericul" op de schepen konden blijven, worden geland, wat het tractaat van 21 Mei eigenlijk niet kon beletten (hoewel dit toch wel de bedoeling was geweest!). Zou Engeland nu desondanks hiertegen toch bezwaren maken, wat wel te verwachten was, dan mochten de gezanten beloven, dat de troepen van het tweede secours na hun landing, die dus in elk geval moest plaats hebben (!), ja zelfs die van het eerste, alleen te Kopenhagen defensief zouden optreden en niet naar buiten zouden worden gestuurd op een onderneming. Uit deze voorschriften blijkt wel duidelijk, dat de afkeuring van de Staten-Generaal zich niet zozeer tegen de verlenging als wel tegen de onvoorwaardelijke verlenging richtte. [2])

Het tractaat van 21 Mei had verschillende vraagpunten opengelaten, waaruit al het geharrewar in het Noorden met wapenstilstanden waarmee niets werd bereikt, was voortgekomen. Het was immers in zijn bepalingen te vaag en te weinig scherp omlijnd, daar geen bepaling de drie staten voorschreef, dat men eenstemmig de vredesvoorwaarden moest vaststellen en een gemeenschappelijke verklaring geven, wie van de twee partijen deze voorwaarden weigerde aan te nemen. Maar ook al was men het over dit „refus" verklaren eens geworden, dan had men alleen maar het *recht*, niet de *plicht* de weigerende staat tot vrede te dwingen, zodat het sterkste dwangmiddel ontbrak. Niet alleen over deze dubbelzinnigheden was men in de Verenigde Provinciën niet wel te spreken, maar men vond ook —

---

[1]) Res. Amsterdam 2 Juli; De Witt aan De Graeff 11 Aug. 1659 (*Brieven*, II, nieuw); Gihl, *a.w.*, 185 vlg.

[2]) Secr. res. H.H.M. 20 Juni, 13 Juli; res. H.H.M. 22 Juli 1659.

en hierin zien we de invloed van de oppositie van Amsterdam c.s. zich doen gelden — dat de vrede van Roskilde voor Denemarken te nadelig was, een overtuiging die De Witt overigens deelde.

Eind Mei reeds had hij Nieupoort de opdracht gegeven, een opdracht weldra door de Staten-Generaal herhaald, bij de Engelse regering er op aan te dringen, dat Trondhjem en Bornholm aan Denemarken zouden blijven en dat de 400000 rijksdaalders voor de zaak-Caerlof zouden worden kwijtgescholden. [1]) Dit betekende dus een terugkomen op het Hollandse standpunt uit het begin der onderhandelingen. Toen was Engeland onverzettelijk geweest en had er niet van willen horen, maar nu was de binnenlandse toestand daar zo geworden, dat het de boog niet te strak kon spannen. Ogenschijnlijk is dit streven naar voor Denemarken gunstiger voorwaarden in strijd met het bepaalde van 21 Mei, maar men meende zich te kunnen verdedigen met de opmerking, dat Zweden de Deense bezittingen ongerept en in goede staat moest opleveren, wat door de plunderingen en het brandschatten der soldaten onmogelijk was en dat een schadeloosstelling dus rechtvaardig was. Men verwachtte niet, dat Engeland hierin zou tegenwerken, want dat had de nadelen ondervonden van de Zweedse tolverhoging in Trondhjem in 1658. Als het bovendien de billijkheid ervan niet inzag, dan moest de houding der Nederlanders, die niet bereid waren Denemarken tot vrede te helpen dwingen, tenzij deze gunstige bepalingen werden aangenomen, het wel overhalen. Na rijpe overweging gaf de Engelse regering haar gezant Downing tenslotte opdracht in Den Haag met de Nederlanders besprekingen te openen over te maken veranderingen in het verdrag van 21 Mei. De Staten-Generaal wezen commissarissen aan en de onderhandelingen begonnen onder bemiddeling en ten huize van De Thou. Na enkele dagen kwam men al tot een resultaat. De overeenkomst van 24 Juli (het zgn. tweede Haags concert) had de volgende inhoud:

De gezanten van beide staten [2]) zouden streven naar een vaste vrede op grond van die van Roskilde en in overeenstemming met de wijzigingen door het verdrag van 21 Mei daarin aangebracht. Te maken veranderingen in het verdrag van 21 Mei en dat van Roskilde zouden geschieden onder bemiddeling van de gezanten, die hun best moesten doen desondanks de vrede tot stand te brengen binnen

---

[1]) Gihl, *a.w.*, 179, 180.

[2]) De Thou tekende niet, bewerend daarvoor geen orders te hebben, maar hij beloofde het bij Terlon aan te bevelen om de bepalingen te helpen nakomen. Overigens vond men dat in de Republiek niet erg, het belangrijkste was natuurlijk Engelands medewerking, want Frankrijk had toch geen vloot in het Noorden.

14 dagen. [1]) Mochten de beide oorlogvoerende partijen de vrede op deze grondslag binnen de bepaalde termijn niet aanvaarden, dan zouden Engeland en Nederland hem opleggen, met die verandering echter, dat Trondhjem Deens bezit bleef. Ook hielden de gezanten de vrijheid er bij Zweden op aan te dringen Denemarken de 400000 rijksdaalders te schenken. Nogmaals werd vastgesteld, dat men er naar zou streven, dat Denemarken beide staten gelijke handelsvoordelen verleende en Zweden de ratificatie van het verdrag van Elbing met de elucidaties overgaf. Belangrijk was de slotbepaling, dat de Engelse en Nederlandse vloten en troepen na afloop van de twee weken de refusant alle steun zouden onttrekken en de acceptant alle hulp en bijstand verlenen, en met samengevoegde macht en wapenen bewerken, dat de weigerende staat werd gedwongen vrede te sluiten. [2]) De Staten-Generaal hadden niet gedaan kunnen krijgen, dat in het verdrag werd bepaald, dat ook Bornholm aan Denemarken zou blijven en Zweden Hven moest afstaan; niets verhinderde echter, dat er tijdens de 14 dagen door de gezanten toch voor werd gewerkt en ze kregen bevel, dat, als het niet gelukte Bornholm voor Denemarken te bedingen, er toch voor moest gezorgd worden, dat de bewoners die het eiland voor Denemarken hadden herwonnen, daarover door Zweden niet zouden worden lastig gevallen. [3])

Deze overeenkomst werd bekrachtigd en uitgebreid door een nieuwe van 4 Augustus, het zgn. derde concert. Hierin werd bepaald, dat als de 14 dagen wapenstilstand nog niet mochten begonnen zijn, als men in Denemarken bericht kreeg van deze verdragen, ze dan binnen 24 uur na aankomst zouden aanvangen. Kwam binnen die termijn de vrede niet tot stand, dan zouden de gezanten der drie staten, althans die van Engeland en de Verenigde Provinciën, de staat, welke weigerde de bepalingen aan te nemen, voor refusant verklaren, met beide vloten tegen hem optreden en hem zo tot vrede dwingen, en wel zonder tijdverlies en zonder nadere instructies af te wachten. Hetzelfde dus als 24 Juli was bepaald, maar in wat scherpere vorm. De gezanten in loco mochten verder beraadslagen over het naar huis zenden van een deel der schepen, daarbij wel in het oog houdend, dat er genoeg achter bleven om de conventies na te

---

[1]) De Latijnse en de Franse tekst en in navolging daarvan enkele schrijvers als Aitzema en Gihl hebben 15 dagen, omdat het Latijn en het Frans de dag van vaststelling ook meetellen.

[2]) Secr. res. H.H.M. 18, 23, 24 Juli; res. H.H.M. 19 Juli; secr. res. Holland 12 Juli 1659; Aitzema, IV, 398.

[3]) Secr. res. H.H.M. 25 Juli, 1 Aug. 1659.

kunnen komen. De Nederlandse gezanten kregen echter opdracht, voor dit naar huis zenden eerst nadere orders af te wachten. Zij werden tot spoed aangemaand, opdat het voor militaire operaties gunstige seizoen niet zou verlopen. Dit mocht hen er echter niet toe verleiden roekeloos te werk te gaan, tot elke prijs moesten „sinistre recontres" met de Engelse vloot worden voorkomen, en daarom moest de vloot van De Ruyter zich tijdens de 14 dagen, wanneer het soms tot „hostile actiën" tegen Zweden zou komen (b.v. ingeval Zweden weigerde de wapenstilstand te aanvaarden en voortging met zijn aanvallen op Deens gebied) tegenover de Engelse „stille houden" en mocht alleen die van Van Wassenaer optreden. Ook moesten de gezanten zoveel mogelijk samen onderhandelen, zodat verschil van gevoelen niet openlijk tot uiting zou komen. Ga niet te snel te werk, schrijft De Witt tenslotte, denk er om, slechts in het laatste geval moeten we optreden tegen Denemarken en als dat gebeurt, mag het wel erg benauwd worden, maar pas er voor op, dat Kopenhagen niet in Zweedse handen valt. En voordat we tot dit uiterste middel van dwang overgaan, moet Zweden ons eerst alle bewijzen van vriendschap doen: alle kaperbrieven intrekken en het verdrag van Elbing met de elucidaties inwilligen. [1])

Frankrijks houding tegenover deze laatste twee verdragen is eigenaardig. De Thou had geweigerd ze te tekenen, maar onder zijn bemiddeling waren ze tot stand gekomen. Ook had hij beloofd ze bij zijn regering en Terlon aan te bevelen. Zelf gaf hij voor geen opdracht tot tekening te hebben ontvangen. Misschien was deze met opzet niet verleend, opdat Zweden er niet over kon klagen, dat Frankrijk met zijn vijanden samenspande. Tegen Frankrijks zin waren de nieuwe verdragen niet, men was verheugd, dat de goede verstandhouding tussen Engeland en de Republiek, die in de laatste tijd dreigde verstoord te worden, nu weer was hersteld. Daarom kreeg De Thou bevel voor de vrede te blijven ijveren, ook met de vastgestelde voorwaarden als grondslag, die dus werden aanvaard. [2])

De Staten-Generaal hadden nu hun programma: de beide staten tot vrede te dwingen en zo handel en scheepvaart te beveiligen, volledig doen aannemen, en de beide laatste concerten moeten dan ook worden opgevat als een triomf voor de Nederlandse politiek. Als Frankrijk en Engeland zich eerder naar de wensen der Staten-

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 25 Juli, 4 en 5, 8, 15 Aug; De Witt aan Van Slingelandt 28 Juli, 1, 11 Aug.; aan Vogelsangh 4 Aug. (*Brieven*, VI, oud).

[2]) Wicqufort, II, 589; Gihl, *a.w.*, 197, 198.

Generaal gevoegd hadden, was er geen onenigheid onder de gezanten ontstaan, terwijl intussen de strijdende partijen hun gang gingen, zonder zich al te veel aan de onderhandelingen te storen, terecht van overtuiging, dat bij de vage bepalingen van 21 Mei niet spoedig enige actie van de zijde der bemiddelaars te verwachten was. Nu verandert dat. Algemeen moest men inzien, dat het Nederlandse standpunt het juiste was en de toestand zo niet kon voortduren, dat slechts een eensgezind, krachtig optreden van Engeland en Nederland samen iets vermocht uit te werken. Dat deze overtuiging in Engeland veld won, is ontegenzeggelijk mede te danken aan de moeilijkheden, waarin de regering daar verkeerde, maar te veel gewicht moeten we aan dit laatste niet hechten, want het inzicht, dat de gevolgde weg de enige goede was om uit het moeras te geraken, was wel de voornaamste drijfveer. [1])

Ook tijdens de nieuwe termijn van de wapenstilstand hadden in Denemarken de onderhandelingen tot geen resultaat geleid, wat wel te verwachten was. Frederik III bleef op zijn oude standpunt staan, in de overtuiging, dat zijn bondgenoten de Nederlanders toch niet tegen hem op zouden treden en evenmin bevreesd voor een actie van de kant van Engeland. Men was in Kopenhagen natuurlijk heftig verontwaardigd over de handelwijze van de Staten-Generaal en talrijke pamfletten verschenen om de sympathie van Europa op te wekken. [2])

Dat Terlon eind Juli uit Polen teruggekomen was, bracht ook niet

---

[1]) Gihl ziet een diepgaand verschil tussen het eerste concert en de twee volgende. Bij het eerste hadden de mogendheden zich verbonden tot bemiddeling, wel is waar op grond van de vrede van Roskilde, maar het enige dwangmiddel was de verplichting de refusant alle steun te onttrekken. Bij het tweede en derde concert echter stelden twee staten de vredesvoorwaarden vast en beloofden deze samen met de wapenen door te zetten. M.i. is hier echter van een principiële tegenstelling geen sprake. De concerten hebben dezelfde grondslag: de vrede van Roskilde. In alle drie wordt de mogelijkheid opengelaten hierin veranderingen aan te brengen. Het eerste concert kende ook behalve de verplichting om de refusant niet te helpen, het recht de acceptant bij te staan, dus zeker een positief dwangmiddel. Wij moeten in de laatste verdragen veeleer niet iets nieuws zien, dan wel een nadere behandeling van de vragen, wie er eigenlijk refus was en op welke gronden, en de erkenning, dat de positieve dwang van het eerste concert te zwak was. Het is dus geen fictie, als men volhield, dat het verdrag van 21 Mei door deze nieuwe verdragen niet was geschonden. Het eerste concert is vager, houdt de zaken algemener, het tweede en derde treden krachtiger op, formuleren scherper, maar niet anders. Gihl, *a.w.*, 198.

[2]) Gihl, *a.w.*, 171; Fridericia, *a.w.*, 437.

veel verbetering. Wel werden er talrijke conferenties tussen de Nederlandse en Zweedse afgevaardigden gehouden, maar ze bleven beperkt tot even talrijke betuigingen van vredelievendheid. De tegenstellingen waren dan ook wel groot: de Zweden wilden zich zekerheid verschaffen, dat de Nederlanders hun vijanden niet ondersteunden, voordat ze er toe overgingen het verdrag van Elbing met de elucidaties te ratificeren; de Nederlanders wilden juist ondanks dit verdrag toch de handen vrij hebben om Denemarken te helpen; het was steeds weer de oude kwestie: is de Nederlandse vlootzending een vijandelijke daad tegenover Zweden of niet? [1])

Toch bleek men van Zweedse zijde niet ongenegen om met de Republiek tot een vergelijk te komen. Karel Gustaaf was van plan de Nederlanden te winnen met beloften van tolvrijheid in de Sont, de Elbe en de Wezer, mits ze zich dan onthielden van inmenging in de Noordse kwestie. Aangezien de Nederlandse gezanten hiervoor natuurlijk geen instructies hadden, besloot hij als buitengewoon gezant P. J. Coyet naar Den Haag te zenden. Deze vertrok begin October 1659 en kwam na een zeer avontuurlijke reis in de Nederlanden aan. [2]) Erg vriendelijk werd hij hier niet ontvangen en er gingen zelfs stemmen op om hem geen audiëntie toe te staan, maar aangezien dat met onze rol van bemiddelaars niet wel in overeenstemming te brengen was, werd hieraan geen gevolg gegeven. Van invloed is zijn zending niet geweest, wat bij de heersende ongunstige stemming tegenover Zweden niet te verwonderen is. Om Coyet tegen te werken zond Frederik III in November 1659 twee gezanten naar Den Haag, de ons bekende Otte Kragh en Godske van Buchwald. [3])

Het bevorderde de onderhandelingen in het Noorden niet, dat de

---

[1]) Vogelsangh en Van Haren aan H.H.M. 31 Juli 1659; Gihl, *a.w.*, 172, 173.

[2]) Coyet vertrok op het schip van de ons reeds bekende Adriaen Banckert. Deze had nog een hoog passagier aan boord, Friedrich II van Hessen-Homburg, de latere held van Fehrbellin, wiens been bij de bestorming van Kopenhagen afgeschoten was en die nu in de Nederlanden genezing kwam zoeken. Aan het zilveren been dat hij toen ontving dankte hij zijn bijnaam „mit dem silberen Beine". De reis was niet zeer gelukkig, want bij Anholt strandde men. Het scheepsvolk wilde het schip verlaten, maar Banckert dwong de manschappen met de degen in de vuist hun plicht niet te verzaken. Onder levensgevaar werden Coyet en zijn gevolg door een Hamburger schipper gered en het schip werd op de zesde dag na de stranding „miraculeuselijck met een harde storm en holle zee" van het rif afgeholpen. Te Elseneur werd het gedeeltelijk gerepareerd en zo kon Coyet, die zeer te spreken was over die „buitengewoon goede kerel" tegen het eind van de maand weer vertrekken. Grove, Adriaen Banckers.

[3]) Aitzema, IV, 531 vlg., 536, 537; Wicquefort, II, 623 vlg., 629 vlg.

Nederlandse gezanten, ondanks herhaald aanschrijven uit Den Haag in hun weinig eensgezinde houding bleven volharden. Vogelsangh en Van Haren maakten zelfs een laatste door Terlon gedane poging om tot overeenstemming te komen onmogelijk, door eenvoudig van de conferentie weg te blijven. [1]) Zo kwam het einde van de tweede termijn in het zicht, zonder dat nog iets bereikt was. De kans op een treffen tussen de Nederlandse en de Engelse vloot stond weer voor de deur. Mountagu trachtte, evenals de vorige maal, de wapenstilstand te verlengen en hij werd hierbij gesteund door de Nederlandse gezanten te Elseneur, maar de twee gezanten te Kopenhagen wilden er niets van weten. De 13e Juli kwam Van Wassenaer met zijn vloot bij de Draker voor anker en enkele dagen later voegde De Ruyter zich bij hem. Beide vloten waren dus weer verenigd. Hun verschijning bewerkte tevens, dat de Zweedse schepen, die sedert 29 Mei de stad hadden geblokkeerd, waardoor daar groot gebrek en duurte was ontstaan, de wijk namen naar Landskrona. De Engelse vloot lag nog bij Hven, zodat het een fraai schouwspel was al deze schepen zo dicht bij elkaar te zien. [2]) Nu moest eerst de militie ontscheept worden.

Het is bijna niet te beschrijven welke ellende onze troepen aan boord van de schepen hadden doorgemaakt. Steeds op een betrekkelijk klein oppervlak, hadden ze in het hete seizoen de dagen werkeloos moeten doorbrengen. Men verwondert er zich over, dat de gezondheidstoestand der soldaten zo weinig te wensen overliet en dat alles zonder heftige klachten geduldig werd gedragen. De maat was echter bijna vol, de vivres, waarvan veel was bedorven, dreigden op te raken en het bier liep op zijn eind. [3]) Nu hoopte echter elk, dat deze ellende geleden was en de soldaten eindelijk de vaste wal konden betreden. Reikhalzend zagen de troepen naar hun verlossing uit. Men had echter te vroeg gejuicht, want de Deense regering maakte tegen ontscheping ernstig bezwaar, omdat er te Kopenhagen gebrek aan vivres was! Eerst had men zo dringend om troepen gevraagd en nu

---

[1]) Res. H.H.M. 22 Juli; De Witt aan Van Slingelandt 11 Aug. 1659 (*Brieven*, VI, oud); Gihl, *a.w.*, 175.

[2]) Vogelsangh en Van Haren aan H.H.M. 9 Juli, waarin copie Mountagu aan hen 28 Juni/8 Juli, 16 Juli; aan Van Wassenaer 13 Juli; Van Wassenaer aan Holland 13 Juli; Van Haersolte aan H.H.M. 31 Mei, 7, 17, 23, 28 Juni, 16 Juli; Machwitz aan H.H.M. 31 Mei, 3 Juni 1659; *Journalen*, 115.

[3]) Bij het lossen bleek, dat niet minder dan 4000 pond brood was bedorven; kaas moest met schoppen „als dreck" over boord worden gegooid, traanvaten hadden gelekt en azijnvaten waren leeggelopen; stokvis, spek en boter waren zeer „beschadycht". De Ruyter aan Adm. Amsterdam 7, 23, 30 Juli 1659; *Journalen*, 198.

weigerde men ze in de stad te laten. Dat was opvallend en er stak natuurlijk iets anders achter dan gebrek aan vivres. Dit argument hield bovendien geen steek, want ook in de stad bleven de troepen ten laste van de Verenigde Provinciën. Veeleer ligt het vermoeden voor de hand, dat de Deense regering bevreesd was, dat een groot contingent Nederlandse troepen in de hoofdstad wel eens gebruikt zou kunnen worden om Denemarken tot aanneming van het concert te dwingen. De Witt beval inderdaad dit middel aan en de bewuste resolutie, die 13 Juli voor de tweede maal nadrukkelijk de ontscheping der troepen voorschreef, was wel met die bedoeling genomen. Dwang op deze manier zou het voordeel hebben, dat Engeland er niet in gemoeid werd en Kopenhagen niet de kans liep in vijandelijke handen te raken. [1])

Al kwam van ontscheping in de hoofdstad niets, toch behoefden de troepen niet lang meer aan boord te blijven, want de Deense regering besloot een grote onderneming op touw te zetten, waarbij de Nederlandse krijgsmacht behulpzaam zou zijn, dan was deze tevens uit de buurt! Na een door Frederik III gegeven „verbroederingsmaaltijd" werd 20 Juli 1659 een grote krijgsraad gehouden, waaraan Deense rijksraden en officieren benevens de Nederlandse bevelhebbers en de gezanten Vogelsangh en Van Haren deelnamen. [2]) Men besloot een lang gekoesterde wens tot uitvoering te brengen en de stad Nakskov te gaan ontzetten, daarna de eilanden Mön, Laaland, Falster en Langeland te heroveren en tenslotte de geallieerde troepen op Funen over te brengen. De Deense schepen onder Bjelke zouden hierin met de Nederlandse samenwerken. Het tweede secours onder Killegrew, versterkt met 1500 ruiters, die Eberstein zou leveren, met nog 1500 van Brandenburg vormden het leger. Het opperbevel kwam in handen van Schack, die Kragh als krijgscommissaris naast zich had. Ongeveer 100 schuiten werden tot troepentransport geprest; munitie, lonten, schoppen en spaden waren echter schaars, en door gebrek aan geld en de spreekwoordelijke laksheid was men niet klaar voor 31 Juli. [3])

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 13 Juli; De Witt aan Vogelsangh en Van Slingelandt 21 Juli 1659 (*Brieven*, VI, oud).

[2]) Dat de gezanten aan de krijgsraad deelnamen, werd hun niet alleen in het buitenland, maar ook in ons land kwalijk genomen, want hierdoor gaven ze hun neutraliteit prijs. De Witt aan Vogelsangh 8 Aug. 1659 (*Brieven*, VI, oud); Fridericia, *a.w.*, 437.

[3]) Het argument, dat Denemarken geen geld had en dus laat klaar was, maakt de beschuldiging van laksheid echter niet ongedaan. Lind, *a.w.*, 179.

Met de schuiten mee telde de vloot ongeveer 250 zeilen, de grootste verzameling schepen, die men sinds mensenheugenis bij elkaar had gezien. Twee Augustus ging zij onder zeil. De vorige dag had men het tweede concert ontvangen, maar Van Wassenaer meende, dat dit geen verandering in de gang van zaken bracht; 3 Augustus ontving hij echter bevel van Vogelsangh en Van Haren niet tegen de Zweden te ageren. De vloot wendde nu en lag verder weer „sonder iets te verrychten". [1])

Over dit bevel waren de Denen natuurlijk zeer „gealtereert", maar de gezanten wilden geen toestemming geven tot aanvallen. Van Wassenaer kreeg alleen verlof om met de vloot in het gezicht van Nakskov te gaan liggen om de belegerden te „encourageren". Wel waren de Denen eerst van plan toch met eigen krachten en de troepen van Killegrew, die wèl wilde optreden, de onderneming voort te zetten, maar zonder de Nederlandse vloot was niet veel te beginnen. Het bemoedigen van de bezetting in Nakskov was niet meer nodig, want het was al te laat. Dapper had de stad zich verdedigd, levend tussen vrees en hoop op ontzet. De munitie echter nam af en de Zweden kwamen stap voor stap nader. Tegenstand was niet langer mogelijk en de burgerij zag zich 25 Juli genoodzaakt de stad over te geven op voorwaarde van vrije uittocht met militaire eer voor het garnizoen en tegen belofte, dat leven en goederen van de burgerij zouden worden gespaard. [2]) Dit alles wekte in de Nederlanden bevreemding en terecht. Als men in Denemarken de zaken wat minder slap ter harte had genomen en wat meer haast achter het werk gezet, was dit niet gebeurd.

Dat het tweede concert de schuld zou dragen van het verlies van de stad, is zeker niet het geval. Men wist toch, wanneer de wapenstilstand afliep (13 Juli) en als toen alles gereed was geweest, had men onmiddellijk kunnen vertrekken. Ook een vroeger aanbod van Van Wassenaer om Nakskov te ontzetten was, zoals we gezien hebben afgewezen. [3]) De schuld lag hier noch bij het concert, noch bij de

---

[1]) Vogelsangh en Van Haren aan H.H.M. 23 Juli; aan De Witt 31 Juli (*Brieven*, VI, oud); aan Van Wassenaer 3 Aug.; Van Wassenaer aan Holland 10 Aug.; aan Vogelsangh en Van Haren 3 Aug.; De Ruyter aan Adm. Amsterdam 9 Aug.; Puchler aan H.H.M. 19 Juli/2 Aug.; Van Haersolte aan H.H.M. 23 Juli, 6 Aug.; Sjaellandske Tegnelser 12/22, 15/25 Juli 1659; Kragh, Dagboek, 170; *Journalen*, 117 vlg., 199 vlg.

[2]) Van Wassenaer aan Holland 10 Aug.; Vogelsangh en Van Haren aan Van Wassenaer 4 Aug., copie; Sjaellandske Tegnelser 18/28 Juli 1659; Fridericia, *a.w.*, 438.

[3]) Zie *hiervoor*, 169 n. 2.

Nederlanders in de Oostzee, maar alleen bij de Denen. Dat Frederik III nu verklaarde de troepen van het tweede secours, waar hij zo dikwijls om had gevraagd, niet nodig te hebben, werd, schrijft De Witt, hier „seer vreemt" opgenomen, ja als een „smadelycke daet voor desen Staet" beschouwd. Het was toch wel eigenaardig, dat de Deense regering eerst herhaaldelijk geprotesteerd had tegen de wapenstilstand en toen de termijn was geëindigd en haar de volledige Nederlandse macht ter beschikking werd gesteld, niet klaar was, om vervolgens te beweren, dat ze het wel buiten de troepen kon stellen, zodat zij „de Sweden het hart dapper heeft opgeset" en — De Witt drukt zich voor zijn doen in een officiële brief vrij kras uit — de „schandelycke disordre" van Denemarken in oorlogszaken duidelijk is gebleken. [1])

Een nieuwe jobstijding kwam zich weldra bij de eerste voegen. Tweemaal had de keurvorst met hulp van enkele Deense en Nederlandse schepen tevergeefs getracht vaste voet te krijgen op Funen, maar voorbereidingen tot een derde poging waren weer in het werk gesteld. Langs de Jutse kust werden onder leiding van Hans van Ahlefeldt schuiten verzameld voor troepentransport. Om hierbij behulpzaam te zijn was kapitein König uit Kopenhagen gekomen. Hij lag met 3 Nederlandse en enkele Deense schepen in de haven van Ebeltoft. 15 Juli kreeg de Engelse majoor in Zweedse dienst, Owen Coxe [2]), bevel deze overtocht te beletten. Hij vertrok met 7 schepen, 1 galjoot en 1 brander uit Landskrona. 2 Augustus had het treffen tussen de eskaders plaats. Hoewel de Zweden sterker waren, slaagden ze er pas na een harde strijd in de overwinning te behalen, maar deze was dan ook volkomen: 4 schepen, de Deense Graa Ulv (42), Johannes (20), de Nederlandse Prins Willem (28) en Het Wapen van Monnickendam (26) werden veroverd, de overige waaronder Het Wapen van Enckhuysen (27) en 40 schuiten werden verbrand of sprongen in de lucht. Een deel der ingescheepte soldaten met vele matrozen en twee Nederlandse kapiteins hadden zich bijtijds kunnen redden, de derde werd echter gevangen genomen, kapitein König zelf sneuvelde. Verwijten over deze nederlaag bleven niet uit. Van Ahlefeldt meende, dat König de strijd niet had moeten aannemen, terwijl de keurvorst de Nederlanders van lafheid beschuldigde. Na dit succes zette Coxe

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 5 Sept.; secr. res. Holland 2 Sept.; Frederik III aan H.H.M. 31 Juli o.s.; De Witt aan Vogelsangh 8 Aug. 1659 (*Brieven*, VI, oud).

[2]) Hij was een van de officieren die onder Ayscue dienst hadden genomen bij de Zweedse marine.

zijn tocht voort. In Aarhus verbrandde hij 30 schuiten en het resultaat van zijn optreden was zo afdoende, dat er voorlopig aan een landing op Funen niet meer kon worden gedacht. Geen wonder, dat Karel Gustaaf Coxe bij zijn terugkeer tot vice-admiraal bevorderde! Inplaats van nogmaals te trachten de Deense eilanden te heroveren, ging het grootste deel van het geallieerde leger in Jutland naar het Zuiden om een inval te doen in Pommeren. [1])

Dat waren wel harde slagen voor Denemarken: de Nederlandse vloot gedoemd tot werkloos blijven, een aanval der geallieerden op Funen voorlopig onmogelijk gemaakt, de enige stad die het met Kopenhagen nog gehouden had, in 's vijands macht. Bitter liet Frederik III zich dan ook tegen de Staten-Generaal uit, maar, ik herhaal het nogmaals, het was grotendeels eigen schuld.

De Engelse regering had als haar gezanten naar het Noorden aangewezen Sir Robert Honiwood, Algernon Sidney en Thomas Boone. Het kiezen van deze personen was een duidelijk blijk van de nieuwe richting, welke de Engelse politiek insloeg, want aan de beide eersten waren Nederlandse sympathieën niet vreemd. Mountagu, die men als aanvoerder van de vloot moeilijk kon passeren, zou eveneens aan de onderhandelingen deelnemen [2]), terwijl Meadowe's rol hierin uitgespeeld was. 24 Juli waren de gezanten uit Londen vertrokken en 30 Juli te Elseneur aangekomen.

De onderhandelingen waaraan zij deelnamen, gesteund door de krachtige dwangmiddelen van het tweede concert, liepen toch niet vlug van stapel. Zweden bleef op zijn standpunt staan, het wilde de oorlog rekken en op de Deense eilanden houden, oorlog in Duitsland of Polen toch had zijn grote bezwaren. Karel Gustaaf bleef zijn oude taktiek volgen: niet botweg de onderhandelingen afwijzen, maar ze ook niet met beide handen aangrijpen. Ook Denemarken toonde niet veel neiging aan de wensen van de bemiddelaars gehoor te geven. Slechts na lang aanhouden der gezanten verklaarde het zich bereid door bemiddelaars met Zweden te onderhandelen. Zo meende het de verwijten van zijn bondgenoten te voorkomen: direct werd er immers

---

[1]) Res. H.H.M. 12, 15 Aug.; Van Wassenaer aan H.H.M. 18 Aug. (de brief heeft foutief: 18 Juli); De Ruyter aan Adm. Amsterdam 19 Aug.; Van Slingelandt en De Huybert aan H.H.M. 12 Aug.; Frederik Willem IV aan H.H.M. 26 Juli/5 Aug. (*Urk. u. Act.*, VII, IV, 258); *Extract Schreibens von J. E. dem Herrn Reichs-Admirall*; *Hollandse Mercurius* 1659, 115; *Journalen*, 126, 203; Manly, *a.w.*, 56 vlg.; Zettersten, *a.w.*, 431.

[2]) Mountagu's instructie staat in zijn *Journaal*, 283 vlg.

met de vijand niet onderhandeld. [1]) De gezanten waren overeengekomen de bewuste 14 dagen te laten beginnen op 19 Augustus. Het derde concert werd echter de 17e ontvangen, zodat de wapenstilstand de 18e inging en de 1e September zou eindigen. Veel indruk schijnt dit echter op Karel Gustaaf niet gemaakt te hebben en hij zag geen reden om zijn taktiek te wijzigen. Tot elke prijs wilden de bemiddelaars echter een einde maken aan het getalm en ze stelden een concept-vredestractaat op, met de bedoeling dit aan de koningen voor te leggen en tegen de refusant op te treden. [2])

Een ogenblik dacht Frederik III er nog aan in zijn vorige houding te volharden, maar de bezwaren waren te groot. In Kopenhagen was men de oorlog reeds lang moe. Voordelen waren er immers in de afgelopen zomer niet behaald, wel had de vijand zich nog van een deel van het land meester gemaakt. De geallieerden trokken uit Jutland terug en van de Nederlandse vloot was ook niets te verwachten. Hoewel de prijzen der levensmiddelen in de stad sedert het voorjaar wel iets waren gedaald, had het steeds voortdurend beleg toch een grote schaarste veroorzaakt. In diepe bezorgdheid zag men dus een tweede winter met al de ellende daarvan tegemoet. [3]) Bovendien bestond de mogelijkheid, dat bij langer volhouden de Nederlandse vloot wel eens tegen haar eigen bondgenoot zou kunnen optreden. Al deze overwegingen leidden er tenslotte toe, dat Frederik III 23 Augustus 1659 een verklaring gaf, dat hij bereid was onder bemiddeling met Zweden onderhandelingen te openen. Van deze verklaring tot het aannemen der Haagse verdragen was het slechts een stap en 4 September nam de koning de concerten als grondslag voor de vrede aan. [4])

Ook Karel Gustaaf wilde wel onderhandelen, maar dan direct met de Denen, niet door middel van mediateurs als de Nederlanders die niet neutraal maar „formele parthijen ende vijanden" waren. We zien hier de moeilijkheid: Denemarken wilde alleen onder bemiddeling,

---

[1]) Vogelsangh en Van Haren aan H.H.M. 30 en 31 Juli 1659; Gihl, *a.w.*, 200 vlg.

[2]) Van Slingelandt en De Huybert aan H.H.M. 19 Aug.; Van Slingelandt aan De Witt 23 Aug., 10 Sept. (*Brieven*, VI, oud); gezanten (?) aan Van Wassenaer (?) 16 Aug.; gezanten aan H.H.M. 23 Aug. 1659.

[3]) Een voorstel van Vogelsangh namens de rijkshofmeester om de arme bevolking van Kopenhagen te steunen door een in Nederland te houden collecte, hoewel de „bandt van religie niet te eenemael deselve" was, werd in de Republiek echter „onsmaeckelyck" gevonden. Vogelsangh aan De Witt 17 Sept. 1659 (*Brieven*, VI, oud).

[4]) Van Slingelandt en De Huybert aan H.H.M. 26 Aug. 1659; Fridericia, *a.w.*, 440 vlg.; Gihl, *a.w.*, 208, 209.

Zweden juist zonder deze onderhandelen. Dit alles veroorzaakte een grote spanning tussen de partijen. Het kwam tot hoge woorden, met „groote hevicheyt ende indigniteyten" viel Karel Gustaaf tegen de Engelse en Nederlandse gezanten uit. Van het concept-tractaat wilde hij niets weten en hij weigerde zelfs het uit Van Slingelandts hand te ontvangen. De koning besloot de conferentie door de hand aan zijn zwaard te slaan, uitbarstend tegen de Nederlanders in de woorden: Gij maakt projecten, u verlatend op uw vloot, maar ik heb aan mijn zijde iets om me te verdedigen! Hij dreigde hen zelfs gevangen te laten nemen, maar spoedig liet hij zijn drift varen en verklaarde zich bereid direct met de Denen te onderhandelen. Dit gebeurde zonder dat de partijen tot overeenstemming kwamen, want van het Haags concert wilde Karel Gustaaf nog niets weten. [1])

---

[1]) Gezanten aan H.H.M. 30 Aug., 10 Sept.; Baron de Goes aan Philips IV 3, 7 Sept.; Terlon, *Mémoires*, 257; Gihl, *a.w.*, 209 vlg.

HOOFDSTUK VII.

De verovering van Funen en de slag bij Nyborg.

Met al dat geharrewar was intussen de termijn van de wapenstilstand verlopen. De toestand was nu duidelijk: Frederik III had de Haagse voorwaarden aangenomen en Karel Gustaaf die verworpen. Men kon dus gaan denken aan een actie tegen Zweden. Tot een formele refusverklaring kwam het echter niet. Dit lag niet aan de Nederlanders maar aan de Engelsen, die natuurlijk gedreven werden door Zweedse sympathieën, hoewel er nog iets anders bij kwam.

Volgens de conventie van 4 Augustus 1659 zou een gedeelte van de vloten in het Noorden naar huis mogen terugkeren en de Engelsen openden hierover besprekingen met hun collega's, maar dezen, die dit slechts mochten inwilligen na nadere orders, konden niet beslissen. Mountagu echter verklaarde, toch en niet alleen met een gedeelte, maar zelfs met de hele vloot te zullen vertrekken, naar hij zeide, wegens gebrek aan vivres. Hoewel Sidney en Honiwood zich hiertegen verzetten, daar Mountagu noch zij er verlof toe hadden, ging hij toch 5 September naar Engeland. Voor zijn vertrek had hij nog een vriendelijk onderhoud met de Zweedse koning en werd hij met al zijn officieren „seer heerlijck geregaleert", wat niet te verwonderen was, want Karel Gustaaf meende, dat de Engelsman terugkeerde om niet tegen Zweden te hoeven optreden. Hierin vergiste hij zich echter en ook gebrek aan vivres, al was dit niet louter een voorwendsel, vormde de ware reden niet: Mountagu verklaarde later, dat hij genoeg had van de republikeinse partij en wilde meewerken aan de restauratie van het huis Stuart. In Engeland was men over zijn optreden „seer quaelyck voldaen", maar hoewel de regering van Mountagu's royalistische sympathieën overtuigd was, durfde zij toch niet flink tegen hem optreden uit vrees, dat hierdoor de zwakheid van haar bewind en de groei van de Stuartpartij te duidelijk aan de dag zou treden. [1]) Ook in de Nederlanden was de verontwaardiging groot. Protesten werden bij de Engelse regering ingediend, maar alle pogingen om de vloot weer naar het Noorden te doen uitlopen, waren natuurlijk tevergeefs,

---

[1]) Hij werd alleen „elbowed out of his work". Harris, *a.w.*, I, 156 vlg.

ja men overwoog zelfs in Engeland het denkbeeld om ook de gezanten uit de Oostzee terug te roepen. [1])

Nu zou dus het optreden tegen de refusant alleen door de Nederlandse vloot plaats vinden. Begrijpelijkerwijze hadden de Engelsen bezwaar hieraan hun goedkeuring te hechten. Ook Terlon voelde niets voor dwangmaatregelen en hield de „vigoureuse actie" tegen, onder voorwendsel van gebrek aan last. [2]) De Nederlandse gezanten echter wensten zich door de geringe medewerking van Franse en Engelse zijde niet van hun besluit af te laten brengen. Daarom hadden ze de admiraal Van Wassenaer geschreven tegen het eind van de maand Augustus met de vloot van De Ruyter te Kopenhagen te zijn, om ter beschikking te staan als het „groote werck" moest worden verricht.

Inplaats van hieraan gevolg te geven, vatten de vlootvoogden echter het plan op om samen de Nederlandse koopvaarders, die ongeveer 60 in getal waren, door de Belt te convooieren en vervolgens te Lübeck en in Jutland vivres, munitie en hout in te nemen voor de Deense hoofdstad. [3]) Nu herhaalden de gezanten hun bevel en dit bewerkte, dat de admiraals besloten de vloot in tweeën te verdelen. Van Wassenaer kreeg, omdat hij veel slechte schepen bezat en weinig bemanning van „oude seylders" en hij bovendien talrijke zieken aan

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 5 Aug., 17 Sept., 14 Oct.; gezanten aan H.H.M. 10 Sept.; Van Slingelandt en De Huybert aan H.H.M. 26 Aug.; Van Slingelandt aan De Witt 6 Sept.; Vogelsangh aan De Witt 6 Sept.; De Witt aan Van Slingelandt en Vogelsangh 19 Sept. (*Brieven*, VI, oud); Sidney aan de Council of State 21 Aug. 1659 (Thurloe Papers, VII); *Cal. S.P.*, Dom., 2, 3 Sept. o.s. 1659; *Kron. Hist. Gen.* jg. 25, 760 vlg.; Pepys, *Diary*, 15 Mei 1660; Mountagu, *Journal*, 286 vlg.

[2]) Van Slingelandt aan De Witt 8 Oct. 1659 (*Brieven*, VI, oud).

[3]) 23 Juli was vice-admiraal Van Meppel met 17 of 18 schepen van Kopenhagen vertrokken om de koopvaarders naar Danzig en Koningsbergen op hun bestemming te brengen en met de „gerede" aldaar onverwijld weer terug te keren, zonder op de „ongerede" te wachten. Pas 19 Augustus verscheen hij weer met 18 koopvaarders op de rede van Mön. Op zijn tocht was hij voorspoedig geweest, want een Zweedse kaper (19), een Zweeds oorlogsschip, de Koning David (40), benevens drie door de Zweden veroverde Lübeckse prijzen met rogge waren hem in handen gevallen. De koopvaarders bleven, met enkele andere op de „onbequaeme reede ende periculeuse grond" van Mön liggen tot 6 September, toen Van Wassenaer ze met de vloot door de Belt ging convooieren. Over dit getalm en het gevaar waaraan ze intussen hadden blootgestaan, was men in het vaderland niet best te spreken. Res. Holland 18 Dec. 1659; secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660; Van Wassenaar aan H.H.M. 23 Aug.; aan Holland 23 Juli 1659; *Journalen*, 118, 119, 128, 197, 205; Journal vant Lants oorlogschip Haerlem.

boord had, er 12 van De Ruyter. Hiermee ging hij de koopvaarders convooieren, terwijl De Ruyter met het kleinste deel der vloot, toch nog 28 goede en welgemande schepen naar Kopenhagen zeilde. Hierover waren de gezanten helemaal niet te spreken, want het was toch wel niet de bedoeling der Staten-Generaal, dat zo'n kostbare equipage voor convooiering gebruikt werd, maar de admiraals wensten in hun met eenparige stemmen genomen besluit geen verandering te brengen. Het nogmaals aan Van Wassenaer gegeven bevel werd niet opgevolgd: de admiraal vertrok naar de Belt en kwam eerst 20 October weer te Kopenhagen terug. Ook De Ruyter bleef vrij lang weg en bereikte pas 5 September de „aven van Hangmaeck" (Amager). [1]) Nadat 2 September de wapenstilstand afgelopen was, werden er besprekingen geopend tussen De Ruyter en de gezanten over de beste wijze om de Zweden alle „bedeynckelijke afbreuck" te doen. Het meest voor de hand lag om hun vloot in de Sont onschadelijk te maken, maar deze trok zich juist bijtijds in de haven van Landskrona terug. Het speet De Ruyter zeer, dat de vijand — „soo dycht voor onse neus", merkt hij spijtig op — toch nog ontsnapte. Toen besloot men de verbinding tussen Seeland en Skåne te verbreken door de Zweedse kust te blokkeren, maar veel zin had die blokkade niet, als men verder werkeloos bleef liggen, want de Zweden bevonden zich evenals in 1658 veilig en wel in de haven. Een door De Ruyter geopperd plan om het „gat" van Landskrona te stoppen werd echter niet ten uitvoer gebracht. Ook was het onmogelijk de Zweedse schepen bij Elseneur te vernietigen, want die waren beveiligd tegen branders door houten stellingen er om heen. Gebrek aan goede loodsen maakte het werk onuitvoerbaar en een beschieting van de Zweedse versterkingen te Elseneur en Helsingborg had eveneens weinig resultaat. [2])

Een poging om de stad Kuyck (Köge) op Seeland in te nemen mislukte eveneens. Killegrew, aan wie de onderneming was opgedragen,

---

[1]) Gezanten aan H.H.M. 6 Sept.; Vogelsangh en Van Haren aan H.H.M. 27 Aug.; aan Van Wassenaer 3 Sept., copie; Vogelsangh aan De Witt 6 Sept.; Van Slingelandt aan De Witt 10 Sept. (*Brieven*, VI, oud); Van Wassenaer aan H. H.M. 23 Aug., 3, 5 Sept.; De Ruyter aan H.H.M. 19, 26, 30 Aug.; aan Adm. Amsterdam 2 Sept.; aan gezanten 5 (?) Sept.; gezanten aan De Ruyter 28 Aug. 1659; *Journalen*, 134 vlg., 206 vlg.

[2]) Gezanten aan H.H.M. 19, 22 Sept.; Vogelsangh aan H.H.M. 13 Sept.; Van Haersolte aan H.H.M. 12/22 Sept.; De Ruyter aan Holland 30 Sept.; aan Adm. Amsterdam 9, 13 Sept.; aan gezanten 5 (?), 9, 11 Sept.; gezanten aan De Ruyter 15, 19 Sept.; Van Slingelandt aan De Witt 17 Sept.; Vogelsangh aan De Witt 17 Sept. 1659 (*Brieven*, VI, oud); *Journalen*, 211 vlg.; Journal vant Lants oorlogschip Haerlem.

werd met zijn 1200 man door tegenwind verhinderd de Draker te passeren. Gelukkig maar, want de Zweden hadden er de lucht van gekregen, Karel Gustaaf zelf was aanwezig en had de stad aanzienlijk versterkt: een zekere nederlaag zou Killegrews deel zijn geweest. Hierna kreeg hij bevel zich naar Ystad in Skåne te begeven, dat door Frederik van Ahlefeldt was veroverd. Hij kwam echter te laat, want de Deense troepen waren, na de omgeving geplunderd te hebben, weer uit de stad vertrokken, daar het in verband met de aanrukkende Zweden niet mogelijk was haar te houden. [1]) Ondanks de betoonde ijver na het verstrijken van de wapenstilstand was er dus feitelijk niets bereikt: wat men wenste bleek onmogelijk, wat men tot uitvoering bracht, had geen resultaat. Het volk in Kopenhagen begon te morren en gaf luide zijn ontevredenheid over de werkeloosheid te kennen.

Ook in de Nederlanden was men over het getalm in het Noorden niet zeer te spreken en men besloot Denemarken krachtig terzijde te staan, ofschoon enkele scherpe memories van Charisius, die het deed voorkomen, alsof het getalm alleen te wijten was aan de „geringe directie" van De Witt, ontstemming wekten. [2]) Opdat Kopenhagen een tweede winter van beleg goed zou kunnen doorstaan vatten H.H.M. het plan op een grote voorraad levensmiddelen en kleding, voldoende voor 8 maanden, ten behoeve van de Nederlandse troepen en de stad naar het Noorden te zenden. [3]) Hieronder was 358853 pond kaas, 375000 pond stokvis, 76000 pond spek, 399 vaten rundvlees, 370 last rogge, 115 last haring, 802 vaten boter, 81 okshoofden brandewijn, 30000 pond tabak (sic!), 537½ hoed steenkolen. Verder nog een grote voorraad erwten, bonen, gort, kaarsen enz., alles samen kostend ruim *f* 400000. Voor de vloot en de troepen, de manschappen in Noorwegen inbegrepen, werd behalve levensmiddelen een goede voorraad kruit, lood en lonten gereedgemaakt. Elk soldaat kreeg verder een pijrok,

---

[1]) Gezanten aan H.H.M. 22, 24 Sept.; Van Haersolte aan H.H.M. 12/22, 17/27 Sept.; De Ruyter aan gezanten 13 Sept.; bevelen aan Killegrew 7, 11, 12 Sept.; *Journalen*, 215 vlg.; De Goes aan Philips IV 20 Sept. 1659.

[2]) Res. H.H.M. 16 Oct.; Vogelsangh aan De Witt 17 Oct.; De Witt aan Vogelsangh 17, 27 Oct., 10 Nov. 1659 (*Brieven*, VI, oud).

[3]) Er bestaan van de voor Kopenhagen bestemde levensmiddelen twee van elkaar afwijkende begrotingen. (Aitzema, IV, 409 en secr. res. H.H.M. 29 Sept. 1659). Er is ook een lijst (als bijlage van een brief aan H.H.M. d.d. 26 Oct. 1659 van Meerman en Burgh, gedeputeerden voor de vivresinkoop), niet van de begroting, maar van wat werd ingekocht. Deze lijst heb ik gebruikt; Fridericia, *a.w.*, 446, de begroting bij Aitzema. Voor het garnizoen heb ik een dergelijke lijst niet gevonden en ik heb me dus moeten behelpen met de begroting uit secr. res. H.H.M. 29 Sept. 1659 en enkele andere gegevens.

een hemd, een paar kousen en schoenen, alles zonder korting op zijn tractement, uit „liberaelheyt" gegeven. Een partij visserslaarzen zou gestuurd worden voor hen, die moesten „bijtten". De kosten werden begroot op bijna *f* 300000, maar later bleek, dat dit niet genoeg was en kwam er nog *f* 60000 bij, die de Raad van State na lang aanhouden van de Staten-Generaal, onder protest voorschoot. Voorzover het benodigde in Nederland niet te krijgen was, moest het in de Oostzeesteden worden aangekocht, waartoe de resident Le Maire naar Lübeck werd gezonden. Voor brandhout moesten de Denen zelf zorg dragen, maar onze schepen mochten het uit Noorwegen halen. Men zou de Engelse regering verzoeken steenkolen uit Newcastle te sturen. Omdat er haast bij het werk was en enkele provincies hun quoten misschien niet snel genoeg ter beschikking zouden stellen, werd het benodigde geld door de vier meest „apparente" provinciën (Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland) voorgeschoten tegen 5%.

Uitdrukkelijk werd de Denen op het hart gedrukt, zelf zo veel mogelijk voor het nodige te zorgen. Opdat het des te eerder hiertoe zou komen en ook de kooplieden in Nederland werden aangemoedigd iets te sturen, hield men de deliberaties over de ondersteuning zo lang mogelijk geheim en deed het zelfs voorkomen of de staat geen lust had Kopenhagen van vivres te voorzien! Ook over een geldlening werd gedacht en hierbij sloeg Holland evenals enkele maanden tevoren, toen de zaak niet doorgegaan was, omdat Denemarken te hoge eisen stelde, een begerig oog op Glückstadt als onderpand.

Ondanks het gebruikelijke geldgebrek werd er toch veel haast gemaakt en 14 October 1659 vertrok de vivresvloot naar het Noorden. Nog niet alles was gereed, maar dat zou met een tweede vloot na gestuurd worden. Eind October vertrok ook deze. Er werd bericht naar Denemarken gezonden, opdat men in het Noorden zou zorgen voor het nodige convooi. [1]) Ook werd bij plakkaat alle officieren, soldaten en matrozen in Zweedse dienst op straffe van lijf en goed aangezegd, deze te verlaten en thuis te komen. [2])

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 26, 29 Sept.; res. H.H.M. 10, 22 Sept., 3, 8, 13, 26, 27 Oct., 3 Nov., 16 Oct.-10 Nov. passim; secr. res. Holland 10 Apr., 13, 19, 24, 29 Sept.; res. R. v. St. 16, 17, 18, 24, 25, 26 Sept., 16 Oct.-10 Nov. passim; res. R. v. St. 16, 17, 18, 24, 25, 26 Sept., 16 Oct.-10 Nov. passim; R. v. St. aan H.H.M. 20 Oct. vlg.; Charisius aan H.H.M. 10, 22 Sept., 28 Oct., 10 Nov.; Meerman en Burgh aan H.H.M. 26, 28 Oct.; De Witt aan Vogelsangh 4 Aug., 26 Sept., 17, 27 Oct.; aan Van Slingelandt en Vogelsangh 31 Oct.; Vogelsangh aan De Witt 1, 11 Oct.; Van Slingelandt aan De Witt 1 Oct. 1659 (*Brieven*, VI, oud); Aitzema, IV, 409.

[2]) Res. H.H.M. 20, 21 Nov. 1659.

Het belangrijkste was echter, dat men in de Nederlanden inzag, dat het langzamerhand tijd werd om de Zweden behoorlijk en krachtig aan te tasten, opdat dezen hun tot nu toe succesvolle politiek van alles onbeslist te laten en de onderhandelingen te rekken, zouden wijzigen. Dus werd de gezanten aangeschreven, dat men moest optreden en liever „yets hazarderen, als buyten actie blyven liggen". De Staten-Generaal dreigden hun troepen zelfs terug te roepen, als ze nog langer werkeloos aan boord van de schepen bleven. H.H.M. lieten dus een krachtige toon horen, maar we moeten niet vergeten, dat ze na de terugkeer der Engelse vloot in het Noorden vrij spel hadden. [1])

Nu werd in Denemarken spoed achter het werk gezet. Talrijke conferenties hadden plaats en men besloot een grote onderneming op touw te zetten, waarbij Hans Schack, de verdediger van Kopenhagen, de leiding zou hebben. Hij was een man, die het in hem gestelde vertrouwen niet zou beschamen. Wat stroef in de omgang misschien en weinig plooibaar, maar met gezag over zijn ondergeschikten. Altijd wikkend en koel overwegend, soms zo zeer, dat hem het verwijt van gebrek aan doortastendheid niet werd gespaard. 3 October kreeg hij zijn instructie, waarbij hij bedongen had, dat hoe de onderneming ook mocht aflopen, hij noch zijn geslacht er onder zouden lijden! Te Kiel zouden de troepen op de vloot van De Ruyter worden ingescheept. De 40 Nederlandse compagnieën onder bevel van Killegrew, wat troepen uit Kopenhagen, cavalerie uit Jutland en enkele regimenten uit Holstein, benevens 2200 man der geallieerden vormden het leger, dat een aanval ging ondernemen op ..... ja, waarop? Dat bleef voorlopig een diep geheim. [2]) Schack mocht aanvallen, wat hij wilde en hij kreeg volkomen de vrije hand. Toch was het van het begin af tussen hem en de regering overeengekomen, dat de onderneming Funen zou gelden en dat veldmaarschalk Eberstein er bij zou helpen. Eberstein, die zijn sporen in de 30 jarige oorlog onder de meest beroemde aanvoerders had verdiend, had een geheel ander karakter dan Schack en stak scherp tegen deze af. Hij was vuriger en meer geneigd tot doorzetten, maar geprikkeld en opvliegend als men zijn gezag te na kwam en daarom geen man om gemakkelijk mee samen te werken. Al dadelijk voelde hij zich in zijn rechten aangetast, want Schack

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 12 Sept., 3 Oct.; res. H.H.M. 13 Oct.; De Witt aan Van Slingelandt 22 Sept.; aan Vogelsangh en Van Slingelandt 3 Oct. 1659 (*Brieven*, VI, oud).

[2]) Zelfs de voornaamste bevelhebbers wisten er niets van. 17 October schrijft Van Wassenaer aan Holland over het a.s. exploit, „dat Godt weet, waerop aengeleyt is".

zou, hoewel hij jonger in dienstjaren was, het opperbevel voeren en dat kon Eberstein moeilijk verkroppen. Van den beginne ontstonden er dan ook wrijvingen, waaraan Schack en Eberstein beiden schuld hadden. Het is echter een grove nalatigheid der regering hierin niet te hebben voorzien. Ernstig beïnvloed hebben deze onenigheden de gang van de onderneming niet, dat moet tot beider eer gezegd worden.

De omstandigheden waren voor een aanval op Funen gunstig. Karel Gustaaf had ter bescherming van Pommeren 2000 man van het eiland naar Duitsland overgebracht, wat hij zeker niet zou hebben gedaan, als hij het plan der geallieerden doorzien had. Hij geloofde wel, dat ze iets zouden ondernemen, maar meende, dat het Skåne of Seeland zou gelden. In deze mening was hij versterkt door de aanvallen der bondgenoten op Köge en Ystad. [1])

De Ruyter kreeg nu bevel de blokkade van de Zweedse kust, die toch weinig zin had, op te heffen en met de vloot naar Kopenhagen te komen om zich klaar te maken voor de grote tocht. Verschillende Hollandse fluiten werden gehuurd, waarbij de gezanten borg bleven voor de betaling, men bracht talrijke schuiten bijeen en zo vertrok de vloot, met het eskader van Bjelke mee 116 zeilen sterk, 11 October van Kopenhagen. Onderweg stak een storm op, waarbij zij het hard te verduren kreeg en vele schepen van elkaar raakten. De 15e kwam men bij Femern en ontmoette daar admiraal Van Wassenaer, die bezig was behoeften voor Kopenhagen te verzamelen. [2]) Toen beide vloten elkaar hadden ontmoet, werden de troepen welke Van Wassenaer nog op zijn schepen had, overgezet op die van De Ruyter en deze tevens de „geoordyneerde" schepen gegeven, zodat hij er nu 44 had.

Het schouwspel van deze grote vloot, die nu eindelijk van haar werkeloosheid verlost, gereed was om te ageren, maakte toch niet zo'n verheffende indruk als men had kunnen denken, want haar toestand was niet rooskleurig, daar zij door gebrek aan geld en levensmiddelen allesbehalve goed was uitgerust. [3]) Verschillende schepen hadden voor geen 14 dagen voedsel, en met tranen in de ogen zag men op De Ruyters

---

[1]) Vogelsangh aan De Witt 25 October (*Brieven*, VI, oud); De Goes aan Philips IV 4 Oct. 1659; Terlon, *Mémoires*, 265, 266; K.C. Rockstroh, Feltmarskalk Schacks Landgangsekspedition til Fyen 1659 (*Militaert Tidsskrift*, 1910).

[2]) Gezanten aan H.H.M. 8, 18, 22 Oct.; Van Haersolte aan H.H.M. 15/25 Oct.; Van Wassenaer aan H.H.M. 23 Aug., 3 Sept.; De Ruyter aan H.H.M. 17 Oct. 1659; *Journalen*, 130—153.

[3]) Het gebrek te Kopenhagen was zo groot, dat als er geen geld zou komen, muiterij onder het niet meer betaalde garnizoen te verwachten was. Van Haersolte aan H.H.M. 5/15 Nov.; Vogelsangh aan De Witt 4 Oct. 1659 (*Brieven*, VI, oud).

vloot het aantal soldaten nog toenemen. Als daarin te Lübeck of elders niet werd voorzien, schreef De Ruyter, dan zou men nog genoodzaakt zijn een „disperaet werck" bij de hand te nemen. Meer dan de onenigheid tussen de beide hoofdaanvoerders heeft gebrek aan het allernodigste een verlammende invloed op de gang van de onderneming uitgeoefend en bedenkelijke gevolgen gehad. [1])

Enkele dagen later namen de twee vlootvoogden voor goed afscheid van elkaar, want Van Wassenaer zou met Evertsen en Meppel eerst naar Kopenhagen gaan en dan naar het vaderland terugkeren, het opperbevel latend aan De Ruyter. [2])

1 November vertrok Van Wassenaer met 21 schepen uit Kopenhagen. Nog op het laatst wekte hij grote ergernis en ontevredenheid, omdat hij het voor de stad bestemde brandhout niet loste maar meenam, naar hij zei, wegens gebrek aan tijd voor ontlading, aangezien een goede wind en de lichte maan het vertrek begunstigden, maar het Deense publiek geloofde dat niet en sprak van „schandelijke eigenbaat". 's Middags passeerde hij de Sont; kanonschoten van Kronborg en Helsingborg, door de vloot beantwoord, waren het afscheid van Denemarken. 14 November kwam Van Wassenaer in Den Haag, waar hij de volgende dag zijn journaal overleverde en rapport uitbracht in de vergadering van de Staten-Generaal. [3])

Door stormen gehinderd, was de vloot van De Ruyter intussen pas 22 October te Kiel aangekomen. De schepen werden zoveel mogelijk van vivres uit Lübeck voorzien en de inscheping der geallieerde troepen nam een aanvang. Haast werd er, misschien wegens gebrek aan geld, niet mee gemaakt, hoewel De Ruyter herhaaldelijk op spoed aandrong, „dewyl de bequaemste tyd vast voorby liep". Hier bereikte hem ook de tijding, dat de eerste proviandvloot uit Holland in zee was en daarom zond hij een eskader van 10 schepen onder Verburch naar Schagen en Noorwegen om ze te convooieren. [4]) Schack, die van zijn aankomst te Kiel Eberstein niet eens bericht gezonden had, kwam

---

[1]) De Ruyter aan H.H.M. 17, 24 Oct.; Van Haersolte aan H.H.M. 28 Sept.; Vogelsangh aan De Witt 22 Oct. 1659 (*Brieven*, VI, oud); *Journalen*, 153, 226.

[2]) Voor de diensten die Van Wassenaer Denemarken had bewezen, werden hem 12000 rijksdaalders beloofd met een jaarlijks pensioen van 1200 rijksdaalders. Dit pensioen werd echter zo slecht uitbetaald, dat de Deense regering zich pas in 1732 van haar plicht kweet door het betalen van 24000 rijksdaalders in eens.

[3]) Secr. res. H.H.M. 12 Sept.; res. H.H.M. 22 Sept.; gezanten aan H.H.M. 11 Oct.; Vogelsangh aan H.H.M. 5 Nov.; De Goes aan Philips IV 23 Oct., 5, 15 Nov. 1659; *Journalen*, 154 vlg.; Hiöring, *Leyers Krantz*; *Auszführliche Relation welcher gestald Fünen erobert*.

[4]) De Ruyter aan H.H.M. 3 Nov. 1659; *Journalen*, 228, 229.

toch een week later met hem samen te Eckernförde, waar waarschijnlijk het nadere veldtochtsplan werd opgesteld. Schack zou met de vloot naar Funen oversteken en het eiland van de Oostzijde aangrijpen, Eberstein zou een aanval doen van het Westen uit. Hiertoe zou hij door Jutland oprukken en dan bij Middelfartsond, waar de Kleine Belt het smalst was, zien over te komen, met hulp van enkele schepen onder de Deen Rodsten en de Nederlander Hendrik Gotskens. De 6e November eindelijk was alles klaar en stak de vloot met ruim 6000 man voetvolk en ruiterij in zee. [1]) Enkele dagen later rukte Eberstein, die zijn troepen te Kolding had verzameld, met ongeveer 5000 man op door Jutland.

Tegenover deze legers konden de Zweden niet meer dan 6500 man stellen. Zij hadden echter dit grote voordeel, dat deze troepen bestonden uit de oudste en meest geoefende van het Zweedse leger, terwijl van de bondgenoten velen pas geworven en ongeoefend waren en nog geen kruitdamp geroken hadden. Van Schacks corps had b.v. alleen majoor Trampe frisse krijgservaring. Wel vielen de Nederlanders op door hun grote geoefendheid en hun talrijk kader. Zij werden dan ook als de beste der geallieerden beschouwd. De Zweden hadden echter het nadeel, dat Karel Gustaaf niet aanwezig was en ook zijn bekwaamste aanvoerder, K. G. Wrangel, zich in Duitsland bevond. Het bevel was nu toevertrouwd aan de paltsgraaf van Sultsbach, een familielid van de Zweedse koning. Nog geen 30 jaar oud, had deze wel naam gemaakt, maar hij was voor de uiterst moeilijke taak, het eiland te verdedigen tegen een aanval van twee kanten, terwijl de vijand meester was ter zee en versterking onmogelijk te krijgen, nauwelijks geschikt. Zo trok hij geen partij van het voordeel, dat hem de onenigheid en het gebrek aan samenwerking der Deense aanvoerders bood; terwijl een energiek ingrijpen de aanval misschien had kunnen stuiten, maakte Sultsbach dat door zijn weifelend en onstandvastig optreden onmogelijk. [2])

8 November kwam de vloot voor Nyborg. Deze stad ligt aan een kleine baai, die wordt omsloten door een lange smalle landtong. Het fort Knudshoved, op de punt dier landtong gelegen, beheerste de toegang tot de haven. Men besloot de stad, die naar bericht werd, slechts zwak was bezet, bij overrompeling te nemen. Een diezelfde

---

[1]) Volgens de minder juiste opgaven in *Lista der zum Kiell embarquirten Völcker*, en Aitzema, IV, 431, bedroeg het aantal troepen 5200 ruiters en 4600 man te voet.

[2]) De Ruyter aan H.H.M. 3 Nov. 1659; *Hist. Tidskr.*, 5e serie, IIIe band, 194 vlg.; *Journalen*, 228 vlg.; Rockstroh, Feltmarskalk Schachs Landgangsekspedition til Fyen 1659.

middag gedane poging mislukte echter, omdat tegenwind het inlopen in de baai belette. Toen de avond gevallen was, waagde men een nieuwe aanval. 2000 man werden onder bevel van Claus van Ahlefeldt ingescheept in kleine bootjes. Het was een donkere, stormachtige nacht. De sterke tegenwind, met regen gepaard, belette een snelle voortgang en de tocht verliep met „seer weynych faetsoen", want niemand was daar bekend. De gehele nacht zaten officieren en manschappen in de open boten in grote „armoede en koude", terwijl de vijand in slagorde kwam en met zijn kanonnen de vloot aanzienlijke schade toebracht. De volgende morgen kwam alles verkleumd aan boord, zonder dat er iets bereikt was. De onderneming was niet verlopen zonder een heftige twist tussen Schack en De Ruyter, waarbij de laatste zo razend zou zijn geworden, dat hij „sijn haer uyt sijn hoeft heeft getrocken van boosheyt", naar een ooggetuige wil. [1])

In een krijgsraad van 9 November werd toen besloten het plaatsje Kjerteminde aan te tasten. Het punt was goed gekozen. Ten Noorden van Kjerteminde was een schiereiland, waar de troepen goed verpleegd konden worden, aangezien de Zweden het minder hadden uitgezogen dan de rest van Funen. Bovendien was het voor ruiterij — en daar bestond het Zweedse leger grootendeels uit — moeilijk te verdedigen en bood het goede kansen zich met een groot leger vast te zetten, wat misschien nodig was, want men moest op Eberstein wachten en wist niet hoe het met hem stond. Vóór het vertrek werd eerst een loos alarm ten Zuiden van Nyborg gemaakt om de vijand in de waan te laten, dat daar nogmaals een landing zou beproefd worden en toen vertrok de vloot. Hierbij beging men de grote fout Nyborg niet geblokkeerd te houden, zodat de Zweden gelegenheid kregen 1400 man van Seeland op Funen over te brengen. De marineofficier Peter Petersen Kjerteminde, die, zijn naam zegt het reeds, in deze streek bekend was, werd vooruit gezonden om inlichtingen in te winnen. Hij kweet zich uitstekend van zijn taak en gaf op een kaart aan, hoe de stad het best genaderd kon worden. 10 November kwam de vloot voor Kjerteminde. Omdat de Zweedse troepen voornamelijk ten Zuiden van het stadje lagen, besloot men ten Noorden ervan te landen. Nauwkeurige orders werden hiervoor door Schack uitgegeven. Een kanonnade van de vloot luidde de landing in en zo hevig was het vuur,

---

[1]) Ten onrechte stelt Blok, *Michiel Adriaanszoon de Ruyter*, 168, het voor, alsof Bjelke en De Ruyter onenigheid kregen. De Ruyter aan Holland 13 Nov. 1659; *Auszführliche Relation welcher gestald Fünen erobert*; *Kron. Hist. Gen.*, jg. 7, 244 vlg.; *Journalen*, 234; Rockstroh, Feltmarskalk Schacks Landgangsekspedition til Fyen 1659.

dat de stad soms „als in roock stont van stuyven van de pannen en steenen" en de ruiterij zo „schadeloos" werd geschoten, „dat een lust was om sien". De Ruyter drong er nu bij de bedachtzame Schack op aan „syto" te landen, omdat het al laat was. Na lang aarzelen gaf Schack eindelijk toe en alles sprong in de boten. De Denen hadden, zoals afgesproken was, de voorhoede. Petersen Kjerteminde zat in de voorste boot om de weg te wijzen, snel schoot men echter niet op, maar De Ruyter zelf sprong als bootsman gekleed in een sloep roepend: „siet daer, dat gaet u voor". Om het hardst roeiden nu allen naar het strand, tot de boten op het zand vastliepen. Toen de Zweden dit zagen, vatten ze nieuwe moed en begonnen een hevige beschieting. De toestand werd kritiek, reeds waren er enkelen gesneuveld en gekwetst, zodat De Ruyter eindelijk uitriep: „val aen mannen, val aen, ofte gij sult altemale vermoort werden". De later so bekende ritmeester Buat, die als vrijwilliger mee was gegaan, sprong nu ogenblikkelijk tot het middel in het ijskoude water. Toen volgden de andere soldaten dit goede voorbeeld als „sprinckhanen" en haastten zich, de Denen voorbij, het eerst naar land. Dit verdroot Schack, die zich met de woorden: „'t is ons een eewige schande, wij sullen d'voortocht hebben ende d'Hollanders gaenen daer al heenen", eveneens te water begaf om zijn mannen aan te vuren. Als „leeuwen" viel men de Zweden aan en dreef hen op de vlucht. De hele landing had slechts een kwartier geduurd en van de geallieerden waren er geen 10 gedood en slechts 20 gekwetst. Onder de gesneuvelden bevonden zich er twee uit de sloep van De Ruyter, een bewijs van diens moed en onverschrokkenheid. Dicht zat men de vijand op de hielen. Deze gaf het stadje dan ook spoedig over na het in brand gestoken te hebben en trok zich toen in de richting van Nyborg terug. De twee volgende dagen werd de ruiterij met de bagage geland.

Onvermoeibaar was De Ruyter, wie alles te langzaam ging, zelf hierbij aan het werk. Als gewoon matroos gekleed, „de touwen in de hand", hielp hij bij het op het strand zetten der vaartuigen en dank zij zijn bemoeiingen verliep de zaak vlot, „soo dat d'Ruyter een dapper man is, ende hij is met te spreken als een kindt", zegt een tijdgenoot, die de slag had bijgewoond en op wie de Ruyter een grote indruk gemaakt had.[1])

---

[1]) De Ruyter aan H.H.M. 13 Nov.; *Journalen*, 235 vlg.; Aitzema, IV, 431; *Hollandse Mercurius* 1659, 146 vlg.; *Auszführliche Relation welcher gestald Fünen erobert*; *Klaer ende waerachtigh verhael hetgene is gepasseert in Fünen*; *Kron. Hist. Gen.*, jg. 7, 244 vlg.; Rockstroh, Feltmarskalk Schacks Landgangsekspedition til Fyen 1659; Rockstroh, Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659 (*Svendborg Amt*, 1909).

15 November kwam de eerste proviandvloot uit het vaderland voor Kjerteminde ten anker en enkele dagen later werd Verburch ten tweeden male naar Schagen gezonden om de andere vloot op te wachten. [1]) Schack maakte geen gebruik van zijn succes door verder te trekken, maar hij besloot zich voorlopig in Kjerteminde vast te zetten, omdat hij elk bericht miste omtrent Eberstein, die hij van de landing op de hoogte had gesteld.

Maarschalk Eberstein was intussen opgerukt naar Middelfart. Tot zijn grote teleurstelling vond hij hier niet, zoals afgesproken was, het eskader van Rodsten, maar wel een aantal Zweedse schepen, die hem de overtocht trachtten te beletten. Door een onverklaarbare fout voeren zij echter 's nachts weg, maar de overtocht bleef nog een groot waagstuk, want Eberstein had voor zijn 5000 man slechts 13 schuiten ter beschikking en van de positie der Zweedse troepen aan de overzijde was men niet op de hoogte. De onstuimige generaal liet zich echter hierdoor niet afschrikken en 14 November gingen 60 musketiers, onder leiding van een aantal dappere officieren en gesteund door artillerievuur over en bemachtigden een vijandelijke schans aan de kust. De Zweedse verdediging hier was slecht, want nu pas kwamen een aantal ruiters om de landing te beletten, maar het Deense vuur dwong hen al spoedig tot de terugtocht. Toen begon men ook de rest van het leger over te zetten, telkens werden de boten vol geladen en de paarden naast de ruiters zwemmend overgebracht. Ernstige pogingen om dit te verhinderen werden door de vijand niet gedaan. [2])

Evenals Schack over de positie van Eberstein in het ongewisse verkeerde, was deze in onzekerheid omtrent die van Schack en hij besloot hem alvast tegemoet te trekken en op te rukken naar Odense, een plaatsje halverwege tussen Nyborg en Middelfart gelegen. In slagorde rukte het leger op, want het was niet te verwachten, dat de vijand het zo maar zou laten trekken. Een paar dagen vroeger had ook Schack zich op weg begeven in de richting van Odense, Kjerteminde aan de bewaking van het scheepsvolk overlatend.

Sultsbach was over zijn nederlaag te Kjerteminde zo wanhopig, dat hij Karel Gustaaf schreef geen uitweg meer te weten. Ook bij de dreigende opmars van de vijand wist hij niet wat te doen: zich tegen Eberstein keren of Schack aanvallen, en hij bleef maar weifelen, het niet wagend alles op één kaart te zetten, hoewel zijn officieren hem

---

[1]) De Ruyter aan Holland 21 Nov. 1659; *Journalen*, 239, 241; Journal vant Lants oorlogschip Haerlem.

[2]) Eberstein, *Kriegsberichte*, 223 vlg.; *Auszführliche Relation welcher gestald Fünen erobert* bevat een brief van Eberstein van 14 Nov. 1659.

herhaaldelijk tot doortasten aanmaanden. Steeds dichter kwamen de beide geallieerde legers bij elkaar en het was duidelijk, dat tot elke prijs hun vereniging moest worden belet, maar door zijn aarzeling bedierf Sultsbach alles. Wel waagde hij een poging om Schack tegen te houden, maar bij een poging bleef het en daarna trok hij op Nyborg terug. Karel Gustaafs bevel om Eberstein aan te vallen had nu ook geen zin meer, want het goede ogenblik was voorbij, de eerste etappe van de veldtocht was in het nadeel van de Zweden verlopen. Alle officieren zowel van Zweedse als van Deense zijde waren het er dan ook over eens, dat Sultsbachs grootste fout was de conjunctie zijner vijanden niet te hebben belet.

Schack rukte 18 November Odense binnen en nam er zijn kwartieren in. De 21e verscheen ook Eberstein, woedend op zijn collega, daar deze hem de beste kwartieren voor de neus had weggenomen, zodat hij in de omtrek een goed onderkomen moest zoeken. Hij was toch al gebelgd op Schack, omdat deze hem enkele dagen tevoren een zeer onvriendelijke en hooghartige brief had geschreven over een aantal te leveren troepen. Een voorstel om krijgsraad te houden, waarop behalve Eberstein vooral diens officieren aandrongen, werd door Schack van de hand gewezen. Wel stemde hij tenslotte toe in een particulier gesprek, waarin hij het plan opperde zich tegen de vijand vast te zetten en deze in Nyborg te blokkeren, omdat hij zich, te land en te water ingesloten, zonder twijfel spoedig zou moeten overgeven. Eberstein wilde juist oprukken, waarschijnlijk menend, dat het verenigd leger sterk genoeg was om slag te leveren en een beleg in verband met op de slechte verplegingskansen in het uitgezogen land te grote nadelen bood. [1]) Er werden nog vele „verdrieszlichen Discoursen" gehouden en de onenigheid tussen beide aanvoerders groeide steeds meer aan. Tenslotte gaf Schack toe en de volgende dag begaf men zich op weg naar Nyborg. Om beurten hadden de aanvoerders de voorhoede, maar verder ging de mars zonder directe plannen of afspraken.

Dat men zo snel na de conjunctie afmarcheerde, is naast Eberstein te danken aan de admiraals. Herhaaldelijk en met klem had De Ruyter op spoed aangedrongen, want door het gebrek aan voedsel was het hem onmogelijk langer met de vloot in de Belt te blijven. De 22e November

---

[1]) Waarom Schack weigerde krijgsraad te houden, is moeilijk te zeggen. Misschien omdat dan de gezagskwestie meer aan de orde zou komen, aangezien hier toch moest blijken, wie de beslissende stem had. Was hij soms bevreesd voor aantasting van zijn gezag en liet hij het daarom bij vage particuliere besprekingen waarbij feitelijk niets werd beslist?

verklaarde hij nog drie dagen te zullen blijven, maar dan te vertrekken. Bjelke, die zich volkomen bij De Ruyter aansloot en een bemiddelende rol speelde tussen de admiraal en de Deense aanvoerder, die op een minder goede voet met elkaar stonden, bracht deze verklaring aan Schack over, die dan ook onmiddelijk vertrok. [1]) Op dezelfde dag, dat de legers oprukten van Odense, voer de vloot van Kjerteminde weg en zeilde naar de baai van Nyborg om de stad van de zeezijde in te sluiten.

Karel Gustaaf, die op Falster was geweest, toen hem de landing op Funen werd bericht en zich nu ijlings naar Korsör begeven had om dicht bij het toneel der gebeurtenissen te zijn, waagde het niet, al popelde hij van verlangen, door de blokkade van de Nederlandse vloot heen te breken en zelf het commando op Funen over te nemen. Het was voor hem een hard gelag, niet zelf de leiding in handen te hebben, nu het keerpunt in de oorlog zou komen en een beslissende slag te verwachten was. Wel zond hij de oude ervaren maarschalk Otto Stenbock om de jonge Sultsbach bij te staan. De Zweden wilden van hun overmacht aan ruiterij gebruik maken en de vijand niet in de stad afwachten, omdat deze met hun zwakke artillerie en het gebrek aan voetvolk slecht te verdedigen was, maar een slag in het open veld wagen. Sultsbach had als slagveld een zeer voordelige plaats op een helling ten Noorden van de stad uitgezocht. Achter zich had hij een groot bos, dat aan de ene zijde grensde aan de Grote Belt en aan de andere zijde aan moerassen, waardoor een beekje liep, dat in de Hjulby Sö uitmondde. Zodoende waren beide vleugels gedekt en beveiligd tegen een omtrekkende beweging, terwijl de terugtocht naar de stad verzekerd was. Het front werd beschermd door een grote diepe glooiing, die zich aan de voet van de helling uitstrekte, en door hoog kreupelhout, dat een dichte heg vormde en zo als het ware als borstwering dienst deed. Moerassen en vennen maakten een aanval op het front nog bezwaarlijker. Het geringer aantal Zweedse troepen (6 à 7000 man, tegen ± 10000 der bondgenoten) was dus ruimschoots gecompenseerd door een terrein, bij uitstek geschikt om met ruiterij te verdedigen. De infanterie stond, als gewoonlijk, met enkele kanonnen

---

[1]) Vgl. over de minder goede verstandhouding tussen De Ruyter en Schack het gebeurde voor Nyborg. Ook schrijft Bjelke 10 November aan Schack, van wie hij brieven voor De Ruyter ontvangt: „erfreue mich höflich über ihrer beyderseitz besthehene Conpunction", wat op een voorafgaande twist wijst.
De Ruyter aan Holland 21 Nov.; Bjelke aan Schack 10, 12 Nov. 1659; Eberstein, *Kriegsberichte*, 227 vlg.; Rockstroh, Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659.

in het midden, de ruiterij op de vleugels. Over de rechtervleugel voerden Sultsbach en generaal-majoor Bötticher het bevel, over het centrum Stenbock en generaal-majoor Weyher en de linkervleugel stond onder commando van luitenant-generaal Hendrik Horn en generaal-majoor Graaf Waldeck.

De 24e November 's morgens kwam het geallieerde leger, dat over de korte afstand van Odense tot Nyborg nog twee dagen had gedaan, in het gezicht van de stad. Dat men vrijwel in gevechtsformatie marcheerde, vele passen moesten doorgetrokken worden en de wegen moeilijk begaanbaar waren, kan Schack toch niet vrij pleiten van traagheid. Omdat Eberstein in een tweede gesprek (geen krijgsraad!) ronduit verklaard had, tegen de vijand op te zullen rukken en slag te leveren, had men besloten dit te doen. Eberstein had die dag het bevel over de voorhoede.

Het is zeer moeilijk een goed overzicht van het verloop van de slag bij Nyborg te krijgen. De berichten zijn talrijk genoeg, maar meestal zeer eenzijdig. Elke natie en elke regimentscommandant schreef zich zelf de eer toe de beslissende factor in de slag te zijn geweest. De berichten uit Schacks afdeling spreken bijna niet over die van Eberstein en omgekeerd. Het was trouwens voor de bevelhebbers, die in het heetst van de strijd genoeg met hun eigen troepen te stellen hadden, al heel moeilijk enig inzicht in de bewegingen van andere regimenten te krijgen. [1])

Ebersteins leger stelde zich op aan weerskanten van de weg, die van Avnslev naar Nyborg loopt. Generaal-Majoor Quast voerde de rechtervleugel aan, die bestond uit Oostenrijkse en Poolse ruiters, dan kwam het centrum, gevormd door de infanterie, waaronder een door Schack afgestaan half regiment Nederlanders. De linkervleugel, onder bevel van Eberstein zelf, was samengesteld uit Polen, Brandenburgers en enkele Deense regimenten. Voor de infanterie stonden 14 stukken

---

[1]) Manly en Sörensen drukken in hun werken enkele kaarten van de troepenopstelling af, maar deze zijn foutief en hebben dus geen waarde. Dat hun voorstelling van zaken, gegrond op deze kaarten, ingrijpende correctie behoeft, is eveneens duidelijk. Er bestaan echter twee goede schetsen, waaronder een van Johan Wittemacke, generaal-luitenant van Eberstein, die de slag heeft bijgewoond en na afloop door zijn chef naar Kopenhagen is gestuurd, waar hij de kaart heeft getekend. Hierop staat Ebersteins afdeling nauwkeurig compagniesgewijze aangegeven, maar Schacks troepen zijn helaas slechts vluchtig geschetst. Ook deze kaart laat ons dus nog voor verschillende onoplosbare vragen staan. Als hier dus een beschrijving van de slag wordt gegeven, die zich in hoofdzaak zal aansluiten bij die van de Deense militaire deskundige Rockstroh, dan geschiedt dit onder het voorbehoud, dat zij hier en daar geen volledige zekerheid biedt.

geschut. Twee musketschoten achter Eberstein stelde Schack zijn corps op, eveneens aan beide zijde van de marsweg. Zijn rechtervleugel stond onder bevel van Hans van Ahlefeldt, zijn linkervleugel onder generaal-majoor Trampe. Zelf had hij met Claus van Ahlefeldt het commando over het centrum, waar de kolonels Killegrew, Van Meteren en Vane stonden met Nederlandse voetvolk. [1]) 's Morgens om 11 uur begon de slag, doordat de Zweden 400 ruiters terugwierpen, die Eberstein waarschijnlijk tot verkenning naar voren had gezonden. Toen volgde Ebersteins hoofdaanval, maar de vijand hield dapper stand en het was de bondgenoten onmogelijk om de terreinmoeilijkheden te overwinnen en door te breken. Driemaal waagde Eberstein een aanval, driemaal werd hij teruggeslagen. Toen deed Sultsbach een tegenaanval. Er ontstond nu een woeste strijd, waarin de Zweedse generaal eigenhandig de Poolse overste Piasczynski en overste Josias Breide Rantzau, commandant van Ebersteins lijfregiment met nog 6 officieren doodde. Deze tegenaanval had tot resultaat, dat alles bij Ebersteins leger in wanorde was en ook de reserve op het punt stond te vluchten. Alleen het Nederlandse halfregiment bleef moedig stand houden, hoewel de vijand tot de punten der pieken opdrong, en hield hierdoor de ruiterij van een ordeloze vlucht terug. Op dit ogenblik, nu alles bij de voorhoede verslagen scheen, rukte Schack vooruit, ving Ebersteins troepen op en zette een tegenoffensief in. Aanvankelijk schijnt dit eveneens voor de Denen niet gelukkig geweest te zijn, want beide vleugels moesten terugtrekken, maar spoedig keerde de kans en dit was voornamelijk aan het centrum te danken. In gesloten gelederen en met slaande trom rukten de Nederlanders op. Het was, luidden de berichten eenstemmig, een „sonderlinghe lust te sien, hoe veerdigh ende bequaem de Hollandtsche voetvolckeren sich van 't exercitie harer musquetten ende pijcken wisten te bedienen". Heftig werd het vijandelijke centrum aangetast. Met drie eskadrons te paard en al het voetvolk verdedigden de Zweden zich, maar de aanval was niet te stuiten. Met gevelde piek dreef de brigade van Van Meteren alleen twee eskadrons van hun kanonnen na een „hardt en scherp" gevecht tot in het woud terug. Een groot aantal gevangenen viel de overwinnaars in handen. Van Meteren zelf, die een kogel door zijn hoed kreeg, onderscheidde zich zeer, maar ook Buat, die bij Kjerteminde al naam had gemaakt, Killegrew en Vane worden met name als dapper genoemd. De Zweden zelf erkenden, dat het de Nederlanders waren, die hun de „coup mortel" hadden toegebracht.

[1]) Er vochten niet meer dan 2000 Nederlandse soldaten mee, want de overigen waren wegens ziekte achtergebleven.

Met deze aanval op het centrum was een omtrekkende beweging op de vleugels gepaard gegaan. Hans van Ahlefeldt slaagde er in de moerassen en vennen over te komen en 's vijands linkervleugel in de flank aan te vallen. Van links deed Claus van Ahlefeldt met het voetvolk hetzelfde. De vijandelijke ruiterij trok hierop terug, het voetvolk onbeschermd achterlatend. Een vreselijke slachting volgde, 2000 man moeten er neergesabeld zijn en nu nog schijnen in de Hjulby-moerassen gevonden skeletten hiervan te getuigen. Woedend over de dood van hun aanvoerder Piasczynski bedreven vooral de Polen „onmenselijckheden, sloegen alle doot die sij vonden, was een gruwel te sien die verwoesting". De Zweedse rechtervleugel had tot nu toe stand gehouden, maar moest voor de overmacht wijken. Hoewel het een ogenblik scheen of Sultsbach omsingeld zou worden, trok hij toch in goede orde Nyborg binnen.

De verliezen waren groot en lang had de uitslag van de slag aan een zijden draad gehangen. Terecht zegt Fridericia: „Het was meer de energie van de afzonderlijke afdelingen samen met het numerieke overwicht, dan de getroffen maatregelen en de strategische bekwaamheid van de veldheren, die tenslotte de schaal naar de Deense zijde deden doorslaan." Hoewel Eberstein had voorgesteld, tegelijk met de vluchtende Zweden Nyborg binnen te lopen, kwam hier niets van en moest de aanval op de stad tot de volgende dag worden uitgesteld.

Op verzoek van Schack om de stad van de zeezijde te beschieten, zeilde De Ruyter 25 November de baai van Nyborg binnen en opende een hevig vuur op de schans Knudshoved, waar de Zweden echter geen tegenstand boden, zodat het scheepsvolk zonder moeite kon landen en „Oraenge" op het fort planten. Tegelijkertijd had Cornelis Evertsen een fort ten Noorden van de stad veroverd en daar 50 gevangenen gemaakt. Hierop zeilden de schepen verder. Denkend aan de vorige maal, toen de aanval zo jammerlijk was mislukt, had men zich nu beter voorbereid. Bjelke had de voorafgaande nacht de passage en de doorvaart bezichtigd en in kaart gebracht. Slechts een enkel schip liep dan ook aan de grond, en de vloot kwam zo dicht bij de stad, dat ook de kleinste kanonnen haar konden beschieten. Een uur lang teisterde nu een hevig vuur de vesting, totdat een trompetter naar buiten kwam met het verzoek het vuur te staken. Niet langer dan een uur gaf De Ruyter de Zweden echter tijd om zich over de overgave te beraden en anders, dreigde hij, „souden de stadt onder de voet schieten".

Ook aan de landzijde lieten de bondgenoten zich niet onbetuigd. Veel weerstand kon Nyborg niet bieden: de Zweedse ruiters waren

gedemoraliseerd door de nederlaag van de vorige dag en weigerden op de wallen te dienen, en aangezien het voetvolk grotendeels gedood of gevangen was, waren er voor de verdediging weinig manschappen beschikbaar. Toch deden de Zweden nog een poging om vrije aftocht te bedingen, maar toen De Ruyter, nadat het uur verstreken was, zijn bombardement hervatte en tegelijkertijd een troep Polen en Hollandse matrozen de stad binnendrong, gaven ze zich „ter bescheidenheit der Denen en hunne bondgenooten" over. Snel stuurde Schack De Ruyter hiervan bericht en hij bedankte hem hartelijk, dat de vloot het werk zo „cort" had helpen maken.

Een verschrikkelijke niet meer te stuiten plundering ving aan, al trachtten de officieren deze ook te beletten. Ook de Zweedse troepen deden mee en begonnen met hun eigen officieren uit te schudden. Vooral de Polen en de Duitsers weerden zich hierbij, alleen van de Nederlandse troepen wordt niets van die aard vermeld. De Ruyter was ontzet over de beestachtigheid waarmee de arme stad werd behandeld. Het plunderen, schrijft hij, ging „grulick aen, ontrent het vrouwvolck, 't geen droevich was om sien, lieten veele menschen in haer hemd staen sonder cleederen, daeruyt zach den oorlooch alles verslindt". Een geweldige buit en talrijke gevangenen waren de overwinnaars in deze twee dagen in handen gevallen: Deense berichten spreken van 3000 ruiters, 2000 man voetvolk, 600 dragonders, de gehele generale staf met talrijke hoge officieren, waaronder de generaals H. Horn, Weyher en Waldeck benevens 12 kolonels. Generaal Bötticher, vele officieren en 2000 man waren in de slag gesneuveld. Stenbock en Sultsbach alleen was het gelukt tijdens de nacht van 24 op 25 November in een vissersboot naar Seeland over te steken, maar dat waren de enigen die ontkwamen. Onder de buit waren vele kanonnen, talrijke vaandels, ruim 100 standaarden en 8 paar legerpauken. De buit werd onder de verschillende regimenten verdeeld, de officieren werden gevangen gehouden en de soldaten, zoals dat gewoonte was in die tijd, in het geallieerde leger „onderghesteecken", waardoor deze troepen „dermassen verstärcket worden, dasz es eine herzliche Lust anzusehen". [1]) De verliezen der bondgenoten waren

---

[1]) De Nederlandse troepen meenden, dat ze bij het verdelen van de buitgelden te kort gedaan waren en klaagden er over, dat ze geen deel kregen in de „cavaliers". In de Duitse legers was het gewoonte, dat ook de infanterie hiervan haar deel kreeg en deze gewoonte wensten ze hier ook te zien toegepast. Schack wist met deze kwestie geen weg en verwees ze naar Frederik III. Een officier werd naar Kopenhagen gestuurd om de Nederlandse gezanten hier mee in kennis te stellen, maar alle bemoeiingen schijnen niet veel te hebben uitgewerkt, later vernemen we

betrekkelijk gering, naar misschien te lage opgaven, 500 gedood en 1000 gekwetst. Van de Nederlanders waren er niet veel gebleven, onder de officieren alleen kapitein Hemmema uit Friesland, verder waren er 150 doden en 200 gekwetsten. [1])

Zo was dan in een halve maand het hele eiland Funen veroverd. Daags na de inname van Nyborg werden De Ruyter en Bjelke door Schack aan land ontboden en bedankt voor de goede diensten die ze hadden bewezen.

Wilde men op deze goede weg voortgaan en een nieuwe onderneming op touw zetten, dan was het hoog tijd, want de vloot had bijna geen vivres meer en de admiraals wilden haar niet langer „asarderen". Men sprak dan ook af de volgende middag om 1 uur krijgsraad te houden op de Trevoldighed, het schip van Bjelke. Van de generaals kwam Eberstein, maar men wachtte de gehele dag op Schack, zonder dat deze verscheen, daar hij, naar De Ruyter meedeelt, door een sterke storm uit het W.N.W. verhinderd werd. Van een krijgsraad kwam nu verder niets en dus evenmin van een nieuwe onderneming, al drong Frederik III er zeer op aan, dat Seeland zou worden heroverd.

Wie is er voor aansprakelijk te stellen, dat het offensief der bond-

---

tenminste nog klachten. Na het sluiten van de vrede drong Vogelsangh nogmaals op betaling aan, maar de Denen beweerden, dat het rantsoengeld was, waarop de Nederlanders geen recht hadden. Wel liepen er geruchten, dat de koning de officieren inplaats van buitgelden gouden ketens met medailles zou sturen, maar er kwam niets van.

Secr. res. H.H.M. 29 Dec. 1659; res. H.H.M. 21 Apr. 1660; Killegrew aan H.H.M. 5 Apr. 1660; instructie voor kolonel Lauder 28 Nov. 1659, copie; Aitzema, IV, 574, 847.

[1]) Vogelsangh aan H.H.M. 3 Dec.; Killegrew aan H.H.M. 27 Nov.; De Ruyter aan H.H.M. 1 Dec.; Van der Goes, *Briefwisseling*, 55; Le Buat aan monsieur (K?) 6 Dec. 1659; *Journalen*, 243 vlg. ;Eberstein, *Kriegsberichte*, 231 vlg.; Aitzema, IV, 432, 433; *Hollandse Mercurius* 1659, 147 vlg; twee schetsen van de slag in Ny Kgl. Saml. fol. 634 b; *Relation aus Fünen mit Continuation und fernere Continuation*; *Klaer ende waerachtigh verhael*; *Auszführliche Relation welcher gestald Fünen erobert*; *Copye van twee missiven d'eerste door De Ruyter, de tweede door Corn. Evertsen*, beide van 1 Dec. 1659; Van Beveren, Journaal, grotendeels afgedrukt in *Zeeoorlogen*, I, 113 vlg., zie ook *Kron. Hist. Gen.* jg. 13, 63 vlg. en jg. 15, 128 vlg., benevens de bespreking ervan in *Dansk Hist. Tidsskrift*, 4e serie, 3e band en *Scandinavische Archivalia*, 221; twee berichten in *Danske Magazin*, III, 1, 280 en III, 2, 112 vlg.; Manly, *a.w.*, 102 vlg., met voorzichtigheid te gebruiken evenals Sörensen, *a.w.*, 177 vlg.; Rockstroh, Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659, geeft de beste uiteenzetting van het verloop van de slag.

genoten niet werd voortgezet? Dit is zeer moeilijk uit te maken. Verschillende schrijvers werpen de schuld op De Ruyter; Manly zegt zelfs, dat hij order had van zijn lastgevers, na de verovering van Funen niets meer ten gunste van de Denen te ondernemen, omdat anders het evenwicht in het Noorden verbroken zou worden, en de Franse gezant Terlon sluit zich bij zijn mening aan. Voorzover mij echter bekend is, hebben de Staten-Generaal een dergelijke order nooit aan hun vlootvoogd doen toekomen. Wel blijkt, dat De Ruyter weinig voor een nieuwe onderneming voelde wegens de treurige toestand zijner vloot, die aan alles gebrek had, en omdat hij er toch ook voor moest zorgen, dat Kopenhagen tegen de winter van de nodige behoeften werd voorzien. Bij Kjerteminde al had hij op haast aangedrongen en hij was zelfs nog langer gebleven dan men had afgesproken om de onderneming niet in de war te sturen. Nu echter was langer toeven onverantwoordelijk. De Ruyter gaat in deze dus vrij uit.

Eberstein daarentegen werpt de schuld op Schack, omdat deze de 27e niet in de krijgsraad was verschenen. Schack zou als verontschuldiging voor niet doorzetten hebben aangevoerd, dat hij te weinig vaartuigen had om naar Seeland over te steken, aangezien er 50 schuiten in de storm, die de vloot tussen Kopenhagen en Kiel geteisterd had, verloren gegaan waren, en dat, nu De Ruyter wegging, helemaal niets van de onderneming kon komen. Daarop zou De Ruyter in Ebersteins tegenwoordigheid, terwijl vele officieren aanwezig waren, gezegd hebben, dat Schack zijn hele leven nog niet zo veel vaartuigen had gehad en dat er niet 50 verloren gegaan waren, maar slechts 2 en dat hij dit Frederik III zou berichten, „weiln sie sehr zu kurz kemen und deszhalven viel guthes nachgeblieben zu ihr konigl. Maytt. grossen Schaden". Dit is een heel andere voorstelling, die alleen in Ebersteins berichten en verder nergens wordt gegeven. Al komt zij echter uit een meer of minder partijdige bron, omdat Eberstein en Schack met elkaar op een niet al te beste voet stonden, helemaal waardeloos is ze niet, daar ik Eberstein wel op onvriendelijkheden, maar nooit op onrechtvaardige of onjuiste beschuldigingen aan Schacks adres heb kunnen betrappen. Zijn voorstelling van de zaken kan overdreven zijn, ik aarzel toch om ze als geheel verzonnen op te vatten, te meer daar Eberstein verschillende getuigen noemt, die het kunnen bevestigen en al zijn brieven en dagboeken een min of meer officieel karakter dragen. Tegen Schack pleit ook, dat van een door hem aan De Ruyter gegeven bevel om de troepen over te voeren nergens wordt gesproken, laat staan dan, dat De Ruyter geweigerd zou hebben dit bevel te gehoorzamen. Heeft Schacks traagheid,

waarvan tijdens deze veldtocht meermalen sprake is geweest, ook hier weer de doorslag gegeven? [1])

Hoe het ook zij, iets groots werd er verder niet meer ondernomen, alleen de eilanden Langeland, Taasinge en Aerö werden nog bezet. De Ruyter vertrok 30 November 1659 met Bjelke naar Lübeck om te provianderen. Het spreekt vanzelf, dat Funen niet zonder bezetting kon worden achtergelaten en daarom zouden de Nederlandse troepen daar overwinteren. Voor zijn vertrek voorzag De Ruyter hen van warme kleren, kousen en schoenen voor de winter. Nog een week lang lagen ze voor Nyborg in de regen en de wind, „jammerlijck gelogeert", meest zonder voedsel en met talrijke zieken, terwijl de Denen zich „als beesten" toonden en zelfs weigerden de gekwetsten in de stad te laten. 3 December betrokken ze eindelijk hun winterkwartieren in Odense.

Op het arme uitgezogen Funen [2]), dat eerst door de Zweden was geteisterd en nu door de geallieerden evenmin werd ontzien, waren tenslotte bijna geen levensmiddelen meer te krijgen, zodat Eberstein besloot naar Jutland terug te gaan. De voortdurende onenigheden met Schack en de twisten der officieren onderling, de Nederlandse niet uitgezonderd, waren hiertoe mede aanleiding. Hij brak 20 December op van Odense en ging vervolgens naar de hertogdommen. Wel gaf Frederik III opdracht Bremen te heroveren, maar bij de slechte verstandhouding der beide veldheren, de moeilijkheden van de winter, het ontbreken der Nederlandse troepen, die de gezanten buiten Denemarken niet op wilden laten treden en de tegenzin waarmee de Duitse vorsten deze onderneming zagen, kwam er niets van. [3])

---

[1]) Ook de jongste Deense geschiedschrijver, die deze kwestie behandelt, K.C. Rockstroh, Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659, meent dat Schack de verantwoordelijkheid treft: „Het schijnt dus, dat het vooral Schacks schuld is, dat de gunstige gelegenheid tot verdere veroveringen op de vijand niet benut werd."

[2]) Behalve de omgeving van Kopenhagen is geen streek zo gruwelijk uitgeplunderd als het land om Nyborg. Huizen en tuinen waren verwoest, de bewoners van honger gestorven of weggevoerd. „Het lijkt wel of de Zweden hier geweest zijn", is nu nog een bekende uitdrukking en talrijke „depotvondsten" in het Nationaalmuseum te Kopenhagen herinneren nog aan deze tijd. Bircherod, *Dagboeken*; Van Beveren, Journaal, met het commentaar in *Hist. Tidsskr.*, IVe serie, 3e band; A. Thomsen, Fra Svenskekrigens Tid (*Svendborg Amt*, 1926).

[3]) Gezanten aan H.H.M. 21 Febr.; Killegrew aan H.H.M. 26 Mrt. 1660; De Ruyter aan Holland 1 Dec. 1659; Van Slingelandt aan De Witt 16 Febr. 1660 (*Brieven*, VI, oud); *Journalen*, 245, 246; Bjelke aan Schack 16 (18?) Nov. 1659; Eberstein, *Kriegsberichte*, 234, 235, 254; *Zeeoorlogen*, 119, 120.

De Ruyter bleef anderhalve week te Lübeck om de vloot van alles goed te voorzien. Ternauwernood ontsnapte hij hier aan een aanval der Zweden, die met 500 man uit Wismar waren gekomen om hem te „atraperen". 11 December ging de vloot van Travemünde onder zeil naar Kopenhagen. Op de hoogte van Rostock kwam het „laeste sekoers" uit Holland, bestaande uit 24 koopvaarders, in het zicht en gezamenlijk werd de tocht naar de Deense hoofdstad voortgezet, waar men 15 December aankwam. Onmiddellijk werden aanstalten gemaakt om de vloot in de haven te brengen en de proviand te lossen, want het begon hard te vriezen. 15 schepen zouden met enkele koopvaarders, die nog uit Danzig kwamen en de lege proviandschepen naar het vaderland terugkeren. [1]) Zo bleven nog 30 schepen met enkele branders in de Sont overwinteren.

De gewone voorzorgsmaatregelen werden weer genomen. Elk matroos kreeg zijn wachtpost op de bolwerken, of zijn taak te vervullen bij het bijten hakken rondom de schepen.

Toen De Ruyter te Kopenhagen aankwam, was de stad nog vervuld van blijdschap over de nederlaag der Zweden op Funen. 28 November had Frederik III de eerste zekere berichten hieromtrent gekregen. De vreugde kende geen grenzen. Lang was het ook geleden, dat de geduchte Zweedse wapenen in het open veld het onderspit hadden moeten delven. Geruchten spraken al van een tocht der Zweden naar de Rijn, die nu door de slag bij Nyborg, het tweede Nordlingen, zoals een tijdgenoot het noemde, was verijdeld. Dat 24 November de verjaardag van Frederik III was, gaf het koningschap een bizondere glans. 4 December werd een dankdag in alle kerken gehouden. Met de grote klokken en muziek werd de overwinning gevierd, onder trompetgeschal en paukenslag de tijding van de „mectige Slag" van de Ronde Toren verkondigd. Driedubbele salvo's van kanonnen en musketten donderden van de wallen. Verhoogd werd de vreugde door de aankomst van De Ruyter met de proviandvloot. Honger en duurte waren nu voorbij en er heerste zo'n overvloed in de stad, dat men haast magazijnen te kort kwam en Tengnagel, de Nederlandse fiscaal, zelfs voorstelde een gedeelte naar Danzig te verschepen. [2]) De aanvallen der Zweden, die, nu de moerassen en het vaarwater om de stad

---

[1]) De invallende vorst verraste de thuisvaarders echter en dwong hen tot begin Maart 1660 op de rede van Kopenhagen te blijven. Toen vertrokken ze onder bevel van vice-admiraal Cortenaer met nog 25 koopvaarders naar het vaderland. Gezanten aan H.H.M. 5 Mrt.; De Ruyter aan Adm. Amsterdam 5 Mrt. 1660; *Journalen*, 266, 267; Journal vant Lants oorlogschip Haerlem.

[2]) Vgl. *hiervoor*, 26.

bevroren waren, weer begonnen, konden de verwachting van een veelbelovende toekomst niet te niet doen. De Ruyter was twee dagen na zijn aankomst gast aan 's konings tafel, waar ook de hoofdofficieren der vloot met de ambassadeurs aanzaten. Frederik III vereerde De Ruyter een „schone goude kettyn met een schone medaelge", aan de ene zijde voorzien van 's konings beeldenaar, gevat in 42 diamanten, aan de andere zijde van een oorlogsschip, terwijl onderaan een prachtige parel hing. Eigenhandig was deze medaille door koningin Sophie Amalia aan de ketting bevestigd. Admiraal Bjelke kwam De Ruyter dit kostbare geschenk enkele dagen later aan boord brengen. [1])

---

[1]) Res. H.H.M. 14 Jan., 26 Mrt. 1660; De Ruyter aan H.H.M. 22 Dec. 1659, hierin een lijst van blijvende schepen; Van Haersolte aan H.H.M. 24 Nov./ 4 Dec. 1659; *Journalen*, 247 vlg.; Bircherod, *Dagboeken*, 51, 52; Brandt, *a.w.* 199; Fridericia, *a.w.*, 457, 458.

HOOFDSTUK VIII.

De vrede van Kopenhagen.

Tijdens de voorbereidingen voor de verovering van Funen hadden de onderhandelingen niet stil gestaan. Op uitdrukkelijk verlangen van Karel Gustaaf volgden de gezanten hem zelfs naar Falster. Tot enig resultaat kwam men niet en de conferenties werden plotseling afgebroken, daar de koning zich op de tijding, dat de vloot van De Ruyter in zee gezien was, naar Korsör haastte. In zijn eerste schrik over de ramp die hem trof, gaf hij zijn commissarissen opdracht het aannemen der Haagse bepalingen in het uitzicht te stellen, mits hem schadevergoeding voor Trondhjem werd gegeven. Het mag vreemd lijken, dat Karel Gustaaf na zijn nederlaag nog voorwaarden stelde, maar hij schijnt verwacht te hebben, dat Denemarken in zijn overwinningsroes niet tevreden zou zijn met wat het Haags verdrag aanbood, maar dat het nu op zijn beurt het concert zou verwerpen en zich opmaken tot de herovering van het in 1658 afgestane gebied. In dat geval was het voor Zweden zaak met de Nederlanders op goede voet te komen om dan te zijner tijd hiervan de goede vruchten te plukken. Dit kon natuurlijk het best geschieden door het verdrag van Elbing met de elucidaties in te willigen. 9 December gebeurde dat en met uitzondering van de punten aangaande de gemonteerde schepen verkregen de Nederlanders alles wat zij wensten.

Zij werden beschouwd als meest begunstigde natie. Bij nieuwe tollen of tolverhoging, ingevoerd na 1640, zouden Nederlanders en Zweden gelijke behandeling genieten, zonder enige uitzondering. De uitzondering voor de particuliere compagnieën werd nu zo opgevat, dat ze zou gelden voor de oude rechten en privileges, die voor 1640 verleend waren, maar niet meer voor die na dit tijdstip. Voor de invoer zou de tollijst van 1645 gelden en de Nederlanders moesten dus per 100 daalders waarde 1 ducaat meer aan tol betalen dan een Zweeds gemonteerd schip en ½ ducaat meer dan een gewoon Zweeds schip. Voor de uitvoer gold voortaan de lijst van 1640. Danzig werd geincludeerd. [1]) Tevens werd door een vriendschapsverdrag alle „simultas

[1]) Aan de stad werd natuurlijk gevraagd of ze geïncludeerd wenste te worden, maar ze antwoordde, dat haar veiligheid van handel en scheepvaart voldoende

discordia et injuria" te niet gedaan en de „amicitia pristina et bona correspondentia" hersteld en, wat vanzelfsprekend was, eindelijk werden de Nederlanders als bemiddelaars aanvaard. Minder aangenaam voor de uitstelpolitiek van Karel Gustaaf en de mogelijkheid om, als Denemarken geen vrede wilde, deze samen met de Nederlanders op te leggen, was een derde verdrag van dezelfde datum, waarin stond, dat de acte van vriendschap noch de acte van elucidatie hun „effect" zouden bekomen, voordat de vrede tussen Denemarken en Zweden was gesloten. [1])

Weldra kreeg Karel Gustaaf echter zijn vroegere onverschrokkenheid terug. Hij troostte zich er mee, dat de troepen op Funen dapper hadden gevochten en de Zweedse naam geen schande hadden aangedaan. Geen toorn op zijn generaals beheerste hem: de graaf van Sultsbach kreeg ondanks zijn nederlaag het bevel over de troepen op Seeland. De toestand bleek bij een minder oppervlakkige beschouwing dan ook niet zo ongunstig. Brandenburg en Oostenrijk hadden het beleg van Stettin, dat door Würtz uitstekend werd verdedigd, op moeten geven, omdat Frankrijk, gesterkt door de vrede van de Pyreneeën, aanstalten maakte om ten gunste van Zweden op te treden. Nu kon Karel Gustaaf troepen uit Pommeren op Seeland brengen en opnieuw, met de winter als bondgenoot, een poging doen om Kopenhagen in te nemen. De werkeloosheid der Nederlands-Deense strijdkrachten deed bovendien de vrees voor volgende aanvallen verdwijnen. [2])

Spoedig veranderde dan ook de toon van Karel Gustaaf, van het Haags verdrag wilde hij niets meer weten en hij was van plan de oorlog voort te zetten in Noorwegen: in December kreeg de Zweedse bevelhebber Lars Kagg opdracht daar een inval te doen. Zelf ging de koning naar Gotenburg, waar hij 14 Januari 1660 in de Rijksdag zijn politiek verdedigde en nieuwe credieten en manschappen vroeg. In Januari 1660 begonnen de Zweden het beleg van de stad Frederiks-

---

gewaarborgd was door het inmiddels tot stand gekomen vredesverdrag van Oliva, en dat ze slechts op die voorwaarde de inclusie wilde aannemen. De Staten-Generaal vonden dit een nogal „magere" verklaring, maar Danzig was tot een onvoorwaardelijke inclusie niet te bewegen. Het herstel van de vrede in het Noorden maakte verder aandringen en onderhandelen overbodig en men liet de zaak, zoals ze was. Aitzema, IV, 569.

[1]) Gezanten aan H.H.M. 22 Oct., 19 Nov.; Vogelsangh aan H.H.M. 25, 29 Oct., 12, 15 Nov. 1659; Aitzema, IV, 437 vlg., die ook het tractaat van Elbing met de elucidaties geeft.

[2]) Terlon, *Mémoires*, 271; Haumant, *a.w.*, 262.

hald. De Deense bevelhebber, Jörgen Bjelke, trachtte haar te ontzetten met 1100 man te voet, 350 ruiters en 1800 boeren. In zijn legertje bevonden zich een aantal van de officieren en onderofficieren, die door de Staten-Generaal in het najaar van 1658 naar Noorwegen gezonden waren. 16 Februari kwam het in de nabijheid van het dorpje Borge Kirke tot een slag. Dapper vielen de Zweden aan, maar zij moesten tenslotte de wijk nemen, niet zonder de Denen zware verliezen te hebben toegebracht. Een der Nederlandse kapiteins werd zwaar gekwetst en lag tengevolge hiervan nog maanden daarna zeer „miserabel" ziek te Christiania. Beslissend was de slag niet, want hoewel de bezetting van Frederikshald diezelfde dag een uitval deed en het Zweedse legerkamp verwoestte, werd het beleg voortgezet. Pas tegen het einde van Februari trok de vijand, door de invallende dooi gedwongen en door een ongelukstijding, de dood van Karel Gustaaf, ontmoedigd terug. [1])

Karel Gustaaf was in zijn onverzoenlijke houding versterkt door wat hij al had voorzien, n.l. dat Denemarken geen lust had vrede te sluiten op de voorwaarden van de Haagse verdragen. Nu Zweden de vrede toch weigerde, verklaarde Frederik III 25 Januari, niet langer gebonden te zijn aan de verklaring van 4 September en hij werd hierin gesteund door Van Haren, die in geen geval tegen Denemarken zou willen optreden, voordat Zweden de vredesbepalingen had aangenomen. Men hoopte in Kopenhagen zelfs met succes een poging te kunnen doen tot herovering van Seeland en Skåne. Dringend maanden Kragh en Buchwalt de Staten-Generaal aan Denemarken krachtig te blijven steunen. De Brandenburgse gezant steunde hun pogingen, maar ging wel wat te ver door aan de Raadpensionaris, aan Amsterdam en enkele andere steden voor te stellen het Oranjehuis zijn oude plaats te verzekeren en een nauwe verbintenis met Brandenburg aan te gaan om zo te komen tot een krachtig actief optreden in het Noorden. Of dit de machthebbers in de Verenigde Provinciën aangenaam in de oren zal hebben geklonken, valt te betwijfelen. [2])

Opdat Denemarken ook zelf de zaak flink zou kunnen aanvatten verzochten de Deense gezanten een geldlening, waarvoor ze als onder-

---

[1]) Van der Meulen aan H.H.M. 2 Oct. 1660; J. Bjelke, *Selvbiografi*, 159 vlg.; *Norske Magazin*, II, 444—457; H.P.S. Kragh, *Frederikshalds By*; Fridericia, *a.w.*, 460, 461.

[2]) De Deense en Brandenburgse gezanten trachtten de Witt, die hen door zijn pacificatiepolitiek „gar zu schrecklich zuwider war", „quocunque modo aut pretio" te winnen, natuurlijk zonder succes. Weiman aan Frederik Willem IV 14 Jan. 1660 (*Urk. u. Act.*, VII, IV, 284 vlg.).

pand de opbrengst van de kroongoederen en tollen in Trondhjem benevens verschillende plaatsen in Skåne aanboden, Helsingborg of Landskrona b.v., die de Nederlanders natuurlijk eerst moesten helpen veroveren. [1]) Amsterdam was wel geneigd deze plannen te steunen. Hier was de vreugde over de verovering van Funen groter geweest dan elders. Een der wallen was zelfs herdoopt en had de naam van Funen gekregen. Nu stelde de stad voor om Denemarken, ook als het zich niet bij de gemaakte bepalingen zou neerleggen, toch niet refus te verklaren en Zweden te helpen, m.a.w. Denemarken een vrijbrief te geven om van het tractaat af te wijken. De Amsterdammers betreurden het, ooit de onderhandelingen te zijn begonnen en zij drongen er op aan onze macht in de Oostzee tot nader order met „vigueur" te laten optreden, waarschijnlijk van mening, dat de vrede zo het snelst tot stand kon worden gebracht.

Toch kwam van dat alles niets, eenvoudig omdat De Witt wilde vasthouden aan de bepalingen en men voor de kracht zijner argumenten zwichtte. Al had Engeland door het terugkeren van de vloot van Mountagu misschien de overeenkomst geschonden, zo betoogde de Raadpensionaris, het had toch niets *tegen* de conventie gedaan en met Engelands goedkeuring was de aanval op Funen „te wercke geleydt". Maar Frankrijk in elk geval had de tractaten niet geschonden. De Nederlanden hadden al ellende genoeg beleefd aan het niet ratificeren van het verdrag van Elbing en zij moesten niet weer een dergelijke fout maken. Wel was de onderneming tegen Funen goed afgelopen, maar de fortuin was grillig en het was een karaktertrek der Nederlanders zich na een klein succes spoedig te overschatten; dacht men na de slag in de Sont de oorlog niet reeds gewonnen? Een verder voortzetten van de strijd zou veel geld kosten, terwijl men nog diep in de schuld stak door de vorige vloot- en troepenuitrusting. Alle verzoeken van Deense zijde om een geldlening tegen plaatsen die nog moesten worden veroverd, vond hij tenslotte „ridicuul".

De raadpensionaris had gelijk, de oorlogskosten drukten inderdaad zeer zwaar. Alle steden in Holland behalve Leiden en Amsterdam waren tegen het invoeren van een nieuwe 200e penning voor het jaar 1660 en dat zou, wilde men de strijd voortzetten, toch nodig wezen. Vele kooplieden waren verarmd, want de handel op de Oostzee was de laatste jaren sterk achteruit gegaan. Danzig voerde in 1654 nog

---

[1]) Zodoende zouden de Staten-Generaal er belang bij hebben, dat deze plaatsen bij de vrede aan Denemarken kwamen!

ruim 48000 [1]) last graan uit (wat in vergelijking met de vorige jaren niet eens veel was) maar het kwam in 1659 niet hoger dan 542 last. Zeerovers en kaapvaarders, dat „volck uytte slincker lende van Adam gesprooten", maakten menige koopvaarder buit en men beweerde dat zelfs Amsterdam de 200e penning niet meer op kòn brengen. Om kort te gaan, hoe verlokkend de Deense aanbiedingen ook menigeen in de oren mochten klinken, men besloot aan de Haagse concerten vast te houden en op deze wijze zo snel mogelijk het conflict te beeindigen. Niettemin waren de Staten-Generaal Denemarken zo veel mogelijk ter wille. De Denen kregen een lening van *f* 150000 tegen onderpand, niet van nog te veroveren plaatsen, maar van de tollen en domeinen in Trondhjem, Romsdallen, Reimsklooster en Baeckeklooster. Ook werd er ernstig rekening gehouden met het voortzetten van de oorlog en Puchler en Killegrew kregen bevel hun compagnieën aan te vullen, desnoods met manschappen van vreemde nationaliteit. Bovendien werden de gezanten aangeschreven onze strijdkrachten te laten ageren. We zullen echter zien, dat zij dit laatste bevel niet opvolgden, daar zij een gunstige gelegenheid zagen om langs een andere weg tot vrede te komen. [2])

De politieke toestand bij de overgang van 1659/1660 eiste van de Nederlandse staatslieden de grootste omzichtigheid. Hoe gelukkig was het, dat De Witt zijn voorstel, om vast te houden aan het in Den Haag bepaalde, wist te doen aanvaarden en dat aan het drijven van Amsterdam geen gevolg werd gegeven. Aangezien Frankrijk 7 November 1659 met Spanje vrede had gesloten, kreeg het de handen vrij om zijn bondgenoot Zweden krachtiger bij te staan. Mazarin voelde hier nu meer dan voor vroeger, daar de zaken voor Zweden plotseling een ongunstige keer namen. Al spoedig na zijn aankomst te Gotenburg had Karel Gustaaf zich niet wel gevoeld. 17 Februari werd hij aangegrepen door een zware koorts en hij bemerkte zelf, dat zijn einde naderde. Nog had hij tijd om de lopende staatszaken

---

[1]) Volgens de Sonttolregisters ruim 42000 last. Zie echter *hiervoor*, 26, n. 1.

[2]) Secr. res. H.H.M. 10 Jan., 23 Mrt., 14 Apr.; res. H.H.M. 30 Jan.; secr. res. Holland 23 en 24 Jan. 1660; Bontemantel, Aantekeningen, 6 Febr. 1660; Vogelsangh aan De Witt 11 Oct., 5 Nov., 6 Dec. 1659; Van Slingelandt aan De Witt 19 Jan., 14 Febr. 1660; De Witt aan Vogelsangh 17 Nov., 12, 22 Dec.; aan Van Slingelandt 12, 22 Dec. 1659, 27 Febr. 1660 (*Brieven*, VI, oud); aan De Graeff 7, 25 Dec. 1659 (*Brieven*, II, nieuw); propositie van Kragh en Buchwald aan H.H.M. 20 Jan. 1660; Van der Goes, *Briefwisseling*, 22, 53, 54; Aitzema, IV, 531—540; *Hollandse Mercurius* 1659, passim, voor door de kaapvaart toegebrachte schade; Wicquefort, II, 618, 619; Löschin, *a.w.*, 397.

af te doen en het bewind aan zijn minderjarige zoon over te geven, toen stierf hij 23 Februari, nog slechts 38 jaar oud. Een groot koning, ongetwijfeld, maar uitermate „belliqueus ende entreprenant". Verschillende verhalen deden — natuurlijk bij zo'n plotseling einde — de ronde over de wijze, waarop hij de dood gevonden had. Hij zou zelf in het diepst geheim bij het beleg van Frederikshald geweest zijn en bij een stormaanval zijn gesneuveld of uit een vijandelijke schans dodelijk getroffen. Anderen willen zijn dood toeschrijven aan melancholie tengevolge van zijn nederlaag op Funen, maar dat noemt Manly, die hem van nabij gekend heeft, overdreven. In een gesprek met Karel Gustaaf had deze gezegd: „that nobody was a master of fortune, and that nothing was more casual than war: but the blow was not great, and not meanly repaired in the satisfaction, he had that his men had fought well". Het feit, dat Sultsbach en Stenbock het vertrouwen van hun vorst behielden en in hun betrekkingen gehandhaafd bleven, wijst in dezelfde richting. [1])

Voor de tweede maal in deze oorlog greep Mazarin nu ten gunste van Zweden in. De keizer en de keurvorst van Brandenburg kregen een waarschuwing, dat Frankrijk niet werkeloos zou toezien terwijl Pommeren Zweden afhandig werd gemaakt en in Den Haag liet De Thou duidelijk blijken, dat Frankrijk „de touts ses moyens" zou verhinderen, dat Zweden te gronde werd gericht. Ook Engeland, waar na Monks optreden een wat krachtiger politiek werd gevoerd, waarschuwde ernstig voor „conseils et resolutions", waaruit „nouvelles jealousies" zouden kunnen voortkomen. [2]) Daar was vooral aanleiding toe, dat de Nederlanders de ratificatie van Elbing met de elucidaties hadden verkregen. Opnieuw dook in Engeland de vrees op, dat zij heer en meester in de Oostzee zouden worden. Gaf Amsterdams houding het wantrouwen geen voedsel? Wezen de onderhandelingen over de verovering van Skåne en het verpanden der kroongoederen niet in deze richting?

Denemarken had 3 Maart 1660 de verzekering gegeven weer te aanvaarden, wat het 4 September 1659 had beloofd, maar het weigerde verder te gaan, voordat Zweden zich had uitgesproken en verlangde een vergoeding voor de door de Zweedse weigering en „tergiversatie" teweeggebrachte schade. Het spreekt van zelf, dat Engeland in deze omstandigheden niet geneigd was hiertoe mee te werken en het nam een steeds scherpere houding aan: de Engelse gezanten en Terlon

---

[1]) H.P.S. Kragh, *Frederikshalds By*; Manly, *a.w.*, 112.

[2]) Downing aan H.H.M. 24 Febr.; De Thou aan H.H.M. 23 Febr. 1660.

wensten Denemarken zelfs refus te verklaren. Wel verzetten de Nederlanders zich heftig, maar tegen de door hun collega's steeds sterker uitgeoefende druk zouden ze, ondanks het protest van Van Haren, niet lang stand houden. [1])

Men had in Kopenhagen de winter op de gewone wijze, met bijten hakken en het afweren van de vijandelijke aanvallen doorgebracht. Slechts een parade en zo nu en dan een maaltijd, waarbij het „vroeylijck" toeging, hadden in die zware wintertijd, waarin ondanks de overvloed van levensmiddelen, alleen op de vloot 400 man stierven, wat afwisseling gebracht. [2]) Midden Februari begon het ijs te smelten en kwam de haven weer open. Onmiddellijk zond De Ruyter een galjoot naar Landskrona om poolshoogte te gaan nemen. 30 Zweedse schepen hadden daar overwinterd, maar ze waren nog zeer „reddeloos". Toen de gehele Nederlandse vloot buiten de haven was gebracht, werd Landskrona weer geblokkeerd, waarbij men er in slaagde de Prins Willem (28), die de Zweden het vorige jaar bij Middelfartsond hadden buitgemaakt, te heroveren. [3]) Lang zou deze blokkade niet duren, want de nieuwe Zweedse regering gaf 8 Maart een verklaring, dat ze bereid was, Trondhjem af te staan en vrede te sluiten op de basis van die van Roskilde, met enkele veranderingen. Nu trachtten de Engelse en Franse gezanten de Nederlanders over te halen de blokkade van Landskrona op te geven, met de bedreiging hen anders als „violateurs van het gheaccordeerde" te beschouwen en voor deze „bondtbreucke" satisfactie te vragen. Hoewel de gezanten juist de nieuwe orders van de Staten-Generaal hadden gekregen met de opdracht te ageren, gaven ze aan de aandrang hunner collega's gehoor en verklaarden zich bereid deze niet op te volgen, maar integendeel alle vijandelijkheden tegen Zweden te doen stopzetten en de vloot van voor Landskrona terug te roepen, mits ook de Zweden van hun

---

[1]) Res. H.H.M. 21, 30 Jan.; Van Slingelandt aan De Witt 19 Jan. 1660 (*Brieven*, VI, oud); Aitzema, IV, 540; Fridericia, *a.w.*, 467; Gihl, *a.w.*, 246.

[2]) De Ruyter aan H.H.M. 12 Febr.; aan Van Wassenaer 12 Mrt.; aan Adm. Amsterdam 3, 11 Febr. 1660; *Journalen*, passim; Journal vant Lants oorlogschip Haerlem; Vogelsangh aan De Witt 11 Febr. 1660 (*Brieven*, VI, oud).

[3]) Nu vertrok ook Cortenaer met zijn vloot en hij nam tevens de tijding mee van het overlijden van Karel Gustaaf. De Witt aan Van Slingelandt 15 Mrt. 1660 (*Brieven*, VI, oud); De Ruyter aan H.H.M. 23 Febr.; aan Holland 3 Mrt.; aan Adm. Amsterdam 23 Febr. 1, 5 Mrt.; aan gezanten 9 Mrt. 1660; *Journalen*, 263, 265; Journal vant Lants oorlogschip Haerlem.

kant beloofden de Nederlanders geen schade toe te brengen en alle kaperbrieven in te trekken, wat dezen toezegden. [1])

Het schijnt, dat Frederik III het gunstige ogenblik nog wilde benutten om de vijandelijke vloot te vernietigen, en 17 Maart vertrok hij van Kopenhagen met 3 branders. Daags tevoren hadden de gezanten een verklaring ondertekend, dat de Nederlandse vloot tegenover de Zweedse neutraal zou blijven en bevel gezonden aan De Ruyter om de blokkade op te heffen en met de vloot tussen Kopenhagen en Hven te gaan liggen. De Ruyter vond het „seer hardt", weg te gaan, nu de Zweden „preparasye" maakten om uit te zeilen, al oordeelde hij dat om het „deseyn" van Frederik III goed te doen slagen, zoveel „geluck ende faveur" nodig waren, dat hij dáár niets voor voelde. Voorlopig bleef hij liggen, waar hij was en schreef om nadere orders, maar hoewel de gezanten hem eerst zijn gang lieten gaan, gaven ze hem, nadat de Zweden 18 Maart de beloofde verklaring hadden gegeven, diezelfde dag uitdrukkelijk bevel, hun geen „hostiliteyt" meer te doen en hun vloot vrij te geven. Zonder zijn doel bereikt te hebben, keerde Frederik III nu naar Kopenhagen terug, waar men over de „valse" Nederlanders zeer slecht te spreken was. Weer stond Kopenhagen een blokkade te wachten: 22 Maart liepen de Zweden onder bevel van Majoor Gustaaf Sperling uit en bezetten alle toegangen tot de stad, zodat deze volkomen ingesloten was. [2])

Ook van een andere zijde kwamen berichten, die in Denemarken met bekommering ontvangen werden. Het gehele jaar 1659 door was er zonder veel resultaat tussen Zweden en Polen over vrede onderhandeld. Na het ingrijpen van Frankrijk ten gunste van zijn bondgenoot scheen er echter schot in de zaak te komen: in December 1659 besloot men, dat het vredescongres onder leiding van de Franse gezant De Lumbres te Oliva bijeen zou komen. Het had heel wat voeten in de aarde gehad, voor het zo ver kwam: Brandenburg noch Denemarken voelden voor vrede en trachtten Polen er van af te houden, maar al trok Brandenburg zich van Frankrijks waarschuwing ogenschijnlijk niets aan, het moest er toch rekening mee houden, en Denemarken

---

[1]) Een der gezanten beweerde, dat deze resolutie (van 30 Januari) na het wegsturen door de Staten-Generaal was herroepen en dat dezen haar in Hamburg hadden trachten te achterhalen; een bewering die men zelfs in Denemarken niet waarschijnlijk vond. De Goes aan Philips IV, 5 Mrt. 1660.

[2]) Res. H.H.M. 30, 31 Jan.; gezanten aan H.H.M. 5, 21 Mrt.; aan De Ruyter 18 Mrt.; Van Slingelandt aan De Witt 28 Mei (*Brieven*, VI, oud); De Ruyter aan gezanten 17 Mrt.; aan Adm. Amsterdam 25 Mrt.; De Goes aan Philips IV 21 Mrt. 1660; *Journalen*, 270 vlg.; Aitzema, IV, 545 vlg.; D a g b o e k, uitgegeven door Nielsen, 123 vlg.

was financieel en militair zo afhankelijk van de Staten-Generaal, dat het zich bij hun wensen neer moest leggen. De Polen zelf verlangden vurig naar vrede, nu het land door een vijfjarige oorlog volkomen uitgeput was. Bovendien waren hun bondgenoten niet geheel belangeloos: Brandenburg sloeg altijd een begerig oor op het arme land, de Russen deden duidelijk doorschemeren, dat ook zij op een aandeel prijs stelden, terwijl Oostenrijk zich de troonsopvolging trachtte te verzekeren: de verdeling van Polen scheen nog slechts een kwestie van tijd! De keizer was echter beducht voor Frankrijk en bevreesd voor invallen der Turken. Nu Spanje vrede had gesloten, viel tevens een casus belli voor Oostenrijk weg en was het des te eerder geneigd de oorlog op te geven. De Zweden zelf waren het oorlogvoeren moe, vooral nu zij hun voornaamste stuwkracht en bekwaamste generaal, Karel Gustaaf, verloren hadden. In het jaar 1659 waren ze in Polen weinig gelukkig geweest, de ene plaats na de andere was hun ontnomen, voor ze nu alles kwijt raakten, wilden ze tot een beëindiging van het conflict komen.

Vlot van stapel liep het congres te Oliva echter niet. De kwestie van de vorm, die in de 17e eeuwse diplomatie zo'n grote rol speelde, kostte De Lumbres ook hier heel wat hoofdbrekens, maar de grootste moeilijkheid was nog, dat de keizer Frankrijk niet als bemiddelaar wilde erkennen. Eind Januari 1660 begonnen de eigenlijke besprekingen met het oplezen van wat elke staat voor zich verlangde. Deze verlangens waren niet gemakkelijk tot overeenstemming te brengen. Vooral Brandenburg blies hoog van de toren, wilde Pommeren hebben en vatte nieuwe moed toen Karel Gustaaf stierf. Denemarken werkte natuurlijk tegen en zag ook niet gaarne, dat Polen een afzonderlijke vrede sloot. Na een laatste poging van Denemarken om de vrede te Oliva tegelijkertijd met die te Kopenhagen te sluiten en een twist tussen Brandenburg en Polen, die beide Elbing wilden hebben, werd 3 Mei 1660 tenslotte de vrede gesloten tussen Zweden enerzijds en Brandenburg, Polen en de keizer anderzijds. Zweden behield Lijfland en Voor-Pommeren, Brandenburg de souvereiniteit over Pruisen. [1]

---

[1]) De gedeputeerde der Staten-Generaal, Johan van den Honert, die 17 Juni 1659 in Polen was aangekomen en die na een zeer koele ontvangst aldaar aanvankelijk noch door Zweden noch door Polen als bemiddelaar werd erkend, was vrijwel buiten alle onderhandelingen gehouden.

Res. H.H.M. 24 Febr.; 28, 30 Juli, 1 Aug., 2 Sept. 1659, 29 Jan., 7 Febr., 23 Apr. 1660; instructie voor Van den Honert in secr. res. Holland 2 Apr. 1659 en Aitzema, IV, 484 vlg.; Aitzema, IV, 379, 512 vlg.; Haumant, *a.w.*, 270 vlg.; Waddington, *a.w.*, 457 vlg.; Fridericia, *a.w.*, 468 vlg.

Geen wonder, dat Denemarken op de dreigende tijding uit Oliva, dat drie van zijn bondgenoten op het punt stonden het in de steek te laten, terwijl de vierde bondgenoot zich neutraal hield en de vijand zo gemakkelijk spel gaf, 29 Maart verklaarde, de sedert September afgebroken onderhandelingen met commissarissen weer op te vatten. Uit hun instructies blijkt, dat de koning niet meer dacht aan veroveringen in Skåne, al bleef hij ten aanzien van de schadeloosstelling zijn hoge eisen handhaven.

Toch wilde het nog niet hard vlotten. Vooral over Bornholm en de 400000 rijksdaalders werd lang getwist. De verhouding tussen de Nederlandse en Engelse gezanten werd steeds slechter en dit was voor een vlotte afwerking der zaken niet bevorderlijk. Ook waren de Denen zeer teleurgesteld, om niet te zeggen verbitterd, over het vrijgeven van de Zweedse vloot. Talrijke klachten rezen over het uitdagend optreden van enkele Zweedse schepen, die nu ongestraft Deense vaartuigen wegnamen en de Lübeckse proviandtoevoer naar Kopenhagen dreigden af te snijden. De stemming was in Kopenhagen tegenover de Nederlandse gezanten zo slecht, dat dezen zelfs een bezoek aan de vloot brachten „om haer de fantesye en 't qualijck spreken van de Deenen wat te diverteeren". De verbittering bereikte haar hoogtepunt, toen er bericht kwam, dat Schack en Frederik van Ahlefeldt, die op een Nederlands galjoot overstaken van Femern naar Seeland onderweg gevangen waren genomen en naar Malmö gevoerd.

De Staten-Generaal waren over de gang van zaken allerminst te spreken en vonden Zwedens verklaring van 29 Februari, die de mogelijkheid tot een verdere dubbelzinnige politiek openliet, onvoldoende en, schreven ze de gezanten 1 April, als Zweden geen verklaring gaf in de zin, door H.H.M. bedoeld, waarin dus het aanvaarden van de Haagse bepalingen werd uitgesproken, dan moesten de Nederlandse strijdkrachten terstond tegen Zweden optreden. Ook werd, enige weken later, 4 Mei, een brief opgesteld, waarin de gezanten in scherpe bewoordingen rekenschap van hun beleid werd gevraagd en hun naar aanleiding van het gebeurde met Schack en Ahlefeldt een gepeperde reprimande werd toegediend.

Toch was de gevolgde taktiek niet zo onverstandig. Denemarken, zei Van Slingelandt, weigerde toch feitelijk te onderhandelen, terwijl Zweden tenminste een vredelievende verklaring had gegeven. Nu was door het vrij geven van de Zweedse vloot druk op de Deense regering uitgeoefend en het resultaat was dan ook geweest, dat 29 Maart de bereidverklaring tot onderhandeling gekomen was. De Zweedse vloot, die zgn. vrij was, lag nog tussen de Nederlandse en de haven van

Landskrona, zodat zij, mocht Zweden refus worden, de keus had tussen zich in de haven terug te trekken of vernietigd te worden. Wat was er nu verspeeld? Door deze maatregel was druk op de Denen uitgeoefend, zonder dat de mogelijkheid om Zweden te dwingen was verloren gegaan en zonder dat de Deense hoofdstad ernstig gevaar liep. Deze knappe verdediging had dan ook in Holland en speciaal in Amsterdam „geen quaedt effect" en maakte dat de brief van 4 Mei niet werd verzonden. [1])

19 April lieten de gezanten, op de nieuwe orders van 1 April tot ageren, door De Ruyter de Zweden bekend maken, dat „soo sij wilden retyreren, dat sij naer Lantscroon souden loopen ofte dat wij haer souden beletten". [2]) Desondanks liepen 10 Zweedse oorlogsschepen met enkele koopvaarders onder bevel van kapitein Kjörning ('t Jerrinck, noemt De Ruyter hem) 5 Mei uit de haven. Hij had in last naar Stokholm te gaan en was niets kwaads van plan, wat wel bleek uit het feit, dat van enkele schepen de kanonnen in het ruim lagen en ze waren volgepakt met paarden, koetsen en bagage, terwijl er zich vele vrouwen, kinderen en dienstpersoneel op bevonden. Kjörning had opdracht zich niet te verweren, zelfs niet, als hij werd aangevallen. De Ruyter kwam nog bijtijds aan boord en verzocht de Zweden niet de Oostzee in te zeilen om de vrede niet te „verachteren", maar te ankeren, opdat hij niet zou worden „geforssert" dat „feytelijck te beletten". Order om hem aan te vallen had De Ruyter tot zijn spijt niet, maar, schreef hij vol hoop aan de Staten-Generaal, als hij die kreeg, dan zou hij het doen „ende hoe beeter zij alsdan haer defendeerden, hoe beeter eer en respeckt ten weder zijde soude geeven". Cornelis Evertsen kwam de volgende dag met een eskader van Hven en ging ten Noorden van de Zweden voor anker, De Ruyter zelf lag ten Zuiden van hen. Zo waren de Zweden tussen twee vloten opgesloten. Zij waren zeer „verbaest en ontstelt" over deze handelwijze en vroegen met welk recht dit gebeurde, waarop De Ruyter antwoordde, vernomen te hebben, dat de Zweden een aantal onzer schepen in de Belt „geafronteert" hadden.

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 1, 19 Apr., 4 Mei; res. H.H.M. 13 Apr.; gezanten aan H.H.M. 23, 26 Apr.; De Witt aan Van Slingelandt en Vogelsangh 2, 19 Apr.; De Witt aan Van Slingelandt 30 Apr.; Van Slingelandt aan De Witt 16 Apr. 1660 (*Brieven*, VI, oud); *Journalen*, 275 vlg.; Aitzema, IV, 551 vlg.

[2]) Deze orders voerden ze maar half uit, want Zweden gaf immers de gewenste verklaring niet en onze vloot had dus moeten aanvallen. Inplaats daarvan achtten de gezanten het, hun bekende taktiek voortzettend, voldoende, als de vijandelijke vloot alleen werd belet op te treden.

In de Verenigde Provinciën maakte dit optreden een goede indruk en Holland wilde de schepen dadelijk veroveren om ze als onderpand te gebruiken, of ze bij verzet vernietigen. De Franse en Engelse gezanten gaven echter in heftige woorden uiting aan hun verontwaardiging. We kunnen niet ontkennen, dat in de aanhouding veel onrechtmatigs school, want de vijandelijkheden waren opgeschort en de Nederlanders als bemiddelaars erkend, en nu kwam zonder voorafgaande waarschuwing, zonder gemeenschappelijk overleg, plotseling dat gewelddadig ingrijpen. Geen wonder, dat Terlon de Nederlanders beschuldigde de heerschappij over de hele wereld na te jagen.

Verontrust was men in Engeland en Frankrijk tevens over de door Nederland aan Denemarken toegestane lening van *f* 150000. Noch Frankrijk, noch Engeland echter hadden middelen om in het Noorden hun woorden kracht bij te zetten, alleen de Nederlanders immers hadden hier een vloot en men moest oppassen, dat ze niet de grenzen der bemiddeling uit het oog verloren en de beslissing en leiding van de onderhandelingen geheel in hun handen namen. [1]) In hun eerste boosheid trachtten de Engelse en Franse gezanten de onderhandelingen buiten hun Nederlandse collega's om voort te zetten en Denemarken hiertoe over te halen door het meer te beloven, dan wat de concerten toezegden. Natuurlijk sloeg Denemarken, dat wist, wie eigenlijk de lakens uitdeelde, dit af. Terlon, Sidney, Honiwood en Boone moesten hun boosheid wel verkroppen en gezamenlijk werkte men verder.

Het grootste struikelblok vormde tenslotte de betaling der 400000 rijksdaalders, terwijl Zweden bleef eisen, dat de bezet gehouden schepen werden vrijgegeven, voordat de vrede werd gesloten. De Nederlanders daarentegen, die het zo langzamerhand moede waren, dreigden bij nog langer uitstel de 10 Zweedse schepen te veroveren. Dit laatste was inderdaad een sterk argument, waarmee wel rekening diende gehouden te worden en na nog wat onderhandelen gaf Zweden in de kwestie der Guinese schadeloosstelling en Nederland inzake de 10 schepen toe, 5 Juni 1660 werd de vrede van Kopenhagen toen getekend.

Zweden behield het land, verkregen bij de vrede van Roskilde,

---

[1]) Secr. res. H.H.M. 23 Mrt., 14 Apr.; res. H.H.M. 21 Mei; gezanten aan H.H.M. 6, 7 Mei; De Ruyter aan H.H.M. en Holland 25 Mei; aan gezanten 5, 20 Apr., 5,7 Mei; aan Corn. Evertsen 5 Mei; aan Kjörning 5, 7 Mei; gezanten aan De Ruyter 4, 18, 22 Apr., 3, 5 Mei; De Witt aan Vogelsangh en Van Slingelandt 14, 17 Mei 1660 (*Brieven*, VI, oud); *Journalen*, 280 vlg.; Aitzema, IV, 556, 557; Manly, *a.w.*, 119; Terlon, *Mémoires*, 278 vlg.; Zettersten, *a.w.*, 440; Blok, *a.w.*, 175, 176 geeft de loop der gebeurtenissen geheel onjuist weer.

maar gaf verder alles terug, ook Trondhjem, terwijl over Bornholm nader onderhandeld zou worden. [1]) De 400000 rijksdaalders werden Denemarken kwijtgescholden. In het algemeen werd verder de vrede van Roskilde behalve het bewuste 3e artikel gehandhaafd. [2])

De dag daarna, de 6e Juni werd de vrede met kanongebulder verkondigd. Alle burgers en soldaten stonden op hun posten op de wallen, ook de Nederlandse troepen, achter elkaar netjes in het gelid. Driemaal werd gevuurd uit de kanonnen en driemaal met musketten, niet alle tegelijk, maar de een na de ander, zodat er een onafgebroken salvo ontstond, dat anderhalf uur duurde. Ook de Nederlandse vloot liet zich niet onbetuigd, men schoot „alsamen rontom los", dat het „een vreucht was om te syen". Onder trompetgeschal werd het vredestractaat voorgelezen, terwijl Frederik III, de koningin en de kleine prins op de Ronde Toren aanwezig waren. Enkele dagen later verliet de vijand zijn legerplaats en schansen. Sultsbach had zijn 3000 man in slagorde buiten de stad tot een wapenschouwing voor de Denen opgesteld. Tweemaal gaven ze een salvo met alle soorten vuurwapenen, toen marcheerden ze af naar Roskilde, waarna de Denen een bezoek brachten aan de schansen en werken, die de stad anderhalf jaar in bedwang gehouden hadden. [3])

13 Juni vertrokken De Huybert en Van Haren naar het vaderland. Van Slingelandt ging naar Stokholm om de koningin-weduwe te condoleren met het verlies van haar man. Ook moest er nog iets besproken worden aangaande de ratificatie van het verdrag van Elbing, aangezien er een fout in de tollijst was geslopen. Alles werd echter tot wederzijds genoegen geregeld, want men was in Zweden zeer verheugd over de vrede en het herstel van de vriendschap met de Nederlanden.

Minder gemakkelijk had Vogelsangh het, die te Kopenhagen zou blijven om te onderhandelen over de door de Staten-Generaal gemaakte onkosten boven wat ze verplicht waren. Frederik III had geen lust deze te vergoeden. Geld was in Denemarken, dat zwaar van de oorlog

---

[1]) Bornholm bleef Deens, maar Frederik III moest er een aantal landgoederen in Skåne voor afstaan.

[2]) Secr. res. H.H.M. 19 Mei; res. H.H.M. 13 Juni; gezanten aan H.H.M. verslag over de onderhandelingen 13 Apr.—15 Mei, 23, 29, 31 Mei, 6 Juni; aan De Ruyter 5 Juni; De Ruyter aan gezanten 6 Juni; Van Slingelandt aan De Witt 25 Apr., 15 Mei (twee brieven), waarin uitvoerige behandeling van het tractaat; De Witt aan Vogelsangh en Van Slingelandt 10 Mei 1660 (*Brieven*, VI, oud); Aitzema IV, 553 vlg., 557 vlg.; *Journalen*, 294; Fridericia, *a.w.*, 481 vlg.

[3]) De Ruyter aan Adm. Amsterdam 9 Juni; Hiöring, *Leyers Krantz*; Dagboek, uitgegeven door Nielsen, 130; manuscript Dagboek Kon. Bibl. add. 60 8vo; *Journalen*, 294; Manly, *a.w.*, 124.

geleden had, trouwens moeilijk te vinden en in 1661 werd er nog druk over onderhandeld. Even weinig succes had Vogelsangh met het aandringen op een aandeel in de buitgelden voor onze militie. De Staten-Generaal daarentegen betaalden het aan de prinses van Denemarken beloofde pensioen van *f* 4000 per jaar niet uit en op deze manier kregen ze nog iets van de gemaakte onkosten terug! [1])

Ook de Engelse gezanten vertrokken spoedig, maar hun afscheid van Denemarken geschiedde zonder de gewone plechtigheden en niet tot het beste wederzijds genoegen. [2])

De Ruyter vertrok nog niet dadelijk, want hij zou, omdat de Denen te weinig scheepsruimte hadden, eerst helpen met het overbrengen der Zweedse troepen van Elseneur naar Helsingborg, waartoe de Deense regering volgens het vredesverdrag verplicht was. Veel haast werd er, tot grote ergernis van De Ruyter, die naar huis verlangde, niet mee gemaakt. Aangenaam was, dat de prins van Sultsbach voor zijn vertrek eerst de Nederlandse troepen, zijn meest geduchte tegenstanders, nog inspecteerde. De Zweedse generaal betuigde naderhand, dat hij een goede indruk van de Nederlanders had gekregen. Het afscheid van De Ruyter was ook zeer hartelijk. 6 Juli kwam de Zweedse opperbevelhebber met „diverse swieten" in gezelschap van de Franse gezant aan boord, waar de hoge gasten „mangenefijck" werden onthaald. Na nog met een „glaessen" op het welzijn van de regeringen te hebben gedronken, begaf ieder zich te ruste. De volgende dag begon de overscheping, „wonderlick traegh", onder voortdurend getwist tussen de Zweedse en de Deense regering. 2 Augustus was men met de overscheping pas klaar, hoewel er op aanraden van De Ruyter nacht en dag, alle storm en tegenwind ten spijt was doorgewerkt. In het geheel werden er over de Sont gezet: 5000 ruiters, 3000 man te voet, bijna 1000 rust- en bagagewagens en 12000 paarden. Een gedeelte der Zweedse troepen was door Helt naar Pommeren gebracht, terwijl enkele regimenten naar Danzig en Finland vertrokken.

4 Augustus kwam De Ruyter weer te Kopenhagen aan. Onmiddellijk begon hij nu met de voorbereidselen om naar het vaderland terug te keren. 10 schepen werden naar Nyborg gestuurd om de militie van Funen af te halen, voorzover de hogere officieren er niet de voorkeur aan gaven over land terug te reizen. 11 Augustus begon de inscheping. Alvorens men aan boord ging, werd er eerst nog inspectie gehouden in tegenwoordigheid van de koning. Voor zijn vertrek werd De Ruyter

---

[1]) Zie echter ook *hiervoor*, 57, n. 2.

[2]) Secr. res. H.H.M. 29 Juli 1660; Aitzema, IV, 568, 570 vlg.; *Journalen*, 295.

onder dankbetuiging voor zijn bewezen diensten in de adelstand verheven en kreeg hij een jaarlijks pensioen van *f* 2000. Hij en zijn nakomelingen mochten als wapen voeren een gekroonde helm, waar een kurassier tot zijn middel boven uit stak, dreigend met een getrokken zwaard te slaan. Het wapenschild werd verdeeld in vier kwartieren. Links [1]) boven stond dezelfde dreigende ruiter te paard, een zinspeling op zijn naam, het veld rechts boven werd ingenomen door de Deense vlag, links onder stond een bleek geel kanon met drie kogels als een herinnering aan de slag bij Nyborg, rechts onder een wit admiraalsschip op een hemelsblauw veld; „doch", zegt Brandt, „gelyk d'ouden plaghten te zeggen, dat de deught eere baardt, zoo hadt ook De Ruiters adeldom een vroeger en hooger oorsprongh dan 't verlenen van dien brief". [2])

Cornelis Evertsen kreeg een zware gouden ketting met een medaille, waarop aan de ene kant het borstbeeld van Frederik III stond, aan de andere kant een Deens oorlogsschip met het woord Tandem op de spiegel. Puchler ontving eveneens een gouden keten met een medaille, waarin het portret van de koning, gevat in diamanten, benevens een pensioen. Ook de andere officieren kregen iets, Van Haersolte o.a. een mooi paard van de koningin. „Aan de andere is ghegeven hoop, ende die verdween".

In een zeer dankbaar gestelde brief aan de Staten-Generaal tenslotte, sprak Frederik III zijn tevredenheid uit over de door hen verleende bijstand. Vooral over De Ruyter was hij zeer te spreken en hij wist geen woorden genoeg te vinden om zijn dapper en moedig gedrag te roemen.

13 Augustus vertrok de vloot van Kopenhagen en 15 Augustus passeerde men Kronborg onder een hartelijk afscheidssalvo aan het kasteel, dat even hartelijk werd beantwoord. Snel zeilde men naar het vaderland, zonder dat de schepen op elkaar wachtten, want de vivres waren bijna op. 3 September liep De Ruyter met de hoofdvloot — verschillende schepen waren al eerder aangekomen — het Vlie binnen. Hij werd op zijn tocht van het Vlie naar Amsterdam met zijn scheepje nog overzeild en ontsnapte ternauwernood aan een wisse dood door zich aan enkele touwen vast te grijpen. [3])

---

[1]) Links en rechts worden benoemd alsof men achter het schild staat.

[2]) Brandt, *a.w.*, 212.

[3]) Secr. res. H.H.M. 29 Juli; Vogelsangh aan H.H.M. 15, 19, 26 Juni, 3, 20, 24 Juli, 7, 10, 14, 21 Aug.; Van Haren en De Huybert aan H.H.M. 28 Juni; De Ruyter aan H.H.M. 24, 31 Juli, 7, 10 Aug.; aan gezanten 19, 29 Juni; aan Vogelsangh 8, 23

Enige weken later liep ook het secours uit Noorwegen binnen. Een der kapiteins was daar overleden en van de onderofficieren waren er verschillende getrouwd; die kwamen nu ook niet terug maar bleven in hun nieuwe vaderland. De Raad van State, die trouw en op tijd de soldij had overgemaakt, werd door hen bedankt voor de „vaderlicke sorge ende goede betalinge", waarlijk een zeldzaamheid in die dagen, waartegen de wanbetaling van de Nederlandse troepen in Danzig in 1656 en 1657 en de ellende, die onze strijdkrachten in Denemarken hadden doorstaan, scherp afsteekt. [1])

Wij hebben de balancepolitiek van de Republiek tegenover de Oostzeestaten in al haar bedachtzaamheid kunnen volgen: de Staten-Generaal trachten zo lang mogelijk elk conflict te vermijden, daar alleen rust hun handel en scheepvaart ten goede kan komen, het verdrag van Elbing is daar uitdrukking van. Pas als het evenwicht verbroken dreigt te worden, besluiten zij in te grijpen, maar dit geschiedt na een lange aarzeling en een voortdurend zoeken en tasten naar de juiste weg. Wij hadden de Nederlandse politiek gaarne wat forser gezien, met meer durf en zelfvertrouwen, al moet niet vergeten worden, dat de Republiek in vergelijking met haar machtige buurstaten Engeland en Frankrijk zwak was, mede door haar staatsvorm en de met elkaar strijdende tendenties en partijen: Oranje-Stuart tegenover het Hollandse handelsbelang, hoewel deze niet zo'n grote rol spelen tijdens de Noordse oorlog als er voor en er na. Juist wegens de zwakheid van de Republiek was voorzichtig manoeuvreren nodig en daarom is de door De Witt gevonden oplossing om het conflict in de Oostzee door een gemeenschappelijk concert te beëindigen zo gelukkig. Om dezelfde redenen heeft het drijven van Amsterdam zulke grote gevaren opgeleverd. Het verloop van de oorlog bewees, dat De Witt in de Noordse kwestie scherper zag dan Van Beuningen.

Als de Noordse oorlog geëindigd is, zien we de Republiek op het toppunt van haar macht en economische bloei, voorzover deze op de Oostzeehandel berustte. De vraag rijst, hoe het in de jaren na 1660

Juli; aan Adm. Amsterdam 3, 9, 24 Juli, 28 Aug.; aan Adm. Zeeland 22 Aug.; aan Frederik III 7 Oct. 1660; aan Christiaan V 18 Oct. 1670; Vogelsangh aan De Witt 20, 31 Juli (*Brieven*, VI, oud); Sjaellanske Register Aug. 1660; *Journalen*, 297 vlg.; Aitzema, IV, 574; *Hollandse Mercurius* 1660, 147; Brandt, *a.w.*, 212 vlg.; G. L. Grove, Om Admiral Michiel de Ruyters Optagelse i den danske Adel (*Pers. Hist. Tidsskrift*, Ve serie, 2e deel); Bircherod, *Dagboeken*, 58.

[1]) Res. H.H.M. 21 Sept.; res. R. v. St. 20, 21, 26, 28 Aug., 20 Sept.; Van der Meulens rapport aan H.H.M. 2 Oct. 1660.

verder ging en men verwacht misschien een nog grotere bloei dan die in de eerste helft van de 17e eeuw. Deze is echter niet gekomen. Snel is de handel toegenomen en geklommen tot een ongekende hoogte, maar onmiddellijk daarop begint de daling. Nooit zou het verkeer met de Oostzee meer zo intensief zijn als tevoren: het gemiddeld aantal Nederlandse op de Oostzee varende schepen is van 1600—1657 2335 per jaar en van 1661—1700 1396, resp. 62 en 44% van het totaal. Men zou kunnen denken, dat ook hier de vermindering van het aantal werd gecompenseerd door vermeerdering van inhoud of steeds kostbaarder ladingen, maar dit is niet het geval: de uitvoer van en naar de Oostzee daalt eveneens, ook die van specerijen en textielstoffen. Eén oorzaak daarvan springt dadelijk in het oog, het feit dat Danzig, de voornaamste korenleverancier, economisch volkomen te gronde gegaan was, deed zijn uitwerking op de in- en uitvoer der Republiek gevoelen. Het gehele Noorden trouwens was verarmd en stelde geen prijs meer op de kostbare Nederlandse producten. Langzamerhand ook begon zich de eigen handel van de Oostzeestaten te ontwikkelen en nemen zij een gedeelte van die der Republiek over. We moeten nooit vergeten dat een der oorzaken van het handelsoverwicht der Nederlanders alleen hierin bestond, dat zij anderen enkele tientallen jaren voor waren.

Een derde oorzaak is het langzaam, maar gestadig opkomen van Engeland. Niet tengevolge van de Acte van Navigatie, want deze had op de Oostzeehandel vrijwel geen invloed. Meer dan zij schijnt onze oorlog met Frankrijk de Engelse handel begunstigd te hebben, doordat hij de Republiek uitputte. Het is wel tekenend, dat onze zwaarste concurrent in de tweede en derde Engelse oorlog percentsgewijze in zijn Oostzeehandel veel zwaarder werd getroffen dan wij, maar er al na de vrede van Westminster en de volgende jaren in slaagt zijn Oostzeevloot niet alleen te vergroten maar zelfs ruim te verdubbelen. De na 1674 voortgezette oorlog met Frankrijk heeft de Nederlanders blijkbaar zoveel inspanning gekost, dat Engeland er zijde bij kon spinnen.

Ook uit politiek oogpunt beschouwd is de Noordse oorlog voor de Republiek het hoogtepunt, weldra zou zij de beschikking over het wel en wee der Oostzeestaten aan anderen moeten overdragen. Als in 1675 nogmaals een conflict tussen Zweden en Denemarken uitbreekt, zijn de kleine eskaders die de Staten-Generaal nu naar de Sont sturen, onbelangrijk in vergelijking met de prachtige vloten welke zij in 1658 en 1659 daar heen hadden gezonden. Ook al strijden de Republiek en Denemarken gelukkig, toch kunnen H.H.M. niet beletten, dat Lodewijk XIV Denemarken dwingt al zijn veroveringen weer aan Zweden

af te staan. Nog eenmaal zou Zweden in een tweede Noordse oorlog een greep doen naar het Dominium maris Baltici: 12 convooischepen is alles, wat de Verenigde Provinciën dan ter bescherming van hun handel en het bewaren van het evenwicht beschikbaar hebben. Dit tekent hun gedaalde macht, en niet zij zijn het meer, die de Zweed stuiten, maar Rusland, dat in de eerste Noordse oorlog nog nauwelijks in tel en bekend was. Men zou dan ook de vraag kunnen stellen of het de moeite waard geweest is, dat de Republiek zoveel millioenen, materiaal en mensenlevens aan de Noordse oorlog ten koste legde. Ik meen echter, dat deze vraag bevestigend moet beantwoord worden: had zij het niet gedaan, dan was Denemarken zijn zelfstandigheid kwijt geweest, en was onze Oostzeehandel niet pas in het eind der 18e eeuw te gronde gegaan, maar reeds 120 jaar vroeger. Van de kostbare vloten, welke de Republiek in de Noordse oorlog uitrustte, zou zij enige jaren later trouwens nog andere dan economische vruchten plukken en de in de Oostzee opgedane ervaring zou scheepsvolk en marineofficieren dan van onberekenbaar nut zijn.

Zweden moet na zijn tweede poging om het Oostzeegebied te veroveren voortaan zijn imperialistische dromen laten varen en zich bepalen tot de ontwikkeling van zijn handel en het tot bloei brengen van zijn industrie, waarbij de Nederlanders in de 17e eeuw zo krachtig geholpen hadden. Hierin is het volkomen geslaagd: het zou in de 18e eeuw ieder verbaasd doen staan over zijn winstgevende Oostzeehandel.

Ook Denemarken ontwikkelt zich economisch gunstig en de eeuwenoude vijandschap tussen de twee rijken aan de Sont zou zelfs na de consolidering van hun bezit in een hechte vriendschap overgaan.

Een minder gunstig beeld geeft Polen te zien, dat steeds bergafwaarts ging en tot volkomen anarchie verviel. Wel zien wij het in 1683 als de redder van Europa optreden, maar dat was een op zichzelf staande gebeurtenis en geen uiting van grote politieke macht. Brandenburg echter had goede winst gemaakt. Het had weliswaar bij de vrede van Oliva slechts de souvereiniteit over Pruisen verkregen en daar had het nog vijf jaar voor moeten vechten, maar het handig manoeuvreren van de keurvorst en het bezit van een goed geoefend leger hadden toch duidelijk gemaakt, dat ook met Brandenburg in de toekomst rekening gehouden moest worden. Weldra begon de keurvorst in de Oostzee op maritiem gebied een belangrijke rol te spelen. Als daar in 1675 de oorlog begint, verschijnt ook de Brandenburgse vloot ten tonele, zij het ook slechts bestaande uit enkele lichte en kleine schepen en onder een Nederlander als admiraal, maar het begin is aanwezig.

Zo eindigde de Noordse oorlog, een der merkwaardigste oorlogen,

die de geschiedenis kent, omdat hierin niet alleen reeds de Poolse Deling ter sprake kwam, maar ook drie grote mogendheden, die elk niet machtig genoeg waren om te bereiken wat zij wensten, de handen ineen sloegen en twee oorlogvoerende staten een vrede oplegden, zoals zij die tevoren hadden vastgesteld.

INHOUDSOPGAVE.

Hoofdstuk I. Inleiding. De Nederlandse hulp aan Danzig. Het verdrag van Elbing. De vrede van Roskilde 9—63.

Schets van de belangrijke Nederlandse handel op de Oostzee en de factoren die zijn ontstaan en bloei hebben veroorzaakt. 9—13. De Republiek streeft er in haar politiek naar, dat in het Noorden het staatkundig evenwicht bewaard blijft. Zij gaat daarom sedert 1614 met Zweden samen tegen Denemarken, maar als dit laatste na 1645 te veel verzwakt is, verbindt zij zich er nauw mee en steunt het tegen Zweden, dat nu Engelands vriendschap zoekt. Karel X Gustaaf tracht de gehele Oostzee bij het Zweedse gebied te voegen en hij raakt zodoende in Juli 1655 in conflict met Polen. Zodra Danzig door de Zweden wordt bedreigd en de handel op deze stad gevaar loopt, zoekt de Republiek tevens aansluiting bij Polen. Zij tracht bovendien de banden met Denemarken nauwer aan te halen en stuurt een vloot naar de Oostzee. Krachtig treedt zij echter niet op uit Anglophobie en vrees voor Zweden en daarom roept ze ook haar vloot spoedig weer terug. Ook onderhandelt zij met Brandenburg, dat ondanks een met de Republiek in Juli 1655 gesloten verdrag na enkele maanden naar de Zweedse zijde over loopt, wegens de grote successen die Karel Gustaaf in Polen behaalt. 14—24. Nu stuurt de Republiek gezanten naar Denemarken en de koning van Zweden. De gezanten naar Karel Gustaaf bereiken voorlopig niets, die naar Denemarken sporen dat land aan tot oorlogstoerustingen. Voor de tweede maal wordt ter bescherming van het door de Zweden bedreigde Danzig een vloot klaar gemaakt, die na enige moeilijkheden bij de uitrusting, eind Mei, begin Juni 1656 naar de Sont vertrekt, voorzien van een aantal troepen. Op het bericht, dat Karel Gustaaf Danzig belegert en de handel op deze stad verbiedt, besluiten H.H.M.: *a* hun vloot uit de Sont, waar ze voorloopig gebleven was, te laten vertrekken; *b* met Denemarken een nader verbond te sluiten en de stad Danzig hulp te verlenen; *c* verbinding met Rusland te zoeken; *d* Brandenburg een waarschuwing te geven onze handel niet te belemmeren. Ontsteltenis in Zweden, maar grote blijdschap in Danzig, dat, uitnemend versterkt, niet van plan is zich aan Karel Gustaaf over te geven.

Om Zweden niet nodeloos te prikkelen en om een oorlog te vermijden slaat de Republiek ook de weg der onderhandeling in en deze leidt in September 1656 tot het verdrag van Elbing. Inhoud en belang van dit verdrag. 25—40. Onze vloot keert nu terug, maar de troepen blijven in de stad, wat moeilijkheden bij hun ontscheping en daarna tengevolge heeft. Het verdrag van Elbing wordt echter niet geratificeerd, elucidaties worden opgesteld en mede hierdoor aangemoedigd verklaart Denemarken in Juni 1657 Zweden de oorlog en sluit met de Republiek een nader verbond. 41—50.

Ondanks dit verdrag en enkele aan Denemarken verschafte geldleningen is de Republiek echter niet tot oorlog geneigd: *a* een conflict met Zweden over een aantal onderschepte brieven wordt in der minne geschikt; *b* de herhaaldelijk muitende troepen worden uit Danzig teruggeroepen; *c* er worden plannen gesmeed om door een soort concert of met een som geld Zweden te dwingen of over te halen vrede te

sluiten. Karel Gustaaf doet echter zijn bekende tocht over de beide Belten en dwingt Denemarken, dat gesteund wordt door Oostenrijk, Polen en Brandenburg, tot de vrede van Roskilde. Nadere tussen beide staten gevoerde onderhandelingen leiden tot geen resultaat en een nieuwe oorlog, nu door Zweden aan Denemarken verklaard, breekt in Augustus 1658 uit. Volgens de verdragen en uit eigenbelang kan de Republiek, die, volkomen geïsoleerd, een weifelende politiek voert, er ditmaal niet buiten blijven. 50—63.

Hoofdstuk II. De hulpverlening aan Denemarken en de slag in de Sont. 64—103.

H.H.M. besluiten Denemarken bij te staan en hun handel te beschermen door een grote vloot en een aantal troepen naar de Oostzee te sturen. Er wordt een instructie opgesteld voor de vlootvoogd Van Wassenaer-Obdam en de militaire bevelhebber Puchler. De uitrusting van de vloot vordert langzaam en het uitlopen ervan wordt verhinderd door: *a* gebrek aan geld en matrozen; *b* tegenwerking van Zeeland; *c* een hevige storm, die onze kust teistert. Onjuist is de bewering als zou De Witt de uitrusting hebben tegengewerkt. 64—74. 17 October kiest de vloot tenslotte zee. Beschrijving van de sterkte van de Nederlandse en de Zweedse vloten en de door hen te vervullen taak. De slag in de Sont. 75—87. Het verloop van deze slag geeft Amsterdam c.s. aanleiding op de bevelvoering gegronde aanmerkingen te maken, waartegen Van Wassenaer zich weinig gelukkig verdedigt, maar desondanks wordt bedankt en op zijn post gehandhaafd blijft. 87—93. Pogingen der bondgenoten om de Zweedse vloot in de haven van Landskrona op te sluiten en te vernietigen mislukken en hun ondernemingen tegen Malmö hebben geen resultaat. Iets meer succes kunnen zij in Noorwegen en Alsen boeken en ook wordt Bornholm veroverd, maar er blijft nog veel te wensen over. De verhouding tussen hen is aan het einde van 1658 door deze en andere oorzaken niet best, maar ondanks de wrijvingen met Denemarken besluit de Republiek toch een tweede secours naar de Oostzee te sturen en ook Noorwegen hulp te verlenen. 93—103.

Hoofdstuk III. Het Haags Concert. 104—127.

Schets van de politiek der bij de Noordse oorlog betrokken mogendheden en hun verhouding tot de Republiek. Engeland rust een vloot uit om deze als tegenwicht voor de Nederlandse naar de Oostzee te sturen. 104—110. De spanning tussen de verschillende mogendheden neemt zodoende steeds toe, verschillende staatslieden zoeken dan ook naar een vredelievende oplossing. In 1657 had Holland, dat ondanks het drijven van Amsterdam tot geen prijs in de oorlog betrokken wenste te worden, hiertoe reeds een praktisch bruikbaar plan opgesteld, dat echter niet tot uitvoering was gekomen. Frankrijk grijpt nu, bezorgd voor Zweden, in en doet samen met Engeland 30 November 1658 voorstellen om de oorlog tot een einde te brengen. De Republiek is geneigd aan deze voorstellen gehoor te geven: *a* uit vrees, dat bij verdere steun aan Denemarken Zweden te zwak zal worden; *b* uit ontzag voor Engeland en Frankrijk. Zij geeft van haar vredelievende gezindheid blijk door het besluit om: *a* een gezantschap naar het Noorden te sturen; *b* het tweede secours voorlopig binnen te houden. Dat zij de vloot van Van Wassenaer niet uit Denemarken terugroept, zoals eerst het plan was geweest, maar deze juist van alle benodigdheden voorziet en dat zij aanstalten maakt tot een vloot- en troepenuitrusting op grote schaal tegen het a.s. voorjaar, zijn echter een bewijs, dat zij niet van plan is zich de wet te laten voorschrijven. 110—116. De onderhandelingen over een te maken concert beginnen echter pas in Februari 1659 en

vlotten slecht, voornamelijk door Downings onverzoenlijke houding en de dubbelzinnige staatkunde van Engeland, dat met de Republiek en Zweden tegelijkertijd onderhandelt en zich sterk voelt, nu zijn vloot in April in de Sont is aangekomen, terwijl de tweede Nederlandse vloot onder De Ruyter nog niet is uitgelopen. 117—122. In Mei komt eindelijk het Haags concert tot stand. Inhoud en belang van deze overeenkomst. 122—127.

Hoofdstuk IV. De bestorming van Kopenhagen en het treffen in de Belt. 128—152.

Karel Gustaaf tracht, ontstemd over de Haagse onderhandelingen, voor deze succes hebben, Kopenhagen te veroveren, dat weliswaar zeer te lijden heeft door gebrek en ziekte en onenigheid onder de militairen en burgerij, maar sedert het vorige jaar zeer versterkt is. Verschillende Zweedse aanvallen op de stad worden afgeslagen, ook de grote bestorming in de nacht van 20 op 21 Februari 1659. 128—137. De verbondenen rusten tegen het voorjaar hun vloot uit om die behulpzaam te laten zijn bij aanvallen van Oostenrijk, Brandenburg en Polen op de Deense eilanden. Een bevel tot terugkeer aan de Nederlandse vloot brengt bij de Denen, zelf onmachtig iets te verrichten, grote ontsteltenis teweeg, maar H.H.M. herroepen hun besluit. Intussen heeft ook de Zweedse vloot zich klaar gemaakt en kiest, slecht van benodigdheden en manschappen voorzien, zee, zonder dat de bondgenoten, die met het uitrusten van hun schepen weinig vorderen, zich hiertegen verzetten. De Zweden behalen grote successen op de eilanden. 138—143. Dappere verdediging van Banckert bij Hven. Aankomst van de Engelse vloot in de Sont. De verbonden vloot loopt uit en raakt met de Zweedse slaags in de Belt. Amsterdam c.s. maken ook nu weer gegronde aanmerkingen op het verloop van de onbeslist gebleven slag. 143—149. De bondgenoten hebben met hun aanvallen op verschillende eilanden echter weinig succes. Wel komt De Ruyter met een tweede Nederlandse vloot, maar hij brengt ook het Haags verdrag mee, dat alle offensief voorlopig verbiedt en het woord geeft aan de onderhandelaars. 149—152.

Hoofdstuk V. De uitrusting van het tweede secours. 153—164.

De Staten-Generaal maken een tweede vloot van 48 schepen klaar onder bevel van De Ruyter. De uitrusting gaat met grote moeilijkheden gepaard: *a* vele Hollandse steden en niet minder dan vijf provinciën verzetten er zich tegen, voornamelijk uit particularisme en wegens de hoge kosten; *b* er heerst gebrek aan bootsvolk, dat afkerig is van dienstnemen, omdat de Engelse vloot is uitgelopen, en bevreesd voor een herhaling van de slag in de Sont. 153—157. H.H.M. nemen drastische maatregelen: zij beloven het scheepsvolk hoger loon, geven de Groenlandvaarders alleen verlof tot uitlopen, als ze 1200 matrozen aan de Staat leveren en verbieden de koopvaardij uit te varen. Nu slagen zij er in de vloot te bemannen. Voordat deze echter vertrekt, rijst er nog een ernstig geschil tussen Holland en Zeeland over de verhouding van Jan Evertsen en De Ruyter. Een tweede conflict ontstaat tussen De Ruyter en de commandant van de troepen over de rang aan boord. Inhoud van de instructie voor De Ruyter en de nadere instructie voor Van Wassenaer. 20 Mei kiest de vloot tenslotte zee, de schoonste, die de Republiek tot nu toe had uitgerust. 157—164.

Hoofdstuk VI. De onderhandelingen in het Noorden. Het tweede en het derde Haags concert. 165—185.

Instructie voor de Nederlandse gezanten naar Zweden en Denemarken. Zij vertrekken ongeveer gelijk met de vloot, welke in Denemarken aangekomen, bij die van Van Wassenaer in de Belt voor anker gaat. De Zweedse koning wijst de onderhandelingen niet af, maar tracht ze slepende te houden; de Deense, gebonden door beloften aan zijn bondgenoten, weigert het verdrag te aanvaarden. Enige oplossing uit deze niet voorziene moeilijkheid is de verlenging van de wapenstilstand, waartoe de gezanten dan ook overgaan. Desondanks toch 23 Juni 1659 conjunctie der beide Nederlandse vloten. Een tweede verlenging, nu door de gezant van de Republiek in Londen, voorkomt een dreigend conflict tussen de Engelse en de Nederlandse vloot. 165—169. Toch heerst over deze onvoorwaardelijke verlenging welke geen oplossing maar alleen uitstel betekent, in de Republiek grote verontwaardiging, die zich ook tegen De Witt keert. De moeilijkheden bij de onderhandelingen worden nu uit de weg geruimd, doordat in Den Haag een tweede en weldra een derde concert worden gesloten, die scherper omlijnd zijn. 170—177. Ondanks de verlenging hebben de onderhandelingen in Denemarken intussen geen succes gehad. Zowel Frederik III als Karel Gustaaf zenden nu gezanten naar de Republiek om deze te winnen. Denemarken weigert na het aflopen van de wapenstilstand de Nederlandse troepen in de stad Kopenhagen te laten ontschepen, waarschijnlijk uit vrees anders gedwongen te kunnen worden de Haagse bepalingen aan te nemen. Nu tracht men Nakskov te ontzetten, maar is pas zo laat gereed, dat het tweede concert de tocht onmogelijk maakt en de stad zich overgeven moet. Zweden heeft echter heel wat successen te boeken gehad. Aankomst van de Engelse gezanten in Denemarken. In zoverre heeft men nu resultaat, dat Denemarken tenslotte de Haagse bepalingen aanneemt; Zweden daarentegen blijft uitvluchten zoeken, zonder direct te weigeren. 177—185.

Hoofdstuk VII. De verovering van Funen en de slag bij Nyborg. 186—208.
De positie der Engelsen in het Noorden verzwakt, omdat hun vloot naar huis terugkeert. De Nederlanders zijn nu van plan ondanks Engelse en Franse oppositie op te treden tegen het weigerachtige Zweden, maar hun ondernemingen tegen de Zweedse vloot in de Sont en hun aanvallen op Köge en Ystad mislukken. Hierover ontevreden, besluiten H.H.M.: *a* hun strijdkrachten in de Oostzee benevens Kopenhagen van voedsel te voorzien; *b* hun leger en vloot tegen Karel Gustaaf te laten ageren. 186—191. Men zet nu in Denemarken spoed achter het werk en maakt plannen om Funen te veroveren. Van Wassenaer keert naar Holland terug en laat het bevel aan De Ruyter. De bondgenoten brengen een sterke vloot en een groot leger bijeen en na een mislukte aanval op Nyborg landt een gedeelte der troepen te Kjerteminde en steekt een ander deel van Jutland op Funen over. 191—197. Beide legers verenigen zich en rukken op Nyborg aan, verslaan hier de Zweden en nemen daarna de stad in. 198—204. Tot verdere ondernemingen komt het niet. Oorzaken hiervan. Grote blijdschap in Kopenhagen, vermeerderd door de ruime uit de Nederlanden gezonden voorraad levensbehoeften. Men maakt zich klaar voor de tweede winter van beleg. 204—208.

Hoofdstuk VIII. De vrede van Kopenhagen, 209—227.
Zweden ratificeert het verdrag van Elbing met de elucidaties en erkent de Nederlanders als bemiddelaars, wat het tot nu toe nagelaten had, maar ondernemingen van Karel Gustaaf in Noorwegen bewijzen, dat het nog niet zeer vredelievend is. Denemarken herroept na het grote succes op Funen de verklaring, waarbij het zich

bij het Haags verdrag had neergelegd. Ook in verschillende kringen in de Republiek, met name in Amsterdam, ontstaat een oorlogzuchtige stemming, maar toch geeft men het concert niet prijs, al wordt Denemarken met een lening gesteund, en houdt men ernstig rekening met het voortzetten van de oorlog. Uit bezorgdheid voor Zweden, zwaar getroffen door de dood van Karel Gustaaf, grijpt Frankrijk nu voor de tweede maal in en het oefent sterke druk uit op Oostenrijk en Brandenburg, en met Engeland samen ook op de Republiek. 209—214. In het Noorden willen de Engelse en Franse gezanten Denemarken refus verklaren en met geweld tot vrede dwingen, de Nederlandse gezanten verzetten zich eerst en geven dan de Zweedse vloot, tot nu toe in Landskrona opgesloten, vrij en deze blokkeert Kopenhagen. Dit, gevoegd bij het feit, dat Polen en Zweden te Oliva op het punt staan vrede te sluiten, doet Denemarken toegeven. 214—218. Nu sluiten de Nederlanders op nieuwe orders van H.H.M. de Zweedse vloot weer in en 5 Juni komt de vrede tot stand. Inhoud van het verdrag van Kopenhagen. Vertrek der verschillende gezanten. De Ruyter blijft nog in Denemarken om te helpen bij het overschepen van de Zweedse troepen naar hun vaderland. Rijk worden de Nederlandse bevelhebbers beloond. Thuiskomst van de vloot en de troepen. Slotwoord.219—227.

NIET GEDRUKTE STUKKEN.

ALGEMEEN RIJKSARCHIEF TE 'S-GRAVENHAGE.

ARCHIEF VAN DE STATEN-GENERAAL.

Resolutiën van de Staten-Generaal.

Secrete resolutiën van de Staten-Generaal.

Resolutiën van de Raad van State.

Secrete resolutiën van de Raad van State.

Lias Admiraliteiten (o.a. brieven van Ben, Vlooswijk en Amerongen).

Lias Denemarken (o.a. brieven van gezanten, oorlogscorrespondenten, militairen, marineofficieren, Rosenvinge, Charisius en Frederik III.).

Lias Duitsland (journaal van Lobbrecht, brieven van Pels, brieven van H.H.M. aan Schröder).

Lias Polen (o.a. brieven van Pels, Van Wassenaer, Tromp, Perceval, officieren en Danzig).

Lias Zweden (o.a. brieven van gezanten en Appelboom).

Secrete brieven Denemarken (o.a. brieven van gezanten, Rosenvinge, Charisius en Puchler).

Secrete brieven Duitsland (brieven van Pels en Schröder).

Secrete brieven Zweden (o.a. brieven van gezanten).

Secrete brieven Vlootvoogden (brieven van Ben c.s. en admiralen).

Isbr. H. van Bancke, Journaelboeck op het schip Den Briel van 12 Nov.—25 Dec. 1658.

De Ruyter, Collectie (copieboek van zijn uitgaande missiven; brieven van H.H.M. en anderen aan De Ruyter; Scheepsjournaal van 28 Mei—4 Nov. 1656). Van de brieven, welke De Ruyter aan H.H.M. heeft gezonden, zijn er slechts enkele over. Gelukkig hielp mij zijn copieboek en waar dit ontbrak (de laatste 3½ maand van 1659), brachten zijn copieën aan de Staten van Holland uitkomst. De brieven vormen zo een vrijwel volledige serie.

Is. Sweers, Journaal op de Coevorden van 11 Mrt. 1659—20 Mrt. 1660.

Van Wassenaer, Scheepsjournaal van 1 Juni— 9 Nov. 1656, waarbij verschillende stukken zijn ingebonden.

Scheepsjournaal van 15 Sept. 1658—14 Nov. 1659, waarbij zijn ingebonden 35 van zijn brieven en 2 brieven van de Admiraliteit van Amsterdam, benevens de Informatiën aengaende enige wandevoiren, gehouden door de fiscaal Joh. van Westrenen en een dergelijk onderzoek door de auditeur-militair C. van Dalen. Het journaal is, zonder de bijgevoegde stukken, afzonderlijk in druk uitgegeven door G. L. Grove (zie: *Journalen*).

Van de brieven van Van Wassenaer zijn er eveneens vele verloren geraakt. Ik heb mij daarom bediend van de copieën aan de Staten van Holland en kreeg ook hier een vrijwel complete serie. Zowel van Van Wassenaer als van De Ruyter zijn een groot aantal brieven in druk verschenen als pamflet of gepubliceerd in: *Kronijk van het Hist. Gen. te Utrecht.*

De With, Scheepsjournalen en brieven van 24 Aug. 1652—5 Oct. 1658, copieën, wier originelen zich op het rijksarchief te Stokholm bevinden. Zie: *Scandinavische Archivalia*, 122, 123.

ARCHIEF VAN DE STATEN VAN HOLLAND.
Brieven van vlootvoogden aan hun Admiraliteiten.
Brieven van De Ruyter en Van Wassenaer aan Holland.
Brieven van Van Wassenaer aan De Witt (gedeeltelijk gedrukt in: De Witt, *Brieven*, nieuw).
Brieven van Perceval aan De Witt.

ARCHIEF VAN DE GEMEENTE AMSTERDAM.
Vroedschapsresolutiën van Amsterdam.
Hans Bontemantel, Aantekeningen op deze resolutiën.

RIJKSARCHIEF TE KOPENHAGEN.
Brieven van Van Wassenaer aan Frederik III.
Brieven van Charisius en Rosenvinge aan Frederik III.
Sjaellandske Register 1659.
Sjaellandske Tegnelser (gedeeltelijk gedrukt in: Nielsen, *Kjöbenhavns Diplomatorium*, V).
Inländische Registranten, 1659.
Auszländische Registranten (zijn, voorzover van belang, grotendeels gedrukt in: *Journalen*).
Schacks Papirer (o.a. brieven van Bjelke).

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK TE KOPENHAGEN.
Journal vant Lants oorlogschip Haerlem (kapitein Jan de Haen), sedert 20 Mei 1659 (gedeeltelijk gedrukt in: Colenbrander, *Zeeoorlogen*, I).
Twee schetskaarten van de slag bij Nyborg (Ny kgl. Saml. fol. 634 b.).
Dagboek in manuscript, gehouden tijdens het beleg van Kopenhagen (Add. 60 8vo).

GEDRUKTE STUKKEN EN HISTORISCHE WERKEN.

L. VAN AITZEMA, Saken van Staat en Oorlogh, III en IV, foliouitgave.

R. C. ANDERSON, Naval Wars in the Baltic during the Sailing-Ship Epoch 1522—1850 (Londen, 1910).

H. APPELBOOM, Memoriën (uitgegeven door G. W. Kernkamp in: *Bijdr. en Med. van het Hist. Gen. te Utrecht*, dl. 26).

J. P. AREND, Algemeene Geschiedenis des Vaderlands, IV (Haarlem, 1879).

E. BAASCH, Holländische Wirtschaftsgeschichte (Jena, 1927).

J. J. BACKER DIRKS, De Nederlandsche Zeemacht in hare verschillende tijdperken geschetst, II (Nieuwe Diep, 1867).

C. BALLHAUSEN, Der erste Englisch-Holländische Seekrieg. Sowie der Schwedisch-Holländische Seekrieg (Den Haag, 1923).

J. M. BASNAGE, Annales des Provinces Unies depuis les négotiations pour la paix de Munster, I (Den Haag, 1719 vlg.).

J. BERESFORD, The Godfather of Downingstreet: sir Georg Downing (Londen, 1925).

VITUS BERINGIUS, Obsidio Hafniensis (Kopenhagen, 1676).

JOH. VAN BEVEREN, Journaal (gedeeltelijk gedrukt in: *Zeeoorlogen*, I, 113 vlg.; besproken in: *Dansk Hist. Tidsskr.*, IVe serie, 3e band).

JENS BIRCHEROD, Dagboeken, uitgegeven door Chr. Molbeck (Kopenhagen, 1846).

J. BJELKE, Selvbiografi, uitgegeven door J. A. Fridericia (1890).

P. J. BLOK, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, III (Leiden, z.j.).

— Michiel Adriaenszoon de Ruyter, nieuwe uitgave (Den Haag, 1930).

G. BRANDT, Het Leven en Bedrijf van den Heere Michiel de Ruiter (Amsterdam, 1687).

C. BRUUN, Kjöbenhavn (Kopenhagen, 1890).

A. J. BUSSEMAKER, De gecombineerde actie van De Ruyter tegen Funen in November 1659 (*Marineblad*, 1936).

Calendar of State Papers, Domestic Series, 1658, 1659 (Londen, 1884 vlg.).

C. CAU, Groot Placaetboeck, II (Den Haag, 1664).

A. CHERUEL, Histoire de France sous le ministère de Mazarin, III (Parijs, 1882).

Dagboek, gehouden tijdens het beleg van Kopenhagen 1658—1660. (uitgegeven door O. Nielsen in: *Museum*, 1896).

Danske Magazin, verschillende jaargangen.

Danzigs Handel in Vergangenheit und Gegenwart, door H. BAUER en W. MILLACK (Danzig, 1925).

Diariet hållet uppå Siööresan 1658 å Flaggskeppet Victoria (uitgegeven door S. NATT OCH DAG in het (Zweeds) *Tidskrift for Sjöväsendet*, 1900), aangehaald als: Wrangel, Journaal. Hetzelfde journaal is ook met een slechte vertaling afgedrukt in: *Zeeoorlogen*, I, onder de titel: Journaal van Bjelkenstjerna.

L. F. FREIHERR VON EBERSTEIN, Kriegsberichte des Königl. Dänischen General-Feldmarschalls Ernst Albrecht von Eberstein aus dem zweiten Schwedisch-Dänischen Kriege (Berlijn, 1891).

JOH. E. ELIAS, Schetsen uit de geschiedenis van ons Zeewezen (Den Haag, 1916 vlg.).
— De Vlootbouw in Nederland 1596—1655 (Amsterdam, 1933).
— Het Voorspel van den Eersten Engelsen Oorlog (Den Haag, 1920).
S. ELZINGA, Het Voorspel van den Oorlog van 1672 (Haarlem, 1926).
JOH. EVELYN, Diary.
C. H. FIRTH, The last years of the Protectorate 1656—1658, II (Londen, 1909).
J. A. FRIDERICIA, Adelsvaeldens sidste Dage 1648—1660 (Kopenhagen, 1861), met een zeer uitvoerige litteratuur en bronnenopgave.
E. FRIES, Bidrag till Kännedomen om Sveriges och Nederlandernas diplomatiska Förbindelser under Karl X Gustafs Regering (Upsala, 1883).
H. G. GARDE, Den Dansk-Norske Sömagts Historie 1535—1700 (Kopenhagen, 1861).
P. GEYL, Oranje en Stuart (Utrecht, 1939).
— D'Estrades' beweringen omtrent de omkoopbaarheid der Nederlandse regenten (*Nederlandsche Historiebladen*, 2e jg., afl. 2, 1939).
T. GIHL, Sverige och Västmakterna under Karl X Gustafs andra Krig med Danmark (Upsala, 1913), geeft een zeer volledige litteratuur en bronnenopgave voor de Europese diplomatie tijdens de Noordse oorlog, waarnaar ik hier verwijs.
(DE GOES), Breve skrevne fra Kjöbenhavn 1659—1660 (uitgegeven door E. Gigas in: *Dansk Hist. Tidsskr.*, 1e serie, 3e band).
(VAN DER GOES), Briefwisseling tusschen de Gebroeders Van der Goes (uitgegeven door C. J. Gonnet in: *Werken van het Hist. Gen. te Utrecht*, IIIe serie, 10e deel).
J. TER GOUW, Amsterdam, I (Amsterdam, 1859).
D. GRALATH, Versuch einer Geschichte Danzigs, II (1790).
G. L. GROVE, Fra Slaget i Öresund.
— Om Admiral Michiel de Ruyters Optagelse i den danske Adel og hans Forhold til Kongerne Frederik III og Christian V (*Personalhistorisk Tidsskr.*, Ve serie, 2e band).
— Adriaen Banckers og hans Kamp ved Hveen i 1669 (Deens *Tidsskr. for Sövaesen*, 1902). Hiervan is in *Oud-Holland*, 1902 een vertaling verschenen.
F. R. HARRIS, The Life of Edward Mountagu, K.G., first Earl of Sandwich, I (Londen, 1912).
E. HAUMANT, La guerre du Nord 1655—1660 (Parijs, 1893).
Historiske Meddelelser om Köbenhavn, II, uitgegeven door V. Christensen 1909/1910.
A. M. HIÖRING, Leyers Krantz (Kopenhagen, 1660) .
— Leyers Politie (Kopenhagen, 1661).
F. P. VAN DER HOEVEN, Bijdrage tot de Geschiedenis van den Sonttol (Leiden, 1855).
Hollandse Mercurius, 1656 vlg.
J. H. HORA SICCAMA, Schets van de diplomatieke betrekkingen tusschen Nederland en Brandenburg 1596—1678 (Utrecht, 1867).
N. JAPIKSE, Johan de Witt (Amsterdam, 1915).
J. C. DE JONGE, Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, I (derde druk, Zwolle, 1869).
— Levensbeschrijving van Johan en Cornelis Evertsen (Den Haag, 1820).

— Levensbeschrijving van Witte Corneliszoon de With (Verhandelingen en onuitgegeven stukken, Delft, 1825).
The Journal of Edward Mountague, first Earl of Sandwich 1659—1665, uitgegeven door R. C. Anderson (Navy Records Society, 1929).
Journalen van de admiralen Van Wassenaer-Obdam 1658—1659 en De Ruyter 1659—1660 (uitgegeven door G. L. Grove in: *Werken van het Hist. Gen. te Utrecht*, IIe serie, 23e deel), aangehaald als: Journalen.
J. L. Carlbom, Magnus Dureels Negotiation i Köpenhamn 1655—1657 (Göteborg, 1901).
F. F. Carlson, Geschichte Schwedens, IV (collecte Heeren en Ukert).
G. W. Kernkamp, De Nederlanders op de Oostzee (*Vragen des Tijds*, 1909).
— De Sleutels van de Sont (Den Haag, 1890).
— Verslag van een onderzoek in Zweden, Noorwegen en Denemarken, (Den Haag, 1903) aangehaald als: Scandinavische Archivalia.
E. Keyser, Danzigs Geschichte (Danzig, 1921).
E. Kirchhof, Seemacht in der Ostsee (Kiel, 1907).
H. T. Colenbrander, Bescheiden uit vreemde archieven omtrent de groote Nederlandsche Zeeoorlogen, 1652—1676, I (*R.G.P.*, kleine serie, dl. 18, Den Haag, 1919), aangehaald als: Zeeoorlogen, I.
W. J. Kolkert, Nederland en het Zweedsche Imperialisme, I (Deventer, 1908).
P. de la Court, Het Interest van Holland (Amsterdam, 1662).
H. P. S. Kragh, Fredrikshalds By (1848).
O. Kragh, Dagbogsoptegnelser vedrörende Krigen 1658—1659 (uitgegeven door G. L. Grove en K. Rockstroh in: *Danske Magazin*, Ve serie, 6e band), aangehaald als: Kragh, Dagboek.
G. C. E. Crone, Onze schepen in de Gouden Eeuw (Amsterdam, 1939)
Kronijk van het Hist. Gen. te Utrecht, verschillende jaargangen.
Leeven en Daden der Doorluchtigste Zeehelden (Amsterdam, 1676).
Leven en Bedrijf van den vermaarden zeeheld Cornelis Tromp (Amsterdam, 1692).
Leven en bedrijff van vice-admiraal De With, zaliger (uitgegeven door S. P. L'Honoré Naber in: *Bijdr. en Med. van het Hist. Gen. te Utrecht*, dl. 47).
H. D. Lind, Kong Frederik den Tredjes Sömagt 1648—1670 (Odense, 1896).
Lists of men of War 1650—1700; dl. I, R. C. Anderson, English Ships; dl. III, Hj. Börjeson, Swedish Ships; P. Holck, Danish-Norwegian Ships; dl. IV, A. Vreugdenhil, Ships of the United Netherlands (Londen, 1935—1938).
G. Löschin, Geschichte Danzigs von der ältesten bis zur neuesten Zeit, I (Danzig, 1822).
A. T. Mahan, The influence of Seapower upon History 1660—1783 (Londen, 1890).
(R. Manly), The History of the late Warres in Denmark (Londen, 1679).
H. Matthiessen, Fredericia 1650—1760 (Fredericia, 1911).
E. C. Molsbergen, Frankrijk en de Republiek der Vereenigde Nederlanden (Rotterdam, 1902).
E. Mountagu, zie: The Journal.
O. Nielsen, Kjöbenhavns Diplomatorium, V (1882).
— Kjöbenhavns Historie og Beskrivelse (1877).
Norges Historie, uitgegeven door N. Bugge e.a., IVe band, 2e deel 1588—1660, door Y. Nielsen.
Norske Magazin, II (1868).
Nyt Historisk Tidsskrift, IIe serie, 5e band, 1854.

S. Pepys, Diary.
M. Philippson, Der Grosze Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg, I, 1640—1660 (Berlijn, 1897).
H. A. Poelman, Bronnen tot de Geschiedenis van den Oostzeehandel (*R.G.P.*, 35, 36, Den Haag, 1917).
O. Pringsheim, Beiträge zur wirtschaftlichen Entwicklungsgeschichte der Vereinigten Niederlande im 17 und 18 Jahrhundert (Leipzig, 1890).
S. Pufendorf, De rebus a Carolo Gustavo Sveciae Rege gestis commentariorum libri septem (Neurenberg, 1696).
F. J. G. ten Raa en F. de Bas, Het Staatsche Leger 1568—1795, V (Breda, 1921).
Relaes van 't gepasseerde in 't eylandt Alsen 14, 15, 16, 17, 18 Dec. 1658 (*Bijdr. en Med. van het Hist. Gen. te Utrecht*, dl. 5).
Resolutiën van de Staten van Holland.
Roessel, De zeeslag in de Sont, volgens gegevens uit het Staatsarchief te Berlijn (*Marineblad*, 1904/1905).
N. de Roever, Twee concurrenten van de Eerste Westindische Compagnie (*Oud-Holland*, 1889).
K. C. Rockstroh, Feltmarskalk Schacks Landgangsekspedition til Fyen 1659 (*Militaert Tidsskr.*, 1910).
— Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659 (*Svendborg Amt*, 1909).
C. W. Roldanus, Coenraad van Beuningen, Staatsman en Libertijn (Den Haag, 1931).
P. de la Rue, Staatkundig en Heldhaftig Zeeland (Middelburg, 1736).
De Ruyter, zie: Journalen.
Schaffalitzky de Muckadell, Köbenhavns Belejring 1659 (Deens *Tidsskr. for Sövaesen*, 1909).
D. F. Scheurleer, Van Varen en Vechten, II (Den Haag, 1914).
Secrete resolutiën van de Staten van Holland.
D. Sierkx aan Barthold van Aylva, Nyborg 8 Nov. 1659 (*Kron. van het Hist. Gen. te Utrecht*, jg. 7).
S. A. Sörensen, Kjöbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring (Kopenhagen, 1896).
Sveriges Historia, uitgegeven door E. Hildebrand e.a., Ve deel 1611—1660, door M. Weibull (Stokholm 1906).
Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Öresund 1497—1660; dl. I, Tabeller over Skibsfarten; dl. II A en B, Tabeller over Varetransporten;
idem 1661—1783; dl. I, IIA, (uitgegeven door Mevr. N. Ellinger Bang en Knud Korst, Kopenhagen, 1906, 1922, 1930, 1933, 1939), aangehaald als: Sonttolregisters.
H. de Terlon, Mémoires pour rendre compte au Roy de ses négotiations, depuis l'année 1656 jusqu'en 1661 (Parijs, 1681).
A. Thomson, Fra Svenskekrigens Tid (*Svendborg Amt*, 1926).
J. Thurloe, A Collection of the State Papers, VII (Londen 1742) aangehaald als: Thurloe Papers, VII.
Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm van Brandenburg, VIIe band, IVe deel (Berlijn, 1877).
Velius, Chronyk van Hoorn, 4e druk (Hoorn, 1740).
A. Waddington, Le grand électeur Frédéric Guillaume de Brandenbourg, sa politique extérieure de 1640—1688, I (Parijs, 1905).

WAGENAAR, Vaderlandsche Historie, met Bijvoegsels en Aanmerkingen.
H. WALLENSBECH, Diarium Obsidionis Havniensis (Kopenhagen, 1660).
J. C. M. WARNSINCK, De laatste tocht van Wassenaer van Obdam 24 Mei—13 Juni 1665 (*Marineblad*, 36e jg., 1921).
— De Zeeoorlog van Holland en Zeeland tegen de Wendische steden der Duitsche Hanze 1438—1441 (Den Haag, 1939).
— Drie zeventiende-eeuwse admiraals (Amsterdam, 1938).
Van Wassenaer, zie: Journalen.
A. DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces Unies des Païs Bas, II (uitgegeven door C. A. Chais van Buren in: *Werken van het Hist. Gen. te Utrecht*).
E. WIERSUM, Egbert Meussen Cortenaer (Assen, 1939).
N. WITSEN, Aeloude en hedendaegsche scheepsbouw en bestier (Amsterdam, 1671).
JOH. DE WITT, Brieven III, V, VI, (Den Haag, 1723 vlg.), aangehaald als: Brieven III, V, VI, oud.
— Brieven, bewerkt door R. Fruin, (uitgegeven door G. W. Kernkamp en N. Japikse in: *Werken van het Hist. Gen. te Utrecht*, 7e serie, dl. 18, 25, 42), aangehaald als: Brieven, I, II, nieuw.
K. G. WRANGEL, zie: Diariet.
L. YNGVE, Efter Brömsebrofreden 1645—1649 (Upsala, 1916).
Het Nederlandsche Zeewezen, verschillende jaargangen.

PAMFLETTEN.

Uiteraard kunnen hier alleen de voornaamste pamfletten genoemd worden. Voor een volledige lijst wordt verwezen naar: Knuttel, *Catalogus* van pamfletten in de Koninklijke Bibliotheek in den Haag, en *Bibliotheca Danica*, III, waarin de pamfletten uit de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen zijn opgesomd.

Antwoort ende bericht, waerin de grondige beschapenheyt van het harde zeegevecht op den 29 October/ 8 November lestleden in de Sont voorgevallen (Knuttel, 7989).

Auszführlicher Bericht aus Copenhagen betreffende den Hauptsturm vor derselber Stadt geschehen.

Auszführliche Relation des hefftigen Seestreits zwischen Ihr K.M. von Schweden und der Holländischen Schiffsflotten.

Auszführliche Relation welcher gestald die aliirte Armee die Insul Fünen glücklich erobert.

Bondigh en omstandigh verhael van den dapperen zeestrijdt, voorgevallen op den 8 tot den 10 deses, tusschen de Nederlandsche vloot onder den Heere Jacob van Wassenaer ende de Sweedtsche vloot onder den Heer Generael Wrangel (Knuttel, 7984).

Bondigh verhael des oorlogs tusschen de twee Noordse rijcken, Deenmarcken en Sweden, Juni 1657—Mei 1660 (Knuttel, 8344).

Continuation der auszfürlichen Relation um jungstergangenen Hauptsturm. De Deense titel hiervan luidt:

Grundelig oc sandfaerdig Beretning om den general Storm.

Copie van een brief van de koningh van Denemarken aende Heeren Staten-Generael, geschreven 13 November 1658 (Knuttel, 7990).

Copye van twee missiven, d'eerste gheschreven door d' heer vice-admirael Michiel de Ruyter, de tweede gheschreven door d' heer schout-bij-nacht Cornelis Evertsen, d.d. 1 December 1659 (Knuttel, 8165).

De Qvakers mondtstopper, tot respect en reputatie van Joris de Caulerii.

Extract Schreibens aus Crohnenburg vom 25 November, die Senckung für Landescrohn betreffend.

Extract Schreibens von Ihrer Hochgräfl. Excell. dem Herrn Reichsadmirall ausz Middelfart 27 Juli.

Inhalt und Meynung der Oration oder Rede, welche der König ausz Schweden seinen Officirern fürgehalten den 8/18 Februari 1659.

Klaer ende waerachtigh verhael van hetgene den 14/24 November is gepasseert in het eylandt Funen. De Duitse titel luidt:

Eigentliche und warhaffte Relation desjenigen so bey Reoccupirung der Insul Fünen fürgefallen.

Lista der zum Kiell embarquirten Völcker.

Obsidio Hafniensis cum proelio ad Oresundum.

Particulier ende waerachtigh verhael vande groote zeeslagh, geschiet den 8 November 1658 (Knuttel, 7979).

Relation aus Fynen mit Continuation und fernere Continuation.

Relation exacte des choses passées dans les assauts que sa Majesté le Roy de Suède fit donner à Coppenhagen.

Relation om oc huorledis det er tilgaaen udi den Attaque eller Stormb som Kongen aff Sverig anrettede paa den Kongl. Residenszstad Kiöbenhaffn imellem den 10 oc 11 Febr. 1659. De Nederlandse bewerking luidt:

Particulier verhael van de nederlaghe der Sweden.

Twee brieven, d'een geschreven door Johan de Liefde, d'andere door Aart van Nes, beide kapiteinen ter zee, aangaande den zeeslag in de Zont, den 8 November 1658 (Knuttel, 7983).

Warhaffte Relation betreffende die von Ihr Königl. Mayst. zu Schweden durch dere Herren Reichsadmiral Graff Carl Gustaff Wrangeln wieder die Holländer in dem Sunt am 29 October befochtenen stattlichen Victorie.

Winterpraatje tussen een Amsterdammer, een Rotterdammer en een schipper (Knuttel, 8292).

l 6310

Pas-Caarte
van't
SCHAGER-RACK,
De
SONDT
en de
BELT.
Door Jacob Colom
SCHOONEN
ZEELANDT
LALANDT
FVINEN
IUTLANDT
Coppenhaven
Southolm
Draker
Falster
Femeren
Langeland
Alsen
Colberger Heyde
Lubeck
Rugen
Anour
Grimste
Odense
Waerbergen
Lalow
Kallenbergh
Werdenbergh
Butsloot

STELLINGEN.

I.

Op het beleid van Van Wassenaer-Obdam in de Noordse oorlog kunnen gegronde aanmerkingen worden gemaakt.

II.

De door Brandt aan Cortenaer gegeven eretitel, „d'Ontsluiter van de Zondt", berust op weinig zekers.

III.

Het verdrag van Elbing in eerste redactie was nadelig voor de Nederlandse handel.

IV.

De Witt had een beter inzicht in de Noordse kwestie dan Van Beuningen.

V.

De berichtgeving tijdens de Noordse oorlog, zowel van Deens-Nederlandse, als van Zweedse zijde, staat op een hoog peil en steekt hierin gunstig af bij die van de laatste tijd.

VI.

Japikse's bewering, dat de hoofdstukken 29 en 30 van het „Interest van Holland" niet van de hand van De Witt zijn, is onjuist.

N. JAPIKSE, Johan de Witt, 200.

VII.

Ten onrechte meent Cunningham, dat de Nederlandse handel op de Oostzee na de Acte van Navigatie toenam.

W. CUNNINGHAM, The growth of English Industry and Commerce, I, vierde druk, 212.

VIII.

Schäfers bewering, dat het hoogst onwaarschijnlijk is, dat het teruglopen van het aantal Nederlandse op de Oostzee varende schepen in de zestiende eeuw werd gecompenseerd door de vergroting hunner inhoud in de zeventiende, steunt niet op goede gronden.

D. SCHÄFER, Die Sundzollrechnungen als internationale Geschichtsquelle in: Internationale Wochenschrift fur Wissenschaft, Kunst und Technik, erster Jahrgang, 369.

IX.

Landwehrs verklaring van het feit, dat in de Methodistenkerk de richting Whitefield door die van Wesley verdrongen werd (het Arminianisme), is in haar eenzijdigheid onjuist.

J. H. LANDWEHR, Handboek der Kerkgeschiedenis, III, tweede druk, 151).

X.

Krugers tocht naar Keulen in December 1900 had waarschijnlijk ten doel een volksbetoging te doen ontstaan, en daardoor de Duitse regering tot interventie in de Transvaalse oorlog te dwingen.

XI.

Als De Keyser van Marnix zegt: hij was geen „Renaissancist, geen minnaar van de Schoonheid om de Schoonheid", dan lijdt hij aan begripsverwarring.

P. DE KEYSER, Philips van Marnix van St. Aldegonde en de Nederlandsche Letterkunde in: Officieel Gedenkboek Wereldbibliotheek en Onze Tijd, 150.

XII.

Elias' bewering, dat de Dertigjarige oorlog feitelijk neerkwam op de worsteling van de Katholieke en Protestantse machten om de heerschappij over de Oostzee, is eenzijdig.

JOH. E. ELIAS, Het Voorspel van den Eersten Engelschen Oorlog, I, 18).

XIII.

Kat houdt bij zijn critiek op het zeventiende-eeuwse muziekleven in Nederland te weinig rekening met een figuur als Constantijn Huygens.

A. I. M. KAT, De geschiedenis der Kerkmuziek in de Nederlanden sedert de Hervorming.

XIV.

De praktische opleiding van de onderwijzer door middel van de Leerschool is in vele opzichten onbevredigend.

XV.

De exameneisen Geschiedenis voor de acte van onderwijzer maken het uiterst moeilijk de leerlingen historisch inzicht bij te brengen.
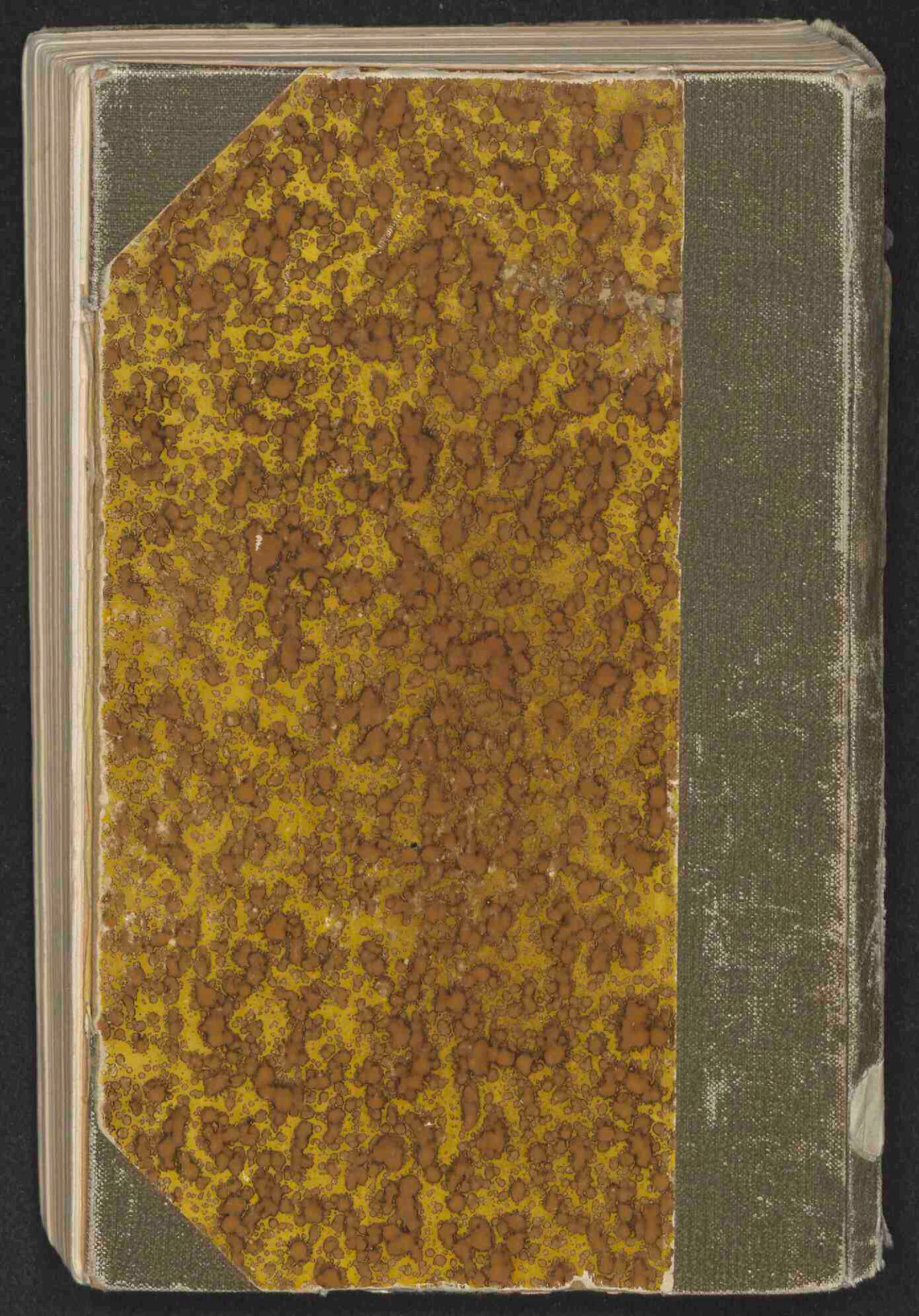
Rijksasyls voor Psychopaten
te Avereest.